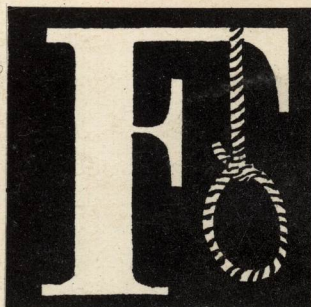

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μετά τις εκλογές

Γιά τήν
«Άγρια Σκέψη»
του Lévi-Strauss

Ή κρίση
τῆς ναλλικῆς
Ἀριστερᾶς

Ἡ «4η
Διεθνῆς»
τοῦ Μαγιακόβσκη

Νίκου Ἀντωνάτου, 2% + 10% = πῶς συγκαλύφθηκαν τά προβλήματα τῆς Ἀριστερᾶς, Γιάννη Δρόσου, Φοβοῦ τούς Δαναούς καί δῶρα φέροντες, Ἄγγελου Ἐλεφάντη, Ἡ λαϊκή ἐτυμηγορία καί ἡ ἐπιβεβαίωση τῶν τάσεων, Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου, Ἡ «Ἐθνική Παράταξις», Γιώργου Πάσχου, οἱ ἐνδοαστικές ἀντιφάσεις καί ἡ δεξιά μετά τίς ἐκλογές. ■ Γιάννη Μηλιοῦ, ἡ κινέζικη ἐπανάσταση καί ἡ καταδίκη τῆς ὁμάδας τῶν «4». Πέτρου Πιζάνια, Ἡ κρίση τῆς γαλλικῆς Ἀριστερᾶς ■ Claude Frioux, Ἀπ' ἀφορμή τῆν «4η Διεθνή» τοῦ Μαγιακόβσκη, Β. Μαγιακόβσκη, «Ἡ 4η Διεθνῆς» ■ Κώστα Κριμπά, 1977: ἡ ἔρευνα στήν Ἑλλάδα, Θόδωρου Λιανοῦ, Ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα στήν Ἑλλάδα, Μαρίας Ἡλιοῦ, Πάλι γιά τήν ἔρευνα ■ Ἄλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Γιά τήν «Άγρια Σκέψη» τοῦ C. Levi-Strauss, Claude Levi-Strauss, Maurice Godellier Marc Augé, Ἀνθρωπολογία, Ἱστορία, Ἰδεολογία (συζήτηση) ■ Βιβλιοκρίσεις - Σχόλια. Γενικό Εὔρετήριο τοῦ Β' τόμου.

Μηνιαία ἐπιθεώρηση ■ τεῦχος 15 ■ Δεκέμβριος 1977 ■ 50 δρχ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

μηνιαία επιθεώρηση, δεκέμβριος 1977, τεύχ. 15, δρχ. 50.
Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Νίκος Αντωνάτος	2% + 10% = πώς συγκαλύφθηκαν τά προβλήματα της Αριστεράς	2
Γιάννης Δρόσος	Φοβού τούς Δαναούς και δώρα φέροντας	4
Άγγελος Ελεφάντης	Η λαϊκή έτυμγορία και η επιβεβαίωση τών τάσεων	7
Παπαδημητρόπουλος Δαμιανός	Η Έθνική Παράταξη	10
Πάσχος Γιώργος	Οι ένδοαστικές αντιφάσεις και η «Δεξιά» μετά τις εκλογές	13
Claude Frioux	Απ' άφορμή την «Τέταρτη Διεθνή»	18
Μαγιακόβσκη	Η 4η Διεθνής	22
Άλκη Κυριακίδου - Νέστορος	Γιά την «Άγρια Σκέψη» του C. Lévi-Strauss	30
C. Lévi-Strauss - M. Godelier - M. Augé	Άνθρωπολογία, Ιστορία, Ιδεολογία	38
Γιάννης Μηλιός	Η κινέζικη επανάσταση και η καταδίκη τών «4»	50
Πέτρος Πιζάνιας	Η κρίση της Γαλλικής Αριστεράς	55
Κώστας Κριμπάς	1977: η έρευνα στην Ελλάδα	62
Θεόδωρος Λιανός	Η επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα	68
Μαρία Ηλιού	Πάλι για την έρευνα	71
Δημοσθένης Αγραφιώτης	Μερικές συνέπειες του ρεμπέτικου	75
Άμπατζόγλου Γρηγόρης	«Ψυχοπαθολογία του ρεμπέτικου»	76
Σολάρο Αντόνιο	Γιά την «Ιστορία του ΚΚΕ» (άπάντηση)	78

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 300 δρχ., έτησια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρωπης: έξάμηνη 400 δρχ., έτησια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (άερ.): έξάμηνη 500 δρχ., έτησια 900 ■ Γιά Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνών. Έταιρείες: έξάμηνη 500 δρχ., έτησια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 3245332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ: Ταχυδρ. Θυρίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα.

Έκδότης: Δήμος Μαυρομάτης, Ιδιοκτήτης: Σπύρος Δελέγκας, Διευθυντής: Άγγελος Ελεφάντης ■ Φωτοστοιχειοθεσία, Φωτοσυνθετική Ε.Ε.Λουκάς Γιοβάνης & Σια, Έμμ. Μπενάκη 87α, τηλ. 36.36.896 ■ Εκτύπωση Γ. Ξανθάκης - Μ. Ζέρβας, Αχιλλέως 24, Μεταμόρφωση (Κουκουβάουνες) Αττικής, τηλ. 27.91.703.

διαγυμνουοφδαλμου

2% + 10% = ΠΩΣ ΣΥΓΚΑΛΥΦΘΗΚΑΝ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Γιά δεύτερη φορά μετά τή μεταπολίτευση ο κυρίαρχος ελληνικός λαός κλήθηκε στις κάλπες νά εκλέξει τις πολιτικές δυνάμεις πού θά τόν εκπροσωπήσουν στό κοινοβούλιο καί μέσα από τίς όποιες θά σχηματίζονταν ή νέα κυβέρνηση γιά νά διαχειρισθεῖ γιά λογαριασμό του τά μόνιμα καί περίπλοκα έσωτερικά καί έξωτερικά ζητήματα τής χώρας. Πρίν ακόμη λήξει ή θητεία τής προηγούμενης Βουλής ή κυβέρνηση τής Ν. Δημοκρατίας έκρινε αναγκαία τήν προσφυγή στή λαϊκή έτυμγορία μέ τό αιτιολογικό ότι τά έθνικά ζητήματα πού αντιμετώπιζει ή χώρα (Αιγαίο, Κύπρος, ΕΟΚ κ.λπ.) πρόκειται νά εισέλθουν σέ κρίσιμη φάση στό άμεσο μέλλον.

Η κυβέρνηση πού είχε αναδειχθεῖ από τίς προηγούμενες εκλογές, έχοντας κερδίσει μιá από τίς ισχυρότερες πλειοψηφίες τών τελευταίων δεκαετιών, ζητούσε τήν ανανέωση τής λαϊκής εντολής, στηριζόμενη άφ' ενός στό έργο πού είχε επιτελέσει κατά τήν τριετία, άφ' ετέρου στήν άναποτελεσματικότητα τών πολιτικών αντιπάλων της νά κερδίσουν τήν εμπιστοσύνη του εκλογικού σώματος καί νά τής άποσπάσουν τήν εξουσία. Άλλωστε τέτοιο ζήτημα στήν ουσία δέν έτίθετο, πράγμα τό όποιο άπεδείχθη άληθές. Συνεπώς όλες οι αντίπαλες πρós τή Ν. Δημοκρατία πολιτικές παρατάξεις, στήν ουσία πάλεψαν μεταξύ τους γιά νά βελτιώσουν τίς θέσεις τους ή μία εις βάρος τής άλλης. Χωρίς καμιά εξαίρεση, όλα τά κόμματα, άπευθύνθηκαν στόν ελληνικό λαό, χρησιμοποιώντας, άλλα περισσότερο άλλα λιγότερο, άφειδώλευτα τά μέσα μαζικής επικοινωνίας καί τή μοντέρνα διαφήμιση, ζοδεύοντας τεράστια χρηματικά ποσά. Αυτό τό φαινόμενο ήρθε νά δώσει μιá νέα διάσταση στήν μέχρι τώρα γνωστή σέ όλους μας συμπεριφορά του πολιτευτή τής παραδοσιακής κοινωνίας, πού ψηφοθηρούσε όχι μέ πολιτικά έπιχειρήματα άλλα ρουσφετολογώντας.

Έκείνο όμως πού περισσότερο άπασχολεί τή σκέψη μας μετά τό πρόσφατο εκλογικό αποτέλεσμα, είναι τό συνολικό ποσοστό, πού προκύπτει μέ τή βοήθεια μιáς πρόσθεσης (2,7% + 9,3% = 12%), τό όποιο συγκέντρωσε ή κομμουνιστική άριστερά. Καί κυρίως ή σημασία αυτού του ποσοστού καί ή βαρύτητά του στήν εξέλιξη τών πολιτικών πραγμάτων. Γιατί ενώ εκ πρώτης όψεως παρουσιάζεται βελτιωμένο σέ σύγκριση μέ εκείνο τών εκλογών του '74, έντούτοις, δέν παύει νά άποτελεῖ, ύστερα από σκληρούς άγώνες τόσων χρόνων, τή συνολική περιγραφή τών όριακών της δυνάμεων, παρά τίς μικροδιακυμάνσεις του, λόγω ειδικών συνθηκών, άσήμαντου τελικά χαρακτήρα. Άλλά έδώ, πρίν από τήν άξιολόγηση του αποτελέσματος, προέχει ή περιγραφή του ίδιου του προβλήματος τής κομμουνιστικής άριστερας όπως τίθεται σήμερα στή χώρα μας.

Τό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα έδώ καί κάμποσα χρόνια έχει διασπασθεῖ. Καί δέν έννοούμε τήν διάσπαση Μόσχας - Πεκίνου, πού έχει εξελιχθεῖ σέ συναγωνισμό γιά τήν ποδηγέτηση τών κομμουνιστικών κινήματων

διαγυμνουοφδαλμου

δλων των χωρων του κοσμου και την κατανομή τους σε ζώνες επιρροής· αλλά τή διάσταση των δύο αυτών μεγάλων καθοδηγητικών κέντρων και των ευρωπαϊκών κυρίως κινήματων, που απορρίπτοντας τή στρατηγική των κέντρων και των μπλόκ, διεκδικούν τή αυτοτέλειά τους και τό δικαίωμα να σκέπτονται για λογαριασμό τους και να ανάζητούν άλλους δρόμους πρόσβασης προς τήν έξουσία. Μιά ανάλογη εικόνα σε μικρογραφία παρουσιάζει ή διάσπαση του κομμουνιστικού κινήματος τής χώρας μας από τό 1968, εμφανίζοντας σε γενικές γραμμές τά χαρακτηριστικά τής διάσπασης σε παγκόσμια κλίμακα. "Ομως μέσα στά 10 περίπου χρόνια που πέρασαν από τότε, τό τμήμα εκείνο τής ελληνικής άριστεράς που φιλοδόξησε να συσπειρώσει όλες τις αντιδογματικές δυνάμεις και να εκφράσει τά νέα ρεύματα τής Εύρώπης, και κυρίως να τά εξελληνίσει, να τά εγκλιματίσει, αποδείχτηκε άνικανο και άτελέσφορο. Γιατί όλες του οι προσπάθειες εξαντλήθηκαν με τή μηχανιστική μεταφορά και κακομετάφραση τής ιδεολογικής παραγωγής των κινήματων τής Εύρώπης. "Ενώ από τήν άλλη μεριά οι άγωνες του και ή άγωνία του περιχαρακώθηκαν σ' ένα κλειστό οργανωτικό κέλυφος που αυτοτιτλοφορείται μαρξιστικό-λενινιστικό, και αναλώθηκαν σε αντιδικίες με τό άλλο τμήμα, τό δογματικό, αφήνοντας κατά μέρος τό λαϊκό κίνημα. "Οχι πώς έφταιζε ή ιδεολογική διαπάλη ανάμεσα στά δύο ρεύματα, αλλά γιατί ήταν λήγη και λειψή. Οι κακοδαιμονίες ενός πολυτάραχου και δραματικού παρελθόντος δέν άφησαν πάλι, παρά τις διακηρύξεις για τό αντίθετο, να βαδίσει ή κομμουνιστική άριστερά τό δρόμο μορφοποίησης του λαϊκού κινήματος, άναγωγής του σε μία νέα ποιότητα, τέλος σε μία δύναμη με έθνική άκτινοβολία. Οι έλπίδες, που άρχικά φάνηκαν να άνοίγουν τό δρόμο για μία τέτοια προοπτική, δέν δικαιώθηκαν. Κι έτσι τό ξεκαθάρισμα των παλαιών λογαριασμών έρχονταν, σάν φυσική συνέπεια τής μέχρι τώρα πολιτικής και των δύο Κ.Κ., ν' άποτελέσει τόν κεντρικό πυρήνα τής έκλογικής τους διαμάχης. Τό ΚΚΕ πίσω από τήν άκτινοβολία του τίτλου του, κάτω από τό προστατευτικό κέλυφος του μύθου του και με τά πλεονεκτήματα τής οργανωτικής του υπεροχής, έσυρε κυριολεκτικά τό ΚΚΕ 'Εσωτερικού σ' ένα άνισο και έξοντωτικό άγώνα, άπ' τόν όποιο κανείς δέν έπρόκειτο να άναδειχθεί νικητής. Με άποτέλεσμα τό 2 σύν 10. "Αν τό 2% που άναλογεί στό ΚΚΕ 'Εσωτερικού, άποτελεούσε ένα άγωνιστικό σκαλοπάτι μιās νέας προοπτικής, τότε τά πράγματα θά ήταν διαφορετικά. "Ομως κανένα στοιχείο δέν έρχεται να επιβεβαιώσει αυτή τήν ύπόθεση. "Αντίθετα τό ΚΚΕ 'Εσωτερικού με τις πρώτες μετεκλογικές έκτιμήσεις τής Κεντρικής του 'Επιτροπής, άποδίδοντας τήν ήττα σχεδόν άποκλειστικά στις οργανωτικές αδυναμίες του κόμματος, εμφανίζεται ζηλωτής τής οργανωτικής αρτιότητας του ΚΚΕ.

"Ακόμη ένα άλλο μετεκλογικό φαινόμενο λεκτικών άλληλοπαραχωρήσεων έρχεται να επιβεβαιώσει τις ιδεολογικές και πολιτικές ασάφειες μιās σχηματικής και μόνο διάσπασης. "Η στροφή του ΚΚΕ 'Εσ. προς τήν «έργατική τάξη» και ή στροφή του ΚΚΕ προς τήν «άνανέωση». Στην ουσία όμως και τά δύο ΚΚ, μένοντας άμετακίνητα στις άρχικές τους θέσεις, επαφίονται, καθένα από τή δική του σκοπιά, στη βεβαιότητα ότι εκφράζουν εξίσου τήν εξέλιξη των πραγμάτων εις τό διηνεκές. Τό ένα κρατώντας στό χέρι τή μονιμότητα τής

διαγυμνουοφδαλμου

«νίκης», τό άλλο τήν παροδικότητα τής «ήττας». Τά φαινόμενα λοιπόν είναι παράλληλα, γίνονται ἐπάλλληλα καί τέλος ταυτόσημα. Ἄξιζει ἐδῶ νά σημειωθεῖ πῶς πολλοί κομμουνιστές - ἀριστεροί, ἀδιάφοροι γι' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τήν ἰδεολογική διαμάχη, παρέμειναν ἀποκλεισμένοι, μαζί μέ τίς ἀπόψεις τους, κι ἀπό τά δύο σχήματα: τά ὁποῖα, ὅπως φαίνεται, ἰκανοποιημένα ἀπό τήν πληρότητα τῶν δικῶν τους ἀπόψεων δηλώνουν κατ' αὐτόν τόν τρόπο πῶς δέν ἔχουν χρεῖαν ἄλλων. Ἄφήνουν μόνο τίς πόρτες τους ἀνοιχτές καί τούς περιμένουν. Τελικά ὁμως καί αὐτοί ὀδηγήθηκαν στίς κάλπες γιά νά σχηματίζουν ἐκεῖνο τό ψυχρό 2% ἢ 10%.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς τή νύχτα τής 20 πρὸς 21 Νοέμβρη, ὅλοι μας μειωθήκαμε τόσο πολύ, ἐξαντλώντας τήν ἀγωνία μας μεταξύ τοῦ 2,20% καί 2,61%, ὥστε μοιάζαμε μέ νάνους πού βρέθηκαν ζαφνικά μπροστά σέ κανονικό καθρέφτη. Τώρα τό ἐκλογικό ἀποτέλεσμα ἔχει διαλυθεῖ μέσα στήν κοινή συμπάθεια, σάν ἕνας ἐφιάλτης τής νύχτας ἐκείνης. Ἡ ζωή ἄρχισε πάλι νά παίρνει τόν δικό της ρυθμό. Τό ἐπαναστατικό ἄλλοθι τῶν ἀνθρώπων μέ ἀριστερή ἰδεολογία ἀποχτᾶται μέ τήν ἐγγραφή τους σ' ἕνα ἀπό τά δύο ΚΚ, ἀδιάκριτα. Κατά τά ἄλλα θά πρέπει νά πιστέψουμε ὅτι ἡ ἐποχή μας δέν εἶναι ἐπανασταστική: ... Οἱ ἀνέσεις, οἱ εὐκαιρίες ἀπόκτησης χρημάτων, ἡ ἀφθονία καί ποικιλία τῶν ἀγαθῶν πού κυκλοφοροῦν πολλαπλασιάζοντας τίς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, οἱ παράλληλες καθημερινές δραστηριότητες κλπ. γεμίζουν νικητές καί ἡττημένους μέ διεξόδους ἀπασχόλησης καί δράσης, πλὴν ὄχι καί ἰδεολογικές. Ἄλλωστε στίς ἐπόμενες ἐκλογές ὅλοι θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ξανασυζητήσουμε. Ἑλληνες εἴμαστε ἐπιτέλους.

Νίκος Ἀντωνᾶτος

ΦΟΒΟΥ ΤΟΥΣ ΔΑΝΑΟΥΣ ΚΑΙ ΔΩΡΑ ΦΕΡΟΝΤΑΣ

(Σκέψεις πάνω σέ πλευρές τής τακτικῆς καί τής ἰδεολογίας τῶν νικητῶν τής Ἀριστερᾶς στίς πρόσφατες ἐκλογές)

Ἀπό τή μεθεπόμενη τῶν ἐκλογῶν ἄλλα πρόσωπα καλύπτουν τίς Φυσιολογίες τῶν μελῶν τοῦ ΚΚΕ στίς συναντήσεις πού βροχηδόν ἐπιδιώκουν μέ τούς χτεσινούς ἀντιπάλους τους: μειλίχια σοβαρότητα, συγκαταβατικό ὕφος, γαλήνια γλυκύτητα στίς ἐνθαρρυντικές ἀλλά καί προσεκτικές ἐκφράσεις: «Ξέρεις σύντροφε, ἐκεῖ πού εἶσαι... τί νόημα πιά,... προοπτικές... Τό κόμμα εἶναι πάντα ἀνοικτό γι' ἀγωνιστές σάν ἐσένα».

Καί στήν ἐπιχειρηματολογία τῶν «ἡττημένων» ἀκολουθεῖ, πίσω ἀπό μιά φευγαλέα λάμψη πού δύσκολα κρύβει τήν αὐτάρεσκα ὑπερχειλίζουσα αὐτοπεποίθηση, νέο μελαγχολικό εἰρωνικό χαμόγελο: «Μά τ' ἀποφάσισε τό Π. Γ.

διαγυμνουοφδαλμου

Μπορείς νά μπεις, μόνο τό καταστατικό θά δεχτείς, όχι τό πρόγραμμα. Έλα μέ τίς απόψεις σου. Συνέδριο έρχεται κι όλα συζητιούνται».

Έτσι λοιπόν πρίν, κυριολεκτικά, τρίς ό άλλετωρ λαλήσει, οί προχτεσινοί στόχοι παντοειδών επιθέσεων, μηδέ τής «επαναστατικής» βίας εξαιρουμένης, από «άποστάτες» καί «προδότες» έγιναν σύντροφοι: Είναι ή «διά ζώσης» απόδοση τής εικόνας άρθρων του «Ριζοσπάστη», πού έπισημοποίησε καί ή πρόσφατη όλομέλεια τής Κ.Ε.

Τά πολιτικά προβλήματα παραμένουν άκέραια

«... τήν επαναστατική ανάνεωση...
τήν πραγματοποίησε
καί τήν πραγματοποιεί
τό ΚΚΕ (...) ανανεώνει
τίς γραμμές του
μέ τούς καλύτερους εκπροσώπους
τής νέας γενιάς (...).
Η όλομέλεια τής ΚΕ του ΚΚΕ
άπευθύνεται, άκόμα μιά φορά,
σέ όλους τούς αγωνιστές
τής Άριστεράς
(...) καί τούς καλεί μέ (...)
τήν πείρα τους,
τούς προβληματισμούς τους (...).
Τό κόμμα μας (...)
είναι άποφασισμένο
νά δεχτεί στίς γραμμές του
κάθε αγωνιστή πού
συναισθάνεται σέ τί δρόμο
τόν όδηγεϊ ή ήγεσία
τής αναθεωρητικής ομάδας...».

Άπό τήν τελευταία άπόφαση
τής ΚΕ του ΚΚΕ.

Οί προσεκτικές διατυπώσεις τής άπόφασης τής όλομέλειας δέν φαίνεται ν' άφήνουν μεγάλα περιθώρια συζητήσεων: Η «επαναστατική ανάνεωση» αναγνωρίζεται σάν αναγκαιότητα καί άνάγεται σέ θέμα ηλικίας τών στελεχών, στη βιολογία. Οί «προβληματισμοί» τών υπό άλίεση στελεχών καί μελών γίνονται δεκτοί, αλλά μόνο άν τά στελέχη αυτά άπαρνηθούν τήν ουσία τών μέχρι τώρα προβληματισμών τους καί συναισθανθούν σέ τί δρόμο τούς όδηγεϊ ή ήγεσία τής «αναθεωρητικής ομάδας». Παράλληλα τά όξύτατα συζητούμενα καί άμφιλεγόμενα θέματα τής πολιτικής δημοκρατίας, του σοσιαλισμού καί τής ανεξαρτησίας τών ΚΚ εξαφανίζονται μέσα στην περίτεχνα διατυπωμένη διαπίστωση τής άνάγκης ότι «...τό ΚΚΕ όφείλει νά αναπτύξει τίς ... ιδεολογικές θέσεις του... Ιδιαίτερα σχετικά μέ τή δημοκρατία καί τό σοσιαλισμό, νά άναιρέσει τίς λαθεμένες καί έκλεκτικές άντιλήψεις για τό σοσιαλισμό πού άρνιέται τόν ήγετικό ρόλο τής εργατικής τάξης στην επίτευξή του, νά άποκρούσει άντισοβιετικές αιχμές...». Έκλεκτικισμός λοιπόν, καί άντισοβιετισμός μιά όλόκληρη προβληματική Κομμουνιστικών Κομμάτων, όταν μάλιστα μερικά άπ' αυτά εγγίζον τό κατώφλι τής έξουσίας.

Τί αντίκρισμα μπορούν νά έχουν οί δελεαστικές προσκλήσεις καί τά «άνοιγματα» όταν περιχαράκωνεται ό διάλογος έτσι πού μένουν έξω τά πραγματικά ζητήματα πού πρέπει νά συζητηθούν;

Η φυγή μπροστά στά ύπαρκτά καί πολύ όδυνηρά προβλήματα πού τό ΚΚΕ ποτέ δέν μπόρεσε νά θέσει σέ ύπεύθυνη συζήτηση, μπορεί βέβαια νά μίν διακρίνεται εύκολα μέσα στη λάμψη τών μετεκλογικών δαφνών, περιπλέκει όμως άκόμα περισσότερο τά άνοιχτά ζητήματα του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Τά ζητήματα αυτά, πού στη χώρα μας τόσο τραγικά άνάγλυφα ύπογραμμίζει ή διάσπαση του πρώην ενιαίου ΚΚΕ, ύφίστανται καί στη Δύση (έστω καί άν εκεί δέν υπήρξαν διασπάσεις) καί στίς χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» καί άλλου, καί γεννούν θεμελιακά έρωτήματα, πού άπ' τήν άπάντησή τους εξαρτάται τελικά ή ίδια ή πορεία τών κομμουνιστικών καί όλων τών δημοκρατικών δυνάμεων.

Ποιά είναι ή έπιλογή του διεθνούς κέντρου;

Τό ΚΚΕ ποτέ δέν θέλησε νά άρνηθει τήν ιδεολογική καί πολιτική πρόσδεσή του στην ΕΣΣΔ καί στό ΚΚΣΕ. Βέβαια σέ πολλά στελέχη, μέλη καί άκόμη περισσότερους ψηφοφόρους του, ζητήματα όπως ό σοσιαλισμός μέσα σέ συνθήκες έξευθερίας καί δημοκρατίας, τά ανατολικά πρότυπα, ή ανεξαρτησία

διαγυμνουοφδαλμου

στή χάραξη τής πολιτικής τών κομμουνιστών κάθε χώρας κλπ. αποτελούν άσφαλώς άντικείμενο και προβληματισμών και άμφιβολιών. Είναι άμφίβολο όμως, άν οι προβληματισμοί αυτοί μπορούν νά καταξιοθούν πολιτικά. Γιατί ποϋ θά κατέληγαν; Ποιους λόγους έχει τό «διεθνές κέντρο», άν οι προβληματισμοί και οι άμφισβητήσεις στο πειθήνιο έλληνικό κόμμα του προχωρήσουν επικίνδυνα, νά μήν άκολουθήσει ξανά τόν «δυναμικό» δρόμο, ποϋ έκφράστηκε είτε μέ τά έρπυστριοφόρα -όπως στήν Πράγα τό 1968- είτε μέ πλουσιοπάροχα άμειβόμενες άποσχίσεις δογματικών ομάδων -όπως τό ΚΚ Μεγ. Βρετανίας και τό 'Αριστερό Κόμμα Κομμουνιστών τής Σουηδίας φέτος τό 1977;

'Η γνωστή έμπρηστική άρθρογραφία, π.χ. τής τσέχικης «Ρούντε Πράβο», ενάντια σέ κόμματα όπως τό γαλλικό, τό ίταλικό ή τό βρετανικό -γιά νά μή μιλήσουμε γιά τήν πολύπλευρη βοήθεια στόν Λίστερ στήν 'Ισπανία ποϋ συνδυάζεται μέ πονηρότατες αιχμές ενάντια στό ίσπανικό κόμμα- δείχνουν τίς πραγματικές επιδιώξεις τοϋ διεθνούς κέντρου, όσο κι άν προσπαθούν νά τίς «άμβλύνουν» διάφορα περισσότερο ή λιγότερο συμβατικά χαμόγελα, όπως ή πρόσκληση τοϋ Καρίγιο στή Μόσχα, τά άνάλογα «άνοιγματα» τών έδϋ όμοϊδεατών της κλπ.

'Η άποτυχία τής μέχρι τώρα πορείας τοϋ ΚΚΕ έσωτερικού, όπως αυτή καταγράφηκε στό τελευταίο εκλογικό αποτέλεσμα, θέτει μέ όζϋ τρόπο γιά συζήτηση μεγάλα ιδεολογικά, πολιτικά και οργανωτικά προβλήματα. 'Η συζήτηση πάνω σ' αυτά άφορά κάθε κομμουνιστή-άριστερό ποϋ βλέπει προβλήματα, δέν παραβλέπει κινδύνους και προσβλέπει σέ νέες προοπτικές. Οί πολιτικές διαδικασίες, οί ζυμώσεις, οί επανατοποθετήσεις, τόσο στό ΚΚΕ έσωτ. (π.χ. στό άναγγελλλόμενο συνέδριό του) όσο και γενικότερα, στό σύνολο τών άριστερών δυνάμεων τοϋ τόπου θά καταλήξουν σέ εκείνες τίς άποφάσεις ποϋ θά οδηγούσαν τό κομμουνιστικό-άριστερό κίνημα τής χώρας μας σέ μιά νέα πορεία; Τίποτε δέν είναι άυτονόητο, τίποτε δέν είναι όριστικό. Πολλά μπορούν νά γίνουν, άκόμη και τό ξεπέρασμα τής κρίσης.

Γιάννης Δρόσος

ΘΟΥΡΙΟΣ

**ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ
'ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ'**

**Κάθε Σάββατο
κυκλοφορεί ή**

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ
όργανο Σοσιαλιστικού άγώνα και προβληματισμοϋ

διαγυμνουοφδαλμου

Η ΛΑ·Ι·ΚΗ ΕΤΥΜΗΓΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ

Οι εκλογές τής 20ης Νοεμβρίου έδωσαν απάντηση σέ όρισμένα έρωτήματα πού εκκρεμοῦσαν στήν πολιτική ζωή τής χώρας από χρόνια. 'Η στρατιωτική δικτατορία, πού άνέστειλε τή «φυσιολογική» πορεία τών πολιτικών πραγμάτων, ήταν ή βασική αιτία αὐτῆς τῆς μακροχρόνιας εκκρεμότητας. Πάντως, άν δεῖ κανείς τά πράγματα σέ κάπως μακροϊστορικότερη κλίμακα οἱ θεαματικές ἀλλαγές πού παρατηρήθηκαν στίς τελευταῖες εκλογές δέν είναι παρά ή επιβεβαίωση όρισμένων τάσεων, πού ἤδη εἶχαν διαγραφεί προδικτατορικά. Φαίνεται ὅτι κάποιιοι βαθύτεροι κοινωνικοί καί πολιτικοί παράγοντες, παραμέρισαν τοῦς πρόσκαιρους πολιτικοἰδεολογικούς ἀναβρασμούς καί ἔβαλαν στό περιθώριο φαινόμενα πού φάνταζαν σημαντικά ἀλλά δέν ήταν.

Σίγουρα, τό ἀποτέλεσμα πού μοιάζει περισσότερο θεαματικό είναι τό 26% τοῦ ΠΑΣΟΚ, οἱ 93 βουλευτές του καί ή συντριβή τῆς ΕΔΗΚ. Πρόκειται γιά μιᾶ ἀναδρομική νίκη τῆς κεντροαριστερᾶς σέ βάρος τῆς κεντροδεξιᾶς. 'Η διάσπαση τῆς πρώην ἐνιαίας 'Ενωσης Κέντρου τοῦ Γεώργιου Παπανδρέου, πού ἄρχισε μέ τά 'Ιουλιανά τό καλοκαίρι τοῦ 1965, σήμερα, διά τῆς λαϊκῆς ἐτυμηγορίας, ἀποδίδει στήν ἀνδρεοπαπανδρεϊκή τάση τή μερίδα τοῦ λέοντος. Ταυτόχρονα από πλευρᾶς κοινωνικῆς σύνθεσης ή μερίδα αὐτή είναι λαϊκῆς προέλευσης, κυρίως, ἀγροτική-μικροαστική. Παραμένει, βέβαια, νά δοῦμε άν στά πολιτικοἰδεολογικά της χαρακτηριστικά ή κεντροαριστερά τοῦ 1965-67 καί τό σημερινό ΠΑΣΟΚ είναι τό ἴδιο πράγμα, άν ή προδικτατορική κεντροδεξιᾶ καί ή σημερινή ΕΔΗΚ είναι ἕνα καί τό αὐτό. Γιατί ὁ ἐπίσημος, ὁ προγραμματικός, πολιτικός λόγος τών ἀντίστοιχων κομμάτων είναι μάλλον ὁ χειρότερος ὁδηγός γιά νά ἐξαχθοῦν σίγουρα συμπεράσματα. Τό ΠΑΣΟΚ καί ή ΕΔΗΚ π.χ. διατείνονται ὅτι είναι σοσιαλιστικά κόμματα, τό ἕνα μέ μαρξισμό (ἀλλά Καντάφι ή ἀλά Μιττεράν, ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις), τό ἄλλο χωρίς μαρξισμό άν τουλάχιστο πάρει κανείς ὑπόψη του τίς πρόσφατες δηλώσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ΕΔΗΚ κ. Ζήγδη. 'Αλλά καί ή πολιτική πρακτική τών ἀντίστοιχων κομμάτων, δεδομένου ὅτι ή κύρια αἰχμή τους είναι ὁ ἀντιπολιτευτισμός, πάλι δέν μπορεῖ νά μᾶς δώσει σίγουρη βάση. Τό ΠΑΣΟΚ γιά παράδειγμα φτιάχτηκε σάν κίνημα σοσιαλιστικῆς προοπτικῆς ἀλλά εἶδαμε τό σοσιαλισμό του, τήν ὥρα πού ἔμπαινε στή δοκιμασία τῆς προεκλογικῆς πάλης, νά λιποθυμᾶει κυριολεκτικά, νά χάνεται από μέρα σέ μέρα, από πόλη σέ πόλη, εἶδαμε τίς σοσιαλιστικές διακηρύξεις νά ἀντικαθίστανται από πολύ πεζότερες, τή «σοσιαλιστική ἀλλαγή» νά γίνεται ἀπλῶς «ἀλλαγή» -ἀλήθεια ποιός δέν μιλάει σήμερα γιά «ἀλλαγή»;-, ἀκούσαμε καί ἀκούμε διφορούμενες διαβεβαιώσεις ἐθνικοφροσύνης πρὸς τό Στρατό, καθησυχαστικές κουβέντες γιά οικονομική εὐημερία καί «κοινωνική δικαιοσύνη» μέ στόχο τόν γεμάτο προβλήματα μικροαστό καί ἀγρότη. Στό δίλημμα λαϊκισμός ή σοσιαλισμός ή ἀπάντηση δόθηκε ἔμμεσα μέ τήν ἀποσιώπηση τοῦ σοσιαλισμοῦ (άν καί κρατήθηκε στό συρτάρι. Ποιός ξέρει, μπορεῖ νά ξαναχρειαστεῖ). 'Ενα είναι σίγουρο ὅτι τό 26% δέν είναι ψήφος στό σοσιαλισμό, οὔτε ἐκεῖνον πού κατά καιρούς παιάνιζε ὁ ἀρχηγός τοῦ ΠΑΣΟΚ οὔτε κάποιον ἄλλο. 'Ο κόσμος αὐτός ξεκινώντας από τίς πολλές ἀνάγκες του ἀναζήτησε τήν ἀλλαγή, τήν ἀλλαγή πού εἶχε ὑποσχεθεῖ

διαγυμνουοφδαλμου

ο «Γέρος», αλλά χάνοντας την εξουσία τὸ 1965 δὲν ἐπραγματοποίησε, καὶ τὴν ὥρα, ὁ Ἄνδρέας Παπανδρέου ἀναθερμαίνοντας τὶς ἐλπίδες, τάζει ζανά.

Στὸ χῶρο, λοιπὸν τοῦ κεντρικοῦ ἐκλογικοῦ σώματος ἐπαληθεύτηκε μιὰ παλιότερη τάση: ἡ ἐπικράτηση τῆς κεντροαριστερᾶς. Τῆ θέση τῆς ἐτερόκλητης ταξικῆς καὶ ἰδεολογικῆς Ε.Κ. παίρνει τὸ ΠΑΣΟΚ μὲ πολὺ μεγαλύτερη ταξικὴ ὁμοιογένεια ἀλλὰ μὲ ἀπέραντη ἰδεολογικὴ καὶ πολιτικὴ ἀσάφεια, τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ καλύψει ἡ γενικὴ συνθηματολογία τοῦ Α.Π. Καὶ στὸ βαθμὸ πού τὸ κόμμα αὐτὸ προβάλλεται ὡς ἡ μελλοντικὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας, ὡς ἡ μετὰ τὸν Καραμανλὴ προοπτικὴ, ἡ ἰδεολογικὴ ἀσάφεια θὰ μεγαλώνει. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ΠΑΣΟΚ δὲν μπορεῖ παρά νὰ ἐπιδιωχθεῖ σὲ βάρος τῆς ΕΔΗΚ καὶ τῆς Ν.Δ., ἀλλὰ γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ προϋποθέτει ἀκόμη μεγαλύτερη μετριοπάθεια προγραμματικῆς συνθηματολογίας, ἀκόμη μεγαλύτερη ἐνίσχυση τοῦ χαρισματικοῦ φωτοστέφανου τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ΠΑΣΟΚ, ἀκόμη μεγαλύτερη χρῆση τῆς λαϊκιστικῆς ἰδεολογίας. Ὅλα τοῦτα ὅμως δὲν εἶναι ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἀντίφαση σὲ σχέση μὲ τὴν τονισμένη ριζοσπαστικὴτητα τῶν λαϊκῶν μαζῶν τοῦ ΠΑΣΟΚ;

Καὶ στὸ χῶρο τῆς Δεξιᾶς ἐπαληθεύονται μὲ τοῦτες τὶς ἐκλογές ὀρισμένες παλαιότερες πολιτικοἰδεολογικὲς τάσεις. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ ἐκσυγχρονισμὸς καὶ ἡ πολιτικοἰδεολογικὴ ἀνανέωση τῆς κομματικῆς ἐκπροσώπησης τῆς ἀστικῆς τάξης, πού ἤδη εἶχαν διαφανεῖ στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60. Ἡ πολιτικὴ μὲ τὴν ὁποία κατακτήθηκε ἀπὸ τὴ Νέα Δημοκρατία τὸ 42%, αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει. Ἄν ταυτόχρονα τὸ κόμμα αὐτὸ προσιωνίζει, ἢ εἶναι κιόλας, ἡ πολιτικὴ δύναμη πού οἰκοδομεῖ τὸ σύγχρονο αὐταρχικὸ κράτος τοῦ ἐλληνικοῦ καπιταλισμοῦ, αὐτὸ δὲν ἀντίκειται στὴν τάση τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ. Μάλιστα, ἂν πάρουμε ὑπόψη τὰ ἀναπτυγμένα καπιταλιστικὰ κράτη τῆς Δύσης, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὁ αὐταρχισμὸς καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἀρχῶν τοῦ φιλελεύθερου ἀστικοῦ κράτους, ἡ συγκέντρωση τῶν ἐξουσιῶν, ὁ ὑψηλὸς κρατικὸς παρεμβατισμὸς, ὁ περιορισμὸς τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ἰδεολογίας τοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἡ κρίση τῶν παραδοσιακῶν ἀστικῶν ἀρχῶν, ὁ θεσμοποιημένος περιορισμὸς τῶν ἐξουσιῶν τοῦ Κοινοβουλίου, ἀποτελοῦν μιὰ νέα πραγματικὴτητα πού δίνει τὸ πραγματικὸ νόημα στὴν τάση τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Ὡστόσο ὑπάρχει ἓνα δεῦτερο σημαντικὸ σημεῖο. Ἡ ἥττα τῶν διαχειριστῶν τῶν μεταρρυθμίσεων, τὶς ὁποῖες ἐπιδίωξε ἡ Ν.Δ. στὴν περασμένη τριετία. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ –πραγματικὰ ἐκπληκτικὸ ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι οἱ βασικοὶ ὑπουργοὶ τῆς περασμένης περιόδου δὲν βουλευτοποιοῦντο ἢ κινδύνεψαν πολὺ– ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν δυνάμεων τῆς ἀντιπολίτευσης θεωρήθηκε ὡς «λαϊκὴ ἀποδοκιμασία γιὰ τὴν ἀντιλαϊκὴ κοινωνικὴ πολιτικὴ τῆς Νέας Δημοκρατίας». Νομίζουμε ὅμως ὅτι ἡ ἥττα τῶν «μεταρρυθμιστῶν» ἔχει ἄλλη αἰτία. Ἄν κάποιος τοὺς ἀποδοκίμασε ἦταν ἡ ἴδια ἡ ἀστικὴ τάξη πού ἔνοιωσε ἀνασφάλεια μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ν.Δ., κατηγορήθηκαν γιὰ «σοσιαλμανία», ὡστόσο τὴν κατηγορία δὲν τὴν ἐκτόξευσε ὁ «λαός» ἀλλὰ κύκλοι τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων καὶ οἱ μεγαλοαστοὶ γονεῖς ἦταν αὐτοὶ πού θορυβήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνακατοσοῦρα πού ἔφεραν τὰ νέα μέτρα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση. Ἐτσι λοιπὸν ἡ οἰκονομικὴ ἐξουσία τῆς χώρας καὶ ἡ πατροπαράδοτη συντήρηση προειδοποίησαν ὅτι στὶς μεταρρυθμίσεις ὑπάρχουν ὄρια, καὶ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὄσες ἔγιναν ἔχουν γι' αὐτὴν νόημα μόνο ἂν λειτουργήσουν ὑπὲρ τῆς καὶ ὄχι ἐναντίον τῆς. Ἐτσι ἀναζήτησαν κάποιους ἄλλους νὰ διαχειριστοῦν τὰ σχετικὰ προβλήματα καὶ ὄχι τοὺς ὡς τὴν ὥρα πρωτεργάτες πού

διαγυμνουοφθαλμου

δέν παρείχαν τή δέουσα φερεγγυότητα. Τό πράγμα γίνεται όλοφάνερο άν δει κανείς ότι τή θέση τών «μεταρρυθμιστών» επήραν άμεσοι εκπρόσωποι του κεφαλαίου (π.χ. κ.κ. Μάνος, Έβερετ) και όχι φιλόσοφοι ή ιδεολόγοι.

Τέλος στό χώρο τής Δεξιάς, ενώ από τή μιά επιβεβαιώθηκε ή άρχική τάση έκσυγχρονισμού, από τήν άλλη, επειδή μέρος τής παραδοσιακής Δεξιάς συνδέθηκε μέ τή στρατιωτική δικτατορία, δημιουργήθηκαν οι όροι τής διάσπασης τής. Έτσι γιά πρώτη φορά, όπως τονίζεται και σε άλλα δημοσιεύματα του «Πολίτη», ή Δεξιά, μέ τή διαμόρφωση του άκροδεξιού σχήματος τής «Έθνικης Παρατάξεως», παρουσιάζεται δικέφαλη. Τά βασικά όμως χαρακτηριστικά που προκύπτουν προς τό παρόν είναι ότι ή Δεξιά κατάφερε νά βάλει τά θεμέλια του έκσυγχρονισμού τής και ή άστική τάξη νά κερδίσει μαζική βάση.

Στό χώρο τής Άριστεράς μπορούμε νά καταγράψουμε επίσης, ως κύριο συμπέρασμα, τήν επικράτηση τάσεων που είχαν φανεί και προδικτατορικά. Μόνο που έδω οι τάσεις είναι άρνητικού χαρακτήρα. Άρνητικού, έννοείται, γιά τήν Άριστερά.

Πραγματικά, τό κυρίαρχο πολιτικό φαινόμενο που μάς άποκαλύπτει ή 21η Νοεμβρίου είναι ή στασιμότητα τής κομμουνιστικής Άριστεράς, μιά στασιμότητα άρκετά μακρόχρονη κιόλας. Η εκλογική πορεία τής Άριστεράς τά τελευταία 20 χρόνια, είναι άρκετά εύγλωττη: 1958 (ΕΔΑ): 25%, 1961 (ως ΠΑΜΕ): 14,63 %, 1963: 1964: 13,3%, 1974 (Ε.Α.): 9,7%, 1977 (ΚΚΕ και «Συμμαχία»): 12%. Η στασιμότητα αυτή, άν και από πλευράς έντυπώσεων καλύπτεται από τήν άποτυχία τής «Συμμαχίας» και τή «νίκη» του ΚΚΕ δέν είναι παρά ή επιβεβαίωση, διά τής λαϊκής έτυμγορίας, μιάς παλαιότερης τάσης. Δέν θά άσχοληθούμε έδω μέ τίς αιτίες αυτού του φαινόμενου. Άλλά γιά όσους συνδέουν τήν προοπτική τής σοσιαλιστικής άλλαγής στή χώρα μας μέ τήν ανάπτυξη τών πολιτικών δυνάμεων τής Άριστεράς, και μάλιστα τής κομμουνιστικής Άριστεράς, γιά όσους ή σοσιαλιστική άλλαγή δέν είναι συνώνυμη μέ τήν οργανωτική άριθμητική, γιά όσους τά προβλήματα του σοσιαλισμού δέν είναι συνώνυμα μέ τά προβλήματα που θέτει ή άνάγκη χειραγώγησης μελών και όπαδών, γιά όλους αυτούς -και είναι πολλοί- ή στασιμότητα τής Άριστεράς είναι φαινόμενο άνησυχητικό. Γι' αυτό, ό μικροκομματικός ίμπεριαλισμός του ΚΚΕ που πανηγυρίζει γιά τή συντριβή του «άναθεωρητισμού» καμιά παρηγοριά δέν προσφέρει σε κανένα, ούτε στον έαυτό του. Και άφοδ ό γραμματέας τής Κ.Ε. του ΚΚΕ Χ. Φλωράκης θεωρεί ότι ή ήττα του «άναθεωρητισμού» είναι γεγονός που ξεπερνά τά σύνορα τής χώρας μας δέν μπορούμε νά άποφύγουμε τή θλιβερή σκέψη ότι εκείνο που πραγματικά ξεπερνά τά σύνορα τής χώρας μας είναι τό πενιχρό 12%. Μιλάμε, βέβαια, γιά μιά χώρα, όχι σαν τήν Αύστρία ή τή Σουηδία που παρέχουν βολικά μέτρα σύγκρισης, αλλά γιά τήν Ελλάδα, όπου ή κομμουνιστική Άριστερά κάποτε είχε τεράστια άπήχηση.

Παράλληλα μέ τή στασιμότητα τής Άριστεράς επιβεβαιώθηκε ένα άλλο φαινόμενο: ή ήττα τών «άνανεωτικών» δυνάμεων, που εκφράστηκε μέ τήν εκλογική συντριβή τής «Συμμαχίας». Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά ήττα του ΚΚΕ Έσωτερικού γιά τό όποιο οι αντίφάσεις του λειτουργήσαν καταστροφικά. Γιά νά εκτιμήσουμε σωστότερα τήν ήττα αυτή θά πρέπει νά ξεφύγουμε κάπως από τήν άριθμητική του 2+10=12. Τό αντικειμενικό αίτημα «άνανέωσης», τής «παραδοσιακής» Άριστεράς είχε κι αυτό εκδηλωθεί πριν

διαγυμνουοφδαλμου

ἀπό τή Δικτατορία, καί στή βάση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος ἔγινε ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ τό 1968, στή βάση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος διαμορφώθηκε τό κόμμα πού ἔλαβε τό ὄνομα ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ. Οἱ περιπέτειες τῆς πορείας ἀπό τή διάσπαση τοῦ ΚΚΕ ὡς τό 2,7% εἶναι πολλές καί ὄχι χωρίς σημασία. Ἐδῶ, θέλουμε μόνο νά τονίσουμε ὅτι ἂν τό αἶτημα τῆς «ἀνανέωσης» στήν πραγματικότητα ἐξέφραζε τή γενική τάση ἀποσταλινοποίησης τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος, ἂν περιστράφηκε γύρω ἀπό τά προβλήματα αὐτοκριτικῆς τῆς ιστορικῆς καί τραγικῆς πορείας τοῦ ΚΚΕ, ἂν κατέστησε ἐπίκαιρο τό πρόβλημα τοῦ τρόπου διαμόρφωσης σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας καί τοῦ εἶδους τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς, ἂν, τέλος, σ' ὅλη αὐτή τήν πορεία τό ἀντικειμενικό πρόβλημα ἦταν τό ἂν καί κατά πόσο ἡ «παραδοσιακή» Ἀριστερά θά ἔπαιε νά εἶναι παραδοσιακή, δηλαδή σταλινική, (μήπως σταλινικά δέν ἦταν τά κατά παράδοση ἰδεολογικά, πολιτικά καί ὀργανωτικά χαρακτηριστικά τῆς ἑλληνικῆς Ἀριστερᾶς;), οἱ ἐκλογές ἀπέδειξαν ὅτι, σέ σχέση μέ ὅλα τούτα τά προβλήματα ὑπάρχει μιᾶ σαφέστατη ὑποχώρηση. Καί αὐτό εἶναι πιό ἀνησυχητικό καί ἀπό τή στασιμότητα τῆς Ἀριστερᾶς, καί ἀπό τήν ἤττα τῆς Συμμαχίας. Στό κάτω-κάτω ἡ Συμμαχία δέν ἦταν παρά τό χαντάκωμα μιᾶς σωστῆς ἰδέας πού «λανσαρίστηκε» χωρίς νά ὑπάρχει καμιά ἀπό τίς προϋποθέσεις πού χρειάζονταν γιά τήν ἐπιτυχία της. Ἔτσι γιά νά μοιάσουμε καί μεῖς λίγο μέ τοὺς Εὐρωκομμουνιστές μιᾶ καί ἀναφωνήσαμε ὅτι εἴμαστε Εὐρωκομμουνιστές.

Οἱ δικαιολογίες γιά τή συντριβή τῆς Συμμαχίας («λασπολογία», «ἔλλειψη μέσων», «λίγος χρόνος») πού προβάλλουν τό ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ καί οἱ ἄλλοι Σύμμαχοι θυμίζουν τά σοφίσματα τοῦ ἀποτυχημένου δικολάβου πρὸς τόν πελάτη του πού ἔχασε τή μεγάλη δίκη.

Καί ἐπειδὴ ὁ λόγος γιά τήν Ἀριστερά, ὅπου κανεὶς δέν εἶναι παρθένος-ἰδίως ὅταν οἱ λόγοι πού τὸν ἔφεραν στίς γραμμές της εἶναι πιό σκληροὶ ἀπό τοὺς λόγους πού ἐκφωνοῦνται σέ προεκλογικὲς συγκεντρώσεις ἢ ἐσωκομματικὲς παραμυθίες- καί ἐπειδὴ ποτέ τίποτε δέν εἶναι ὀριστικό, χρειάζεται νά ἀναρωτηθοῦμε καί νά ἀναρωτηθοῦμε μέ τρόπο πολιτικό: τί σημαίνει τέλος πάντων ἀνανέωση, καί γιατί ὁ λαὸς βουλώνει τ' αὐτιά του σάν ἀκούει τά κηρύγματα της;

Γιατί ἀπό τήν ἄλλη μεριά καμιά λαϊκὴ ἐτυμγορία, κανένα 10 ἢ 25% δέν θά μᾶς κάνει νά πιστέψουμε στό «σοσιαλισμὸ τῶν ψυχιατρειῶν» ἢ στό σοσιαλισμὸ τοῦ Καντάφι. Αὐτοὶ ὑπάρχουν καί καλά κάνουν. Εἶναι μάλιστα καί ἀναντικατάστατοι στό εἶδος τους.

Τό πρόβλημα εἶναι ἡ προοπτικὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Ἑλλάδα.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Η ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΑΞΗ

Ἀντικείμενο τοῦ σημειώματος αὐτοῦ εἶναι ἡ παρουσία τῆς «Ἐθνικῆς Παρατάξεως» στό Κοινοβούλιο. Ἐκτός ἀπό «βασιλοχουντική» καί ἀπαίσια τί εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ε.Π.; Ποιὰ τά πολιτικοἰδεολογικά της χαρακτηριστικά καί ποιὸς ὁ

διαγυμνουοφδαλμου

πολιτικός ρόλος πού θά διαδραματίσει; Ποιά ή σχέση της μέ τή «Νέα Δημοκρατία»;

Τά έρωτήματα αὐτά θά πρέπει νά μᾶς ἀπασχολήσουν σοβαρά. Καί ὑπάρχει ὁ κίνδυνος ἡ πολιτική μας ἀποστροφή πρὸς τήν Ε.Π. νά πάρει τή θέση τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ τοῦ νέου (καί ταυτόχρονα παλαιοῦ) πολιτικοῦ φορέα, ὅποτε ἄλλη μιά φορά, θά περνᾶμε δίπλα στήν πραγματικότητα.

Χωρίς κόπο θά μπορούσαμε νά δοῦμε ὅτι ἡ πολιτική ἰδεολογία τῶν δυνάμεων πού συσπειρώθηκαν στήν Ε.Π. τροφοδοτεῖται ἀπό τή νοσταλγία τοῦ κράτους ἐκτάκτου ἀνάγκης. Βέβαια, τό κράτος ἐκτάκτου ἀνάγκης ἢ ἐκτάκτων ἐξουσιῶν (κοινῶς δικτατορία) εἶναι μιά μορφή πολιτικῆς διακυβέρνησης πού ἐγκυμονοῦν οἱ περίοδοι κρίσης, καί μάλιστα γενικευμένης κρίσης (πολιτικῆς, οικονομικῆς, ἰδεολογικῆς κλπ.). Ἡ πιθανότητα (καί ὄχι ἡ ἀναγκαιότητα) γιά τήν ἐπικράτηση κράτους ἐκτάκτου ἀνάγκης γίνεται σχεδόν σιγουριά ὅταν ἀπό τή μιά μεριά τό λαϊκό κίνημα βρίσκεται σέ κατάσταση ἀμυνας (ἢ εἶναι ἀποπροσανατολισμένο) καί ἀπό τήν ἄλλη οἱ πολιτικές δυνάμεις τοῦ ἀστικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἀδυνατοῦν νά ξεπεράσουν, μέ βάση τοὺς δημοκρατικούς θεσμούς, τήν κρίση τοῦ συστήματος. Τό σενάριο αὐτό τό εἶδαμε νά παίζεται πολλές φορές καί ἄλλοῦ καί στόν τόπο μας. Ὡστόσο σέ περιόδους ἡρεμίας, ὅταν κρίση δέν ὑπάρχει, ὁ θιασώτης τῆς δικτατορίας τήν ὀνειρεύεται –καί δουλεύει γι' αὐτήν. Ἄν ἐρωτηθεῖ γιά τήν πολιτική κατάσταση τῆς χώρας θά ἀπαντήσει: «ἀνησυχῶ!». Πού πάει νά πεῖ βλέπει κρίση. Καί ὅταν κανεῖς βλέπει κάτι πού ἀντικειμενικά δέν ὑπάρχει σημαίνει ὅτι τό ὄραματίζεται. Δηλαδή τό πιστεύει σάν πολιτικό του ἰδανικό. Γι' αὐτό μιλῆσαμε γιά τήν ἰδεολογία τοῦ κράτους ἐκτάκτου ἀνάγκης πού συνέχει τήν Ἐθνική Παράταξη.

Ἡ ἰδεολογία αὐτή εἶναι ἐξειδικεύσιμη. Μία ἀπό τίς ἐκδόσεις τοῦ σημερινοῦ φιλοβασιλισμοῦ προβάλλει, ἀκριβῶς, τήν ἀνάγκη τοῦ «ἰσχυροῦ ἀνδρα», τοῦ ἐγγυητῆ τῶν θεσμῶν, πού ὅταν «κινδυνεύουν» τοὺς καταπατᾶ γιά νά τοὺς σώσει. Γιά τοὺς θιασῶτες λοιπὸν τῆς δικτατορίας, ἡ ἔλλειψη ἰσχυροῦ «ἀνδρα», ὑπεράνω «κομμάτων καί πολιτικῶν παθῶν», ἀποτελεῖ ἤδη ἀνασφάλεια, δηλαδή πολιτική κρίση.

Ἡ προέλευση τῶν δυνάμεων τῆς Ε.Π. εἶναι θλιβερά γνωστή: Προδικτατορικά ἔδρασαν κυρίως στόν κρατικό μηχανισμό, μέ σημαία τους τόν ἀντικομμουνισμό, καί ὀρμητήρια τόν ΙΔΕΑ, τίς μυστικές ὑπηρεσίες καί τίς παρακρατικές ὀργανώσεις. Τότε εἶχαν βαφτιστεῖ «παρακράτος», ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως ἔγιναν «τό κράτος». Τήν προδικτατορική περίοδο οἱ δυνάμεις αὐτές συστεγάζονταν στόν ἴδιο πολιτικό φορέα, μέ τήν κοινοβουλευτική δεξιὰ, τήν ΕΡΕ, ἄν καί τά ὄρια ἀνάμεσά τους πολλές φορές ἦταν ἀσαφῆ. Τό οὐσιαστικό πάντως εἶναι ὅτι κάποια στιγμή, οἱ δυνάμεις τῆς δικτατορίας, αὐτονομοῦνται, δέν παρακολουθοῦν τίς ἐπιλογές τῆς κοινοβουλευτικῆς δεξιᾶς, μάλιστα στρέφονται καί ἐναντίον της, ὅπως καί ἐναντίον ὅλου τοῦ πολιτικοῦ κόσμου. Καί ἔκτοτε, νεμόμενες μόνες τους τήν ἐξουσία, καταδυνάστευσαν τόν ἐλληνικό λαό ἐπὶ 7 ὀλόκληρα χρόνια.

Ὡστόσο, οἱ πολιτικές δυνάμεις τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας κατέρρευσαν τό καλοκαίρι τοῦ 1974 μὴ μπορώντας νά λύσουν τά προβλήματα πού οἱ ἴδιες εἶχαν δημιουργήσει καί μὴ ἔχοντας ἀποκτήσει λαϊκό ἔρεισμα, παράγοντα ἀπαραίτητο γιά τήν ἀναπαραγωγή κάθε καθεστώτος. Στή μεταπολιτευτική

διαγυμνουοφθαλμου

περίοδο, όχι μόνο (μετά τη γελοιοποίηση του Γαρουφαλιά) δέν μόδεσαν νά ανασυγκροτήσουν ένα ύπολογίσιμο πολιτικό φορέα αλλά, επιπλέον, έχασαν σημαντικές θέσεις μέσα στον κρατικό μηχανισμό. Έπιπλέον ή Νέα Δημοκρατία -ό Κ. Καραμανλής γιά νά ακριβολογοϋμε- συσπειρώνει γύρω της τίς σημαντικότερες μερίδες της αστικής τάξης και βάζει τά θεμέλια του νέου κοινοβουλευτικού (άστικού) κράτους. Παραμένει όμως πάντα ό πολιτικοϊδεολογικός συγχρωτισμός μοναρχισμού (30%) και δυνάμεων της άκρας δεξιάς. Τό στοιχείο αυτό, μαζί μέ τά έρείσματά της στον κρατικό μηχανισμό, θά αποτελέσει την αφετηρία γιά τή διαμόρφωση της νέας πολιτικής δύναμης πού πήρε τό όνομα « Έθνική Παράταξις». Έ συστέγαση μέ τή Ν.Δ. έγινε αδύνατη. Κρίθηκε, λοιπόν, αναγκαία ή αυτόνομη πολιτική εμφάνιση του «έθνικόφρονος κόσμου». Παρόλη την αντιπολιτευτική «κινδυνολογία» έναντίον της Κυβέρνησης πού άνέχτηκε τά «σταγονίδια», ή αυτόνόμηση αυτή δέν ήταν παρά ή επιβεβαίωση της όριστικής ρήξης Ν.Δ. και άκροδεξιάς. Τό φαινόμενο συναντάται μέ παραλλαγές σε πολλές χώρες. Στή χώρα μας όμως είναι ή πρώτη φορά, μεταπολεμικά, πού ή δεξιά εμφανίζεται δικέφαλη.

Οί προβλεπτές συνέπειες της διάσπασης της δεξιάς δέν είναι εύκαταφρόνητες. Έ πολιτική διαφωνία πού επί τρία χρόνια υπέβασκε έκφράστηκε πλέον άνοιχτά. Τοϋτο σημαίνει ότι οι συγκρούσεις θά ένταθούν στο Κοινοβούλιο και στον κρατικό μηχανισμό. Τό Προδιδαστορικό δόγμα της δεξιάς «όσο πιά δεξιά τόσο πιά καλά» δέν μπορεί νά Ισχύει γιά τήν κυβέρνηση, δεδομένου ότι τώρα πλέον όριοθετείται και από τά δεξιά της.

Όστόσο θά ήταν λάθος νά θεωρήσουμε ότι τό παιχνίδι παίχτηκε όριστικά. Τά όρια των δύο παρατάξεων δέν είναι έντελώς σαφή, συμπτώσεις και συμπτώσεις είναι άπόλυτα πιθανές, πράγμα πού θά επηρεάζει συνεχώς τον μεταξύ των δύο παρατάξεων συσχετισμό δυνάμεων. Έπιπλέον, γενικότερες ρευστοποιήσεις -άρα και άνακατατάξεις- δέν πρέπει νά άποκλείονται στην περίπτωση μάλιστα πού ή μελλοντική άποχώρηση του Καραμανλή δέν θά συνοδεύεται από Ισχυρό διάδοχο σχήμα. Ένα πάντως είναι σίγουρο, ότι ή άκρα δεξιά, άνακαλώντας όλα τά γνωστά θέματα της έθνικοφροσύνης, του άντικομμουνισμού, της πολυαρχίας και φαυλοκρατίας, του «πεζοδρομίου» κλπ., θά προσπαθήσει νά προσεταιριστεί τή συντηρητική και άντιδραστική μερίδα της δεξιάς, θά καλλιεργεί επίμονα και μεθοδικά τους όρους της πολιτικής κρίσης, θά έτοιμάζει τό γνωστό σκηικό πού θά της δώσει τή δυνατότητα νά ξαναγίνει πρωταγωνιστής. Γιά τήν ώρα ή σύγκρουση κοινοβουλευτικής δεξιάς και άκρας δεξιάς μεταφέρθηκε, χάρη στο 6,8% και τους 5 βουλευτές της, από τά ύπόγεια των κρατικών κτιρίων στο πολιτικό προσκήνιο. Και ένα πράγμα είναι άκόμη σίγουρο: ότι μέρος της οικονομικής έξουσίας της χώρας δέν θά διστάσει νά άσκήσει τίς πιέσεις της όχυρωμένο πίσω από τήν Ε.Π. Έδη κάποιος έφοπλιστές πού τή χύσωσαν προεκλογικά δέν ήταν παρά οι προάγγελοι.

Ές επιτραπεί λοιπόν και σε μās νά άνησυχόμε, όχι επειδή βλέπουμε φαντάσματα.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

διαγυμνουοφδαλμου

ΟΙ ΕΝΔΟΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ Η «ΔΕΞΙΑ» ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Πάνω στο ψηφοδέλτιο δέν κάνει κανείς πολιτική ανάλυση, δέν παρουσιάζει τό σύνολο τών πολιτικών του απόψεων καί εκτιμήσεων. Για κάθε εκλογέα ή πολιτική πράξη περιορίστηκε στίς 20 του Νοέμβρη σ' αυτό πού μπορεί νά κάνει όποιοσδήποτε αναλφάβητος: σ' ένα σταυρό πλάι σέ κάποιο όνομα. Αυτή ή θεσμοποιημένη όμοιομορφία τής πολιτικής πράξης κατά τό ίδιο 24ωρο, αποκτά όμως μέ τά εκλογικά αποτελέσματα καί κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό περιεχόμενο. Οι συνειδησιακές μεταλλαγές δέν εκφράζονται βέβαια μόνο κατά τήν εκλογική περίοδο, αλλά καί κατά τίς διάφορες καθημερινές κινητοποιήσεις τών εργαζομένων (άπεργίες, στάσεις εργασίας, συγκεντρώσεις, κλπ.). Έντούτοις καί ή εκλογική συμπεριφορά τών εργαζομένων – παρά τά παραπάνω – είναι ια σημαντική στιγμή στή συνολική ανάπτυξη τής κοινωνικής τους συνείδησης. Για τούς σοσιαλιστές καί κομμουνιστές, λοιπόν, πού έχουν για άναφορά τους τά συμφέροντα τής πλειοψηφίας τών λαϊκών μαζών, άρα καί τών εκλογέων, τίθεται έτσι άμεσα τό έρώτημα: τί υποδηλώνει ή εκλογική συμπεριφορά για τό επίπεδο ανάπτυξης τής κοινωνικής συνείδησης τών λαϊκών μαζών καί ιδιαίτερα τής εργατικής τάξης στήν Ελλάδα;

Για τόν παραπάνω άκριβώς λόγο, πρέπει νά έντοπισθοϋν μερικά πρώτα στοιχεία από τήν ανατομία τών πολιτικών δυνάμεων πού χαρακτηρίζονται ως «δεξιά», όπως διαμορφώθηκαν μέ τά εκλογικά αποτελέσματα. Γιατί κάποιες άπλοϊκές εκτιμήσεις του τόπου «ό λαός είπε όχι στή δεξιά» ή «ό λαός είπε ναί στήν άλλαγή» ή «έπικράτησαν οι δυνάμεις τής πόλωσης» κτλ. αντί νά φωτίζουν τά εκλογικά αποτελέσματα άπλοποιϋν καί συσκοτίζουν, αντί νά κατευνάζουν τήν πράξη δημιουργοϋν υπεραισιοδοξία ή πλασματικά άδιέξοδα, αντί νά διαπιστώνουν καί νά εξηγοϋν, συνθηματολογοϋν καί παρερμηνεϋουν. Ένα είναι πρώτα άπ' όλα βέβαιο: Η δεξιά στό σύνολό της είχε περιορισμένη άπώλεια εκλογέων, κι αυτό δέν εξέπληξε κανένα. Δέν ένδιαφέρει εδώ νά επαναλάβουμε τή γνωστή πλατωνική κριτική ενός μέρους τής αντιπολίτευσης ένάντια σ' ένα άλλο μέρος της για τό τί... θά μπορούσε νά γίνει άν... άν... άν. Οι διάφοροι πολιτικοί σχηματισμοί είναι αυτό πού είναι, ή ένωτική ή ή μη ένωτική τακτική τους δέν είναι τυχαία καί γιαυτό άπαιτεί κριτική ανάλυση κι όχι μυωπικές επικλήσεις για σύμπραξη ή για συνεργασία ή για συμμαχία, επικλήσεις πού ή κατάληξή τους μπορούσε νά είναι σέ μεγάλο βαθμό εκ τών προτέρων γνωστή!

Τί σημαίνουν λοιπόν για τό επίπεδο ανάπτυξης τής κοινωνικής συνείδησης οι ανακατατάξεις στό χώρο τής «δεξιάς»; Τί σημαίνει ή κοινοβουλευτική παρουσία τής Έθνικής Παράταξης για τίς μελλοντικές πολιτικές εξελίξεις; Υπάρχουν μιά σειρά ερωτήματα πού σχετίζονται μ' εκείνες τίς πολιτικές δυνάμεις πού άπλοϊκά καί συνοπτικά χαρακτηρίζονται ως «δεξιά». Έρωτήματα πού δέν μπορούν όμως νά άπαντηθοϋν, άν προηγουμένως δέν άπαντηθεϊ στοιχειωδώς τό θεμελιακό έρώτημα: Πρόκειται για διάσπαση τής «δεξιάς» ή για κάτι άλλο; Μετά μπορούν ν' άρχίσουν τά γιατί καί τά πώς.

διαγυμνουοφδαλμου

Πρώτα απ' όλα, γιά νά έχουμε διάσπαση ενός πολιτικού μορφώματος, έστω και γεωγραφικά προσδιορισμένου, («δεξιά», «κέντρο», «άριστερά») προϋποτίθεται ότι ό χώρος αυτός ήταν προηγούμενα ένωμένος πολιτικά. Ήταν όμως πραγματικά ένωμένη ή «δεξιά»; Γιά νά μπορέσουμε ν' άπαντήσουμε σωστά πρέπει ν' άποφύγουμε άπλοποιήσεις πού άρνοϋνται τήν ύπαρξη αντιφάσεων στό έσωτερικό τών κυρίαρχων τάξεων, πού μιλοϋν γιά «τό κεφάλαιο» αντί γιά τά πολλά επιμέρους κεφάλαια, πού στηρίζονται σέ θεωρίες γιά «άλλαγή φρουράς» κλπ. Πρέπει νά θυμηθούμε ότι και κατά τήν περίοδο τής δικτατορίας, τό πιό σημαντικό μέρος τής «δεξιάς» άρνήθηκε νά συνεργαστεί πολιτικά μέ τή χούντα, έντεινοντας έτσι τήν άπομόνωσή της. Άπομόνωση πού τελικά δέν ξεπεράστηκε μετά τήν άποτυχία και τοϋ έγχειρήματος «Μαρκεζίνη». Έτσι οι «γεφυροποιοί» στήν πραγματικότητα δέν πρότειναν μόνο μιά λύση στά πολιτικά άδιέξοδα πού δημιούργησε ή στρατιωτική δικτατορία. Πίσω τους στέκονταν πολύ συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις. Γιαντό ή μεταπολίτευση, μέσα στή συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, σημαίνει άνάμεσα στ' άλλα και άλλαγή τοϋ συσχετισμοϋ δυνάμεων στό έσωτερικό τών κυρίαρχων τάξεων. Δέν σβήνει, δέν εξαφανίζει τίς δζυμένες ένδοαστικές αντιφάσεις. Άπλως, κάποιες άλλες δυνάμεις αναλαμβάνουν στό πρόσωπο τοϋ Καραμανλή τή διαχείρισή τους. Στή Νέα Δημοκρατία μοιάζει άρχικά νά άποκαθίσταται ή πολιτική ένότητα τοϋ συνόλου τών κυρίαρχων τάξεων.

Στά τρία όμως χρόνια διακυβέρνησης τής Νέας Δημοκρατίας ούτε άμβλύνεται ή ταξική πάλη ούτε καταργείται, παρά τήν επιθυμία τοϋ κ. Λάσκαρη. Άντιθετα, δζύνεται μέ τή μορφή δυναμικών ή όχι άπεργιών, άγωνιστικών διεκδικήσεων και μαχητικών συγκρούσεων μέ τόν κρατικό μηχανισμό. Ή μεταφορά τής δζυμένης αυτής ταξικής πάλης στό έσωτερικό τοϋ κρατικού μηχανισμού τοϋ κράτους συντηρεί ή και δζύνει μιά σειρά άπό ένδοαστικές συγκρούσεις πού δέν εκφράζονται όμως στό κοινοβούλιο, καθώς ή Ισχυρή κυβέρνηση εφαρμόζοντας μέ άδστηρότητα τήν κομματική πειθαρχία τίς διαχειρίζεται κατά τό δοκοϋν.

Ό έκσυγχρονισμός τοϋ πολιτικού άστισμοϋ, πού επιχείρησε όμως ή Νέα Δημοκρατία, δέν συνέβαλε μόνο στήν κρίση ταυτότητας τής ΕΔΗΚ - μιά κρίση πού είναι άμφίβολο άν μπορεί νά τήν ξεπεράσει, εφόσον ή Νέα Δημοκρατία δέν μεταβάλει τούς βασικούς προσανατολισμούς της -, αλλά συγχρόνως δυσαρέστησε όρισμένες μερίδες τοϋ μονοπωλιακοϋ κυρίως κεφαλαίου. Έτσι τό συμβόλαιο άνάμεσα στίς δυνάμεις τής «δεξιάς», συμβόλαιο πού προέκυψε άπό τήν κατάρρευση (όχι τήν άνατροπή) τής δικτατορίας δέν μποροϋσε παρά ν' αλλάξει διαρκώς μορφή και περιεχόμενο. Καθώς οι παραπάνω μερίδες τοϋ μονοπωλιακοϋ κεφαλαίου δέν καλύπτονται άπό τίς επιλογές τής Νέας Δημοκρατίας, οι ένδοαστικές συγκρούσεις βρίσκουν μιά πιό ολοκληρωμένη πολιτικά έκφρασή τους μέ τήν εμφάνιση τής Έθνικής Παράταξης και μέ τήν κοινοβουλευτική της παρουσία. Ή άκρα δεξιά «έκσυγχρονίζεται» λοιπόν κι αυτή μέ τή σειρά της και μέ τόν τρόπο της· διεκδικεί βουλευτικές έδρες, όπως σ' όλη σχεδόν τήν Εϋρώπη, και προτείνει (σ' αυτή τή φάση) όχι κάποια δικτατορία αλλά τόν έκγερμανισμό τής πολιτικής ζωής. Είναι λάθος σ' αυτό τό φαινόμενο νά βλέπουμε μόνο εϋθύνες τής Νέας Δημοκρατίας. Γιατί ή έκλογική δύναμη τής Έθνικής Παράταξης έρχεται άκριβώς νά επιβεβαιώσει πως

διαγυμνουοφθαλμου

Ένα μέρος του μονοπωλιακού κεφαλαίου προκρίνει διαφορετικούς εξωτερικούς προσανατολισμούς και άλλες μεθόδους διεξαγωγής της ταξικής πάλης· δεν θέλει την αστυνομία να σπάει μόνο τα κεφάλια των άπεργών, αλλά τή θέλει να σπάει τα κεφάλια όλων των άριστερών. Είναι λοιπόν οι ίδιες οι έπιλογές της Νέας Δημοκρατίας που όδηγούν σταδιακά σε μιά «φυσιολογική» διαφοροποίηση της κοινοβουλευτικής εικόνας της «δεξιάς». Η Νέα Δημοκρατία εξαναγκάζει στη δημιουργία της Έθνικης Παράταξης. Έτσι, τή εμπλέκει στο κοινοβουλευτικό παιχνίδι, τή ώθει να βγει από τα σκοτάδια του «παρακρατικού» συνωμοτισμού και να λειτουργήσει δημόσια σαν πολιτικό κόμμα. Τί πετυχαίνει έτσι η Νέα Δημοκρατία; Μέ τα εκλογικά αποτελέσματα σβήνει, πρώτα απ' όλα, κάποιους μύθους και οικειοποιείται τό μεγάλο μέρος από τό 30% του δημοψηφίσματος. Συγχρόνως άνοίγει τό δρόμο γιά μιά διασκόρπιση των άκροδεξιών δυνάμεων, καθώς είναι πολύ πιθανό (όπως έδειξαν και κάποιες προεκλογικές διαφωνίες) πώς οι αντίφάσεις των δυνάμεων αυτών δεν είναι δυνατό να άρθουν μέ τήν Έθνική Παράταξη. Αντίθετα, είναι τίο πιθανό να δξυνθούν και να δημοσιοποιηθούν, έξασθενίζοντας έτσι προοπτικά άκόμη περισσότερο τήν πολιτική τους ισχύ. Μιά τέτοια εξέλιξη θά τόνωνε εξάλλου και τήν άφομοιωτική ικανότητα της Νέας Δημοκρατίας στο έσωτερικό του κρατικού μηχανισμού, καθώς μιά διασκόρπιση της άκροδεξιάς θά όδηγούσε στην άπομόνωση ή στη διάλυση κάποιων μέχρι τώρα δυσκολομεταχειρίστων έστιών αντίστασης.

Οι πολιτικές διαδικασίες είναι όμως άντιφατικές· γιαντό και τά παραπάνω είναι μόνο ή μιά μεριά του νομίσματος. Διότι, ή Έθνική Παράταξη πέτυχε στις εκλογές της 20ής του Νοέμβρη διπλά: Η προπαγάνδα της όδήγησε στην 5μελή κοινοβουλευτική της εκπροσώπηση και συγχρόνως επηρέασε και τή σταυροδότηση των ύποψηφίων της Νέας Δημοκρατίας. Στίς πιέσεις «άπό έξω» που προτίθεται να άσκήσει ή Έθνική Παράταξη πάνω στη Νέα Δημοκρατία, ύπολογίζει και στους «φίλους» που λειτουργούν στο έσωτερικό του κυβερνώντος κόμματος. Η πίεση αυτή μπορεί να άποδειχτεί μερικά άποτελεσματική, καθώς ή εκλογική άποτυχία των «μεταρρυθμιστών» της Νέας Δημοκρατίας ύποδηλώνει δύο κυρίως πράγματα: Πρώτο, ότι μιά σοβαρή μερίδα της άστικής τάξης άποδοκίμασε τά «προοδόντικά» στελέχη της Νέας Δημοκρατίας και δεύτερο, ότι ή μερίδα αυτή διαβεται πάντα τήν ήγεμονική ικανότητα να συμπαρασύρει στις έπιλογές της ένα μεγάλο μέρος του εκλογικού σώματος.

Τί σημαίνει λοιπόν τό 42% της Νέας Δημοκρατίας τίο συγκεκριμένα; Σημαίνει, πρώτα, ότι ή Νέα Δημοκρατία πέτυχε μέ τους «μεταρρυθμιστές» της στην Κυβέρνηση να άποδυναμώσει αισθητά τήν ΕΔΗΚ, και να όριστικοποιήσει έτσι τήν επικυριαρχία της στο χώρο των άστικών πολιτικών κομμάτων. Σημαίνει όμως επίσης ότι οι ίδιοι «μεταρρυθμιστές» δεν ήταν... αρκετά μεταρρυθμιστές γιά εκείνο τόν μεγάλο αριθμό ψηφοφόρων που διαμαρτυρόμενοι ψήφισαν ΠΑΣΟΚ («διαμαρτυρόμενοι», διότι δεν είναι βέβαια ούτε σοσιαλιστές ούτε «άνδρείκοί», αλλά εκείνο τό μεγάλο άπολιτικό κομμάτι του ελληνι-

διαγυμνουοφθαλμου

κοῦ λαοῦ πού ζεῖ πλάι - πλάι μ' ἓνα ἄλλο ὑπερπολιτικοποιημένο κομμάτι), ἐνῶ ἦταν πολύ μεταρρυθμιστές γιά ὄσους ψήφισαν εἴτε τήν Ἐθνική Παράταξη εἴτε τούς συντηρητικότερους ὑποψήφιους τῆς Νέας Δημοκρατίας.

Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη εἶναι τουλάχιστον ἀκατανόητο, ὅταν ἡ ἀντιπολίτευση κατηγορεῖ τήν Κυβέρνηση γιά τή μὴ ριζική ἀλλαγὴ τῆς σύνθεσής της. Γιατί τό «μῆνυμα» τῶν ἐκλογῶν γιά τή Νέα Δημοκρατία ἦταν βέβαια ἀρνητικό γιά τούς «μεταρρυθμιστές» της πρῶτα ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα. Ἔτσι «δικαιολογημένα» ἀντιδρᾷ ὁ ἀκροδεξιὸς «Ἐλεύθερος Κόσμος» γιά τήν παραμονή τους στήν Κυβέρνηση Ἡ δημοκρατική ἀντιπολίτευση ὁμῶς; Αὐτή ἀντιδρᾷ μέ μιὰ καθαρά ἀντιπολιτευτική λογική γιά ὅ,τι θά ἔπρεπε, ἔστω καί σιωπηρά, νά επικροτεῖ: τήν παραμονή τῶν «μεταρρυθμιστῶν» τῆς Νέας Δημοκρατίας στήν κυβέρνηση, παρά τὰ ἀρνητικά γι' αὐτούς ἐκλογικά ἀποτελέσματα. Γιατί ἡ παραμονή τους αὐτή σημαίνει ἀφενός ὅτι ὁ Καραμανλῆς δέν μπλοφάρει ὅταν λέει πῶς θά συνεχίσει τή μέχρι τώρα πολιτική του (παρά τήν τόνωση τῶν πιέσεων «ἀπό δεξιά» του) στὶς γενικές της γραμμές, ἀφετέρου ὁμῶς σημαίνει πῶς ἔτσι θά ξεκαθαρίσει ἀναγκαστικά ἀκόμη περισσότερο τίς σχέσεις τοῦ κόμματός του πρὸς τήν ἄκρα δεξιά. Ἐκλογικά αὐτό σημαίνει: Ὁ κίνδυνος νά χαθοῦν στό μέλλον ψήφοι πρὸς τήν Ἐθνική Παράταξη ἀποτελεῖ αὐτή τή στιγμή γιά τή Νέα Δημοκρατία μόνο ἓνα «ζήτημα χειρισμῶν». Οἱ μονιμότερες ὁμῶς πολιτικές της ἐπιλογές στρέφονται στήν ἐπανάκτηση τῶν ψήφων πού ἔχασε πρὸς τό ΠΑΣΟΚ καί στή διαφύλαξη τῶν ψήφων πού κέρδισε ἀπό τήν ΕΔΗΚ.

Πάντως στή φάση αὐτή εἶναι προφανεῖς οἱ δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει ἡ Νέα Δημοκρατία. Γιά νά διαφυλάξει τήν πολιτική της δύναμη εἶναι ἀναγκασμένη πολύ γρήγορα νά μεταβάλλει τήν πολιτική τῆς λιτότητας σέ πολιτική παροχῶν, πρέπει δηλ. νά ἀποδείξει ὅτι ἡ μέχρι τώρα πολιτική της ἀρχίζει ἤδη νά ἀποδίδει μέ τή μορφή κοινωνικῶν παροχῶν. Ἡ ἐπιτυχία μιᾶς τέτοιας μεταστροφῆς εἶναι ἐξαρχῆς ὁμῶς πολύ ἀμφίβολη. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἡ ἀντιπολίτευση καί ἰδιαίτερα τό ΠΑΣΟΚ θά προσπαθήσει νά ἀξιοποιήσει κάθε εἶδος λαϊκῆ δυσἀρέσκεια, μιὰ δυσἀρέσκεια πού θά πηγάζει στήν παραπέρα ὄξυνση τῆς ταξικῆς πάλης· ἡ κρίση νομιμοποίησης τοῦ «πολιτικοῦ συστήματος» στήν Ἑλλάδα θά ὀδηγοῦσε τότε στήν ἐπανατοποθέτηση τῆς «δεξιᾶς» σέ κατάσταση ἄμυνας. Τό πρῶτο βῆμα πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση ἔγινε μέ τὰ ἐκλογικά ἀποτελέσματα· ὁ κ. Καραμανλῆς εἶναι πιά ἀναγκασμένος νά ξιφουλκεῖ μέ τόν κ. Παπανδρέου ἐπὶ ἴσοις ὄροις, ὄχι πιά ἐθνάρχης πρὸς πολιτικό, ἀλλά πολιτικός πρὸς πολιτικό.

Ποιά μπορεῖ νά εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐνδοαστικῶν ἀντιφάσεων σέ μιὰ τέτοια ἐξέλιξη; Ποιά θά εἶναι ἡ στάση τῶν ἀστικῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὅταν οἱ πολιτικές ἐξελίξεις θά κάνουν τυχόν ἐπίκαιρα ὅσα εἶπε ὁ κ. Καραμανλῆς στὶς 18 τοῦ Νοέμβρη στήν πλατεία Συντάγματος: «Γιατί πιστεύουν (οἱ χουντικοί) ὅτι διὰ τῆς φθορᾶς τῆς Νέας Δημοκρατίας θά προκαλέσουν χάος. Καί ὅτι διὰ τούς χάους θά φθάσουν στοὺς ἀνομολόγητους σκοπούς τους. Καί εἶναι τόσο τυφλωμένοι ἀπὸ τό πάθος τους, ὥστε νά μὴν ἀντιλαμβάνονται

διαγυμνουφδαλμου

ὅτι ἂν δημιουργηθεῖ χάος, δέν εἶναι αὐτοὶ πού θά ἐπωφεληθοῦν. Θά ἐπωφεληθεῖ ἀσφαλῶς ἡ ἀριστερά καί πέραν αὐτῆς καί ἡ Τουρκία». Ἔνα εἶναι βέβαιο. Ἡ ἐπαλήθευση ἢ ἡ διάψευση τῶν ἐκτιμήσεων αὐτῶν δέν εἶναι οὔτε μπορεῖ νά εἶναι ἀποκλειστική ἀρμοδιότητα τῆς Νέας Δημοκρατίας καί τοῦ κ. Καραμανλή. Ἡ πιθανή φθορά τῆς Νέας Δημοκρατίας θέτει τεράστια ὀργανωτικά καί πολιτικά προβλήματα σ' ὅλη τήν ἀριστερά. Προβλήματα πού εἶναι ἀσχετα πρὸς τήν καθημερινή της προπαγάνδα καί τίς στατιστικές ἀναλύσεις τῶν ἐκλογικῶν ἀποτελεσμάτων. Προβλήματα πού δέν λύνονται ἀφοῦ καταλάβει τήν ἐξουσία, ἀλλά πρέπει πρῶτα νά λυθοῦν γιά νά μπορέσει νά καταλάβει τήν ἐξουσία. Γιατί στήν Ἑλλάδα οἱ κρίσεις ἐξουσίας δέν λύνονται μέ τήν καταμέτρηση τῶν ψήφων καί κάποια μικρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Γιῶργος Πάσχος

Η ΑΥΓΗ
κάθε πρωΐ
• ζωντανή ἐνημέρωση
• ἀδέσμευτη ἐρευνα • ἐλεύθερη κριτική

Η ΑΥΓΗ
κάθε Κυριακή
16 σελίδες
• με πλούσιο περιεχόμενο
• με νέο ἐπιτελεῖο συνεργατῶν

Η ΑΥΓΗ
στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς πάλης
γιὰ τὴ δημοκρατία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία
τῆς Χώρας
γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀνανέωση
τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος

**ἀγοράζετε
διαδίδετε
τὴν
ΑΥΓΗ**

Τό περιοδικό

ἀντί

κάθε δεῦτερο Σάββατο
σᾶς ἐνημερώνει γιά:

τά ἑλληνικά
πολιτικά πράγματα
τὶς τάσεις
στό χώρο τῆς Ἀριστε-
ρᾶς
τά διεθνή θέματα
τὴν πνευματικὴ
ζωὴ τοῦ τόπου

ἀντί

ἀποκαλυπτικό
ἐπίκαιρο
ἀντικειμενικό

'Απ' άφορμή τήν «4η Διεθνή» του Μαγιακόβσκη

του Claude Frioux*

Ἡ γνωριμία μας μέ τόν Μαγιακόβσκη σημειώνει κάποια πρόοδο. Σταμάτησαν τουλάχιστον νά αντιδιαστέλλουν τόν πρό τοῦ 1917 μεγάλο καλλιτέχνη ἀπό τόν ἔκπτωτο λιβανιστή μετά τήν ἐπανάσταση. Σήμερα πιά ὄλοι ἀναγνωρίζουν ὅτι, μέ τήν πολιτική του στράτευση, ὁ Μαγιακόβσκη δέν ἀπαρνήθηκε τήν τραγική, ὄλο ἀμφισβήτηση οὐσία τῆς ἰδιουφύτας του. Νά ὅμως πού ἐδῶ ἀραδιάζονται ξανά οἱ μεγάλες ἀνοησίες. Ἡ τραγωδία τοῦ Μαγιακόβσκη, λένε μέ ἀφέλεια ὅσοι δέν μποροῦν νά ἀποφύγουν τίς μηχανιστικές ἀναλύσεις, εἶναι ἀπλούστατα ἡ τραγωδία τῶν διαφευσμένων ἐλπίδων. Γιά μερικά χρόνια ἐναποθέτει ὅλες τίς ἐλπίδες του στήν ἐπανάσταση, καί ξεχειλίζει ἀπό ἐνθουσιασμό. Μετά ἀπογοητεύεται, πέφτει σέ κατάθλιψη καί σωπαίνει. Ἄς τόν κλάψουμε, καί ἡ ἀπερισκεψία του ἄς μᾶς γίνει μάθημα.

Ἐάν παρόμοιες ἀφέλειες δέν συνιστοῦσαν ἀπό μόνες τους ὕβρη γιά τό ἀνάστημα τοῦ ποιητῆ, τά γεγονότα καί οἱ χρονολογίες θά ἔφταναν νά τίς διαλύσουν. Γιατί, τίποτε δέν εἶναι

* Ὁ Claude Frioux εἶναι καθηγητής τῆς Ρωσικῆς λογοτεχνίας στό Παρίσι (Vincennes). Ἡ μελέτη του «ὁ Μαγιακόβσκη αὐτοβιογραφούμενος» («Majakovsky par lui-même», Paris, Seuil 1971) ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς καλύτερες γιά τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ σοβιετικοῦ ποιητῆ. Τό ἄρθρο πού δημοσιεύουμε «ἀπ' ἀφορμή τήν Τέταρτη Διεθνή» τοῦ Claude Frioux πρωτοδημοσιεύτηκε στό γαλλικό περιοδικό *Politique Aujourd'hui* (τεῦχ. Ὀκτωβρίου 1969).

πιό ἀνήσυχο, πιό ταραγμένο, ἀπό τήν πολιτική στράτευση τοῦ Μαγιακόβσκη *ἐνθὺς ἔξαρχῆς*, σ' ἀντίθεση μέ πολλούς Ρώσους συγγραφεῖς οἱ ὅποιοι πέρασαν μέ τόν καιρό ἀπό τό ἕνα ἄκρο στό ἄλλο, δηλαδή ἄδοξα. Ἡ ἀγωνία πού διακατέχει ὅλη τήν ποίηση τοῦ Μαγιακόβσκη ἀπό τό 1917 ἔχει ἀναμφισβήτητα τίς ρίζες τῆς στὸν ἰδιοσυγκρασιακό του παροξυσμό, στὸν τρόπο του νά ξεπετάγεται διαμιᾶς ὡς τίς ἔσχατες συνέπειες τῶν πραγμάτων, νά εἶναι πάντοτε ἀνικανοποίητος γιά ὅ,τι ὑπάρχει, νά χάνει τήν ἀνυπόμονη νοσταλγία του γιά τό μέλλον σ' ὅλους τούς πόρους τοῦ παρόντος· ἡ ἀγωνία τοῦ Μαγιακόβσκη ἔχει ἀκόμη πολύ πιό συγκεκριμένους λόγους, πού τόν καθιστοῦν συναρπαστικῆς διαύγειας προφήτη.

Οἱ φουτουριστές καί ὁ αἰσθητικὸς κοφορισμὸς

Ἀπό τίς πρώτες μέρες τῆς ἐπανάστασης, ταυτόχρονα μέ τήν πολιτική τους ἔνταξη, ὁ Μαγιακόβσκη καί οἱ φίλοι του φουτουριστές ἐκφράζουν τίς πιό ζωηρές τους ἀνησυχίες γιά ἕναν συγκεκριμένο τομέα: τήν κουλτούρα. Τό 1918 δημοσιεύουν μερικά ἐντυπωσιακά κείμενα ὅπου μέ τήν οἰκεία τους ἐκρηκτικὴ γλώσσα, ἐκδηλώνουν τόν μεγάλο τους φόβο: φρικοίουν μπροστά στήν ἀπλή μηχανικὴ ὑποκατάσταση τοῦ κοινοῦ ἀπέναντι σέ μιά κουλτούρα πού στήν οὐσία διατηρεῖται ἀναλλοίωτη, πού σημαίνει ὅτι πρόκειται γιά ἀπλή κοινωνιολογικὴ ἀντικατάσταση, ἡ ὁποία δέν θά ἀνατρέψει σέ βάθος τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ζοῦμε, αἰσθανόμαστε, σκεφτόμαστε. Μιά ἀνησυχία αἰσθητικῆ, συνάμα καί πνευματικῆ.

«Μ' ἐκπλήξη βλέπω ὅτι στίς σκηνές τῶν θεάτρων πού κατακτήσατε ἀνηχοῦν πάντοτε οἱ ἄντες καί οἱ Τραβιάτες μ' ὄλους τούς σπανιόλους καί τούς κόμητες, ὅτι στοὺς στίχους πού γεύεστε ὑπάρχουν πάντα τριαντάφυλλα τῶν πριγκιπικῶν θερμοκηπίων, ὅτι γουρλώνετε τά μάτια μπροστά σέ εἰκόνες πού παρουσιάζουν τή λαμπρότητα τοῦ παρελθόντος. Μήπως, ὅταν τά στοιχεῖα πού ξεσπάθωσαν στήν ἐπανάσταση ἡμέρῃσιν, φορώντας ἀλυσίδες στά γιλέκα σας, βγεῖτε στήν πλατεία, μπροστά στό σοβιέτ τῆς γειτονιάς σας γιὰ νά παίξετε φρόνιμα κρίκετ;» («Ἀνοιχτὴ ἐπιστολὴ στοὺς ἐργάτες», 1918). Ὁ Μαγιακόβσκη κήρυττε τότε μιά «τρίτη ἐπανάσταση» (μετά τήν ἀστική καί τήν προλεταριακῆ), τήν ὁποία μέ τόλμη ἀποκαλοῦσε «ἐπανάσταση τοῦ Πνεύματος».

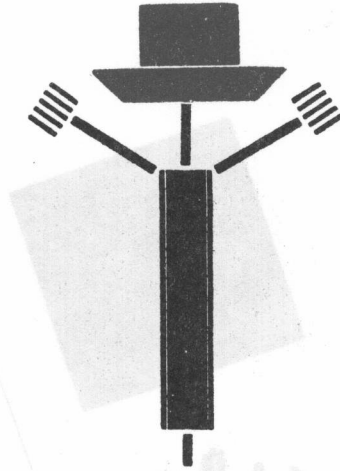
Σχεδόν ἀμέσως, οἱ φόβοι τῶν φουτουριστῶν δικαιώνονται καί γίνονται χειροπιαστοί. Ἡ ἐπιστοσύνη πού τούς ἐδειξε τό νέο καθεστῶς λόγω τῆς προσχώρησής τους, πολύ γρήγορα ἐξανεμίζεται, λιγότερο, ἄλλωστε, λόγω κακοπιστίας τοῦ τάδε ἢ δεῖνα διευθυντικοῦ στελέχους καί περισσότερο κάτω ἀπὸ τήν πίεση τῆς βάσης καί τῶν μεσαίων στελεχῶν. Τό μοντέρνο στυλ τῆς παραγωγῆς τους, κυβιστικὸ, λειτουργικὸ, κονστρουκτιβιστικὸ, ἐρεθίζει. Οἱ ἐργάτες διαμαρτύρονται γιά τίς γεωμετρικὲς διακοσμῆσεις τῶν γιορτῶν τῆς πρώτης ἐπετείου τῆς ἐπανάστασης τό 1918· τό 1919, ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ *Τέχνη τῆς Κομμούνας*, ὄργανο τῆς Λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκπολιτισμοῦ, ἀφαιρεῖται ἀπὸ τούς φουτουριστές πού κατηγοροῦνται γιά μηδενιστικὴ περιφρόνηση τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀξιών· ἀπὸ τό 1920 ἕως τό 1922 ὁ Μαγιακόβσκη στάθηκε θύμα ἐνός ἀληθινοῦ μοϊκοτάξ ἀπ' τῆ μεριά τῶν κρατικῶν ἐκδόσεων: τυπώνει τελικὰ τό ποίημά του «150.000.000» καί τό θεατρικὸ του ἔργο *Μυστήριο-μποῦφο* μετά ἀπὸ πολὺμηνά διαβήματα καί μιά δίκη ἐναντίον τῶν κρατικῶν ἐκδόσεων, τήν ὁποία κέρδισε. Ἀπὸ παντοῦ ἐξαπολούνταν οἱ ἴδιες κατηγορίες: μιά τέχνη μὴ «νατουραλιστικῆ», στηριγμένη στήν ἐκφραστικὴ καί λειτουργικὴ σχηματικότητα, μιά τέχνη τῆς μάσκας, τοῦ φανταστικοῦ, τοῦ ὑπερβολικοῦ καί τῆς σύμβασης, δέν εἶναι κατανοητὴ ἀπὸ τίς μάζες, δέν εἶναι παρά κληρονομία τοῦ ἀστικοῦ σνομισμοῦ. Τά μεσαῖα στελέχη τῆς ἐπανάστασης, διαποτισμένα ὡς τό κόκαλο ἀπὸ μικροαστικὴ αἰσθητικὴ καί γοῦστο

έτειναν να επιβάλουν σαν τέχνη της καινούριας κοινωνίας μια ακαδημαϊκή στιχοπλοκία βερνικωμένη με ιδεολογικό διδακτισμό: αποκλειστική λατρεία των μεγάλων «ρεαλιστών» του παρελθόντος, καθαρά μαθητική αντίληψη για την κουλτούρα, κακόγουστες λιθογραφίες της σειράς, ο πίο όπισθοδρομικός ήθικός κονφορμισμός, όλα τούτα τά χαρακτηριστικά της σταλινικής εποχής αποτελούν ήδη αυθόρμητο πειρασμό για μεγάλο μέρος της σοβιετικής κοινής γνώμης. Η γενίκευσή τους δεν ανακόπηκε από τή δράση —άλλωστε, αρκετά τεχνητή— μιās μικρής καλλιεργήμενης έλίτ του Κόμματος, μέ πρώτον πρώτον τόν Λουνατσάρσκη, ο όποιος εξέállεο περιόριζε τήν αντίστασή του στην πρακτική (δέν έπαυσε ποτέ να τιμά τά έργα του Μαγιακόβσκη), δίνοντας έτσι πίστωση σέ θεωρητικές άρχές, πού ήταν ήδη πολύ άνησυχητικές.

Ξέρουμε σήμερα ότι ο Λένιν άπεθανόταν τήν τεχνοτροπία του Μαγιακόβσκη. Ο φανταστικός όραματιστής του «150.000.000», στόν όποίο ο ποιητής είχε αφιερώσει τό έργο του, ένοχλούσε τό κλασικό του γούστο. "Αν και ο Λένιν φρόντιζε οί λογοτεχνικές του κρίσεις να μην ξεπερνούν τό χώρο του ιδιωτικού, άν και άρνήθηκε κάθε άρμοδιότητα νομοθέτη στά θέματα αυτά, οί κοντινοί του, από μιá καταραμένη ρούσικη μανία, ύφαιναν ήδη γύρω του ένα είδος προσωπολατρίας; μάθαιναν τίς διαθέσεις του, και έσπευδαν να τίς μετατρέψουν έν άγνοία του, σέ ούκάζια. Κάτι συνέβη μέ τόν Μαγιακόβσκη, στόν όποίο ή *Ίζβέστια* άρνιόταν να δημοσιεύσει όποιοδήποτε στίχο, ώσπου τό 1922 ο Λένιν —χωρίς ν' αλλάξει τίς εκτιμήσεις του για τόν Μαγιακόβσκη-ποιητή— διακήρυξε δημοσία ότι τό πολιτικό περιεχόμενο ενός από τά έργα του του φάνηκε βαθυστόχαστο.

Η στράτευση του Μαγιακόβσκη

Έτσι ήταν ή περίφημη δεκαετία του '20, τήν όποία συχνά έχουμε τήν τάση να εξιδανικεύουμε κατ' αντιδιαστολή προς τή σταλινική περίοδο. Σ' αυτή τήν άτμόσφαιρα άνοιχτού πνευματικού άναβρασμού συναντούσε κανείς ήδη τά σπέρματα των κατοπιώνν κακοδαιμονιών —κακοδαιμονίες μάλιστα πολύ πίο φοβερές, καθώς έλεηδόσαν τότε από αυθόρμητη πρωτοβουλία των πλειοψηφούντων.

Σ' αυτό τό σκληρό και άχαρο κλίμα ο Μαγιακόβσκη, αυτά τά χρόνια 1919-1922, πού στάθηκαν τά πίο δύσκολα για τήν επαναστατική έποποιία, θά δώσει στην πολιτική του στράτευση τίς πίο όλοκληρωμένες διαστάσεις. "Όχι δηλαδή σαν ένας άφελής ένθουσιώδης, αλλά σαν άνθρωπος πού ξέρει κιόλας να ξεχωρίζει τό ουσιαστικό μεγαλειό, τή σημασία της επανάστασης πέρα από τίς σοβαρές άδυναμίες, πού άντικρίζει μέ διαύγεια τό μείγμα από φώς και σκιά πού τή συνθέτουν, πού πιστεύει, τέλος, ότι, για να πλησιάσουμε στην τρίτη, τήν πνευματική επανάσταση, πρέπει να θριαμβεύσει ή δεύτερη, ή προλεταριακή. Έν τούτοις ο Μαγιακόβσκη δέν ξαναπαίρνει στό κόμμα όπου άνήκε στα νιάτα του, κι αυτό γιατί «οί κομμουνιστές, σ' ό,τι άφορᾷ τήν τέχνη, ήταν συμβιβαστικοί». "Όπως επίσης, άφου έληξε ή έπική φάση του έμφύλιου πολέμου, κατά τή διάρκεια του όποίου παραμέρισε κάπως τίς άμφισβητήσεις του, ο Μαγιακόβσκη βυθίζεται στις άγωνιώδεις άναζητήσεις του. Η κουλτούρα και ο τρόπος ζωής στη νέα κοινωνία θά είναι άραγε —όπως μοιάζει να εύχονται πολλοί άληθινοί επαναστάτες— επανέκδοση του μικροαστικού πολιτισμού, πασαλειμμένου άόριστα μέ κόκκινο; Οί συγκρούσεις του Μαγιακόβσκη μέ τούς έπίσημους Σοβιετικούς παράγοντες τόν έπεισαν ότι ο κίνδυνος είναι τεράστιος, πολύ μεγαλύτερος άπ' ό,τι φανταζόταν τό 1918. Ο ποιητής, δοσμένος όλόψυχα στην επανάσταση, καταπιάνεται τώρα μέ τίς ήθικές και πνευματικές επιπτώσεις της «κακογουστιάς». Γιατί είναι προπάντων δοσμένος στόν άνώτατο σκοπό της επανάστασης, στην άλλαγή ζωής. Από τήν άλλη όμοσ μεριά, τό 1922 είναι ή

СКАЗКА «КРАСНОЙ ШАПОЧКЕ»

Жил да был на свете кадет,
В красную шапочку кадет был одет.
Кроме этой шапочки, доставшейся кадету,
ни черта в нем красного не было и нету.
Услышит кадет — революция где-то
шапочка сейчас-же на голове кадета.
Жили припеваючи за кадетом кадет
и отец кадета, и кадетов дел.

Поднялся однажды преобладающий ветер —
в клочья шапочку изорвал на кадете.

И остался он черным, а увидевше это,
волки революцион сцапали кадета.

Известно кака у волков дичка:
вместе с манжетами сожрали кадета.

Когда будете делать политнику, дети,
не забудьте сказочку об этом кадете.

χρονολογία όπου άρχίζει ή ΝΕΠ (Νέα Οικονομική Πολιτική). Η ίδια ή κυβέρνηση τρομάζει εμπρός στόν κίνδυνο να άστικοποιηθεί και πάλι ή συλλογική νοοτροπία εξαιτίας των παραχωρήσεων στό ιδιωτικό μικρομέριο.

Η «Τέταρτη Διεθνής»

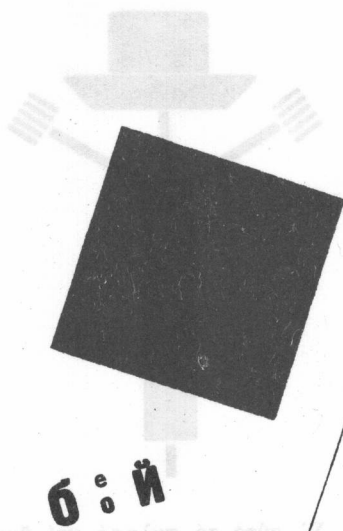
Ο Μαγιακόβσκη αισθάνεται ότι τό πρόβλημά του άρχίζει επιτέλους να αντιμετώπιζεται πολιτικά. Σκέφεται πως ίσως γίνεται συνείδηση ή αναγκαιότητα μιās «τρίτης επανάστασης». Θέλει να αφιερώσει σ' αυτό τό θέμα ένα σημαντικό έργο, του όποίου ή επικαιρότητα του φαίνεται καυτή. «Η Τέταρτη Διεθνής» είναι ή πρώτη μορφή του έργου πού, σύμφωνα μέ τήν έπίμονη τάση της μαγιακοβσκικής φαντασίας, θά ήταν μιá εικόνα του μέλλοντος. (Η «Τέταρτη Διεθνής» δέν ύπήρχε άκόμη είναι ή λογική άρίθμηση πού μπορούσε να δώσει κανείς τότε στό ύλοποιημένο επί της Γής σοσιαλιστικό ιδανικό). Αυτή ή πρώτη μορφή, πού θά καταλήξει στό λυρικο-φιλοσοφικό άριστούργημα» περιορίζεται σ' έναν πρόλογο πού συναρπάζει μέ τήν πολυπλοκότητα και τή στυφή του ειλικρίνεια. Άποτελεί όπωσδήποτε τό πίο όλοκληρωμένο άπαύγασμα της βαθύτερης στάσης του Μαγιακόβσκη άπέναντι στην επανάσταση και, μέσω αυτής, άπέναντι στό κόμμα. Ο πρόλογος αυτός έχει τή μορφή «έπιστολής προς τό κόμμα, πού έξηγει όρισμένες συμπεριφορές του ποιητή», πράγμα πού ύπονοεί τήν εχθρότητα του για μιá όρισμένη έπίσημη αισθητική και, κατά βάθος, τήν άπόστασή του από τό κόμμα. Στην έπιστολή αυτή συνυ-

πάρχουν ή ένθουσιώδης θέρμη για τήν επαναστατική χειρονομία καί τό ανθρωπιστικό της περιεχόμενο, συγκινησιακές άναμνήσεις τής εποποιίας πού έζησαν μαζί, μιά φωτεινή πίστη σ' ένα μακρινό μέλλον καί, από τήν άλλη μεριά, οί πιό μαύροι σαρκασμοί, οί πιό άποθαρρυντικές κραυγές άγωνίας μπροστά στίς έκτροπές τής επαναστατικής κουλτούρας τών όποιών είναι μάρτυρας καί τίς όποιες έρμηνεύει μέ τρόπο πλατιά ήθικό. Είναι συναρπαστικό νά αναγνωρίζεις σ' αυτούς τούς ανθρώπους «πού παίζουν κρίκετ μπροστά στά σοβιέτ τους» άφου μπούχτισαν από τόν *Πρίγκηπα Γγκόρ*, τό άκριβές πορτρέτο του «φρόνιμου» ιδανικού του σταλινισμού.

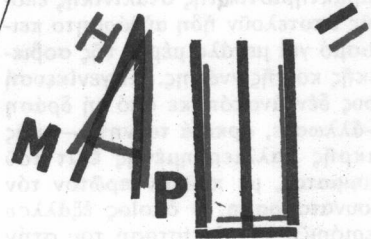
Πρέπει όμως νά σκεφτοΰμε πώς αυτό στό σκληρό κείμενο (όπου άφθονοΰν τά κατάλοιπα τών έκκλήσεων του 1918 για τήν «τρίτη επανάσταση») γράφτηκε τό 1922. Έχει άκονιστεί μέ τήν άνάμνηση πολύχρονων καί επώδυνων ξριδών μέ τήν έξουσία.

Έτσι, από τό 1922 ως τό 1930, σ' όλη τή σταδιοδρομία του ως ποιητή στρατευμένου στό σοσιαλιστικό ιδανικό, ο *Μαγιακόβσκη* θά κυριευτεί από φόβους καί έντονες άνησυχίες, καί προπάντων θά νιώσει έντελώς μόνος σ' αυτές του τίς άνησυχίες. Σέ μιά έκπληκτική παρομοίωση συγκρίνει τή μοναξιά του μέ τή μοναξιά του «έξόριστου». Βλέπουμε πόσο άστείο θά ήταν νά θεωρήσουμε τό 1930 χρονολογία κάποιας ξαφνικής άπογοήτευσης: αντίθετα, αν λάβουμε ύπόψη τή διαρκή άνησυχία τής μαγιακόβσκινης στράτευσης, τό πραγματικό πορτρέτο του γίνεται σαφέστερο. Πράγματι, ξαφνιάζει τό ότι ή γεγονοτολογική ποίηση του Μ., κάτω από ένα ένδυμα στενά πραγματιστικό, είναι κατά βάθος ελάχιστα πολιτική. Δέν συναντάμε τήν ήχώ τής πολιτικής επικαιρότητας, μέ τήν κυριολεξία του όρου, συζητήσεις τών τάσεων, τών θεωρητικών ζητημάτων πού άναστατώνουν τόν σοβιετικό κόσμο πολύ θεαματικά στά 1925-1930. Ο ποιητής περιορίζεται επίμονα σ' ένα χρονικό τής καθημερινότητας.

Πολλοί προβληματίστηκαν μ' αυτήν τήν οΰσιαστική άπολιτικότητα του *Μαγιακόβσκη*. Μερικοί διεΐδαν σ' αυτήν φόβο, διπροσωπία, άδυναμία. Η πραγματικότητα είναι έντελώς διαφορετική. Ο *Μαγιακόβσκη* δέν ενδιαφέρεται για τήν τρέχουσα πολιτική τής επανάστασης, γιατί είναι άπορροφημένος από μιάν άλλη

Ο : Η

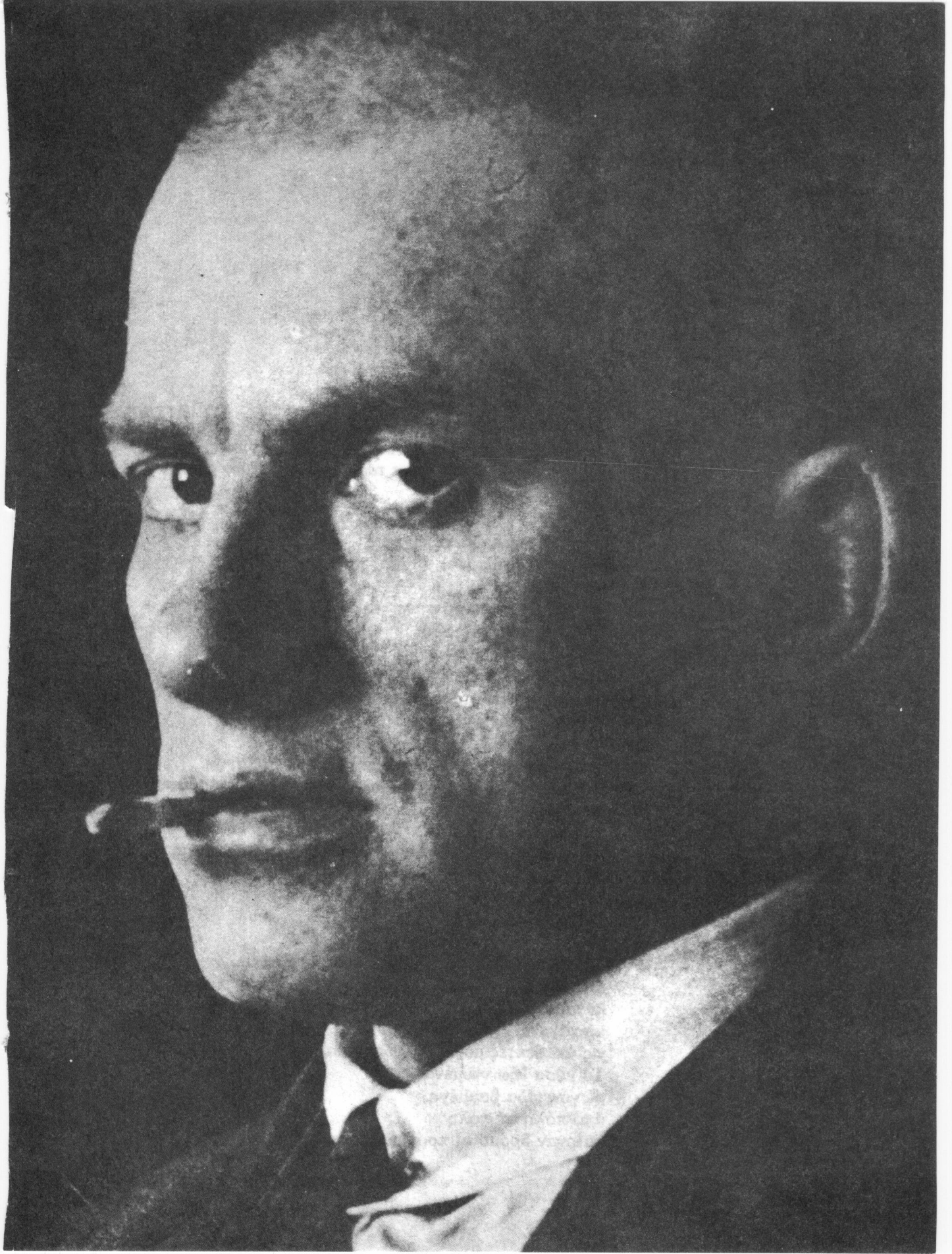
Βείτε η πλασμακ θυγατρο ποσο!
Βασε γορμακ ποσο γραμ!
Με ραλλικον απορογο ποσοτα
αποροροκει κερρο γορμακ.

τό δικό μας έμβλητήριο

Έγνοια: καί τό πνευματικό μέλλον τής μεγάλης μεταμόρφωσης του ανθρώπου πού περιμένει από τήν επανάσταση, τή βασική έλπίδα πού τόν δίνει μ' αυτήν. Διότι, στό τέλος τής δεκαετίας του '20, εάν όλος ο κόσμος άσχολεΐται μέ τήν πολιτική, μέ τήν τρέχουσα έννοια, τό πνευματικό μέτωπο τής επανάστασης είναι ιδιαίτερα άπογυμνωμένο καί έγκαταλειμμένο. Γι' αυτό καί ο *Μαγιακόβσκη* θά επενδύσει όλη τήν άγωνιστική του ενεργητικότητα στους αισθητικούς άγώνες πού είναι στενά δεμένοι μέ τήν ήθική, άγώνες τούς όποιους θεωρεί άποφασιστικούς για τό μέλλον, καί παραμελεί τολμηρά τά σκαμπαγεβάσματα τής πολιτικής επικαιρότητας. Αυτό είναι τό βαθύτερο νόημα πού ένώνει τίς δύο μορφές έντονης δραστηριότητας του *Μαγιακόβσκη* από τό 1922 ως τό 1930: όλόψυχη υπεράσπιση τής νεωτεριστικής αισθητικής στο πλαίσιο του κινήματος του LEF) καί ποιητική δημοσιογραφία, άνεκδοτολογική, πού στό βάθος είναι μιά ήθική άναζήτηση. Δύο πράγματα στά όποια οί περισσότεροι σύγχρονοί του δέν είδαν παρά ένα είδος άποσπασματικής μωπίας, έναν τρόπο νά περνάει κανείς δίπλα άπ' αυτό πού θεωρούσαν θεμελιώδες. Κι αυτά, τήν εποχή όπου ή ύπερ-πολιτικοποίηση του *Μαγιακόβσκη* άναδεικνυε άνάγλυφα στά *Λουτρά* καί στήν *Πινέζα*

—μέ μορφή τής όποιας κανείς δέν πρόσεξε τήν τραγική ένταση— τό πιό βαθυστόχαστο, τό πιό ολοκληρωμένο καί τό πιό κυριολεκτικό σχήμα του επιάλτη πού πλησίαζε. Στήν πραγματικότητα, τί πιό σπουδαίο θά 'χε νά καταλάβει τό 1930 από τό ότι ένας γραφειοκράτης είναι πριν άπ' όλα ένα άθλιο, κακόγουστο πλάσμα, κι ότι όλα αυτά άποτελούν τή μεγαλύτερη άπειλή για τό ιδανικό τής κοινωνικής δικαιοσύνης; Ποιό μήνυμα, όμως, περισσότερο επίκαιρο θά μπορούσε κανείς νά περιμένει από τή σοβιετική κουλτούρα; Η τραγωδία του *Μαγιακόβσκη* είναι έσωτερική τραγωδία του σοσιαλισμού. Έντελώς πρώιμα αναγγέλλει τά δράματα πού αρχίζουν μέ τήν κατάληψη τής έξουσίας, καί κυρίως τόν άγώνα του 'Ιακώβ μέ τόν άγγελο, άγώνα έξουθενωτικό, μοναχικό καί επικίνδυνο, τόν όποιο πρέπει νά αναλαμβάνουν —στά καινούρια καθεστώτα— όσοι θέλουν νά κάνουν τόν νεωτερισμό οΰσία. Κι αυτό, σέ πείσμα τής όποιασδήποτε πολιτικής λογοδιάρροιας, άφου ή πολιτιστική συντήρηση είναι μιά μορφή αντίδρασης όπως οί άλλες: μόνο πού ή αντίδραση αυτή καταστρέφει μέ τρόπο πολύ πιό επιτήδειο άπ' όσο οί άλλες.

μετάφραση: Μαριάννας Δήτσα

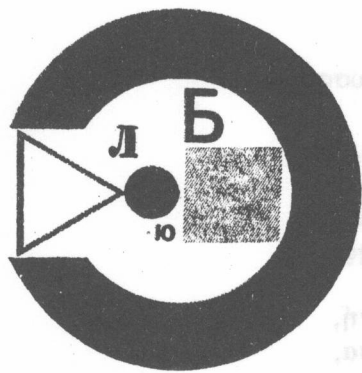

Βλαδίμηρου Μαγιακόβσκη

Ἡ 4η Διεθνής

Ἀνοιχτή ἐπιστολή τοῦ Μαγιακόβσκη πρὸς τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ρωσίας, πού ἐξηγεῖ ὀρισμένα φερσίματα τοῦ ὡς ἄνω Μαγιακόβσκη.

Ἄσπρες φραντζόλες εἶχε
 κι' ἀπ' τ' ἀστρα
 πιό μπόλικες.
 Ἄκόμα κι οἱ μικρότερες
 θά ζύγιαζαν μισό κιλό.
 Μά σεῖς,
 παράνομοι,
 ἐτοιμαζόσαστε γιὰ τῶν πεινασμένων τόν ξεσηκωμό.
 Ζούσανε, χάφτανε, χαχανίζανε.
 Ὁ κόσμος
 στοὺς οὐρανοὺς ξεπετάχτηκε μέ ξενοδοχεῖα,
 ἄσανσέρ μέ κυρίες περικομπες σέ γαλήνιους ὀρόφους βιδώνονταν
 Μά σεῖς,
 σέ κρυψῶνες χωμένοι,
 γιὰ τοὺς πολέμους πού θά ἴρχονταν ἐτοιμαζόσαστε.
 Στὶς πολυθρόνες τοῦ χρόνου
 τοῦ καπιταλισμοῦ τὰ καπούλια
 καλοκαθισμένα.
 Ἡ ζωὴ
 σάν τό τσαί νά παγώνει μέσ στό πιατελάκι.
 Μά σεῖς
 κατάματα κιόλας
 κοιτάγατε
 τίς ἀκάθεκτες μέρες τῶν ἐπαναστάσεων.
 Τά μέσα ἔξω ντυμένοι,
 μέ γενειάδα βαμμένη,
 ἀπὸ πόλη σέ πόλη
 παίρναν δρόμο οἱ προγραμμαμένοι.

Σέ ψυχῶν κολοσσαῖα,
 σέ στάδια - κεφάλια,
 στή σοφίτα σας τήν παριζιάνικη μόλις χωρώντας τους,
 σ' ἀριθμούς συγκεντρώνετε,
 τούς ἀπόκληρους σείς ὀργανώνετε
 κι ἔτσι —
 ὁ χυλός ὁ ἀνθρώπινος πού ξεχυνόταν
 ἀπ' τὰ ἐργοστάσια
 κι ἀπό τίς φυτεῖες
 ξανά
 συνταγμένοι βαδίζανε
 σέ συγκροτημένες ἐργατικές μεραρχίες.
 Μάρκας Μάρξ τὰ φανάρια του
 τῆς διαλεκτικῆς τ' αὐτοκίνητο κι ὄρμησε μέσα στούς χρόνους.
 Τό μέλλον ἐσκορπίζε τὰ σκοτάδια του.

Κι ὅταν
 ὁ Ὀκτώβρης
 πλημμύρισε καί
 τοῦ καλπασμοῦ τῆς φωτιᾶς
 ἔλεγεσ πῶς
 οὔτε ὁ καπνός δέ συγκρατεῖ τή μανία,
 ἐσεῖς
 μέσ στ' ἀτσάλινα χέρια σας
 πήρατε
 τῆς ἐπανάστασης τ' ἀνάφλογα ἡνία.
 Κι ὀλόισια,
 καί πλάγια
 καλπάζοντας,
 καί λοξοδρομώντας.
 Τ' ἄλογο Κροστάνδη.
 Στά πισινά του ὀρθωμένο.
 Πάνω ἀπ' τό Νέβα.
 Στοῦ Γιαροσλάβ τό κακό
 μ' ἀναμμένη τή χαιτή του καίγεται.
 Τό Τσαρίτσιν περιζώσε σέ κλοιό φλογισμένο.¹ *

1. Ἀναφέρεται στήν ἐξέγερση τῶν ναυτῶν τῆς Κροστάνδης κατά τῆς Σοβιετικῆς ἐξουσίας (28·2 - 18·3·1921), στό ἀντεπαναστατικό κίνημα στό Γιάροσλαβ ('Ιούλιος 1918) εἶχε σάν συνέπεια νά καταστραφεῖ μεγάλο μέρος τῆς πόλης ἀπό πυρκαγιές, καί στά γεγονότα τοῦ Τσαρίτσιν (τό μετέπειτα Στάλινγκραντ) ὅπου ἔγιναν σκληρές μάχες στή διάρκεια τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τόν Αὐγούστο - Ὀκτώβρη 1918

Βουνό.

Δρασκελάει τό βουνό —
κι άλλο ξνα.

Ἦ ἄβυσσος.

Χύμηξε πάνω ἀπ' τήν ἄβυσσο —
ἄβυσσος πάλι.

᾽Ὡς τά νύχια ματώνοντας,
γαντζωμένος
στή χαιτή τοῦ ἀλόγου του
πάει καί πάει ὁ καβαλάρης.

Παράφορος ὡς τήν κραυγή,
ἀνάστατος ὡς τήν ἀγκούσα,
κι ἐγώ

στοῦ καλπασμοῦ τό θυελλώδη ρυθμό
μέ τή γλώσσα μου ἔκρουα τῶν λέξεων τό σήμαντρο,
μέ τίς παλάμες τῆς ρίμας χαρμόсуна χειροκροτοῦσα.

Φτάνουμε τώρα.

Ἦ φωτιά πάει νά σβήσει.

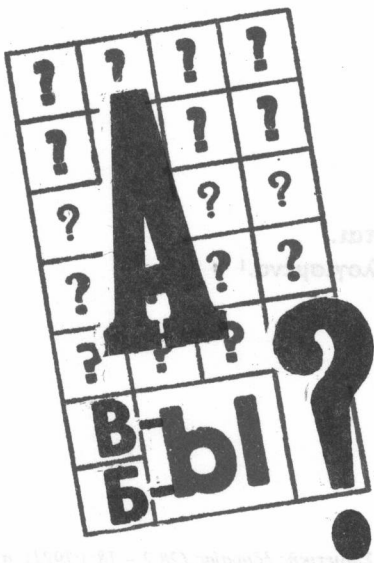
Βρωμάει μικροαστίλα.

Ἦ τσίκνα γιά τήν ὦρα.

Μά γερά

πάνω στό ζῶο πού 'χει ἀπαυδίζει
στέκουμε,

σφηνώνοντας τά γόνατά μας στά πλευρά.

а **ВЫ** **?**
МОГЛИ **?**
ВЫ **■**

Я сразу смазала карту будня,
плеснула краску на стакана.
Я опознала на блюде студня
носиле стулам опознала.
На чашку жестяной рабы
пропол и воям новых губ.
А вы
могли сыграть
могли бы
на флейте водосточных труб?

Ἄλλάζει ἡ βάρδια.
 Ἐἴλογο καματερό.
 Χωρίς ν' ἀργοῦμε,
 δίπλα στά γκρεμίσματα,
 στ' ἀποκαθια δίπλα διαβαίνοντας,
 δαυλό τό δαυλό
 θά τοὺς σβήσουμε,
 ἄλλους καπνοὺς ἀναδεύοντας.

Δίχως δρόμο
 στή νύχτα
 στά χαλάσματα χώνεται
 τ' ἄλογο σου ριγᾶει,
 σκουντουφλαίει σκοντάφτοντας τ' ἄλογο σου.
 Μά θά 'ρθει καιρός:
 τοῦ Σατοῦρ²
 ὁ χιλιόμματος
 ἠλεκτρισμός θά γιομίσει τοὺς δρόμους μέ φῶς.
 Ἄντε τώρα
 μέ τ' ἄλογο νά μετρήσεις τή ρώσικη γῆ!
 Μά θά 'ρθει ἡ στιγμή,
 δέ θ' ἀργήσει
 τό ξέρω,
 πού κι ἐδῶ
 ἀπ' ἀτμάμαξες μιά Ἀμερικὴ θά ὑψωθεῖ.
 Θά τρυπήσει σά σφαῖρα πεδιάδες καί ὄρη.
 Προχωρᾶμε στά μέρη τοῦ Βόλγα,
 στήν ὄψη φριχτά.
 Σκεπασμένα μέ ὀστά.
 Κατσιασμένα.
 Καμένα.

2. Τό ἔργο γιά τήν κατασκευή τοῦ ἠλεκτροπαραγωγικοῦ σταθμοῦ τοῦ Σατοῦρ πραγματοποιήθηκε τό 1919-1920.

Θά 'ρθει δμως ή ώρα
 μιās χορτάτης ζωής,
 μέ φραντζόλες
 και μέ λιχουδιές.

Κι έδω τώρα
 επάνω απ' τής γής τήν τελεία
 καμπυλώθηκε μέγα έρωτηματικό.
 Στο μέλλον
 σφηνώνομαι
 μέ τό δάχτυλο - στίχο,
 στο μέλλον
 μέ τής εικόνας τό μάτι βυθίστηκα.
 'Η κομμούνα!

Του ποταμού της τό γάλα ποιός θά πιει;
 Τό μέλι τής δχθης της ποιός θά γευτεί νά ευφρανθει;
 Ποιές θά 'ναι οί σκέψεις τους;
 Οί αγάπες τους ποιές;
 Ποιό τό αίσθημά τους;
 Οί πόθοι τους ποιοί;

'Από τώρα,
 γρυλλίσματα σέρνοντας πολιτιστικά, τά γερόντια
 στην κομμούνα παράδωσαν τή συνταγή:

Τί θά συμβεί;
 Μέ ύπνάκο
 και μέ φαγί
 ή ανθρώπινη αγέλη
 θά ψυχαγωγείται.

Τί θά συμβεί;
 Θ' ασφαλτοστρωθούν δλοι οί δρόμοι.
 Τά σοβιέτ θά τούς φτιάξουνε στού πί και φί.

Στίς γιορτές
 στόν κηπάκο
 μπροστά στά σοβιέτ
 τής Προλετκούλτ τά μέλη³
 θά παίζουνε
 κρίκετ.

Και σφυρίζει κάθε άφίσας τό μαστίγιο:
 'Ο 'Οχτώβρης ξόφλησε!
 'Ο 'Οχτώβρης δέν ξπιασε!

3. 'Η πολιτιστική όργάνωση «Προλεταριακή Κουλτούρα» ιδρύθηκε τό Σεπτέμβρη 1917. 'Υποστήριξε και προωθούσε τή δημιουργία μιās καθαρής ταξικής κουλτούρας του προλεταριάτου. Οί θέσεις της, πού προκάλεσαν τίς επικρίσεις του Λένιν, δέν ταυίζονταν μέ τίς απόψεις του Μαγιακόβσκη.

Μπουλούκια
 οί κομμουνιστές
 νά στριμώνχονται ξελιγωμένοι
 στόν 'Ονέγκιν,
 στη Σύλβα,
 στόν 'Ιγκόρ.⁴
 Στούς γορίλλες τραβᾶτε!
 Στην πνευματική τρώγλη'
 Στο ζῶο γυρνᾶτε!
 'Απ' ὄλο
 τῶν αἰώνων
 τό λεπτεπίλεπτο λυρισμό
 αὐτό θ' ἀπομείνει:
 —Πᾶμε γιά ὕπνο, ἄνθρωπέ μου χορτάτε!
 Στη μοναρχία
 ἢ στόν κομμουνισμό δέν πάει νά βάλεις τό μικροαστό.
 Στο ἐξοχικό σου, σέ πόλεις πού μ' ἄνθη πλημμύρισαν,
 αὐτός
 τό δικό του,
 τό μυαλό του θά κόβει μονάχα
 νά λογαριάζει τά ρέστα πού φέρνει ἡ μαγειρίσσα.
 Ἔφτασε κιόλας.
 Γιά κοιτάξετε —
 Νάτο!
 Γιά τά ὄσα σεῖς εἶχατε χθές ὄνειρευτεῖ,
 στούς καφενέδες,
 κατεβάζοντας ἐμετικά ἕναν περιδρομο γλυκά,
 δοξολογώντας τήν κομμούνα, καλοστρώθηκαν οἱ μικροαστοί.
 Μέ ποιόν ἔρωτα τάχα
 θά μᾶς ἐφοδιάσουν
 οἱ κοινωνικές ἀσφάλειες;
 Μπορεῖ ὁ Σεμάσκο⁵ νά συντρέξει τό σακάτη τῆς ψυχῆς;

Φτάνει πιά!

Θά τ' ἀναλάβουμε ἐμεῖς,
 ἄν ἄλλος κανεῖς
 ἀπό μᾶς
 δέν ὑπάρχει γιά νά τό σκεφτεῖ.

4. Ἀναφέρεται στην ὄπερα τοῦ Τσαϊκόβσκη «Εὐγένιος 'Ονέγκιν», στην ὄπερέτα τοῦ Κάλμαν «Πριγκίπισσα τῆς Τσάρδας», καί στήν ὄπερα τοῦ Μποροντίν «Πρίγκιπας Ἴγκορ»

5. Ὁ τότε Λαϊκός Ἐπίτροπος (Ἰπουργός) Ἰγνιενῆς.

Νά ξανανιώσουν όλοι!
 Νέε μου
 βιάσου
 τήν ψαρομάλλα ψυχή από μέσα σου βγάλτη.
 Κομμουνάροι!
 Έτοιμάστε καινούργιο ξεσηκωμό
 στόν αύριανό
 τόν κομμουνισμό τό χορτάτο.

Γιά όλα τούτα
 χρίστε με άκαδημαϊκό
 ή και σπίτι χαρίστε μου
 — ούτε μ' αυτά
 ούτε και δωρεάν —
 δέν πρόκειται νά γίνω έγώ
 ούτε υπό
 ούτε άντί
 ούτε πρόεδρος
 ούτε και παρά τώ
 ούτε καν κομισάριος για τόν έπισιτισμό.
 Φεύγω.
 Μακραίνει
 πίσω
 από μέ τόν έξόριστο,
 τών τόπων, τών ανθρώπων πού μέ διάχνουν ή γραμμή.
 Ξέρω:
 Θα 'ρθεί ή στιγμή,
 πού θα κρούσω τό τύμπανο
 και θ' άντηχήσει εκεί...
 Μά τώρα
 στού κεφαλιού μου
 τή σοφίτα
 στριμωγμένος,
 τούς αύριανούς ξεσηκωμούς δοξάζω.
 Τή μαρξική διαλεκτική
 μ' εκατοδύναμα
 ποιητικά μοτέρ έφοδιάζω.
 Για δέστε —
 οί γραμμές τών έπερχόμενων έτών κυλάνε.
 Μ' έκρήξεις σκέψης τά κεφάλια σειώντας,
 μέ τών καρδιών τό πυροβολικό βροντοχτυπώντας,
 από τούς χρόνους αναδύεται
 έπανάσταση καινούργια —
 ή τρίτη αύτή
 τού πνεύματος ή έπανάσταση.

Τρόχιζε, στίλβωνε τή γλώσσα-λόγχη!

Τά μάτια στό στόχο!

Προτεταμένα τ' αὐτιά!

Βλέπε!

Ἐφουγκράσου!

Μή σοῦ τσακίσουν τήν ψυχή αἰφνιδιαστικά,
ἀνάποδα μή σοῦ γυρίσουν τά μυαλά.

Ἐσύ, ἔ!

Προοσοχή!

Ἐπί δύο ζυγῶν,

σκέψη ἐρυθροφρουρέ.

Ἐλάτε ὄλοι

ἀπ' τό Μάρξ ὡς τόν Ἴλίτς ἐσεῖς,

πού στούς αἰῶνες ἀχτινοβολεῖτε.

Ἐπό σᾶς διδαγμένος,

βλέπω

κόσμους μεγαλοπρεπεῖς.

Ἐοιοί νά ῥθειτε νά διδαχτεῖτε!

1922

Μετάφραση ἀπό τά ρωσικά: Δημήτρης Σπάθης καί Χρύσα Προκοπάκη

ТРЕ ТИЙ

Л

Мы идем
революционной лавой,
Над рядами
Флаг пожаров ал,
Наш вождь
миллионглавыЙ
Третий интернационал.
В стены столетий
вошь вал
Бьет третий
интернационал.

Ἡ εἰκονογράφηση εἶναι τοῦ Ἐλ. Λισσίτσκη (1923)

Τρόπος σκέψης ή ανασφάλεια
 λογότο στο κείμενο ή
 λόγος 'τ' ανασφάλεια

Ο Claude Lévi-Strauss είναι από τους πιο αμφιλεγόμενους διανοητές της εποχής μας. Ξεκίνησε ως φιλόσοφος αλλά γρήγορα επιδόθηκε σε εθνολογικές μελέτες, και, στον τομέα αυτό, δημιούργησε ένα τεράστιο έρευνητικό και κριτικό συνάμα έργο, που άνοιξε νέους ορίζοντες στην εθνολογία και γενικότερα τις επιστήμες του Άνθρώπου. Είναι, κατά κάποιον τρόπο, ο κατεξοχήν φιλόσοφος του στρουκτουραλισμού, του οποίου οι μεθοδολογικές αρχές και καινοτομίες στάθηκαν στο επίκεντρο των θεωρητικών συγκρούσεων τη δεκαετία του '60 και αργότερα.

Τό έργο του L-S. είναι σχετικά άγνωστο στον τόπο μας. Έχει μεταφραστεί μόνο *Ο Τοτεμισμός σήμερα* (έκδ. Ράππα, Αθήνα 1974, μετάφραση Ν. Βουλέλη, επιστημονική θεώρηση Άνδρέα Λεντάκη) και η *Φυλή και Ιστορία* (στό *Ο Φόβος της ελευθερίας, δοκιμές ανθρωπισμού*, επιμέλεια, έκλογή κειμένων, εισαγωγή Δ. Ν. Μαρωνίτη, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1971, μετάφραση Μ. Β., σελ. 171-213).

Ο Claude Lévi-Strauss

και τό έργο του

άποσπάσματα από τά προλεγόμενα

στην «Άγρια Σκέψη»

της Άλκης Κυριακίδου - Νέστορος

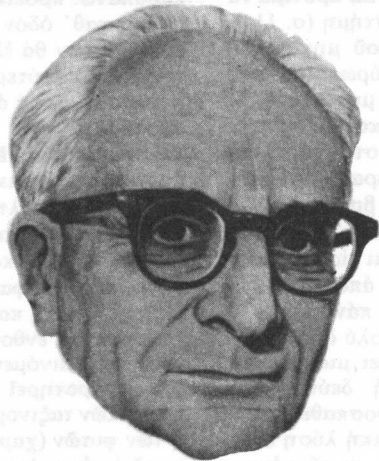
(...)Μέ την έκδοση της *Άγριας σκέψης* τό 1962 ο LS έγινε και πάλι τό πρόσωπο της ημέρας στους κύκλους των Γάλλων διανοουμένων — όχι όμως μέ τόν ίδιο τρόπο πού είχε γίνει γνωστός τό 1955 στό μεγάλο κοινό μέ τούς *Θλιμμένους Τροπικούς*. Τώρα τά πράγματα είναι πιο σοβαρά γιατί ή *Άγρια σκέψη* αντιπροσωπεύει μίαν ολοκληρωμένη άποψη για τόν άνθρωπο και τή μοίρα του: δέν είναι ούτε φιλοσοφικό οδοιπορικό ούτε άπλή εφαρμογή μιās αυστηρά επιστημονικής μεθόδου: είναι άναμφισβήτητα μιά φιλοσοφική επιλογή. Όπως θά φανεί καθαρά στό τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, μέ τίτλο «Ίστορία και διαλεκτική», όπου ο LS έρχεται άντιμέτωπος μέ τόν Sartre, ο στρουκτουραλισμός επιλέγει ως βασική αναλυτική του έννοια τήν αναγκαιότητα —έφόσον ή δομή και οι νόμοι των δομικών μετασχηματισμών επιβάλλονται στό ανθρώπινο πνεύμα και

τό αναγκάζουν νά σκέφτεται κατά ένα όρισμένο τρόπο— και όχι, όπως ο ύπαρξισμός, τήν άπόλυτη άτομική ελευθερία.

Ποιά είναι για τόν LS ή *Άγρια σκέψη*; Δέν είναι ή σκέψη των άγρίων, ούτε ή σκέψη μιās πρωτόγονης ή αρχαϊκής ανθρωπότητας. Σ' αυτό ο LS είναι άπόλυτα κατηγορηματικός. *Άγρια σκέψη* είναι ή ανθρώπινη σκέψη πού βρίσκεται σέ άγρια κατάσταση και διακρίνεται έτσι από τή σκέψη πού καλλιεργήθηκε ή εξημερώθηκε μέ σκοπό νά αποδώσει περισσότερο (σ. 321) Η εικόνα της άγριας σκέψης υποβάλλεται άμέσως στον άναγνώστη της γαλλικής έκδοσης μόλις κοιτάξει στό έξώφυλλο του βιβλίου, γιατί ο LS χρησιμοποιεί στον τίτλο του ένα λογοπαίγνιο: *Pensée Sauvage* είναι ή άγρια σκέψη και ο άγριοπανσές (*Viola Tricolor*), πού ή ζωγραφιά του κομεί τό έξώφυλλο. Τό λογοπαίγνιο αυτό, πού έχει

Τίς μέρες αυτές κυκλοφορεί στις εκδόσεις Παπαζήση τό βασικό φιλοσοφικό έργο του Lévi-Strauss ή *Άγρια Σκέψη* (La Pensée Sauvage), σέ μετάφραση Εύας Καλπουρτζή. Ή έπιμέλεια τής μετάφρασης όφείλεται στην Άλκη Κυριακίδου - Νέστορος πού πρόσθεσε στην έλληνική έκδοση έκτενή εισαγωγή, κατατοπιστική γιά τόν Έλληνα άναγνώστη, όπου περιγράφεται καί αναλύεται διεξοδικά τό έπιστημονικό καί φιλοσοφικό έργο του Lévi-Strauss στό σύνολό του. Άπό τήν εισαγωγή αυτή δημοσιεύουμε τό ακόλουθο άπόσπασμα πού αναφέρεται ειδικά στην «Άγρια Σκέψη».

Έξάλλου στίς έπόμενες σελίδες του *Πολίτη*, στό δημοσίευμα «Άνθρωπολογία, Ίστορία, Ίδεολογία», συζήτηση μεταξύ Lévi-Strauss, Marc Augé καί Maurice Godelier (1973), ό άναγνώστης, θά βρει συμπληρωματικά στοιχεία γενικότερων προβληματισμών καί τά σημεία τομής, σύγκρουσης ή σύμπτωσης θεωρητικών καί έπιστημονικών ρευμάτων πού αναφέρονται στίς κοινωνικές καί ιστορικές έπιστήμες.

χαρακτηριστεί από τούς άγγλόφωνους μεταφραστές του ως «υπέροχα άμετάφραστο», είναι χαρακτηριστικό του ύφους του LS, ό όποιος άρέσκεται στό νά εικονίζει καθ' όδόν τή νοητική διαδικασία πού περιγράφει, γιά νά δώσει έτσι στόν άναγνώστη τήν εύκαιρία νά χρησιμοποιήσει κι αυτός τίς δικές ίκανότητες έρμηνείας, πρίν του προσφερθεί ή άπάντηση στό πιάτο¹.

Τό παράδειγμα του άγριοπανσέ είναι από τά πίο έπιτυχημένα, γιατί λειτουργεί σέ δύο επίπεδα: τό πρώτο είναι μάλλον έπιφανειακό, γιατί στηρίζεται άπλώς στην όμωνυμία του άγριοπανσέ καί τής άγριας σκέψης (pensée sauvage)· τό δεύτερο όμως επίπεδο πάει πολύ βαθιά, «γιατί ή κεντρική θέση του βιβλίου είναι, άκριβώς, ότι οι κατηγορίες των φυτών καί των ζώων πού μεταχειρίζονται οι ίθαγενείς μπορούν λογικά νά μεταμορφωθούν σέ άφηρημένες έννοιες· καί μέσα άπ' αυτό τό

πρίσμα τό λογοπαίγνιο γίνεται ένας άριστουργηματικός μικρόκοσμος όλόκληρου του έργου, καθώς ή σημασία του λουλουδιού μεταβαίνει στή σημασία τής σκέψης...»².

Ή ίδια εικονιστική διάθεση του LS διακρίνεται καί στην περιγραφή τής άγριας σκέψης καί τή σύγκρισή της μέ τή δική μας, πού τήν όνομάζει έδω έπιστημονική. Χρησιμοποιεί δύο πολύ παραστατικές καί πολύ γόνιμες, ως πρós τήν αναφορικότητά τους, εικόνες: τήν εικόνα τής μαστορικής σέ συνδυασμό μέ τή σύγκριση μάστορα καί μηχανικού καί τήν εικόνα του καλειδοσκοπίου.

1. Boon James A: From Symbolism to Structuralism: Lévi-Strauss in a Literally Tradition. Oxford: Basil Blackwell, 1972, σελ. 8.

2. Όπ. π. σελ. 36.

Τὴν εἰκόνα τῆς μαστορικῆς τὴν ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν στό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, πού ἔχει τίτλο «Ἡ ἐπιστήμη τοῦ συγκεκριμένου» καί ἀναφέρεται στόν ἐπιστημονικό, ἀκριβῶς, χαρακτήρα τῆς ἀγρίας σκέψης. Ὅπως ἡ λογική ἔτσι καί ἡ ἐπιστήμη δέν ἀποτελοῦν, κατά τόν LS, προνόμια τῆς ἐκπολιτισμένης σκέψης: λογική καί ἐπιστημονική εἶναι καί ἡ πρωτόγονη σκέψη, ἐφόσον βέβαια ὀρίσουμε τὴ λογική καί τὴν ἐπιστήμη σέ ἕνα γενικότερο ἐπίπεδο, ἀδέσμευτο ἀπό τίς προκαταλήψεις τοῦ πολιτισμοῦ στόν ὁποῖο ἀνήκουμε. «*Λογική σημαίνει ἀποκατάσταση ἀναγκαίων σχέσεων*», λέει ὁ LS (σ. 131): σημαίνει ἐπίσης ἀπαίτηση γιά τάξη: αὐτὴ εἶναι ἡ βάση κάθε σκέψης (σ. 107). Ἀπό τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ ἐπιστήμη καί ἡ μαγεία λ.χ., πού χαρακτηρίζουν, ἀντίστοιχα, τὴν ἐξημερωμένη καί τὴν ἀγρία σκέψη, εἶναι, ὡς πρὸς τίς διανοητικές λειτουργίες πού προϋποθέτουν, παράλληλα φαινόμενα (σ. 111). Ἐκεῖ ὅπου διαφέρουν εἶναι ὡς πρὸς τὰ πρακτικά τους ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐρχεται νά ἐνισχύσει τὴ θέση τοῦ LS, ὅτι τόσο ἡ λογική ὅσο καί ἡ ἐπιστήμη ἀνταποκρίνονται πρῶτα σέ ἀπαιτήσεις διανοητικές καί ἔπειτα ἱκανοποιοῦν συγκεκριμένες ἀνάγκες (σ. 106). Εἶναι λοιπὸν φανερό ἀπὸ τὸ πρῶτο κιόλας κεφάλαιο ὅτι γιά τόν LS ἡ σκέψη προηγείται τῆς πράξης.

Ὁ ὁρος τώρα μαστορική καί ἡ εἰκόνα τοῦ μάστορα μέ τὰ σύνεργά του ἐκφράζουν αὐτὸ πού ὁ LS προτιμᾷ νά ὀνομάζει «πρώτη», ἀντὶ πρωτόγονη ἐπιστήμη (σ. 114), ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ εἰκόνα τοῦ μηχανικοῦ ἐκφράζει τὴν καθιερωμένη — στόν εὐρωπαϊκὸ μας πολιτισμὸ — μορφή τῆς ἐπιστήμης. Ὁ μηχανικός, ὅπως ὄλοι ξέρομε, δουλεύει μέ σχέδια καί μέ ὄργανα μέτρησης καί ἀγωνίζεται νά πετύχει στό χαρτί τὴ σωστὴ δομὴ τοῦ ὕλικου του. Ὁ μάστορας, ἀντίθετα, συναρμολογεῖ τίς κατασκευές του μέ ὅ, τι βρεῖ πρόχειρο — συνήθως ὕλιό παλιὸ καί ξαναμεταχειρισμένο πού ἂν τὸ ἐξετάσει κανεὶς ξεχωριστὰ φαίνεται τίς περισσότερες φορές ἀσυμβίβαστο. Ὡστόσο ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἑτερόκλητο ὕλικό ὁ μάστορας φτιάχνει πάντοτε πολὺ πρακτικά πράγματα καί πολλές φορές πολὺ ὄμορφα.

Σάν τρόπος σκέψης ἡ μαστορική ἔχει μιὰ βασική διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Γιά τὴ δεύτερη, ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ εἶναι ἡ συνέπεια: προσπαθεῖ μέσω τῆς ἀφαίρεσης νά φτάσει στὴν οικονομικὴ λύση ἐνός μόνο κώδικα, μέ τόν ὁποῖο νά ἐξηγοῦνται τὰ πάντα. (Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ τὸ *Optimum* εἶναι βέβαια ὁ φιλοσοφικός μονισμός, πού τόσο ἔχει ταλαιπωρήσει τὴν εὐρωπαϊκὴ σκέψη.) Ἡ μαστορική, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, εἶναι σκέψη συγκεκριμένη: δέν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ πράγματα τὴν ὑποτιθέμενη οὐσία τους, ἀλλὰ παρατηρεῖ προσεχτικά τὴ μορφή τους, τίς ιδιότητές τους, καί προσέχει ἰδιαίτερα τίς σχέσεις στίς ὁποῖες βρίσκονται τὰ πράγματα μεταξύ τους: προσέχει τίς συναρτήσεις τους: γι' αὐτὸ ἡ λογική τῆς μαστορικῆς κρίνεται πιὸ μοντέρνα ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ λογικὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψης: γιὰ τὴν πλησιάζει περισσότερο στὴ μαθηματικὴ λογικὴ τῆς συνάρτησης. Τὸ μυαλό τοῦ μάστορα δέν δουλεύει ἀριστοτελικά, ἀλλὰ μέ τὴ λογικὴ τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν: μπορεῖ νά συνδυάσει τίς πληροφορίες μέ τίς ὁποῖες τρέφεται κατά διάφορους

τρόπους, ἀνάλογα μέ τὸ πρόγραμμα πού ἔχει, καί δέν ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὴν ἀντίφαση καί τὴν ἐπικάλυψη, γιὰ δέν ἀποβλέπει στὴ δημιουργία ἐνός μόνου κώδικα, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ συγχρόνως πολλούς.

Ἡ δεύτερη εἰκόνα πού χρησιμοποιεῖ ὁ LS γιά νά ἐκφράσει τὸν τρόπο μέ τόν ὁποῖον λειτουργεῖ ἡ ἀγρία σκέψη ἀναπτύσσεται στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου κεφάλαιου μέ τίτλο «Ἡ λογικὴ τῶν τοτεμικῶν ταξινομήσεων» καί εἶναι, εἴπαμε, τὸ καλειδοσκόπιο: «*ὄργανο πού περιέχει ἐπίσης θρύψαλα καί θραύσματα, μέ τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνονται δομικὲς διατάξεις*» (σ. 132). Μέσα στό καλειδοσκόπιο δημιουργεῖται ἕνα ὄν νέου τύπου πού συνίσταται σέ διατάξεις, ὅπου μέ τὸ παιχνίδι τῶν ἀντικατοπτρισμῶν τὰ εἶδωλα ἰσοδυναμοῦν μέ τὰ ἀντικείμενα... αὐτές οἱ διατάξεις ἐνεργοποιοῦν δυνατότητες τῶν ὁποῖων ὁ ἀριθμὸς, ἂν καί πολὺ μεγάλος, δέν εἶναι ἀπεριόριστος: περιορίζεται ἀπὸ τὴν περιστροφή τοῦ ὄργανου, δηλαδή ἀπὸ σύμπτωση τυχαίου περιστατικοῦ, καί ἀπὸ ἕνα νόμο, τὸ νόμο πού διέπει τὴν κατασκευὴ τοῦ καλειδοσκοπίου. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει, παρατηρεῖ ὁ LS, καί μέ τούς μετασχηματισμοὺς τῶν τοτεμικῶν κυρίως συστημάτων: περιορίζονται καί αὐτοὶ ἀπὸ τὴ σύμπτωση τυχαίων περιστατικῶν (τῶν ἱστορικῶν συμβάντων) καί ἀπὸ τούς νόμους πού δέχονται τὴ συμβολικὴ λειτουργία τοῦ ἀσυνείδητου.

Ἡ εἰκόνα τοῦ καλειδοσκοπίου, στὴ θέση πού βρίσκεται, εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ ὅφους πού περιγράφουμε παραπάνω: προεικονίζει μιὰ διαδικασία πού βρίσκεται ἀκόμη καθ' ὁδόν. Οἱ μετασχηματισμοὶ τῶν τοτεμικῶν συστημάτων θά ἐξεταστοῦν στό ἐπόμενο κεφάλαιο, τὸ τρίτο. Στό δεύτερο αὐτὸ κεφάλαιο ὁ LS εἶναι πρῶτα ὑποχρωμένος νά ἀποδείξει ὅτι πρόκειται, πράγματι, γιά συστήματα: ὅτι ὅπως καί τὰ σχήματα μέσα στό καλειδοσκόπιο, ἔτσι καί οἱ τοτεμικὲς ταξινομήσεις ἀποτελοῦν «δομικὰ σχήματα». Ἡ ἀπόδειξη δέν εἶναι καί τόσο ἐδκόλη. Πρῶτα, γιὰ τὴν οἰκονομικὴν πού μελέτησαν τὰ φαινόμενα αὐτὰ ὅταν ὁ πολιτισμὸς τῶν ἰθαγενῶν ἦταν ἀκόμη ἀκμαῖος, ἐπειδὴ δέν πίστευαν ὅτι κάτω ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ ἀταξία καί τὸ παράλογο ὑπῆρχε λογικὴ καί συνέπεια δέν φρόντισαν νά συγκεντρώσουν τίς ἐνθογραφικὲς πληροφορίες πού πλαισιῶνουν τὰ φαινόμενα αὐτά. Σ' αὐτές ὁμως βρίσκεται, ὅπως παρατηρεῖ ὁ LS, τὸ κλειδί τῆς λογικῆς τῶν τοτεμικῶν ταξινομήσεων: τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ζώων ἢ τῶν φυτῶν (χαρακτηριστικὰ ἐμφάνισης καί συμπεριφορᾶς) εἶναι ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ ταξινόμηση.

Οἱ πρῶτες λοιπὸν δυσκολίες, γιά νά ἀποκατασταθεῖ ὁ συστηματικὸς χαρακτήρας τῶν τοτεμικῶν ταξινομήσεων εἶναι, θά λέγαμε, ἐξωτερικές. Ὑπάρχουν ὁμως καί ἐσωτερικὲς δυσκολίες.

«*Αὐτές δέν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀγνοία μας σχετικὰ μέ τὰ χαρακτηριστικὰ πού ἀντικειμενικὰ συγκράτησε ἡ σκέψη τῶν ἰθαγενῶν προκειμένου νά δημιουργήσει μιὰ σύνδεση μεταξύ δύο ἢ περισσότερων ὄρων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πολυσήμαντη φύση τῶν μορφῶν τῆς λογικῆς, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται συγχρόνως σέ πολλοὺς μορφικοὺς τύπους διασυνδέσεων*» (σ. 157-158).

Ἐχοντας ὑπόψη του τούς περιορισμοὺς αὐτοὺς πού ἀντιμετωπίζει ἡ ἔρευνα τῶν τοτεμικῶν συστημάτων, ὁ

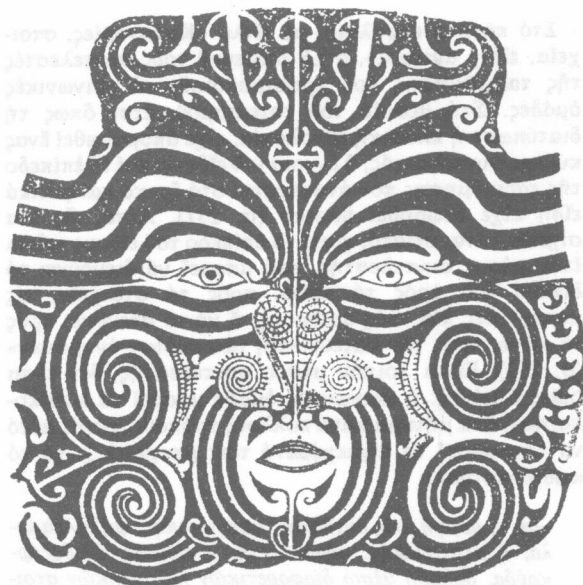
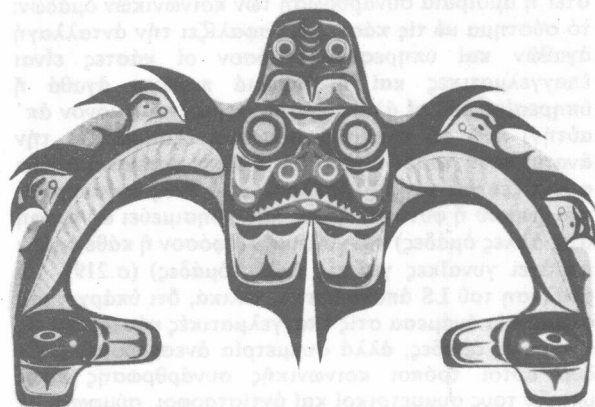
Ζωγραφιά Καρχαρία. Τό κεφάλι παριστάνεται σέ τομή από μπροστά γιά νά διακρίνονται τά χαρακτηριστικά σύμβολα του καρχαρία. Τό σώμα, σχισμένο κατά μήκος, τοποθετείται στή ζωγραφική δεξιά καί άριστερά από τό κεφάλι.

LS άναλαμβάνει στό τρίτο κεφάλαιο νά μελετήσει «Τά συστήματα μετασχηματισμών». Έδώ προσπαθεί νά δείξει ότι μιá κοινωνία μπορεί «νά πεί τό ίδιο πράγμα» πού λέει μιá άλλη κοινωνία μέ τή βοήθεια κανόνων όμοιων από τυπολογική άποψη, πού τό περιεχόμενό τους όμως είναι αντίστροφο. Σέ σχέση συμμετρικού καί αντίστροφου περιεχόμενου βρίσκονται λ.χ. οι γαμικές ως πρός τίς τροφικές άπαγορεύσεις στά τοτεμικά συστήματα. Τό παράδειγμα πού δίνει ό LS είναι τό εξής: οι Aganda θεωρούν άπαγορευμένη τήν τροφή τών τοτέμ τους, επιτρέπουν όμως τήν τοτεμική ένδογαμία· ένώ οι Wakelbura κάνουν άκριβώς τό αντίστροφο: άπαγορεύουν τήν τοτεμική ένδογαμία, αλλά επιτρέπουν τήν τοτεμική ένδο-φαγία (σ. 200).

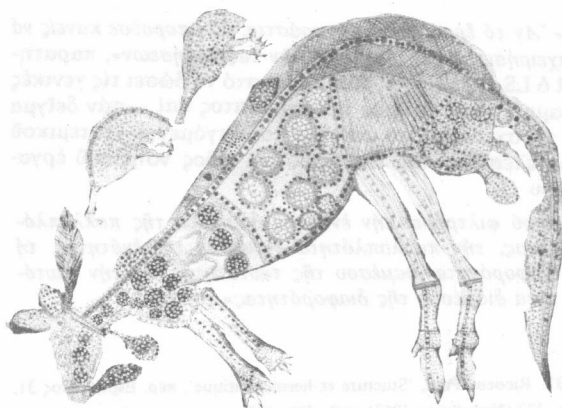
Δέν ύπάρχει άμφιβολία, όπως άλλωστε τό διατυπώνει ό LS στήν άρχή του κεφαλαίου (σ. 171-2), ότι

«τά συστήματα ταξινόμησης καί ονοματοθεσίας, πού καλούνται κοινώς τοτεμικά, άντλούν τήν άποτελεσματικότητα τους από τόν τυπικό τους χαρακτήρα: πρόκειται γιά κώδικες οι όποιοι μπορούν νά μεταφέρουν μηνύματα, μεταθέσιμα σέ όρους άλλων κωδίκων, όπως επίσης καί νά εκφράσουν σέ όρους του δικού τους συστήματος μηνύματα τά όποια έλαβαν διαμέσου άλλων κωδίκων. Τό σφάλμα τών κλασικών έθνολόγων ήταν ότι θέλησαν νά πραγματοποιήσουν αυτήν τή μορφή καί νά τή συνδέσουν μ' ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο, ένώ παρουσιάζεται στόν παρατηρητή ως μιá μέθοδος, πού επιτρέπει τήν άφομοίωση κάθε είδους περιεχόμενου».

Στό τέταρτο κεφάλαιο μέ τίτλο «Τοτέμ καί κάστα» ό LS άσχολείται καί πάλι μέ τά τοτεμικά συστήματα. Άντικειμενικός του σκοπός είναι νά δείξει ότι ό τοτεμισμός δέν είναι ένας αυτόνομος θεσμός ό όποιος άνήκει σέ μιá όρισμένη γεωγραφική περιοχή — τή λεγόμενη τοτεμική περιοχή (Ricoeur³) — καί σέ όρισμένο τύπο πολιτισμού, αλλά είναι ένας modus operandi τής ανθρώπινης σκέψης, πού μπορεί κανείς νά τόν ανακαλύψει καί πίσω από κοινωνικές δομές πού ή παραδοσιακή έθνολογία τίς θεωρούσε ως διαμετρικά αντίθετες πρός τόν τοτεμισμό. Τέτοιου είδους δομές είναι οι κάστες. Ό LS προσπαθεί νά δείξει ότι τά τοτεμικά συστήματα καί τά συστήματα μέ κάστες δέν είναι παρά δύο διαφορετικοί τρόποι γιά νά εξασφαλι-

Μαορί. Τατουάζ άρχηγού φυλής, 19ος αΙ.

Καγκουρώ. Αυστραλία. Ζωόμορφη παράσταση προγονικής θεότητας.

στεί ή άμοιβαία συνάρθρωση τών κοινωνικών ομάδων: τό σύστημα μέ τις κάστες εξασφαλίζει τήν άνταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών (έφόσον οι κάστες είναι επαγγελματικές και ή καθεμία παράγει αγαθά ή υπηρεσίες πού οι άλλες κάστες περιμένουν μόνον άπ' ατήν) ενώ τό τοτεμικό σύστημα εξασφαλίζει τήν άναταλλαγή τροφών (έφόσον ή κάθε τοτεμική ομάδα φροντίζει για τόν πολλαπλασιασμό ενός συγκεκριμένου ζωικού ή φυτικού είδους πού χρησιμεύει ώς τροφή στις άλλες ομάδες) και γυναικών (έφόσον ή κάθε ομάδα παράγει γυναίκες για τις άλλες ομάδες) (σ.219). 'Η άνάλυση του LS άποκαλύπτει, τελικά, ότι υπάρχει μία συμμετρία άνάμεσα στις επαγγελματικές κάστες και τις τοτεμικές ομάδες, αλλά συμμετρία άνεστραμμένη. Οι δύο αυτοί τρόποι κοινωνικής συνάρθρωσης είναι μεταξύ τους συμμετρικοί και άντιστροφοί, σύμφωνα μέ τή χαρακτηριστική έκφραση του στρουκτουραλισμού του LS.

Στό πέμπτο κεφάλαιο, μέ τίτλο «Κατηγορίες, στοιχεία, είδη, άριθμοί», ο LS διερευνά τους συντελεστές τής ταξινόμησης πού χρησιμοποιούν οι κοινωνικές ομάδες. Στή θεωρία του τοτεμισμού, έτσι όπως τή διατύπωσε ή κλασική έθνολογία, είχε άπομονωθεί ένας κυρίως συντελεστής, ή έννοια του είδους, και τό επίπεδο τής ταξινόμησης πού αναφέρεται στα ζωικά και φυτικά είδη είχε θεωρηθεί βασικό (σ. 231). Αυτό, ως ένα σημείο, είναι σωστό, γιατί τό επίπεδο του είδους «είναι ένας μέσος συντελεστής, πού μπορεί νά διευρύνει τό δίκτυο του προς τά πάνω, προς τά στοιχεία, τις κατηγορίες και τους άριθμούς, ή νά τό στενέψει προς τά κάτω, προς τήν κατεύθυνση των κυρίων όνομάτων» (σ. 253). Είναι λοιπόν μέσος συντελεστής, δέν είναι όμως ο μόνος: ή κοινωνική ομάδα μπορεί νά κωδικοποιήσει ένα μήνυμα κατά πολλούς τρόπους, χωρίς αυτό νά έπηρεάσει τό περιεχόμενό του: μπορεί λ.χ. νά τό κωδικοποιήσει.

«μέ τή μορφή μιάς αντίθεσης κατηγορικής: ψηλά/χαμηλά, ή στοιχειακής: ούρανός/γή, ή ειδικής: άετός/άρκούδα, δηλαδή μέσω διαφορετικών λεξιματικών στοιχείων. Και για νά εξασφαλίσει τή μεταβίβαση του μηνύματος, ή κοινωνική ομάδα έχει επίσης νά εκλέξει άνάμεσα σ' άρκετές συντακτικές διαδικασίες: όνομασίες, έμβλήματα, συμπεριφορές, άπαγορεύσεις, κ.ά., πού χρησιμοποιούνται μάνες τους ή σέ συνδυασμό» (σ. 253)

«'Αν τό έργο δέν ήταν τεράστιο, θά μπορούσε κανείς νά έπιχειρήσει μία ταξινόμηση των ταξινομήσεων», παρατηρεί ο LS. 'Ο ίδιος περιορίζεται στό νά δώσει τις γενικές γραμμές ενός τέτοιου προγράμματος και —σάν δείγμα — νά σχεδιάσει τό μοντέλο του λεγόμενου «τοτεμικού συντελεστή», πού άποτελεί ένα είδος νοητικού έργαλείου

«πού φιλτράρει τήν ένότητα διαμέσου τής πολλαπλότητας, τήν πολλαπλότητα διαμέσου τής ένότητας, τή διαφορότητα διαμέσου τής ταυτότητας και τήν ταυτότητα διαμέσου τής διαφορότητας» (σ. 256).

Τά κεφάλαια έξι και επτά, μέ τίτλους, αντίστοιχα, «'Αναγωγή στό καθολικό και άναγωγή στό καθέκαστο» και «Τό άτομο ως είδος», μπορούν, νομίζω, νά θεωρηθούν σαν λεπτομερέστερη έπεξεργασία του ύλικού πού μάς έδωσε στό προηγούμενο, τό πέμπτο κεφάλαιο. 'Αναφέρονται και τά δύο σέ ένα πρόβλημα πού ταιλαιώρησε πολύ τούς έθνολόγους, αλλά άποτελεί και γενικότερο φιλοσοφικό πρόβλημα: τά κύρια όνόματα. 'Αναλύοντας τή διαδικασία τής όνοματοθεσίας σέ διάφορες πρωτογονικές κοινωνίες, ο LS καταλήγει σέ πολύ ένδιαφέροντα συμπεράσματα: 1ο ότι στό τελευταίο επίπεδο ταξινόμησης, δηλαδή τό επίπεδο τής εξατομίκευσης, τό κάθε άτομο κατέχει μία διακεκριμένη θέση, και υπάρχει μία όμολογία άνάμεσα στό σύστημα των άτόμων στό πλαίσιο κατηγοριών μεγαλύτερης κλίμακας (σ. 274) 2ο ότι ή όνοματοθεσία είναι στήν ουσία ταξινόμηση πού λειτουργεί προς δύο κατευθύνσεις: άν τό όνομα πού δίνει ο όνομάζων είναι συνάρτηση των χαρακτηριστικών πού παρουσιάζει ο όνομαζόμενος, τότε ταξινομείται ο δεύτερος άν τό όνομα δίνεται ανεξάρτητα από κανόνες, «έλεύθερα», πράγμα πού σημαίνει ότι είναι στήν ουσία συνάρτηση του χαρακτήρα του όνομαζόμενου, τότε μέσω του όνόματος ταξινομείται ο όνομαζων φυσικά πολύ συχνά συμβαίνουν και τά δύο μαζί — όπως συμβαίνει και στόν δικό μας πολιτισμό μέ τήν όνομασία των σκυλιών ράτσας (σ. 284-5) 3ο ότι, τελικά τό σύστημα τής όνοματοθεσίας δέν είναι παρά ένας κάρναβος άυστηρός και άσυνεχής, τόν όποιο εφαρμόζει ή κάθε κοινωνία στή ροή των γενεών (σ. 302) τό σύστημα μπορεί νά συνίσταται από «τάξεις θέσεων», όπότε είναι άρκετο νά υπάρχει ένα άπόθεμα έλεύθερων θέσεων, άρκετών για νά τοποθετηθούν τά παιδιά πού γεννιούνται (άν οι θέσεις είναι λιγότερες, όπως συμβαίνει στους Yurok, τότε τά παιδιά «περιμένουν στόν προθάλαμο», όπως λέει ο LS) ή μπορεί νά συνίσταται από «τάξεις σχέσεων», όπου σημασία δέν έχουν τά άτομικά όνόματα (ως θέσεις πού μπορεί νά είναι γεμάτες ή άδειες) αλλά οι καθιερωμένες σχέσεις άνάμεσα στους πραγματικούς ή τούς δυνάμει νεκρούς και τούς πραγματικούς ή δυνάμει ζωντανούς: λ.χ. οι γονείς όνομάζονται μέσω των παιδιών τους ώστόσο ο θάνατος των δικών τους γονιών τούς επιτρέπει νά όνομαστούν μέσω αυτών (σ. 301-2), και 4ο ότι, από τυπολογική άποψη, υπάρχει μεγάλη όμοιότητα άνάμεσα στόν τρόπο μέ τόν όποιο ένας ζωολόγος ή ένας βοτανολόγος όνομάζει ένα καινούριο ζω ή φυτό πού ανακάλυψε και στόν τρόπο μέ τόν όποιο ένας μάγος τής φυλής των Omaha όνομάζει ένα καινούριο μέλος τής φυλής: και στή μία και στήν άλλη περίπτωση τό σύστημα είναι εκείνο πού επιβάλλει, κατά κύριο λόγο, τό όνομα: εκείνο λοιπόν πού προϋποτίθεται είναι ή γνώση του συστήματος: πραγματικά, και στις δύο περιπτώσεις, ο έπιστήμονας ζωολόγος ή βοτανολόγος και ο μάγος τής φυλής ξέρουν πολύ καλά τί κάνουν (σ. 318).

Τό όγδοο κεφάλαιο έχει τόν αίνιγματικό τίτλο «'Ο χρόνος πού ξαναβρέθηκε» και δέν υπάρχει άμφιβολία ότι πρόκειται πάλι για λογοπαίγνιο: είναι μία συμμετρική άντιστροφή του 'Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο του Proust. 'Αλλωστε, όπως έχει παρατηρηθεί, ύπάρ-

3. Βλ. Ricoeur Paul, 'Structure et herméneutique', περ. Esprit. Έτος 31, Άρ. 322 (Νοέμβριος 1963), σελ. 596- 627.

χουν πολλές αναλογίες ανάμεσα στους δύο συγγραφείς: ο LS φαίνεται αρκετά επηρεασμένος από τις απόψεις του Proust στο πεδίο των ανθρωπίνων σχέσεων⁴.

Ποιός είναι ο χρόνος που ξαναβρέθηκε; Είναι ο χρόνος της άγριας σκέψης, όπου το ύστερα αντανakλά τό πριν, ή κάθε πράξη που γίνεται στο παρόν επαναλαμβάνει αυτό που έγινε στο παρελθόν (σ. 337). Ο Ουρανός αντανakλά τή Γη και ή Γη τόν Ουρανό, τό 'Εγώ τόν Κόσμο και ό Κόσμος τό 'Εγώ, ό Πολιτισμός τή Φύση και ή Φύση τόν Πολιτισμό.

'Αλλά ό χρόνος αυτός δέν μάς ήταν ως τώρα γνωστός; Φυσικά: άλλα τόν θεωρούσαμε σάν κάτι άλλο, διαφορετικό από μάς, ξένο πρός τό χρόνο τής δικής μας σκέψης και πράξης. Καί ποιός μάς βοήθησε νά τόν ξαναβρούμε; δηλαδή νά ξαναβρούμε τά κοινά σημεία που μάς συνδέουν μαζί του; Στην ερώτηση αυτή ό LS θά άπαντήσει στο έπομένο κεφάλαιο. Σ' αυτό θά προσπαθήσει νά άποκαταστήσει τήν παραλληλία των δύο χρόνων: του μυθικού χρόνου των έξωτικών κοινωνιών και του δικού μας ιστορικού χρόνου. Μέσα άπ' αυτό τό πρίσμα θά αναλύσει τίς σχέσεις θρησκείας-μαγείας, που θεωρούνται άκόμη ως φαινόμενα που άνήκουν σέ διαφορετικές βαθμίδες εξέλιξης του ανθρωπίνου πνεύματος, και θά δείξει πώς είναι, αντίθετα, φαινόμενα παράλληλα και έξίσου λογικά — ή παράλογα (σ. 323) θά δείξει επίσης ότι ό άφθονος συμβολισμός που χαρακτηρίζει τήν άγρια σκέψη δέν έχει τίποτα τό πρωτογονικό ή μαγικό: άπλως έμεις δέν ξέρουμε τό νόημα των σημείων που χρησιμοποιεί — όπως άλλωστε δέν ξέρουμε (άν δέν είμαστε είδικοί) και τό νόημα των σημείων που χρησιμοποιούν οι προγραμματιστές των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Ο παραλληλισμός θά προχωρήσει άκόμη περισσότερο, ως τό κρίσιμο σημείο, αυτό που θά αντιμετώπιστεί στο έπομένο κυρίως κεφάλαιο: τήν ιστορία. Ο LS ξαναπιάνει έδώ τή διάκριση που είχε κάνει παλιότερα ανάμεσα στις ψυχρές και τίς θερμές κοινωνίες (σ. 336). σ' αυτό όμως τό σημείο τόν ενδιαφέρει νά δείξει πώς οι ψυχρές κοινωνίες, στην προσπάθειά τους νά έξουδετερώσουν τήν καταστροφική γιά τήν ίσορροπία του συστήματός τους επίδραση των ιστορικών συμβάντων, κατορθώνουν τό άκατόρθωτο: νά ξεπεράσουν τήν αντίθεση συγχρονίας-διαχρονίας και νά τήν ένσωματώσουν στο σύστημά τους. Τά μέσα που χρησιμοποιούν γιά τό σκοπό αυτό είναι είτε τά τελετουργικά τους έθιμα (σ. 338-9) είτε όρισμένα αντικείμενα, όπως τά περίφημα churinga των ίθαγενών τής Αυστραλίας, που ό LS τά παρομοιάζει με τά δικά μας 'Ιστορικά 'Αρχεία και συγκρίνει, επίσης, τή στάση μας άπέναντί τους με τή στάση των ίθαγενών άπέναντι στα δικά τους ιερά αντικείμενα (σ. 340-44).

Τό τελευταίο κεφάλαιο, με τίτλο «'Ιστορία και διαλεκτική», είναι ουσιαστικά άφιερωμένο στη διαμάχη ανάμεσα στα δύο γνωστότερα φιλοσοφικά ρεύματα τής μεταπολεμικής Γαλλίας: τόν ύπαρξισμό, που εκπροσωπείται από τόν Sartre, και τό στρουκτουραλισμό, που εκπροσωπείται από τόν LS. Ο LS, άπαντά έδώ στην κριτική που του έκανε ό Sartre στην *Κριτική του διαλεκτικού λόγου* (1960) και κρίνει και αυτός με τή

σειρά του τήν άποψη που διατυπώνει εκεί ό Sartre γιά τήν ανθρωπολογία.

Ο Sartre προσήψε στον LS δύο κυρίως κατηγορίες: τόν χαρακτηρίσε ως «ύπερβατικό ύλιστή», γιατί άρνείται τήν ύπεροχή του διαλεκτικού λόγου, και ως esthète, γιατί μελετά τους ανθρώπους σάν νά ήταν μυρμηγκία (σ. 348). Στην πρώτη κατηγορία ό LS άπαντά, ότι φυσικά άρνείται τήν ύπεροχή του διαλεκτικού λόγου έτσι όπως τόν όρίζει ό Sartre, δηλαδή ως συνάρτηση τής ιστορίας, γιατί, άν παραδεχόταν κάτι τέτοιο, τότε δέν θά μπορούσε κατά κανένα τρόπο νά μελετήσει τους «λαούς χωρίς ιστορία». Αυτό είναι άλλωστε ό λόγος που και ό Sartre άπέτυχε στην προσπάθειά του νά τους καταλάβει, και άπλως επανέλαβε στην *Κριτική* τίς διακρίσεις μεταξύ πρωτογόνων και πολιτισμένων λαών που είχε καθιερώσει ή παραδοσιακή ανθρωπολογία.

Η ιστορία τήν όποία επικαλείται ό Sartre και που δέν ξέρουμε στην ουσία ποιά είναι: είναι ή ιστορία που κάνουν οι άνθρωποι χωρίς νά τό ξέρουν, ή ιστορία που γράφουν οι ιστορικοί και τό ξέρουν ή ή έρμηνεία τής ιστορίας από τους φιλοσόφους; (σ. 352) — ή ιστορία λοιπόν αυτή τόν εγκλωβίζει στον περιορισμένο χώρο ενός μονάχα τρόπου σκέψης, που είναι ό τρόπος του δικού μας πολιτισμού. Χρειάζεται όμως μεγάλη έγκεντρισιμός και άφέλεια, παρατηρεί ό LS (σ. 351), γιά νά έντάξει κανείς ολόκληρη τήν ανθρωπότητα μέσα στη δική του κοσμοθεωρία. Μιά τέτοια στάση άποκλείει, φυσικά, τήν περίπτωση νά μπορέσει ό έρευνητής νά αντιμετώπισει «τό άλλο», τό έξω από αυτόν, με τίς σωστές του διαστάσεις και είναι έπομένως έντελώς άκατάλληλη γιά τήν ανθρωπολογία. Έτσι ό Sartre, προσπαθώντας νά αναθεωρήσει τήν ιδέα τής ανθρωπολογίας, έπεσε ό ίδιος στα δίχτυα της: στο σύστημά του ή ιστορία παίζει τόν ίδιο άκριβώς ρόλο που παίζει στους πρωτόγονους τό «αίλιον παρελθόν»: είναι κι αυτή ένας μύθος (σ. 356). Γι' αυτό και ό LS άρνείται νά κρίνει τό ανθρωπολογικό σύστημα του Sartre ως φιλοσοφία:

«'Ακριβώς επειδή ξαναβρίσκουμε όλες αυτές τίς όψεις τής άγριας σκέψης στη φιλοσοφία του Sartre, μάς φαίνεται ότι δέν μπορεί ή φιλοσοφία του νά κρίνει τήν άγρια σκέψη: από μόνο τό γεγονός ότι παρουσιάζεται ως τό ίσοδύναμό της, τήν άποκλείει. Γιά τόν έθνολόγο αντίθετα, ή φιλοσοφία αυτή αντιπροσωπεύει (όπως όλες οι άλλες) ένα έθνογραφικό ντοκουμέντο πρώτης τάξεως, ή μελέτη του όποιου μάς είναι άπαραίτητη άν θέλουμε νά καταλάβουμε τή μυθολογία των καιρών μας» (σημ. 84, σ. 385).

Τή δεύτερη κατηγορία που του προσάπτει ό Sartre, ότι μελετά τους ανθρώπους σάν τά μυρμηγκία (και γι' αυτό είναι esthète) ό LS τήν άποδέχεται με εύχαρίστηση: πράγματι, λέει, αυτή είναι ή πρέπουσα στάση γιά κάθε επιστήμονα που θεωρεί και τό ανθρώπινο μυαλό ως «πράγμα», τό όποιο πρέπει νά μελετηθεί (σ. 385, σημ. 83). Τό «πιστεύω» του LS είναι καθαρά επιστημονικό — που μπορεί, βέβαια, σέ όρισμένες περιπτώσεις νά σημαίνει, όπως επιστημάνθηκε από τους κοιτικούς του, τεχνοκρατικό ή φορμαλιστικό⁵. Όπως κι άν έχει τό πράγμα, σκοπός του LS δέν είναι νά παραμείνει στο ανθρώπινο επίπεδο, αλλά «νά επανεντάξει τόν πολιτι-

4. Boon, όπ. π., σελ. 182 έπ.

σμό στη φύση και, τελικά, τη ζωή στο σύνολο των φυσικοχημικών της δρών» (σ. 349). Γι' αυτό επιμένει στο χαρακτηρισμό της θεωρίας του ως «καθαρά ύλιστική» — έφ' όσον οι έσχατες δομές, τις οποίες άναζητά, είναι «φύσει» δοσμένες.

Ένα μεγάλο μέρος του κεφαλαίου αυτού ο LS τό άφιερώνει στην άπομυθοποίηση της Ιστορίας (σ. 358-364). Αυτό τό κάνει γιατί, όπως τό έχει και άλλοτε τονίσει, διαφωνεί ριζικά με την κρατούσα στη Γαλλία — άκόμη και στη δεκαετία του 1960 — φιλοσοφική άποψη, σύμφωνα με την όποία ή ιστορική γνώση είναι ένα είδος γνώσης άνωτερο από τά άλλα. Θεώρησε λοιπόν τον έαυτό του ύποχρεωμένο νά άποδείξει «ότι ή ιστορία είναι μία γνώση όπως όλες, ότι δέν μπορεί νά άπάρξει γνώση του συνεχούς, αλλά μονάχα του άσυνεχούς, και ότι ή ιστορία δέν άποτελεί κάτι τό ιδιαίτερο από την άποψη αυτή⁶». Στην προσπάθειά του αυτή ο LS ήρθε άντιμέτωπος με όρισμένες βαθιά ριζωμένες στην εύρωπαϊκή μας παιδεία άντιλήψεις για την Ιστορία, τις οποίες επιχείρησε νά άναιρέσει: 1ο την ιδέα της «συνέχειας», την όποία ύποτίθεται ότι άποκαθιστά στο διαχρονικό επίπεδο ή παγκόσμια Ιστορία· ο LS πιστεύει ότι είναι έντελώς φανταστική και ότι άποτελεί άπλως προβολή του προσωπικού μας γίνεσθαι στη ζωή της άνθρωπότητας (σ. 358) — προβολή που έχει άλλωστε με έπιτυχία καταπολεμηθεί και από έναν καθαυτό Ιστορικό, έκπρόσωπο της γαλλικής στρουκτουραλιστικής Ιστορίας, τον Fernand Braudel⁷: 2ο την ιδέα ότι τό Ιστορικό γεγονός άποτελεί δεδομένο της πραγματικότητας· ο LS άποδεικνύει,

5. Στόν Ιδεολογικό τομέα, όπου φούντωνε ή διαμάχη μαρξισμο-στρουκτουραλισμού (Sebag Lucien, *Marxisme et Structuralisme* Παρίσι 1964) — και παρά τις διαμαρτυρίες του LS ότι δέν είναι φιλόσοφος και επομένως ή θεωρία του δέν δημιουργεί Ιδεολογία — ο κατεξοχήν πολέμιος του στρουκτουραλισμού, ο κοινωνιολόγος Henri Lefebvre, κατηγορήσε τον LS ότι — ούτε λίγο, ούτε πολύ — έγινε όργανο της καπιταλιστικής Ιδεολογίας· θεώρησε ότι ή άρνησή του νά παραδεχτεί την Ιστορική εξέλιξη (έτσι όπως την όρισε ο Μάρξ) άποτελεί άντεπαναστατική πράξη που έχει σκοπό νά ύποστηρίξει τό πολιτικό status quo (Lefebvre, Henri, 'Claude Lévi-Strauss et le nouvel éléatisme' περ. L' Homme et la Société, Paris 1966, άρ. τεύχ. 1). 'Από τό ίδιο στρατόπεδο, ο Lucien Goldmann είναι, νομίζω, νηφαλιότερος (Goldmann Lucien, 'Structuralisme, marxisme, existencialisme' περ. L' Homme et la Société, 1966, άρ. 2). 'Εκείνο για τό όποιο κατηγορεί τον LS και τό στρουκτουραλισμό, γενικότερα, δέν είναι ή άντεπαναστατική του Ιδεολογία, αλλά ή έλλειψη, άκριβώς, Ιδεολογίας: έπειδή ο LS άναζητά τις γενικές, πανανθρώπινες δομές κάτω από τά συγκεκριμένα Ιστορικά καθέκαστα, άναγκάζεται νά παραμερίσει τό εμπειρικό, βιοματικό επίπεδο (vécu) σέ όφελος του νοητικού (conçu)· παραμερίζοντας όμως τό περιεχόμενο, παραμερίζει άναγκαστικά, και τά συγκεκριμένα προβλήματα της κοινωνικής πραγματικότητας, τά όποια συνεπάγονται αξιολογικές κρίσεις· άρνούμενος νά προχωρήσει σέ τέτοιου είδους κρίσεις — παραμένοντας, δηλαδή, στο φαρμαλιστικό επίπεδο — άρνείται ούσιαστικά νά στρατευτεί. 'Έτσι, νομίζω, πρέπει νά τοποθετηθεί τό πρόβλημα: ο LS δέν είναι άγωνιστής· και, από την άποψη αυτή, δέν άνταποκρίνεται στόν όρισμό που έδωσε για τό φιλόσοφο ο Μάρξ, ότι δέν άρκεί μόνο νά έρμηνεύσει τον κόσμο, αλλά πρέπει και νά τον αλλάξει.

6. Βλ. Lévi-Strauss, 'Réponses à quelques questions' περ. *Esprit*, Νοεμβρ. 1963, σελ. 628-653.

άντιθετα, ότι τό Ιστορικό γεγονός άποτελεί σύνθεση των Ιστορικών μέσω της «διαδικασίας της άφαίρεσης» (σ. 359) και 3ο την ιδέα του χρονολογικού κώδικα των Ιστορικών· ο LS Ισχυρίζεται ότι δέν άποτελεί στην ουσία κώδικα, γιατί οι ήμερομηνίες δέν μπορούν νά διαβαστούν όπως διαβάσει λ.χ. κανείς τους βαθμούς στο θερμόμετρο — πράγμα που άποδεικνύει, άκριβώς, ότι στην πραγματικότητα ο χαρακτηρισμός της Ιστορικής γνώσης είναι άσυνεχής και ταξινομικός (σ. 362). Τέλος, επιστρέφοντας έτσι στόν Sartre τη μορφή του ύπερβατισμού, ο LS χαρακτηρίζει την ιδέα της Ιστορίας που προβάλλεται σάν Ισοδύναμη της άνθρωπότητας ως «τό τελευταίο καταφύγιο ενός ύπερβατικού άνθροπισμού» (σ. 364).

Πέρα όμως από τους λεκτικούς διαξίτισμούς, στους όποιους προφανώς έξαντλείται ένα μεγάλο μέρος της διαμάχης Sartre-LS, ύπάρχει στο βάθος ένας σκληρός πυρήνας πραγματικής διαφοράς άντιλήψεων: πρόκειται, όπως γράφει ο Jean Pouillon, «για δύο έκ διαμέτρου, άντίθετες άντιλήψεις της σχέσης συνείδησης-πραγματικού. Για τον Sartre ή συνείδηση του έαυτού και των πραγμάτων άποκαλύπτεται στόν έαυτό της μέσα στην πράξη, και γι' αυτό τό λόγο είναι μία σύλληψη της πραγματικότητας: ή διαλεκτική είναι ή συνιστώσα, όχι ή συνιστάμενη. Για τον LS, ή συνείδηση, είτε είναι καθαρή νόηση ή πρακτική συνείδηση, δέν έχει κανένα τέτοιου είδους πρόνομο· νομίζει ότι συλλαμβάνει τό πραγματικό, αλλά ή αλήθεια της είναι άπλως αποτέλεσμα της λειτουργίας της: ο λόγος είναι πάντοτε συνιστάμενος και όχι συνιστός. Στην πρώτη περίπτωση, ή σχέση με τό πραγματικό βρίσκεται μπροστά μου και τό πραγματικό είναι σύγχρονο μου· στη δεύτερη, αυτή ή σχέση βρίσκεται πίσω μου, και τό πραγματικό δέν είναι τό άντικείμενο που σκέφτομαι, αλλά μάλλον ή προϋπόθεση του γεγονότος ότι σκέφτομαι. Στην πρώτη περίπτωση ή σχέση άποκαθίσταται με την πράξη· στη δεύτερη άποκαλύπτεται με τη δομή⁸».

Για τη σχέση δομής και πράξης και την προτεραιότητα της πρώτης ως προς τη δεύτερη ο LS είναι κατηγορηματικός:

«Δέν άμφισβητούμε ότι ο λόγος άναπτύσσεται και μεταβάλλεται στο πρακτικό πεδίο: ο τρόπος που ο άνθρωπος σκέπτεται, μεταφράζει τις σχέσεις του προς τον κόσμο και τους ανθρώπους. 'Αλλά προκειμένου ή πράξη νά βιωθεί ως σκέψη, πρέπει πρώτα (κατά μία λογική και όχι Ιστορική έννοια) νά ύπάρξει ή σκέψη: δηλαδή οι άρχικές της προϋποθέσεις νά είναι δεδομένες υπό τη μορφή μιας άντικειμενικής δομής του νυχισμού και του έγκεφάλου, έλλείψει της όποίας δέν θά ύπήρχε ούτε πράξη ούτε σκέψη⁹» (σ. 365).

Τό πρωταρχικό λοιπόν είναι ή δομή του πνεύματος, ή όποία μένει σταθερή· είναι τό άχρονικό, ύπερ-Ιστορικό άσυνείδητο, για τό όποιο μάς έχει μιλήσει ο LS σέ προηγούμενες εργασίες του· αυτό επιβάλλει τους σταθερούς, άμετάλλακτους νόμους του στη συμβολική

7. Braudel Fernand, 'Ecrits sur l' histoire', Flammarion, Paris 1969, σελ. 289 έπ.

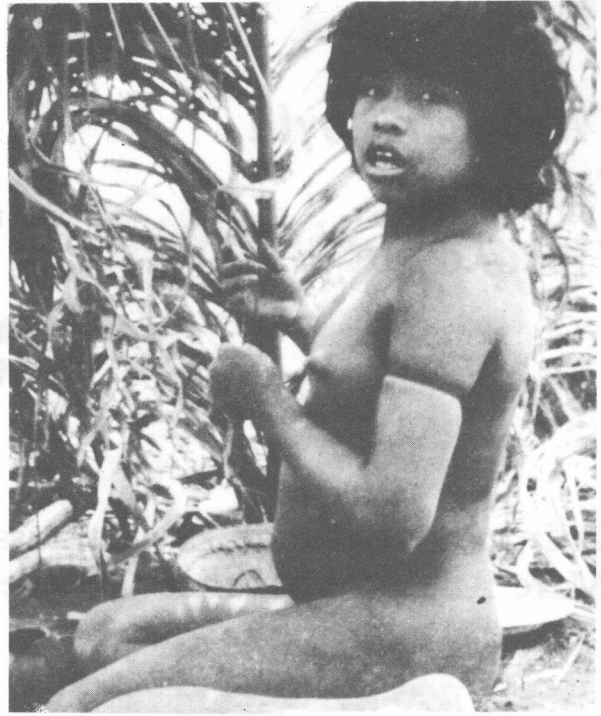
8. Pouillon Jean, 'Sartre et Lévi-Strauss', L' Arc, άριθ. 26, σελ. 60-65.

λειτουργία του ανθρώπινου πνεύματος. Ποιοί είναι οι νόμοι αυτοί; Στόν *Τοτεμισμό σήμερα* ξμοιαζαν νά συμποσοδούνται στην — πολύ βασική, άλλωστε — αρχή τής «δυναδικής αντίθεσης» (opposition binaire). Έδω, στό τελευταίο κεφάλαιο τής *Άγριας σκέψης*, ο LS είναι πιό προσεκτικός: όταν φτάσει ή ώρα νά άπαντήσει στό έρώτημα πού άφησε άνοιχτό άπό τό προηγούμενο κεφάλαιο, δηλαδή ποιός ήταν εκείνος πού μās βοήθησε νά ξαναβρούμε «τόν χαμένο χρόνο» τής άγριας σκέψης, φροντίζει νά μήν ξεειδικεύσει τά πράγματα, και άναφέρεται γενικά στη θεωρία τών πληροφοριών:

«Αυτός ο χρόνος μās αποδόθηκε σήμερα πίσω, χάρη στην ανακάλυψη ενός σύμπαντος πληροφοριών που βασιλεύουν ξανά οι νόμοι της άγριας σκέψης... Η ιδέα ότι τό σύμπαν τών πρωτογόνων (ή τών υποτιθεμένων πρωτογόνων) συνίσταται κυρίως σε μηνύματα, δέν είναι καινούρια. Άλλα μέχρι πρόσφατα αποδιδόταν μιά άρνητική αξία σ' αυτό πού άδικα θεωρούσαν σαν ένας διακριτικός χαρακτήρας, ως εάν ή διαφορά αυτή μεταξύ τού κόσμου τών πρωτογόνων και τού δικού μας νά περιείχε τήν εξήγηση τής πνευματικής και τεχνολογικής κατωτερότητάς τους, ενώ αυτή μάλλον τούς έξισώνει με τούς σύγχρονους θεωρητικούς τής πληροφορίας» (σ. 369).

Μιά άπό τίς βασικές αντιρρήσεις πού διατυπώθηκαν σ' αυτό άκριβώς τό σημείο τής θεωρίας τού LS είναι ότι δίνει υπερβολικά μεγάλη σημασία στην αρχή τής «δυναδικής αντίθεσης». «Η δυναδική άνάλυση είναι διαφωτιστική», γράφει ένας κριτικός του¹⁰ τό 1967· «άν όμως, αντί νά χρησιμοποιείται εύριστικά, ύψωθεί σε μιάν άπόλυτη και παγκόσμια μεταφυσική, γίνεται αριθμολογία και μόδα, όχι επιστήμη». Και ένας άλλος, κατά τά άλλα πολύ εύνοικά διατεθειμένος άπέναντι στό στρουκτουραλισμό Άμερικανός κριτικός του, δυσανασχετεί για τήν παράδοση πού δημιουργήσε ο LS, και ή όποία βαραινει τώρα στους ώμους τών ανθρωπολόγων, «μέ τήν τάση του νά μεταφράσει ένα σχήμα εύριστικό (heuristic device) —δηλαδή τή δυναδική αντίθεση— σε όντολογική διατύπωση μιάς υποτιθέμενης θεμελιακής δομής τού ανθρώπινου πνεύματος¹¹».

Στίς κατηγορίες αυτές ο LS άπαντά στό «Finale» τού τελευταίου του βιβλίου, *Ο γυμνός άνθρωπος* (1971), μέ έναν καταγισμό άπό βιολογικά, κυρίως, παραδείγματα, αλλά και άλλες, έξω-άνθρώπινες περιπτώσεις εφαρμογής τών δυναδικών διακρίσεων. Δέν μπορεί βέβαια νά ίρνηθεί ότι, στη γλωσσολογία, ή θεωρία τού Jacobson, ττήν όποίαν ο ίδιος είχε κατεχοχήν στηριχτεί, έπαψε πιά νά παίζει τόν ίδιο πρωτεύοντα ρόλο. Προειδοποιεί μως τούς αντιπάλους του νά μήν στηρίζουν πολλές έλπίδες στην άλλαγή τού γλωσσολογικού προσανατολισμού: «Άς μή νομίζουν, γράφει, ότι ή στροφή τού ενδιαφέροντος τών γλωσσολόγων άπό τόν κώδικα τής γλώσσας στη διαδικασία τής έκφοράς σημαίνει ότι άποκαθίσταται στό βάθρο του ο άδριάντας ενός ύποκειμένου έλεύθερου και δημιουργικού, πού είχε καθαιρεθεί άπό τούς ιερόσυλους προκατόχους τους: αυτό θά ήταν σά νά έλεγε κανείς ότι ο τρόπος μέ τόν όποιον κάνουν έρωτα οι άνθρωποι είναι δυνατόν νά τούς άπελευθερώσει άπό τήν άναγκαστική ύποταγή τους στόν γενετικό κώδικα¹²».

Κλώστρια. (Ναμπικουάρα Άμαζονίου)

9. Τό σημείο αυτό τής θεωρίας τού LS έχει γίνει στόχος τών περισσότερων επικριτών του άπό όλες τίς πλευρές. Ύπάρχει, όπως παρατηρεί ο Ricoeur (βλ. σημ. 3 τού παρόντος, σελ. 619) μιά αντίφαση στην καθαρά ύλιστική άποψη πού διαφαίνεται στην παράγραφο αυτή και στόν διαλεκτικό ύλισμό πού φαίνεται νά αποδέχεται σε προηγούμενο κεφάλαιο τής *Άγριας σκέψης* ο LS, συναινώντας, εκεί, στην προτεραιότητα τής πράξης και τής ύποδομής (σ. 228). Ο ίδιος ο LS άπαντά πώς δέν βλέπει σ' αυτό αντίφαση, αλλά μάλλον δύο βαθμίδες τής ίδιας φιλοσοφικής θεώρησης, δέν επιμένει όμως στό θέμα (Lévi-Strauss, 'Réponses...', σελ. 633, βλ. σημ. 6). Τήν ίδια αντίφαση επισημαίνει και ο Jean Piaget (*Le structuralisme*, P.U.F., Paris 1968 σελ. 111-112), ο όποίος προσπαθεί νά τή λύσει μέ τό δικό του τρόπο.

10. Worsley Peter, 'Croote Eylandt Totemisme' and 'Le Totemisme aujourd' hui', *The Structural Study of Myth and Totemisme*, εκδότης: Edmund Leach, (A.S.A. Monographs, No 8. Γενικός εκδότης: Michael Banton). London: Tavistock, 1967 σελ. 157.

11. Wilden Anthony. 'System and Structure: Essays in Communication and Exchange'. London: Tavistock 1972, σελ. 414.

12. Lévi-Strauss, 'Mythologique IV, L' homme nu'. Paris, Plon, 1971, σελ. 612.

᾽ Ανθρωπολογία,
᾽ Ιστορία,
᾽ Ιδεολογία

Συζητοῦν οἱ Claude Lévi-Strauss,
Marc Augé καί Maurice Godelier*

μετάφραση-σημειώσεις:

Νόρας Σκουτέρη-Διδασκάλου

Cl. Lévi-Strauss: Maurice Godelier, πρὶν ἀπὸ μερικῶν μῆνες δημοσιεύσατε ἕνα σημαντικὸ βιβλίο μὲ τίτλο «᾽Ορίζοντας, μαρξιστικὲς τροχιές στὴν ἀνθρωπολογία». Παρατηρῶ ὅτι ἡ λέξη «ὀρίζοντας» εἶναι στὸν ἐνικό ἀριθμὸ ἐνῶ ἡ λέξη «τροχιές» εἶναι στὸν πληθυντικό. Αὐτὸ σημαίνει, κατὰ τὴ γνώμη σας, ὅτι ὑπάρχει ἕνας μόνον ὀρίζοντας, ἐνῶ ὑπάρχουν περισσότερες τροχιές;

Maurice Godelier: Ἄς ποῦμε ὅτι σημαίνει πῶς ἡ ἀναφορά στὸν Μάρξ εἶναι μιά γενικὴ ἀναφορά, ἕνας ὀρίζοντας ἐργασίας, ἐνῶ ἔχω πλήρη συνείδηση ὅτι δὲν ἔχω διανύσει παρά μερικὲς μονάχα ἀπὸ τὶς τροχιές στὸ πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς πρακτικῆς. Μπορῶ νὰ κρίνω τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους προσπάθησα νὰ προσεγγίσω τὸ θέμα μου —γι' αὐτὸ χρησιμοποίηθ' ἡ πληθυντικό— ἀλλὰ σκόπιμα ἔβαλα τὴ λέξη ὀρίζοντας στὸν ἐνικό γιὰ νὰ τονίσω τὴ γενικὴ θεωρητικὴ μου ἄποψη. Ἡ πραγματικὴ πρακτικὴ μου νομίζω πῶς εἶναι οἱ διάφορες τροχιές πού διένυσα στὸ διάστημα μιᾶς δεκαετίας μέσα σὲ μιά θεωρητικὴ περιοχὴ πού τὴν ὀριοθετεῖ ἕνας ὀρίζοντας ἀναφορῶν στὸν Μάρξ.

* Ἡ συζήτηση ἔγινε μὲ ἀφορμὴ τὸ βιβλίο τοῦ M. Godelier, Horizon, trajets marxistes en anthropologie, Paris, éd. Maspéro, 1973. Ὁργανώθηκε ἀπὸ τὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ γαλλικοῦ ἀνθρωπολογικοῦ περιοδικοῦ L'Homme καὶ δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος Ἰουλίου-Δεκεμβρίου 1975 (τομ. XV, 3-4, σσ. 177-178).

CL. L-S: Μοῦ φαίνεται, διαβάζοντας τὸ βιβλίο σας, ὅτι αὐτὸ πού ὀρίζετε ὡς μαρξιστικὸ ὀρίζοντα ἀνάγεται τελικὰ, δὲν θὰ ἔλεγα σὲ πολὺ λίγα πράγματα, γιατί πρόκειται γιὰ κάτι πολὺ σημαντικό, ἀλλὰ σὲ κάτι πού μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ μὲ πολὺ λίγες μόνο λέξεις. Αὐτὸ πού ὀνομάζετε μαρξιστικὸ ὀρίζοντα —ἀποδίδοντάς το ἔτσι στὸν Μάρξ, ὅπως κάνουμε ὅλοι μας— εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες μιᾶς στάσης τοῦ πνεύματος ἢ ὁποῖα μέχρι πρόσφατα ἦταν περιορισμένη στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες: ἐννοῶ τὴ βασικὴ ἰδέα ὅτι στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα αὐτὸ πού ἔχει ἐρμηνευτικὴ ἀξία δὲν εἶναι ὅ,τι προσφέρεται ἀμεσὰ στὴν ἀντίληψη ἢ ὅ,τι νομίζουμε πῶς μποροῦμε νὰ συλλάβουμε καὶ νὰ κατανοήσουμε.

M.G.: Εἶναι κάτι περισσότερο. Ἀπὸ τὴ μιά μεριά εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸν Μάρξ πρέπει νὰ προχωρήσουμε πέρα ἀπὸ τὰ ὀρατὰ σχήματα, πέρα ἀπὸ τὶς σχέσεις πού προσφέρονται ἀμεσα στὴν παρατήρηση καὶ ἀκόμη ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση εἶναι ἀνάλυση πού ἀφορᾷ ἐπίπεδα, καὶ μάλιστα δομικὰ ἐπίπεδα. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ δείχνει ὅτι ὁ Μάρξ εἶναι σύγχρονός μας ὅτι τὸ ἔργο του στὸν 19ο αἰῶνα ἀποτελεσε μιά τομὴ σὲ σχέση μὲ τὶς προμαρξιστικὲς μορφές ἐπιστημονικῆς σκέψης. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ συμβολὴ τοῦ Μάρξ, πού γιὰ μένα εἶναι θεμελιακὴ, εἶναι ὅτι ἤθελε νὰ διατυπώσει μιά θεωρία γιὰ τὶς λειτουργίες αὐτοῦ πού κάνει μιά κοινωνία νὰ ὑφίσταται ὡς κοινωνία, μὲ τὸν ἴδιο περίπλοκο τρόπο πού οἱ γλωσσολόγοι προσπαθοῦν νὰ ὀρίσουν τὸ

αντικείμενο γλώσσα μέσα από την ετερογένεια των γλωσσών. Έτσι διαμόρφωσε μιάν υπόθεση πού τό περιεχόμενό της πρέπει νά ὀρίζεται κάθε στιγμή ἐκ νέου: τήν υπόθεση σχετικά μέ τήν ἄρθρωση ὑποδομῆς/ ὑπερδομῆς, τό δομικό νόμο πού διέπει αὐτήν τή σχέση. Σ' αὐτό τό βιβλίο ἀγωνίζομαι σέ πολλά μέτωπα: ἕνα ἀπό τά πιό ζωτικά θέματα εἶναι ἡ ἀμφισβήτηση τῆς παραδοσιακῆς —μποροῦμε νά ποῦμε ὀρθόδοξης— ἐρμηνείας τοῦ μαρξισμοῦ ὅπου ἡ οἰκονομία, καί συνεπῶς καί ἡ σχέση οἰκονομία/κοινωνία, θεωρεῖται ὡς σχέση θεσμοῦ πρὸς θεσμό. Κατά τή δική μου γνώμη αὐτή ἡ υπόθεση πού διατύπωσε ὁ Μάρξ δέν θά ἔπρεπε νά ἐρμηνεύεται ὡς ἱεράρχηση θεσμών, ἀλλά ὡς ἱεράρχηση λειτουργιῶν. Αὐτή ἡ ἐρμηνεία μου εἶναι ἀντίθετη τόσο στήν ἐρμηνεία τῶν λειτουργιστῶν πού βλέπουν τίς κοινωνίες ὡς σύνολα θεσμών, ὅσο καί στήν ἐρμηνεία τῶν ψευδομαρξιστῶν πού ἀνάγουν τήν ὑπερδομή σέ ἀπλή ἀντανάκλαση τῆς ὑποδομῆς καί καταλαβαίνουν ἔτσι καί αὐτοί τή σχέση ἀνάμεσα στήν κοινωνία καί τήν οἰκονομία ὡς σχέση ἀνάμεσα σέ θεσμούς. Πιστεύω ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ποιά εἶναι ἡ δομή πού λειτουργεῖ ὡς σχέση παραγωγῆς —ἄρα ὡς οὐσιαστικό στοιχεῖο τῆς ὑποδομῆς—, αὐτή ἡ συγκεκριμένη κοινωνική δομή εἶναι πού παίζει κυρίαρχο ρόλο στή λειτουργία τῆς κοινωνίας. Σ' αὐτό τό σημείο ἀκριβῶς τό πραγματικό πρόβλημα εἶναι νά ἀποκαλύψουμε τό χῶρο ὅπου ἐντοπίζεται αὐτή ἡ λειτουργία, τίς μορφές πού παίρνει καί τόν τρόπο ἐξέλιξης πού ἐπιβάλλει στήν κοινωνία. Μ' αὐτήν τήν ἔννοια ἐρμηνεύω τό νόμο τῆς προτεραιότητας τῆς ὑποδομῆς καί αὐτή ἡ ἐρμηνεία ἀντιτίθεται τόσο στόν γενικά ἀποδεκτό λειτουργισμό, ὅσο καί στόν συνηθισμένο ἀπλοϊκό μαρξισμό καί σέ ὀρισμένες μορφές στρουκτουραλισμοῦ.

Μαργε Αυγέ: Ἡ διάκριση πού κάνεις ἀνάμεσα σέ ἱεράρχηση τῶν λειτουργιῶν καί ἱεράρχηση τῶν θεσμών εἶναι μιά πρωτότυπη προσφορά: εἶναι τό ἐπίκεντρο τῆς συζήτησης πού μπορεῖ νά γίνει μέ ἀφορμή τό βιβλίο σου. Ἴσως αὐτό πού ἀναφέρεται στήν ἀρχή ὁ Cl. Lévi-Strauss καί σύ ἔχει θεμελιώδη σημασία. Ὑπογραμμίσαιτε συγκεκριμένα μιά διάκριση ἀνάμεσα στό ὄρατό καί τό ἀόρατο, κάτι πού ἔχει συχνά τονισθεῖ στό βιβλίο σου, σέ τέτοιο μάλιστα βαθμό ὥστε ἕνας μαρξιστής ἀναγνώστης θά μποροῦσε νά ἐνοχληθεῖ ἀπό τίς συχνές ἀναφορές στόν Πλάτωνα περισσότερο παρά στόν Μάρξ, ἀναφορές πού στηρίζονται σ' ἕνα παράθεμα ἀπό τόν Cl. Lévi-Strauss: «Μελετοῦμε τίς σκιές στόν τοῖχο τοῦ σπηλαίου»¹. Ἀναρωτιέμαι ἄν δέν εἶναι αὐτή ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ ὄρατο καί ἀόρατο ἢ σέ συνειδητό καί ἀσυνειδητό —ἄν καί δέν εἶναι ἴσως τό ἴδιο ἀκριβῶς πράγμα— πού βρίσκεται στήν καρδιά τῆς συζήτησης πού ἔχεις ἀνοίξει ταυτόχρονα μέ τό στρουκτουραλισμό, ἀπό τή μιά μεριά, καί μέ ὀρισμένες μαρξιστικές ἐρμηνείες, ἀπό τήν ἄλλη (σ' αὐτό τό τελευταῖο σημείο

1. Τό παράθεμα στό ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Μ. Αυγέ εἶναι ἀπό τό βιβλίο τοῦ Lévi-Strauss, *Ἡ Ἄγρια Σκέψη* (Παρίσι, Plon 1962, σ. 155), ὅπου ἡ μεταφορική αὐτή ἔκφραση ἐντάσσεται σέ μιά συγκεκριμένη προβληματική. «Ὁ μόνος λόγος γιά τόν ὁποῖο δίνω κάποιο εἶδος προτεραιότητας στήν ἰδεολογία καί τίς ὑπερδομές εἶναι ἐπειδή... ἀποτελοῦν τό θέμα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Δέν θέλω κατά κανένα τρόπο νά ὑποστηρίξω ὅτι οἱ ἰδεολογικοί μετασχηματισμοί προκαλοῦν τή δημιουργία τῶν κοινωνικῶν μετασχηματισμῶν. Στήν πραγματικότητα ἀληθεύει μόνο

σκέφτομαι τίς συζητήσεις σου μέ τόν Lucien Sève»². Στήν πραγματικότητα μέ ἀφορμή τό πρόβλημα τῆς ἱστορίας διαπιστώνεις ὅτι ὁ Cl. Lévi-Strauss σέ ὀρισμένες μελέτες του, ὅπως λ.χ. τό «*Ἀπό τό μέλι στίς στάχτες*», (Du miel aux cendres), συλλαμβάνει ἐμπειρικά τήν ἱστορία ὡς συμπτωματοκτικότητα πού δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ σ' ἕνα λογικό σχῆμα καί νά ἐξηγηθεῖ, πού εἶναι μή-ἀναγώγιμη³. Σ' αὐτήν τήν ἄποψη ἀντιπαραθέτεις ἄλλες σκέψεις —ἀπό τήν «*Ἡ ἄγρια σκέψη*» συγκεκριμένα— ὅπου ἀντίθετα ὁ L-S ὑποστηρίζει μέ βάσιμα ἐπιχειρήματα ὅτι ἄν ὑπάρχει κάποια σειρά προτεραιότητας στίς ἀλλαγές, τότε οἱ ἀλλαγές στήν ἰδεολογία, στήν «ἰδεολογική ὑπερδομή», ἐπιβάλλονται ἀπό τίς κοινωνικές ἀλλαγές. Καί ἀναρωτιέσαι ἄν ἡ δυσκολία πηγάζει ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ στρουκτουραλισμός αὐτός καθαυτόν δέν ἐνδιαφέρεται γιά πραγματικές κοινωνίες: δηλαδή δέν ἐνδιαφέρεται γιά μιά δεδομένη κοινωνία ὅπου οἱ διάφορες δομές ἀναφέρονται σ' ἕνα συγκεκριμένο σύνολο. Μ' αὐτόν τόν τρόπο προσεγγίζεις τό πρόβλημα τῆς δομικῆς αἰτιότητας μέσα σ' ἕνα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό, καί ἀναρωτιέσαι ἄν αὐτό τό πρόβλη-

τό ἀντίθετο. Ἡ ἀντίληψη πού σχηματίζουν οἱ ἄνθρωποι γιά τίς σχέσεις πού ὑφίστανται ἀνάμεσα στή φύση καί τόν πολιτισμό εἶναι μιά λειτουργία τροποποίησης τῶν δικῶν τους κοινωνικῶν σχέσεων. Ὅμως ὁ στόχος μου ἐδῶ εἶναι νά σκιαγραφήσω μιά θεωρία γιά τίς ὑπερδομές, καί μεθοδολογικοί λόγοι ἐπιβάλλουν νά τίς ξεχωρίσουμε ἰδιαίτερα: ἔτσι σημαντικά φαινόμενα πού δέν χωροῦν σ' αὐτό τό πρόγραμμα φαίνονται νά μπαίνουν σέ παρένθεση ἢ σέ δευτερεύουσα θέση. Ὅστόσο ἀπλῶς μελετᾶμε τίς σκιές στόν τοῖχο τοῦ Σπηλαίου, χωρίς νά ξεχνᾶμε πῶς μόνο τό γεγονός ὅτι τίς προσέχουμε εἶναι πού τούς δανείζει μιά φαινομενική ὁμοιότητα μέ τήν πραγματικότητα».

2. Τό 1966 ὁ Godelier δημοσίευσε ἕνα ἄρθρο μέ τίτλο «*Σύστημα, δομή καί ἀντίφαση στό Κεφάλαιο*» (Système structure et contradiction dans le «Capital») στό περιοδικό Les Temps Modernes. Τό ἄρθρο αὐτό προκάλεσε θύελλα ἀντιρρήσεων, καί ἕνα χρόνο μετά (1966) ὁ Lucien Sève ἔγραψε ἕνα ἄρθρο γιά τό περιοδικό La Pensée σχεδόν ἐξ ὀλοκληροῦ ἀφιερωμένο στήν κριτική τῶν ἀπόψεων τοῦ Godelier ὁ τίτλος ἦταν «*Μέθοδος δομική καί μέθοδος διαλεκτική*» (Methode structurale et methode dialectique). Ὁ Godelier μέ τή σειρά του ἀπάντησε στήν κριτική μ' ἕνα δεύτερό του ἄρθρο «*Διαλεκτική λογική καί ἀνάλυση τῶν δομῶν: ἀπάντηση στόν L. Sève*» «Logique dialectique et analyse des structures: reponse a Lucien Sève» (La Pensée: 149, 1970).

Τά κείμενα αὐτά ἀντιπροσωπεύουν δύο χαρακτηριστικά ἀντίθετες θέσεις μέσα στό μαρξιστικό στρατόπεδο τόσο σχετικά μέ τή μεθοδολογία, ὅσο καί μέ τή φιλοσοφία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ κριτικός αὐτός διάλογος ἐμφανίστηκε μέ τή μορφή τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα σέ δύο διαφορετικά μαρξιστικά ρεύματα: στόν λεγόμενο ὀρθόδοξο μαρξισμό καί τόν ἀνανεωτικό μαρξισμό. Σ' αὐτή τή συγκεκριμένη ἀντίθεση ἀναφέρεται ὁ Marc Augé.

3. Στό τελευταῖο κεφάλαιό του «*Ἀπό τό μέλι στίς στάχτες*» (Du miel, aux cendres), Παρίσι, Plon 1966, ὁ Lévi-Strauss ἐκουνεύει τήν ἀναστάτωση, μετά τήν ὁποία «στά ὄρια ἐλληνικῆς σκέψης ἡ μυθολογία ὑποχωρεῖ μπροστά στή φιλοσοφία, πού γεννιέται ὡς προϋπόθεση γιά τήν ἐπιστημονική σκέψη», ὡς «ἱστορική σύμπτωση πού δέν ἔχει ἄλλη σημασία ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἐμφανίζεται στόν συγκεκριμένο χῶρο καί τόν συγκεκριμένο χρόνο». Καί προχωρεῖ στή διατύπωση τῆς παρατήρησης ὅτι γιά τούς Ἰνδιάνους τῆς νότιας Ἀμερικῆς «τό πέρασμα ἦταν λιγότερο ἀναγκαῖο» ἀπό ὅτι ἦταν γιά τούς ἀρχαίους Ἕλληνες. «Ἄν ἡ ἱστορία», λέει, «διατρεῖ τήν ἐξέχουσα θέση της, τότε ἡ θέση αὐτή ἀνήκει de jure στή μή ἀναγώγιμη συμπτωματοκτικότητα (Contingence irreductible) χωρίς τήν ὁποία δέν θά μπορούσαμε νά νά ἀγλιηφοῦμε τήν ἀναγκαῖότητα» (σελ. 407 καί 408).

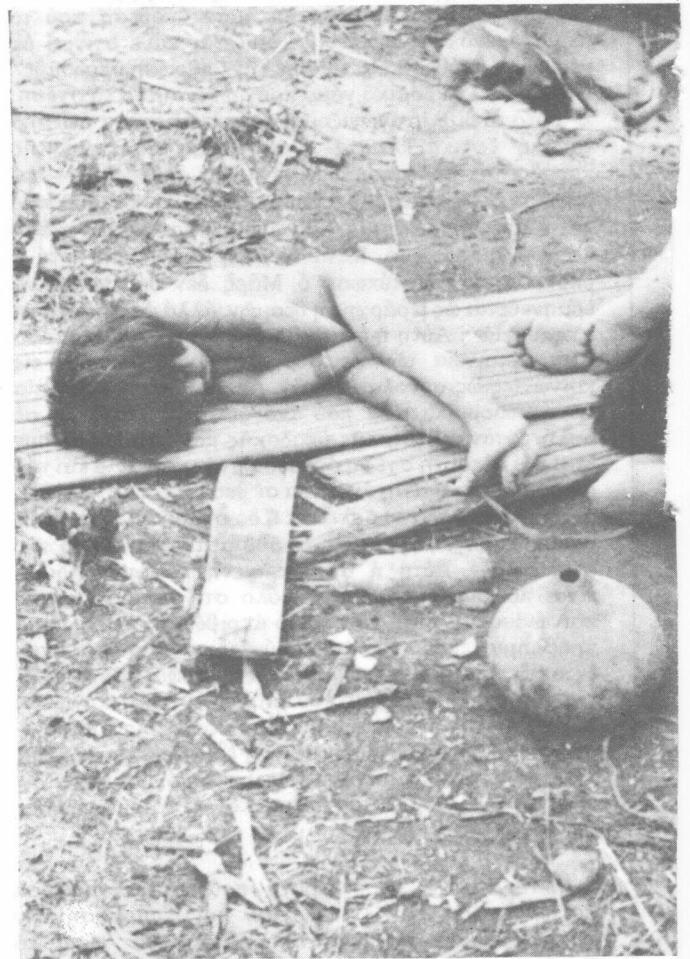
μα δέν είναι άπλώς και μονον το πρόβλημα του πώς τίθεται σέ κίνηση αὐτή ή δομική αίτιότητα. Σ' αὐτήν τήν περίπτωση δέν απέχουμε και πολύ από τό διάλογο πού μόρεςες νά ανοίξεις μέσα στό μαρξιστικό στρατόπεδο. "Όταν μιλοῦμε γιά μή αναγώγιμη συμπτω- ματικότητα στήν ιστορία, μήπως δέν έννοοῦμε τό περιστατικό πού θέτει σέ κίνηση αὐτήν τή δομική αίτιότητα; 'Εδῶ είναι ὄλο τό πρόβλημα. Τό ιδιαίτερο βάσανο στήν ἔθνολογία ή τήν ἀνθρωπολογία ἔγκειται στό γεγονός ὅτι στό δικό μας πεδίο παρατήρησης πολύ συχνά ή δομική αίτιότητα φαίνεται νά τίθεται σέ κίνηση από κάποιο ἔξωτερικό περιστατικό. Τό νά μιλοῦμε γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων και γιά τή σύνδεσή τους μέ τίς σχέσεις παραγωγῆς είναι ή μία ὄψη τοῦ πράγματος· από τήν ἄλλη μεριά ὅμως πάντοτε —ή τουλάχιστον συχνά— εἶμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἐπικα-

4. 'Από τά μέσα τοῦ 16ου αἰώνα, πού τέθηκαν οι βάσεις γιά τή συστηματική ἀποικιοκρατία στήν 'Αμερική, οι Εὐρωπαίοι κατακτητές ἄρχισαν νά εισάγουν διάφορα ζῶα και φυτά γιά νά ὀργανώσουν τήν παραγωγή —και ἄρα και τήν ἐκμετάλλευση— τῶν ἀποικιῶν. Μαζί μέ ἄλλα ζῶα εἰσήγαγαν και τό ἄλογο και τό μουλάρι γιά νά διευκολυνθεῖ και νά ἐπιταχυνθεῖ ή μεταφορά τῶν προϊόντων από τό ἔσωτερικό τῆς ἡπείρου πρὸς τά λιμάνια τῆς ἐξαγωγῆς.

'Η χρήση τοῦ ἄλόγου διαδόθηκε γρήγορα στή Β. και τή Ν. 'Αμερική και φαίνεται νά ἔθεσε σέ κίνηση τή διαδικασία γιά μία σειρά μετασχηματισμῶν στό ἔσωτερικό τῶν κοινωνιῶν (μετασχηματισμός τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τοῦ τρόπου παραγωγῆς, τῆς ἰδεολογίας) πού υἰοθέτησαν τή χρήση αὐτήν. 'Εδῶ ἀναφέρουμε μερικές χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Οἱ Σοσόν και οἱ Παγιούτ, ἰνδιάνικες φυλές στά Βραχώδη Ὅρη: πρὶν από τήν εἰσαγωγή τῆς χρήσης τοῦ ἄλόγου, ζοῦσαν εἰρηνικά σέ μικρές ὁμάδες και ἀσχολοῦνταν μέ τή συλλογή καρπῶν και τό μικρό κυνήγι· μέ τή χρήση τοῦ ἄλόγου μόρεςαν νά αὐξήσουν τήν κινητικότητα τους, ἄρχισαν νά κυνηγοῦν συστηματικά μεγάλα ζῶα: ἀγριοβούβαλους, μεταβλήθηκαν σέ πολεμιστές και ἀλογοκλέφτες, και —κυρίως— διεύρυναν τόν κύκλο τῶν κοινωνικῶν και τῶν πολιτικῶν τους σχέσεων.

Παρόμοιες μεταβολές στήν κοινωνικο-οικονομική ὀργάνωση παρατηροῦμε και σέ ἰνδιάνικες φυλές καρποσυλλεκτῶν και κυνηγῶν στή νότια 'Αμερική, ὅπως π.χ. στους 'Ινδιάνους τῆς Γῆς τοῦ Πυρός πού, μετά τήν ἀποξένωσή τους από τόν τρόπο ζωῆς πού εἶχαν, ἀφανίστηκαν από τή συστηματική γενοκτονία και τίς ἀλλεπάλληλες ἐπιδημίες.

'Ακόμη πιά χαρακτηριστικό είναι τό παράδειγμα τῶν 'Ινδιάνων στίς Μεγάλες Πεδιᾶδες τῆς Β. 'Αμερικής (Great Plains Indians). Οἱ διάφορες φυλές τους (ὅπως, π.χ. Μπλάκφουτ, Σεγιέν, Ὁμάγα, Σιού, 'Αραπάχο, Κομάντσι, κ.ἄ.) ἦταν ἐγκατεστημένες σέ οἰκισμούς-χωριά στίς κοιλάδες πού ἀπλώνονται από τόν κόλπο τοῦ Μεξικοῦ μέχρι τόν κεντρικό Καναδά. Μέ τήν εἰσαγωγή τοῦ ἄλόγου μεταβλήθηκε ή δομή τῆς κοινωνίας τους και ή οικονομική τους ὀργάνωση. 'Υπάρχουν σαφείς ἀρχαιολογικές ἐνδείξεις ὅτι ἐγκατέλειψαν τή γεωργία, τίς μόνιμες τους ἐγκαταστάσεις, ἕνα μεγάλο μέρος από τίς τελετουργίες και τά ἔθιμά τους, και μεταβλήθηκαν σέ νομάδες πού ζοῦσαν από τή συλλογή καρπῶν και —κυρίως— από τό κυνήγι μεγάλων ζῶων: βουβαλιῶν. 'Αναπτύχθηκε ή κινητικότητά τους, μεταβλήθηκε ή δομή τῆς κοινωνικῆς τους ὀργάνωσης, τά συστήματα γάμου και ἀνταλλαγῶν, ή πολιτική ἱεράρχηση· ἀκόμη, παρατηρήθηκαν ἀλλαγές και στό ἐπίπεδο τῆς ὑπερδομῆς. 'Η τελευταία αὐτή περίπτωση παρουσιάζει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον, γιατί ή στροφή από τή γεωργία στή συλλογή καρπῶν και τό κυνήγι, δηλ. από ἕνα πιά «ἐξελιγμένο» στάδιο σέ ἕνα λιγότερο «ἐξελιγμένο» στάδιο φαίνεται νά αἶρει ἐμπειρικά τό θεωρητικό σχῆμα τοῦ δογματικοῦ ἐξελικτισμοῦ ὅπου ὑποστηρίζεται ή κατά διαδοχικά στάδια ἐξέλιξη: από τή συλλογή καρπῶν και τό κυνήγι γίνεται ή βαθμιαία μετάβαση στή γεωργία.

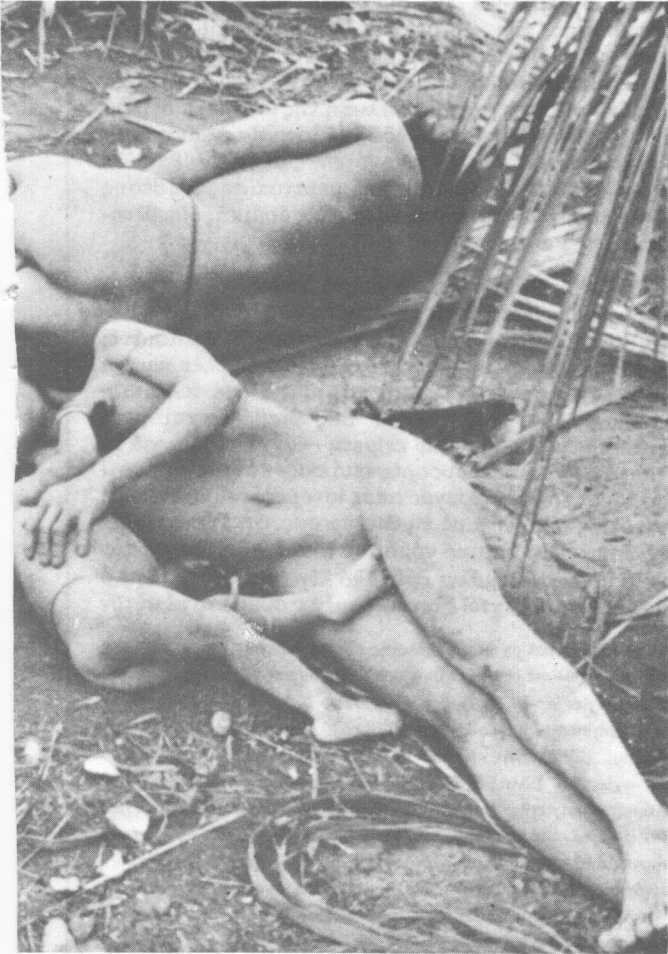

Μεσημεριανή ἀνάπαυση. (Να

λεστοῦμε ἕνα ἔξωτερικό περιστατικό πού θέτει σέ κίνηση τήν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν παραγωγικῶν δυνά- μεων. Παράδειγμα: ή εἰσαγωγή τοῦ ἄλογο στή Βόρεια 'Αμερική, κ.τ.λ. 'Η σχέση ἀνάμεσα στό ἔξωτερικό και τό ἔσωτερικό αίτιο πρέπει νά διευκρινιστεῖ καλύτερα.

Μ.Γ.: 'Εντοπίζω ἐδῶ τρία ἐρωτήματα. Τό πρῶτο σχετίζεται μέ τό τί έννοῶ μέ τή λέξη ἰδεολογία. Τό

Στά παραπάνω παραδείγματα ἕνα ἐπιμέρους ἔξωτερικό αίτιο : τό ἄλογο, φαίνεται νά προκαλεῖ μία σειρά από ἔξωτερικούς μετασχηματι- σμούς στίς κοινωνίες πού υἰοθετοῦν τή χρήση του. Συνήθως αὐτά τά φαινόμενα ἐξηγοῦνται μηχανιστικά. Είναι ὅμως σαφές ὅτι ὄχι μόνο πρέπει νά ἀναλυθεῖ ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο τίθεται σέ κίνηση ὁ μηχανισμός τοῦ μετασχηματισμοῦ (αὐτή είναι ή ἀνάλυση τῆς σχέσης ἀνάμεσα σέ ἔξωτερικό και ἔσωτερικό αίτιο), ἀλλά και νά ἐνταχθοῦν οἱ συγκεκριμένοι μετασχηματισμοί στό γενικότερο σύστημα τῶν μετα- σχηματισμῶν πού ἐπιβάλλονται μέ τήν ἀποικιοκρατία. Στήν οὐσία δηλ. πρόκειται γιά ἐξαιρετικά σύνθετα φαινόμενα.

α περιοχής 'Αμαζονίου).

δεύτερο αφορά τη σχέση ανάμεσα σ' αυτό που προσπαθώ να κάνω εγώ, στη στρουκτουραλιστική ανάλυση και τις στρουκτουραλιστικές θέσεις του Cl. Lévi-Strauss. Υπάρχει τέλος τό πρόβλημα μιās επιστήμης τής ιστορίας καί τής θέσης που έχει τό περιστατικό μέσα στην ιστορία. Θα αρχίσω απαντώντας στό πρώτο ερώτημα. Τό τελευταίο μέρος του βιβλίου μου έχει τίτλο «Περί του φαντασματικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων» (Du caractère fantasmatique des rapports sociaux). Θα ήθελα να δείξω πώς η ανάγνωση των έργων του L-S. «Μυθολογικά» (Mythologiques)⁵ καί «Άγρια σκέψη» (La pensée sauvage) με ύποκίνησε να θέσω εκ νέου τό πρόβλημα του τί σημαίνει ιδεολογία. Νομίζω ότι μπορούμε να διακρίνουμε —σέ μιά τελείως προσωρινή ταξινόμηση— τουλάχιστον δύο τύπους ιδεολογίας: Υπάρχει ή τρέχουσα σημασία, όπως, π.χ. όταν μιλούμε για τή διαμόρφωση τής ιδεολογίας τής εργατικής τάξης τόν 19ο αιώνα· άνθρωποι διωγμένοι από τήν

αγροτική τάξη, μπαίνουν σ' έναν κόσμο άστικό, βιομηχανικό, καί άποκτούν νέες ιδέες. Η ιδεολογία εδώ όρίζεται ως ή «επιφάνεια» των κοινωνικών σχέσεων, ή λίγο-πολύ άκριβής παράστασή τους. Ωστόσο μετά την ανάγνωση τής διατριβής του John Murra, «Η οικονομία του κράτους των Ίνκας»⁶ (The Economy of the Inca State) καί των «Μυθολογικών» καί τής «Άγριας Σκέψης» που αναφέραμε πιο πάνω, άναζήτησα κάτι άλλο. Πίστεψα ότι άνακάλυψα να λειτουργεί σ' ένα άλλο επίπεδο μιá ιδεολογία που αντί να είναι επιφάνεια των κοινωνικών σχέσεων άποτελούσε μέρος του έσωτερικού τους έξοπλισμού. Για παράδειγμα: όταν γνωρίζει κανείς ότι ό Ίνκα θεωρούνταν κύριος τής άναπαραγωγής τόσο τής φύσης όσο καί τής κοινωνίας, τόσο του κάθε άτομου χωριστά όσο καί κάθε κοινότητας, τότε άνακαλύπτει ότι αυτή ή ιδεολογία δημιουργούσε κατά κάποιο τρόπο μιá κατάσταση γενικής έξάρτησης των ατόμων καί των κοινωνικών ομάδων από τόν Ίνκα⁷. Τώρα, ή άλλη όψη τής έξάρτησης είναι ή ύποχρέωση, καί δέν άρκει να επικαλεστούμε μόνο τή φυσική καί τή στρατιωτική βία για να έξηγήσουμε τή δύναμη του κράτους του Ίνκα, τήν ικανότητά του για καταπίεση· πρέπει να κατανοήσουμε καί αυτό τό βαθύ συναίσθημα συναίνεσης (Consensus) που είναι συνάμα συνειδητό καί άσυνειδητό. Έδώ ή ιδεολογία δέν λειτουργεί μόνον ως «νομιμοποίηση» των σχέσεων κυριαρχίας αλλά ως μιá έξωτερική συνιστώσα, άναγκαία για τή συνάρθρωση των σχέσεων παραγωγής. Πρέπει λοιπόν να κάνουμε άνάλυση του φαντασματικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων, καί τό φαντασματικό δέν είναι άπλως μιá άντανάκλαση των πράξεων των ανθρώπων στρεβλωμένη μέσα στη συνείδησή τους. Δέν είναι άπλως ή σκιά που προβάλλεται πάνω στον τοίχο του σπηλαιού. Είναι μιá σκιά που άποτελεί συνάμα καί μέρος τής ουσίας των

5. Τα «Μυθολογικά» (Mythologiques) του Cl. Lévi-Strauss είναι τέσσερις ανεξάρτητοι τόμοι, που άποτελούν όμως παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα: τη μυθική σκέψη. Οι τίτλοι τους: Mythologiques* Le Cru et le Cuit 1964, Mythologiques** Du Miel aux cendres 1966, Mythologiques*** L' Origine des manieres de table 1968 καί Mythologiques**** L' Homme Nu 1971, (δλα στίς εκδόσεις PLON).

6. Άδημοσίευτη διδακτορική διατριβή που ύποβλήθηκε τό 1956 στο Πανεπιστήμιο του Chicago (άλλου παραλλάζει ό τίτλος: The economic organization of the Inca State, αλλά πρόκειται βασικά για τό ίδιο έργο). Ο John Murra, καθηγητής τής Άνθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Yale έχει δημοσιεύσει καί άλλες μελέτες σχετικά με τους Incas, όπως π.χ. Survey and Excavation in S.Ecuador (μαζί με τόν Donald Collier); "Social Structure and Economic Themes in Andean Ethnohistory" στο Anthropological Quarterly Άπρίλιος 1956, σσ. 47-59 καί "On Inca Political Structure" στο Human Societies (ειδικό τεύχος: Systems of Political Control and Bureaucracy) 1958, σσ 30-41.

7. Ίνκα είναι ό θεός Ήλιος. Στο κείμενο όμως ό όρος αναφέρεται προφανώς στον αυτοκράτορα του όποιου ό πλήρης τίτλος είναι Ίνκα Σίντι, δηλ. γιός του Ήλιου. Ο Ίνκα Σίντι δέν είναι ό αντιπρόσωπος του λαού του στους θεούς (όπως συμβαίνει π.χ. στην περίπτωση του Σαμάν στους Έσκιμώους, ή του άρχηγού μιās φυλής, των Πόνου, λ.χ. στη Β. Άμερική): αντίθετα είναι ό εκπρόσωπος του θεού στο λαό. Αδτή ή ποιοτική διαφοροποίηση, δηλαδή ή άποθέωση-κυριολεκτική κοινωνικής δύναμης, δείχνει ότι έχουμε να κάνουμε με μιá διαστρωματωμένη κοινωνία όπου ή κυρίαρχη κοινωνική ομάδα (που στην περίπτωση αυτή είναι ή εθνική ομάδα των Ίνκα) έξουσιάζει τό Κράτος στη βάση του όποιου βρίσκεται ένα σύνολον από διαφορετικές φυλετικές κοινότητες.

πραγμάτων⁸· έννοώ έδώ τήν ούσία μιās κοινωνικής σχέσης και τήν πηγή τής εξάρτησης, πηγή τής υποχρέωσης, και άκόμη τής εκμετάλλευσης, τής πολιτικής, πολιτιστικής κ.λπ. άλλοτρίωσης⁹. Τώρα, σχετικά μέ τό πρόβλημα τής ιστορίας και τή συζήτηση των στρουκτουραλιστικών άπόψεων έχω θέσει στον έαυτο μου τό έρώτημα —και τό ίδιο άκριβώς έρώτημα έθεσα στον Cl. Lévi-Strauss άπό τήν άρχή ως τό τέλος του βιβλίου μου— αν ή στρουκτουραλιστική άνάλυση, στή μορφή πού έχει εφαρμοστεί μέχρι τώρα, μάς επιτρέπει νά συλλάβουμε τήν έσωτερική συνοχή των μορφών τής κοινωνικής ζωής και των μορφών τής σκέψης και νά άνακαλύψουμε τους κανόνες των μετασχηματισμών τους μέσα στην ιστορία. Στην εφαρμογή τής στρουκτουραλιστικής άνάλυσης μου φαίνεται ότι πρέπει νά παίρνουμε υπόψη τίσ λειτουργίες πού επιτελεί, άς πούμε, ή συγγένεια. Σέ όρισμένους τύπους κοινωνίας οι σχέσεις συγγένειας λειτουργούν άπό μέσα προς τά έξω ως οικονομικές σχέσεις. Μου φάνηκε λοιπόν ότι θά μπορούσε κανείς νά μιλήσει καλύτερα γιά τίσ κοινωνίες ως πραγματικά σύνολα και γιά τήν πραγματική τους ιστορία, αν προσπαθούσε νά περάσει άπό μιá δομική

8. Πρβλ. και τό έξαιρετικό σημαντικό βιβλίο των Η. Frankfort και T. Jakobson 1949 Before Philosophy (Pelican 1949) όπου έντοπίζονται και αναλύονται οι διάφορες -φανατιστικές ή πραγματικές- λειτουργίες πού επιτελεί τό Κράτος ή ό εκπρόσωπος του Κράτους στην άρχαία Αίγυπτο και Μεσοποταμία. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει τό γεγονός ότι στους μύθους πού συγκέντρωσαν οι δύο συγγραφείς οι μορφές του Κράτους άποτελούν τό μοντέλο βάσει του οποίου όργανώνεται ή παράσταση του Κόσμου.

Ή από τήν Άλλη, ό Godelier παρατηρεί ότι στους μύθους των Ίνδιάνων -όπου δέν ύφίσταται Κράτος- ως μοντέλο γιά τήν όργάνωση τής παράστασης του Κόσμου χρησιμοποιούν οι σχέσεις.

9. Στόν συγκεκριμένο κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό (αυτοκρατορία των Ίνκας στόν 15ο αιώνα), όπου κυρίαρχος είναι ό «άσιατικός τρόπος παραγωγής», ένσωματώνεται ό προηγούμενος τρόπος παραγωγής πού στηρίζεται στις άμοιβαίες σχέσεις εξάρτησης και υποχρέωσης πού ύφίστανται άνάμεσα στά μέλη τής κοινότητας, τής Άύλου. Τόσο ή μορφή όσο και τό περιεχόμενο αυτών των σχέσεων είναι γνωστά και κατανοητά σε όλα τά μέλη τής κοινωνίας. Μέ τή χρησιμοποίηση αυτής τής μορφής εκούσιας προσφοράς εργασίας διαμορφώνονται στή φάση τής κατάκτησης άπό τους Ίνκας καινούριες σχέσεις παραγωγής πού στηρίζονται στην καταπίεση και τήν κυριαρχία, άφού οι παραγωγοί έχουν χάσει ένα μεγάλο μέρος άπό τόν έλεγχο τής εργασίας τους και του προϊόντος πού παράγουν. Μέ τό νά υποχρεώνουν μέ ιδεολογικά μέσα -χωρίς τή χρήση φυσικής βίας- τους άγρότες των κοινοτήτων νά συγκεντρώνονται φορώντας τά γιορτινά τους, και μέ χορούς και τραγούδια νά δουλεύουν τή γη πού ανήκει στό Κράτος και τόν Ήλιο μέ μοναδικό άντάλλαγμα τό φαγοπότι, οι Ίνκας δέν έκαναν τίποτε άλλο άπό τό νά χρησιμοποιούν τόν τρόπο προσφοράς εργασίας πού είχαν οι άγροτικές κοινότητες των Άνδεων πριν άπό τήν ίδρυση τής αυτοκρατορίας των Ίνκας. Έδώ φαίνεται νά άποκτά ιδιαίτερη σημασία γιά τήν έρμηνεία, τό γεγονός ότι οι Ίνκας διατήρησαν τή λατρεία των παραδοσιακών τοπικών θεοτήτων, αλλά πρόσθεσαν και τή λατρεία του Ήλιου και του γιου του, προς τιμήν των οποίων ό άγρότης «προσφέρει» τήν εργασία του μέ τόν ίδιο άκριβώς τρόπο πού τήν πρόσφερε και στους δικούς του θεούς και στους συγγενείς του. Οι παλιές σχέσεις συγγένειας και οι πολιτικές σχέσεις στό επίπεδο τής τοπικής κοινότητας και τής φυλετικής ομάδας μετέβαλαν τή λειτουργία τους χωρίς νά μεταβάλουν τή μορφή ή τή δομή τους. (Βλ. M. Godelier, La notion du mode de production asiatique et les schémas marxistes d'evaluation des sociétés, Παρίσι CERM 1946, και έλληνική μετάφραση άπό τόν Μπάμπη Λυκούδη «Ό δρος «άσιατικός τρόπος παραγωγής»

μορφολογία σε μιá δομική φυσιολογία, δηλ. σε μιá θεωρία σχετικά μέ τίσ συνθήκες και τά αίτια τής μετατόπισης τής θέσης πού κατέχουν οι σχέσεις παραγωγής. Ή σύζευξη μιās δομικής μορφολογίας μέ μιá δομική φυσιολογία μου φαίνεται ότι είναι μιá από τίσ προϋποθέσεις γιά τήν άνάλυση τής ιστορίας. Βέβαια δέν πρέπει νά έννοήσουμε έδώ τήν ιστορία ως άναγκαία μονογραμμική διαδοχή γεγονότων¹⁰, αλλά αντίθετα ως πολλαπλές διαδοχές μετάβασης, μετατόπισης τής θέσης των λειτουργιών και συνεπώς και τής δομικής διευθέτησης.

GL. L-S.: Πρέπει νά παραδεχτώ ότι δέν καταλαβαίνω καθόλου τή φιλική αντίρρηση πού μου άπευθύνετε πάνω στό θέμα τής ιστορίας. Αυτή ή αντίρρηση πλαισιώνει κατά κάποιον τρόπο τό βιβλίο σας μιá και τή βλέπουμε νά εμφανίζεται συγχρόνως στό πρώτο και στό τελευταίο κεφάλαιο. Στό βάθος όταν σάς διαβάζω και μετά ξαναδιαβάζω τά δικά μου κείμενα —αυτά τά ίδια γιά τά όποια εκφράζετε τή δυσαρέσκεια σας— αισθάνομαι ότι άπό τους δύο μας ό πραγματικός ιστορικός είμαι έγώ. Θα φαινόταν, σύμφωνα μέ τή θεωρία σας, ότι έχω παραβεί τόν φημισμένο δομικό νόμο του Μάρξ —αυτόν γιά τόν όποιο μιλούσατε μόλις πριν άπό λίγο και πού και έγώ ό ίδιος έχω παραδεχτεί επανειλημμένα· σύμφωνα μέ αυτόν

και τά μαρξιστικά σχήματα εξέλιξης των κοινωνιών», Περιοδικό *Λόγος*, 1972) και «Qu' est ce que definir une formation economique et sociale: l' exemple des incas» La Pensée, 159, 1971).

«Ή θρησκευτική ιδεολογία σ' αυτό τό πλαίσιο», μάς λέει ό Godelier (Horizon...Είσαγωγή), «δέν είναι μιá απλή άνανάκλαση των κοινωνικών σχέσεων. Είναι ό έσωτερικός παράγοντας στις κοινωνικές δυνάμεις παραγωγής· άποτελεί, μ' άλλα λόγια, τό συστατικό στοιχείο στόν εκμεταλλευτικό οικονομικό και πολιτικό έλεγχο πού ύφίσταται ή άγροτιά άπό τήν κυρίαρχη άριστοκρατία. Κάθε άτομο, κάθε τοπική κοινότητα Άύλου πιστεύει, ότι όφείλει τήν ύπαρξη του/της στην ύπερφυσική δύναμη του Ίνκα Σίντι» και γιαυτό αισθάνεται εξάρτηση άπό αυτόν και συνάμα και τήν υποχρέωση νά του προσφέρει αγαθά και ύπηρεσίες. Ό Ίνκα Σίντι είναι τό θεϊκό όργανο τής άναπαραγωγής τής φύσης και των ανθρώπων (άτόμου και κοινωνίας) και ό μεσάζων γιά τήν εϋημερία. Έδώ ή θρησκεία λειτουργεί στό έσωτερικό των σχέσεων παραγωγής και καθορίζει τόν τύπο τής πληροφορίας πού μπορούν νά έχουν στη διάθεσή τους τά μέλη τής κοινωνίας σχετικά μέ τή φύση και τό χαρακτήρα του συστήματος στό όποιο ζούν. Ό τύπος αυτός τής παροχής πληροφορίας προσδιορίζει τίσ πράξεις των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων καθώς προσπαθούν νά διατηρήσουν ή νά μετασχηματίσουν τό κοινωνικό αυτό σύστημα».

10. Τό πρόβλημα τής μονογραμμικής εξέλιξης άπασχολεί έδώ και μιá τουλάχιστον έκκατονταετία τους κοινωνικούς επιστήμονες και ιδιαίτερα τους άνθρωπολόγους. Οι σημερινοί όπαδοί τής εξέλικτικής θεωρίας (έβολουσιολογισμός), όπως ό J. Steuard και οι μαθητές του M. Sahlins, E. Servintz, M. Harris κ.ά., δέχονται ότι ή κίνηση τής εξέλιξης είναι πολυγραμμική και μιλούν γιά «μεγάλη εξέλιξη», «μικρή εξέλιξη», «παλινδρομική εξέλιξη», «άνακύκλωση τής εξέλιξης» κτλ. (νεο-έξελικτισμός). Πολλοί άνθρωπολόγοι, όπως π.χ. ό Lévi-Strauss, έχουν παρατηρήσει ότι άρκετές κοινωνίες καρποσυλλεκτών και κυνηγών είναι «ψευδο-άρχαικές», γιατί, αντί νά είναι οι τελευταίοι εκπρόσωποι τής «πρωτογονικής βαθμίδας», στην πραγματικότητα είναι άπομεινάρια πολύ προηγμένων άγροτικών κοινωνιών πού —γιά ιστορικούς λόγους— ώθήθηκαν άπό τίσ καλλιεργημένες έκτάσεις στή στέππα και στό δάση (π.χ. οι Ίνδιάνοι Σιριόν, Τουκούνα, Κασίμπο, κ.ά. στην τροπική ζώνη τής Ν. Άμερικής· οι Ίνδιάνοι Σοσόν, Όμαχα, Σιού κ.ά. στην Β. Άμερική. Βλ. και στό Man The Hunter (De Vore και R. Lee, eds. Aldine, Prentice Hall, 1968).

τό νόμο ο τρόπος με τον οποίο ζουν οι άνθρωποι ρυθμίζει και τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται. 'Υποτίθεται λοιπόν ότι παραβαίνω αυτόν τον νόμο όταν παραλληλίζω τη σκέψη των 'Ινδιάνων της Νότιας 'Αμερικής με τη σκέψη στην αρχαία 'Ελλάδα και υποστηρίζω ότι, μολονότι στη σκέψη των 'Ινδιάνων υπάρχουν όλοι οι λογικοί μηχανισμοί που θα μπορούσαν να τους επιτρέψουν να περάσουν από τη μυθολογία στη φιλοσοφία και από τη φιλοσοφία στην επιστήμη, ωστόσο αυτό το πέρασμα δεν έγινε ποτέ. Αυτό που προσπαθώ να δείξω, και σ' αυτό νομίζω θα συμφωνούσαν όλοι οι εθνολόγοι, είναι ότι δεν υπάρχει κάποιο είδος αναγκαίας εξέλιξης που θα οδηγούσε από τη μυθολογία στη φιλοσοφία, από τη φιλοσοφία στη γεωμετρία και από τη γεωμετρία στην επιστήμη, με τέτοιο τρόπο ώστε οι άγριοι θα παρουσιάζονταν ως ούραγοί των αρχαίων 'Ελλήνων. 'Η μόνη διαφορά είναι ότι σε μία όρισμένη εποχή συνέβη κάτι στην ανατολική Μεσόγειο, κάτι που μπορούμε να επιχειρήσουμε να το περιγράψουμε και να το κατανοήσουμε, αλλά που κατά κανένα τρόπο δεν μπορούμε να πιστοποιήσουμε ότι πρόκειται για μία νομοτελειακή μετάβαση.

M.G.: Στην πραγματικότητα ασκώ κριτική στην τιμή που αποδώσατε στην ιστορία θεωρώντας την ως μη αναγώγιμη συμπτωματοκότητα στο βιβλίο σας «*Από το μέλι στις στάχτες*». Νομίζω ότι αυτή η στάση σεβασμού ήταν σε τελευταία ανάλυση αρνητική, ήταν μία μορφή σεβασμού που στράφηκε ενάντια στην ιστορία.

Cl. L-S.: Καθόλου. Θέλω να πω μ' αυτό ότι δεν μπορεί κανείς να βραχυκυκλώσει την ιστορία. Στο κάτω-κάτω υπάρχει και είμαστε υποχρεωμένοι να υποκλιθούμε μπροστά της. Σεις για να αποδείξετε την ιστορική σας σκοπιά, αναλαμβάνετε να κάνετε μίαν ανάλυση —μιά κατά τ' άλλα πολύ κομψή ανάλυση— της κοινωνίας των Μ' πούτι, των Πυγμαίων του Κογκό που μελέτησε ο Turnbull¹¹. Δείχνετε | πρώτα ότι αυτή η κοινωνία υπακούει σε τρεις δεσμευτικούς κανόνες: διασπορά, συνεργασία και ρευστότητα, οι οποίοι συνεχώς επιδρούν και αντιδρούν ο ένας στον άλλο και, μετά από 10—20 σελίδες ανάλυσης αυτού του τύπου, καταλήγετε στη σελίδα 80 στο συμπέρασμα: «Φτάσαμε σ' ένα χώρο όπου καταργούνται οι διακρίσεις και οι αντιθέσεις ανάμεσα στην ανθρωπολογία και στην ιστορία». 'Απλώς και μόνον αναρωτιέμαι πού βρίσκεται τελικά η ιστορία σ' ό,τι διάβασα. Πουθενά! 'Ιστορία θά ήταν να γνωρίζουμε γιατί υπάρχουν Μbuti στο δάσος του Κογκό, πότε έφτασαν εκεί, γιατί υιοθέτησαν αυτόν τον τύπο οικονομίας και όχι κάποιον άλλο. Στο κάτω-κάτω το δάσος δεν επιβάλλει τίποτε από όλα αυτά. 'Υπάρχουν κι εγώ δεν ξέρω πόσοι τύποι οικονομίας που είναι δυνατοί μέσα στο δάσος. Μου φαίνεται λοιπόν ότι από αυτό του είδους την ιστορία —αυτά τα περιστατικά για τα οποία μίλησε πριν από λίγο ο Augé, αυτά τα περιστατικά που μās αντιστέκονται— δεν μπορούμε να προχωρήσουμε με διαδοχικές αφαιρέσεις. Είμαστε υποχρεωμένοι να καταγράψουμε απλώς την ύπαρξή της. 'Αναρωτιέμαι αν δεν έχει γίνει μέσα στη σκέψη σας κάποιο είδος —καταχρηστικής νομίζω— αφομοίωσης ανάμεσα στην ιστορία ως σύνολο μη αναγώγιμων περιστατικών, την ύπαρξη των οποίων μπορούμε μόνο να πιστοποιήσουμε, και σε ένα είδος άφηρημένης

χρονικότητας μέσα στην οποία οι δομές μπορούν να συνδυαστούν και να εξελιχτούν λειτουργώντας σε άμοιβαία αλληλεξάρτηση, αν —και έδω ακριβώς είναι τό κρίσιμο σημείο— δεν συμβεί κάτι που να τις διαταράξει. 'Ολη ή ιστορία βρίσκεται μέσα σ' αυτό τό αν.

M.G.: 'Οχι, δε θέλω καθόλου να μειώσω τη σημασία του περιστατικού· αλλά νομίζω ότι για να μπορέσουμε να τό πραγματοποιήσουμε πρέπει να προχωρήσουμε την ανάλυση σε τέτοιο σημείο ώστε να είναι δυνατή ή ανακατασκευή του πεδίου των πιθανοτήτων, των δυνατών παραλλαγών. Μέ αφορμή τό παράδειγμα των Μ' πούτι υπογραμμίζω ότι αυτό τό εγχείρημα μοιάζει προς τό παρόν ανέφικτο. 'Ωστόσο, όταν αναφέρθηκα σε μία μέθοδο και σ' ένα χώρο όπου καταργούνται οι διακρίσεις ανάμεσα στην ανθρωπολογία και την ιστορία, δεν είχα στό μυαλό μου την ανάλυση της κοινωνίας των Μ' πούτι.

Cl. L-S.: 'Υπάρχουν και άλλα πράγματα εκτός από την συγκεκριμένη οργάνωση των Μ' πούτι. Θα μπορούσαν να είχαν εγκατασταθεί κάπου άλλο, και δεν τό έκαναν. 'Εμείς δεν είμαστε σε θέση να πούμε τό γιατί μπορούμε μόνο να πιστοποιήσουμε τό γεγονός.

M.G.: Για να μπορέσει να απαντήσει κανείς στις «περιστατικολογικές» ερωτήσεις σας (ερωτήσεις του

11. 'Ο Lévi-Strauss αναφέρεται στην συστηματική ανάλυση της οικονομίας και της ιδεολογίας των Μbuti που κάνει ο Godelier στο «Horizon...»

Τό παράδειγμα των Μ' πούτι χρησιμοποιείται για δύο κυρίως λόγους. 'Ο πρώτος: τό οικονομικό τους σύστημα —στηριγμένο στό κινήγι, τό ψάρεμα και τη συλλογή καρπών— μέσα στό εκτεταμένο οικοσύστημα του τροπικού δάσους του ποταμού Κογκό, είναι σχετικά απλό. 'Ο δεύτερος: οι εθνογραφικές μελέτες του Colin Turnbull για τους Μ' πούτι με την ξεχωριστή επιστημονική τους ποιότητα αποτελούν στέρεη βάση για να προχωρήσει κανείς σε συστηματική ανάλυση (The Forest People 1961, The People of Africa 1962, The Mbutti Pygmies 1965, Wayward Servants 1965 Tradition and Change in African Tribal Life 1966, Africa, Change and Us 1972).

Οι Πυγμαίοι Μ' πούτι αποτελούν σήμερα την πολυπληθέστερη ομάδα καρποσυλλεκτών και κυνηγών. Ζουν στα σύνορα του Κογκό Ζαίρ και της Ουγκάντα. Είναι νομάδες, ζουν κατά μικρές ομάδες σε πρόχειρες κατοικίες από κλαδιά και φύλλα, δεν χρησιμοποιούν μέταλλα και ή τεχνολογία τους είναι πολύ λίγο αναπτυγμένη. Κάθε ομάδα αποτελείται από 7-30 οικογένειες των 4-5 ατόμων, και κινείται σε μία περιορισμένη περιοχή που αναγνωρίζεται ως «δική της» από τους γείτονες. 'Η εσωτερική σύνθεση της ομάδας είναι εξαιρετικά ρευστή: κάθε οικογένεια, κάθε άτομο έχει πάντα τό δικαίωμα να μείνει ή να φύγει σε άλλη ομάδα, όπου θά βρει συγγενείς ή φίλους έτοιμους να τον δεχτούν. Καμιά οικογένεια, κανένα άτομο δεν έχει δικαίωμα ατομικής κυριότητας στη γή. 'Ωστόσο καθένas τους πρέπει να ανήκει σε μία ομάδα, αν θέλει να αναπαραχθεί βιολογικά και κοινωνικά. Τά άτομα συνεργάζονται στην παραγωγική διαδικασία της ομάδας (πού ελέγχει και εκμεταλλεύεται τις φυσικές πηγές) ανάλογα με την ηλικία και τό φύλο τους. Δεν υπάρχει ατομική εξουσία: κάθε άτομο που επιχειρεί να μετατρέψει τό κοινωνικό γόητρο σε κοινωνική δύναμη, κατακρίνεται και γελοιοποιείται. Τό κινήγι αποτελεί την κατεξοχήν συλλογική παραγωγή: όλοι παίρνουν μέρος και τό θήραμα διανέμεται σε όλα τά μέλη της ομάδας. 'Αντίθετα ή συλλογή καρπών γίνεται ατομικά και τό προϊόν αυτής της δραστηριότητας καταναλώνεται στό επίπεδο της «πυρηνικής» οικογένειας.

τύπου: «Γιατί ήλθαν σ' αυτό τό μέρος;» κ.λπ.), θά 'πρεπε νά επικαλεστεί τή βοήθεια τής αρχαιολογίας καί άλλων μή-άνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλά κυρίως πρέπει νά ἀναπτύξει μιὰ θεωρία γιά τούς δομικούς μετασχηματισμούς. Δέν θέλω νά ἀναγάω τό περιστατικό στίς δομές, οὔτε τό χρόνο στίς συνθήκες ἀρμονικῆς συνύπαρξης τῶν δομῶν. Ὡστόσο θά 'πρεπε ἴσως νά μή δεχτοῦμε ἀβασάνιστα τή λέξη περιστατικό μέ τήν ἔννοια ἀκριβῆς γεγονός, γεγονός πού ποτέ δέν ἀναπαράγεται, πού εἶναι μοναδικό. Ἴσως ἡ ἀρχαιολογία, ἡ γλωσσολογία, ἡ γλωσσοχρονολογία, ἡ ἔθνοβιολογία μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἐντάξουμε τούς Μ' πούτι μέσα σ' ἕνα πλαίσιο περιστατικῶν. Γιά τήν ὥρα ὅμως κανεῖς δέν ξέρει ἀπό πού ήλθαν· τό μόνο πού ξέρουμε εἶναι ὅτι βρισκονται ἐκεῖ, στό δάσος τοῦ Κογκό, ἐδῶ καί ἀρκετές χιλιετίες σύμφωνα μέ μαρτυρίες πού ἔχουμε ἀπό μιάν αἰγυπτιακή ἐκστρατεία γύρω στό 2.500 π.Χ.

Cl. L-S.: Συμφωνῶ...

M.G.: Εἶναι ἀκόμη γνωστό ὅτι μεταχειρίζονται τό δίχτυ καί ἄλλες τεχνικές, πράγμα πού ἀνταποκρίνεται σ' ἕνα ὀρισμένο ἐπίπεδο τεχνολογικῆς ἐξέλιξης. Ὑπάρχουν βέβαια οἱ συνθήκες μετάβασης ἀπό ἕναν τύπο οἰκονομίας σ' ἕναν ἄλλο, ἀλλά ξέρουμε ἐλάχιστα πράγματα γι' αὐτές. Τό περιστατικό ἀποκτᾶ σημασία μόνο μετά ἀπό μιὰ δομική ἀνάλυση —μιὰ ἀνάλυση, μ' ἄλλα λόγια, τῶν δομικῶν μετασχηματισμῶν.

M.A.: Μοῦ φαίνεται ὥστόσο ὅτι τό πρόβλημα πού προσεγγίζετε εἶναι τό πρόβλημα τής μετάβασης ἀπό τήν κατάσταση Α στήν κατάσταση Β· καί γι' αὐτό τό πρόβλημα μιλάει ὁ E. Leach στό βιβλίο του «*Πολιτικά συστήματα τής ὀρεινῆς Βιρμανίας*» (*Political Systems of Highland Burma*). Βλέπω καθαρά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο περιγράφεις σέ σχέση μέ τό Α τούς μετασχηματισμούς πού συμβαίνουν στό Β, πῶς λειτουργοῦν ἀκριβῶς σέ ἀνταπόκριση μέ τή δομική αἰτιότητα, γιά νά ξαναχρησιμοποιήσω αὐτήν τήν ἔκφραση...

M.G.: Αὐτοί οἱ μετασχηματισμοί μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν.

M.A.: Θά ὑποστήριζες ὥστόσο ὅτι ἡ μεταβολή ἀπό Α σέ Β ἀποτελεῖ αὐτή καθαυτή ἀντικείμενο ἐπιστήμης, ἢ ὄχι; Θά ὑποστήριζες ἀκόμη ὅτι εἶναι δυνατό νά ἐξηγηθεῖ τό πῶς συμβαίνει αὐτή ἡ μεταβολή, καί —ἢ ἄλλη πλευρά τής ἐρώτησης— ἂν ὀφείλεται ἐνδεχόμενα σέ ἄλλες ἐπιδράσεις καί ὄχι σέ ἐξωτερική πίεση;

M.G.: Εἴτε πρόκειται γιά ἐξωτερική εἴτε γιά ἐσωτερική αἰτία, νομίζω πῶς αὐτό πού ἔχει σημασία εἶναι ὅτι καί οἱ δύο ἀναφέρονται στίς ἴδιες ιδιότητες τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Γιά παράδειγμα: Οἱ Μπαντού ἔφτασαν —τό ξέρουμε— στόν Ἰσημερινό πρὶν ἀπό 300 ἢ 400 χρόνια περίπου. Εἰσέβαλαν στό δάσος καί ἄρχισαν νά ἐπιβάλλουν οἰκονομικούς, οἰκολογικούς καί ἄλλους περιορισμούς στοὺς Πυγμαίους. Ὁ Turnbull ὑποστηρίζει ὅτι μιὰ ἀπό τίς ἀντιδράσεις τῶν Μ' πούτι σ' αὐτήν τήν ἐξωτερική περιοριστική δύναμη ἦταν νά ἐπιτείνουν τήν κινητικότητά τους, δηλ. τή μετακίνηση τῶν ἐγκαταστάσεών τους, πού χαρακτηρίζε τήν κοινωνικο-οικονομική τους ὀργάνωση ἤδη πρὶν φτάσουν οἱ

Στοχασμός. Γυναίκα τής φυλῆς Ναμπικουάρα. Ἄμαζόνιος

Μπαντού. Οἱ Μ' πούτι λοιπόν ἀνταποκρίθηκαν σέ μιάν ἐξωτερική αἰτία θέτοντας σέ κίνηση τίς ἴδιες τίς ιδιότητες τῶν κοινωνικῶν τους σχέσεων, δηλ. αὐξάνοντας τή συχνότητα μετακίνησης τῶν ἐγκαταστάσεών τους. Μ' αὐτόν τόν τρόπο κατάφεραν σχεδόν νά ξεφύγουν ἀπό τούς Μπαντού πού ἤθελαν νά τούς μεταβάλουν σέ σκλάβους. Τό ἱστορικό περιστατικό, πού δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν καθαυτὴ ἐξέλιξη τῶν Μ' πούτι, εἶναι ἡ ἀφίξη τῶν Μπαντού, πού πιθανόν ὀφείλεται μέ τή σειρά τῆς στήν ἐξάπλωση τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ σιδήρου στήν Ἀφρική.

Cl. L-S.: Νά την ἡ «μὴ ἀναγώγιμη συμπτωματικότητα».

M.G.: Παρέβαλα ὅσα εἶπατε στό βιβλίο σας «*Ἀπό τό μέλι στίς στάχτες*» γιά τή μὴ ἀναγώγιμη συμπτωματικότητα τῆς ἱστορίας μέ ὅσα διακηρύξατε σχετικά μέ τή θέση τοῦ Leach, ὅτι δηλ. εἶναι ἀδύνατο νά ἀναλύσουμε ἐπιστημονικά τό πέρασμα μιᾶς κοινωνίας ἀπό τήν κατάσταση Α στήν κατάσταση Β¹³. Ὁ μετασχηματισμός τῶν δομῶν, ἡ χρονικότητα —λέτε— παραμένει ἔξω ἀπό τό πεδίο τῆς ἀνάλυσης¹⁴. Αὐτό σήμαινε, μοῦ φαίνεται, ὅτι ἀποδίνετε στήν ἱστορία ἕνα Status, θά ἔλεγα, ἀδύνατο, ὅτι τή μεταβάλλετε σέ ἀδιέξοδο.

Cl. L-S.: Δέν ξέρω τί εἶναι αὐτό πού σεῖς ἀποκαλεῖτε ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας. Θά μοῦ ἀρκοῦσε νά λέω ἀπλῶς: ἱστορία. Καί αὐτή ἡ ἱστορία εἶναι κάτι χωρὶς τό ὁποῖο δέν μποροῦμε νά κάνουμε, ἀκριβῶς ἐπειδὴ αὐτή ἡ ἱστορία μᾶς φέρνει συνεχῶς ἀντιμέτωπους μέ μὴ ἀναγώγιμα φαινόμενα, μέ φαινόμενα πού δέν τὰ συνδέει κάποια νομοτελειακὴ σχέση. Ἐπιτρέψτε μου νά πάρω ἕνα παράδειγμα. Ὑπάρχει μιὰ θεωρία πού σήμερα εἶναι πολὺ τῆς μόδας ἀνάμεσα στοὺς εἰδικούς πού ἀσχο-

λούνται με τόν αμερικάνικο πολιτισμό· έννοω τή θεωρία πού υποστηρίζει ότι ή αμερικάνικη γεωργία στό σύνολό της προήλθε από τήν εξημέρωση, ή μάλλον τή χρήση ενός ήδη εξημερωμένου φυτού: τής νεροκολοκύθας πού ανήκει στό γένος *Lagenaria*. Φαίνεται ότι πατρίδα αυτού του φυτού ήταν ή 'Αφρική και όχι ή 'Αμερική, και συνεπώς θά πρέπει νά έφτασε στην 'Αμερική στην «εξημερωμένη» του μορφή πρίν από 10.000 χρόνια περίπου. Γιά νά εξηγήσουμε αυτήν τή διάδοση πρέπει νά υποθέσουμε ότι δίχτυα 'Αφρικανών ψαράδων πού είχαν τέτοιες νεροκολοκύθες γιά νά επιπλέουν παρασύρθηκαν από θαλάσσια ρεύματα και βγήκαν σέ κάποια παραλία τής βορειοανατολικής Βραζιλίας· και ακόμη, ότι βρέθηκαν μερικοί ίθαγενείς αρκετά περιέργοι πού μάζεψαν τίσ νεροκολοκύθες και φύτεψαν τούς σπόρους τους. Μιά άλλη πιθανότητα είναι νά υποθέσουμε ότι σέ μία τόσο μακρινή εποχή έγιναν έκστρατειες μέ πλεούμενα πού διέσχισαν τόν 'Ατλαντικό ώκεανό και ότι πάνω στά πλεούμενα υπήρχαν τέτοιες νεροκολοκύθες. Όλα τούτα πιθανώς έγιναν, μολονότι, αν υποθέσουμε ότι αυτή ή θεωρία αληθεύει, δέν ξέρω ποιά είναι τελικά ή αξία της. Από τήν άλλη πάλι θά μπορούσαν εξίσου καλά νά μήν έχουν γίνει έτσι τά πράγματα, αλλά νά έχουν εξελιχτεί μ' έναν τελείως διαφορετικό τρόπο. Αυτό είναι πού ονομάζω μή αναγώγιμη συμπτωματικότητα· τής ιστορίας.

Μ.Α.: Θά θέσω μία έρώτηση πού, αν τήν προχωρήσουμε στά άκρα, είναι ίσως αθαίρετη. **Maurice Gode-**

12. Στους Κασίν τής Βιρμανίας υπάρχουν δύο μοντέλα κοινωνικής οργάνωσης: ή κοινωνία τύπου Γκούμσα (Ιεραρχημένη κοινωνία μέ μονάρχη) και ή κοινωνία τύπου Γκουμάλο (κοινωνία χωρίς ιεράρχηση και χωρίς μονάρχη). Ό Leach πιστεύει ότι οι διαδοχικές επιλογές πού υποστηρίζουν ότι κάνουν οι Κασίν ανάμεσα στά δύο αυτά μοντέλα πού τούς προσφέρει τό σύστημα αξιών τής κοινωνίας τους, γίνονται μόνο μέ τά λόγια, δηλαδή υφίστανται μόνο στό επίπεδο τής ιδεολογίας· στην πραγματικότητα, μάς λέει, οι Κασίν βρίσκονται πάντοτε σέ «δυναμική έκκρεμότητα» ανάμεσα στους δύο αυτούς ιδανικούς τύπους.

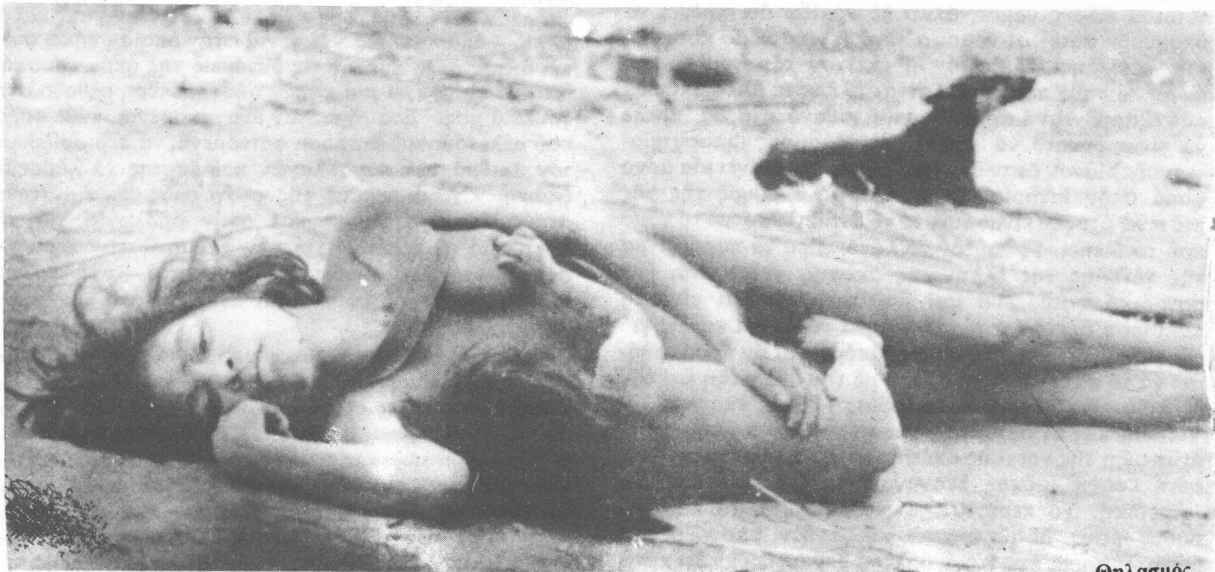
lier, έχεις συλλάβει ένα είδος ανάπτυξης τών παραγωγικών δυνάμεων —μέ τή μαρξιστική σημασία του όρου— πού είναι ανεξάρτητη από κάποιον έξωτερικό παράγοντα πού (άρχικά) τήν προξενεί; Μ' άλλα λόγια, θά μπορούσε νά είναι δυνατή ή ιστορία σέ μία κοινωνία ολότελα άπομονωμένη;

Μ.Γ.: Έτσι νομίζω.

13. «'Ας ξαναγυρίσουμε όμως στην έθνολογία. Ένας από εμάς, ό E.R. Leach, παρατήρησε ότι οι εξελικτιστές εβολουσιονιστές ποτέ δέν διαπραγματεύθηκαν λεπτομερώς —και πολύ λιγότερο τό πρόσεξαν— τό τί πραγματικά συνέβαινε όταν μία κοινωνία στό στάδιο Α μεταβάλλονταν σέ κοινωνία στό στάδιο Β· απλώς υποστήριζαν ότι όλες οι κοινωνίες στό στάδιο Β πρέπει νά προήλθαν κατά κάποιο τρόπο από κοινωνίες πού ανήκαν στό στάδιο Α» (Lévi-Strauss, «Les Limites De La Notion De Structure En Ethnologie» στό *Sens Et Usage Du Terme Structure*, Roger Rastide, ed. Mouton 1962).

14. Όμως ακριβώς αυτή ή χρονικότητα —ή διαδικασία μετασχηματισμού τών δομών— είναι τό αντικείμενο τής έπιστήμης, έφόσον βέβαια τό ζητούμενο είναι οι νόμοι πού διέπουν τήν αλλαγή τής κοινωνικής δομής. Αυτό πού πρέπει νά δείχτει μέ τήν ανάλυση είναι τό σύστημα τών μετασχηματισμών: οι μορφές, τό περιεχόμενο και οι νόμοι πού διέπουν τή λειτουργία του. Σ' αυτήν τήν περίπτωση ή ανάλυση τής δυναμικής του κοινωνικού συστήματος τών Κασίν —και άλλων άναλογων περιπτώσεων «παλινδρομικής εξέλιξης»— παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Πρβλ., π.χ., τήν —σέ διαφορετική βάση και μέ διαφορετικό στόχο από τόν Leach— ανάλυση του συστήματος Κασίν πού έκανε ό J. Friedman, ό όποιος προσπαθεί νά δείξει τόν τρόπο μέ τόν όποιο ή έπιστημονική θεμελίωση τής ύπαρξης ενός δυναμικού συστήματος μετασχηματιστών φανεράνει πόσο ανεπιστημονική —και άντιεπιστημονική— είναι ή ταξινόμηση τών κοινωνιών σέ στατικά μοντέλα. Παράλληλα δείχνει ότι δέν υπάρχει εξέλιξη χωρίς παλινδρόμηση· ότι δέν υπάρχει εξέλιξη μονογραμμική, όπου άπορρίπτεται έξ όρισμού ή δυνατότητα μιάς άλλης ή πολλών άλλων κατευθύνσεων· και —κυρίως— δείχνει ότι δέν υπάρχει έτσι γενικά και άόριστα «εξέλιξη», αλλά υπάρχουν συγκεκριμένοι ιστορικοί μετασχηματισμοί (System, Structure and Contradiction in the Evolution of «Asiatic» Social Formationw, Phd Columbia Univ., mns., 1972).

Θηλασμός.

Cl. L-S.: Μά, ακόμη και σέ μιά τελείως άπομονωμένη κοινωνία θά μπορούσαν νά υπάρχουν περιστατικά.

M.A.: Αυτού του είδους ή κοινωνία θά δημιουργούσε μόνη της τό δικό της έξωτερικό περιβάλλον.

M.G.: Πράγματι· θά μπορούσε νά συμβεί μιά δημογραφική αύξηση πού δέν θά επέτρεπε στίς υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις νά αναπαραχθούν. Δέν είναι άπλως και μόνο τό δίχτυ πού τό φέρνει ή θάλασσα· είναι ή έσωτερική δυναμική πού παίξει ρόλο, και δέν υπάρχει καμιά κοινωνία πού νά μήν κινείται, νά μή στηρίζεται και νά μή σταθμίζεται πάνω στίς δικές της δομές.

Cl. L-S.: Αυτό έννοείται· άλλωστε οί γλωσσολόγοι μās τό δίδαξαν. Κάθε σύστημα —γλωσσικό ή άλλο— βρίσκεται σέ κατάσταση συνεχούς άνισορροπίας· αυτός είναι ό κινητήρας του έσωτερικού τους δυναμισμού. Άλλά γιά μένα ή ιστορία δέν βρίσκεται σ' αυτό άκριβώς τό σημείο —ή έν πάση περιπτώσει όχι όλη ή ιστορία. Πρόκειται γιά τή διάσταση πού στό δικό μας επιστημονικό ιδίωμα τήν ονομάζουμε διαχρονική, δηλ. διάσταση πού άφορά στήν εξέλιξη τών δομών και πού κανένας δέν τήν άμφισβητεί. Άλλά πέρα και πάνω άπό αυτό υπάρχει κάτι άλλο πού δέν μπορούμε ποτέ νά τό συναγάγουμε μέ λογική έπαγωγή, δηλ. δέν μπορούμε νά τό αναλύσουμε σύμφωνα μέ τή διαχρονική διάσταση. Η ιστορία βρίσκεται έδω μπροστά μας σάν κάτι άπόλυτο στό όποιο όφείλουμε νά ύποκλιθούμε.

M.G.: Δέν υπάρχει γραμμική ιστορία. Ύπάρχουν πολλαπλές ιστορίες.

Cl. L-S.: Συμφωνά άπόλυτα μαζί σας όταν λέτε: ύπάρχουν —ή πρέπει νά υπάρχουν— νόμοι του μετασχηματισμού τών κοινωνικών σχέσεων και αυτούς τους νόμους τους γνωρίζουμε πολύ λίγο και θά 'πρεπε νά τους ανακαλύψουμε. Σκέφτομαι ότι πράγματι υπάρχουν τέτοιου είδους νόμοι, αλλά δέ νομίζω ότι πρέπει νά ύπαρχούν αυτοί οί νόμοι σ' ένα γενικό νόμο κοινωνικής εξέλιξης. Σ' αυτόν ή εκείνον τόν τομέα, πού ανάμεσα τους παρεμβάλλονται άλλωστε άλλα επίπεδα πού εξαρτώνται άπό τήν καθαρή πιθανότητα, θά 'πρεπε νά είναι δυνατό νά καθορίσουμε νόμους μετασχηματισμού. Μόνον όταν ένα φαινόμενο συμβαίνει μιά μόνο φορά στήν ιστορία και σ' ένα μόνο μέρος τής γής πιστεύω ότι δέν είναι δυνατό νά ανακαλύψουμε τό νόμο πού τό διέπει. Γι' αυτόν τό λόγο πήρα τό παράδειγμα τής γένεσης τής έλληνικής σκέψης· γιατί είναι ένα μοναδικό φαινόμενο και μου φαίνεται ότι είναι ή καλύτερη άπεικόνιση πού μπορεί νά δώσει κανείς γι' αυτήν τή συμπτωματικότητα, ακόμη και άν προσπαθήσει νά τό καταλάβει σέ σχέση μέ τήν ανάπτυξη και τήν εξέλιξη τής ιωνικής φιλοσοφίας —όπως έκανε ό J-P Vernant και οί συνεργάτες του¹⁵— ή σέ σχέση μέ τήν ανάπτυξη τής νομικής σκέψης στήν Έλλάδα στήν ίδια αυτή έποχή —όπως έκαναν μερικοί μελετητές στήν Αμερική. Τό περιστατικό μπορούμε νά τό καταλάβουμε μόνο άφου συμβεί, αλλά δέν μπορούμε νά ανακαλύψουμε ένα νόμο, δηλ. νά βεβαιωθούμε ότι κάτω άπό τίς ίδιες συνθήκες τό ίδιο πράγμα μπορεί νά

αναπαραχθεί κάπου άλλο.

M.G.: "Αν μέ τό νόμο καταλαβαίνετε τήν ύπόθεση ότι κάτω άπό τίς ίδιες συνθήκες θά έχουμε πάντοτε τό ίδιο άποτέλεσμα, νομίζω ότι κανένας άνθρωπολόγος σήμερα δέν κυνηγάει αυτό τό θεωρητικό φάντασμα. Όσον άφορά τά προβλήματα μεθόδου, έχω προσπαθήσει νά μελετήσω τίς δομικές επιπτώσεις πού έχουν όρισμένες κοινωνικές σχέσεις πάνω σέ άλλες κοινωνικές σχέσεις. Αυτό είναι πού τό όνόμασα πρόβλημα τής αιτιότητας μιάς δομής. Προσπαθώ νά προσδιορίσω κάτι πού σείς έχετε ήδη ύπαινηχθεί: τό πρόβλημα τών ιδιοτήτων του συναρμόσιμου τών κοινωνικών σχέσεων. Άρχισα νά άσχολούμαι μ' αυτό τό είδος τής δουλειάς όταν προχώρησα άπό τή μελέτη τής οικονομίας στή μελέτη τής θρησκείας, ένα τομέα πού μ' ενδιαφέρει όλο και περισσότερο.

M.A.: Πρέπει νά πούμε ότι άπό αυτήν τήν άποψη ό Godelier παίρνει μιά πρωτότυπη θέση άπέναντι στίς δυσκολίες πού ή άνθρωπολογία γνωρίζει σέ γενικές μόνο γραμμές. Σκέφτομαι πίο ειδικά τήν άνανέωση πού έπιχείρησε ή μαρξιστική —ή μαρξιστικής έμπνευσης— άνθρωπολογία· αλλά κι αυτή ή άνθρωπολογία άφήνοντας καταμέρος τό όλο πρόβλημα τών ιδεολογιών, τών παραστάσεων, αφήνεται μερικές φορές στό νά θεωρήσει τίς ιδεολογίες ως ένα είδος άντιστροφής τών πραγματικών κοινωνικών σχέσεων. Άπό τήν άλλη πάλι μεριά, τουλάχιστον στήν παράδοση τών έρευνητών τής άφρικανικής άνθρωπολογίας, τά συστήματα παραστάσης έχουν μελετηθεί σάν όλότητες μέ τίς διασυνδέσεις τους έντοπισμένες μόνο στό πνευματικό κατά κάποιον τρόπο επίπεδο· έτσι δέν έντάχθηκαν αυτά τά συστήματα στή συγκεκριμένη μελέτη τών κοινωνιών πού τά παρήγαγαν, αλλά μελετήθηκαν ξεχωρα άπό αυτές.

Cl. L-S.: Αυτά τά παραπάνω άντιστοιχούν άναμφισβήτητα σέ δύο περιόδους τής εξέλιξης τής επιστήμης μας, άν τολμήσω νά τήν άποκαλέσω επιστήμη, και ύπήρξαν και οί δύο τους —δηλαδή και ή δική σας και ή άλλη— άπαραίτητες. Η γενιά στήν όποία άνήκω συγκέντρωσε όλες σχεδόν τίς δυνάμεις της στήν προσπάθεια νά εισαγάγει μιά κάπως αύστηρότερη μέθοδο στή δουλειά μας. Έτσι ήμασταν άναγκασμένοι, κάθε φορά πού μελετούσαμε διάφορα φαινόμενα, νά περιορίζουμε τόν άριθμό τών παραλλαγών πού έπρεπε νά λάβουμε ύπόψη: λ.χ. ή μελέτη τής συγγένειας περιορίστηκε στους κανόνες γάμου και στήν όρολογία γιά τή συγγένεια· ή μελέτη πάλι τών παραστάσεων περιορίστηκε —τό είπατε πριν άπό ένα λεπτό— στή μελέτη τών σχέσεων πού ύφίστανται ανάμεσα στίς παραστά-

15. «Les origines de la pensée Grecque», Παρίσι 1962, PUF, (β' έκδοση 1969). Τό βιβλίο αυτό μεταφράστηκε και έλληνικά μέ τόν τίτλο: «Η καταγωγή τής έλληνικής σκέψης», εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1966. Έπίσης «Mythe et pensée chez les Grecs», Παρίσι 1965, Maspero, μεταφράστηκε έλληνικά άπό τή Στέλλα Γεωργούδη μέ τίτλο «Μύθος και σκέψη στήν Άρχαία Έλλάδα», Όλκός 1975. Βασικοί συνεργάτες του J. P. Vernant στό πλαίσιο τών εργασιών του Κέντρου Συγκριτικών Έρευνών γιά τίς Άρχαίες Κοινωνίες (Centre des Recherches Comparées sur les Sociétés Anciennes) είναι ό P. Vitale-Nacquet και ό Marcel D' E-tienne.

σεις αυτές. Σήμερα —και αυτό οφείλεται ίσως στη δική μας προσπάθεια— τά πράγματα έχουν προχωρήσει σε τέτοιο σημείο ώστε να ελπίσει σε θέση να εντάξετε στις μελέτες σας έναν πολύ μεγαλύτερο αριθμό παραλλαγών. Ένα βιβλίο —δπως αυτό του Godelier— και όχι μόνον αυτό τό τελευταίο αλλά και τά προηγούμενά του— στρέφεται σ' ένα ουσιαστικά νέο πεδίο: τό πεδίο τής οικονομικής ανθρωπολογίας, τό οποίο αναμφίβολα έχει ένα όρισμένο παρελθόν, παρελθόν όμως πού χαρακτηρίζεται από πολύ μεγάλη σύγχυση τόσο θεωρητική όσο και πρακτική. Άλλωστε τό πιο ενδιαφέρον του σημείο είναι ότι προσπαθεί νά συσχετίσει όρισμένους μηχανισμούς συγγένειας, όρισμένους μηχανισμούς τής οικονομικής ζωής, όρισμένους μηχανισμούς τής θρησκευτικής ζωής κ.τ.λ. μέ μεγαλύτερη ακρίβεια άπ' ό,τι θά μπορούσαμε νά τό κάνουμε έμεις: γιατί φυσικά τό ξέραμε ότι ή οικονομία, ή συγγένεια, ή θρησκεία σχετίζονται —τό ξέρουμε από τότε πού ό Mauss μάς τό διεκήρυξε και μάς τό δίδαξε μαζί μέ τόν Malinowski¹⁶. Μοῦ φαίνεται ότι αυτό ακριβώς είναι πού άποτελεί τήν προσφορά τής δικής σας γενιάς. Θά μπορούσες όμως νά δώσεις ένα παράδειγμα; Πώς ξεκινάει κανείς από τή φιλοσοφία γιά νά καταλήξει στην οικονομική ανθρωπολογία;

M.G.: Μοῦ θέτετε μία έρώτηση σχετικά μέ τήν πνευματική και θεωρητική μου πορεία. Ξεκίνησα σάν φιλόσοφος και έβεσα ό ίδιος στόν έαυτό μου ένα τελειώς άφηρημένο έρώτημα: νά καταλάβω κάπως τήν έσωτερική διευθέτηση και λογικότητα διαφόρων τύπων κοινωνίας, τό λόγο τής ύπαρξής τους, αλλά και τή λογική τών μετασχηματισμών τους και άκόμη και τής εξαφάνισής τους. Θεώρησα ότι αυτό τό πρόβλημα δέν μπορούσε νά βρεί άπάντηση μέσα στη φιλοσοφία, και αυτό είχε σάν συνέπεια τήν άπόφασή μου νά καταπιστώ μέ μία άλλη έπιστήμη. Γιατί νά βάλω σε δοκιμασία τή μαρξιστική μου προοπτική, άποφάσισα νά μελετήσω γιά πολλά χρόνια πολιτική οικονομία έτσι ώστε νά είμαι σε θέση νά συλλάβω τίς σχέσεις αιτιότητας πού μπορούσαν νά ύφίστανται άνάμεσα σε μία συγκεκριμένη μορφή οικονομίας και σε μία συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Άναρωτήθηκα τί έννοούν οι οικονομολόγοι όταν μιλοῦν γιά οικονομικό όρθολογισμό (ρασιοναλισμό). Πολύ γρήγορα διαπίστωσα ότι αυτή ή έννοια ήταν τελειώς έθνοκεντρική. Αυτό πιά έχει γίνει κοινότυπο από τήν εποχή του Μάξ Βέμπερ αλλά και του Μάρξ. Γιατί ό Μάρξ, γιά παράδειγμα, έδειξε στό Grundrisse ότι ή λογική, ό τελικός στόχος ενός Έλληνα ή Ρωμαίου πολίτη ήταν πάνω άπ' όλα όχι νά συσσωρεύσει αγαθά, αλλά νά αναπαραχθεί ως ελεύθερος άνθρωπος: μ' αυτόν τόν τρόπο ό Μάρξ καθόρισε μίαν άλλη λογικότητα πού άνταποκρίνεται στην ίδια τή φύση —τήν πολιτική φύση— τών σχέσεων παραγωγής σ' αυτό του τύπου τήν κοινωνία. Ό Μάξ Βέμπερ θά μιλούσε άργότερα γιά «ουσιαστική» λογικότητα, τή λογικότητα δηλαδή πού προσιδιάζει σε κάθε κοινωνικό σύστημα¹⁷. Η σκέψη ώστόσο του Μάρξ δέν οδήγησε σε τέτοιον πολιτιστικό σχετικισμό γιατί έδειξε πώς σ' όλες τίς κοινωνίες αυτό πού καθορίζει τή λογική του συνόλου τής κοινωνίας, τή σφαιρική λογικότητα τής λειτουργίας και τής εξέλιξής της, είναι ή ειδική μορφή πού περιβάλλονται οι σχέσεις παραγωγής. Νομίζω ότι πρέπει νά συνεχίσουμε

τή μαρξιστική κριτική τής πολιτικής οικονομίας και κατά κάποιον τρόπο νά άφαιρέσουμε από τούς οικονομολόγους τήν κυριότητα τής πολιτικής οικονομίας. Ξεκινώντας από αυτό τό πρόβλημα και ξεπερνώντας το σιγά σιγά στράφηκα στην ανθρωπολογία, και νομίζω ότι στό έξής ό χώρος τής ανθρωπολογίας είναι ό χώρος τής θεωρητικής μου δουλειάς, ό χώρος τής σκέψης μου. Τώρα, τό πρόβλημα τών σχέσεων άνάμεσα στην οικονομία και τήν κοινωνία έχει τεθεί και σ' αυτόν τό χώρο, και ύπήρξαν διάφορες άπαντήσεις πού μπορούμε νά τίς όργανώσουμε σε μία ομάδα κάτω από τόν διφορούμενο τίτλο: οικονομική ανθρωπολογία. Διαπίστωσα πολύ γρήγορα ότι ή διαμάχη άνάμεσα στους ύποστηρικτές ενός «τυπικού» («φορμαλιστικού») όρισμού τής οικονομίας και στους ύποστηρικτές ενός «ουσιαστικού» και θεσμικού όρισμού της κατέληγε σε άδιέξοδο¹⁸. Έχω εξηγήσει τό γιατί.

Στήν πραγματικότητα ή λειτουργία τών σχέσεων παραγωγής και πού γενικά ή λειτουργία τής ύποδομής

16. Ό Marcel Mauss, μαθητής και συνεργάτης του Emile Durkheim, στη μελέτη του «Essai Sur Le Don: Forme Et Raison De L' Échange Dans Les Sociétés Archaïques» (Δοκίμιο γιά τό δώρο: μορφή και λόγοι τής ανταλλαγής στις άρχαϊκές Κοινωνίες), στό Année Sociologique N.S. 1923—24, τόμ.Ι, διετύπωσε τή θεωρία ότι ή κοινωνία είναι ένα σύνθετο φαινόμενο από τό οποίο δέν μπορούμε νά άπομονώσουμε τά επιμέρους οικονομικά, κοινωνικά ή θρησκευτικά φαινόμενα. Βασικές έννοιες στη θεωρία του είναι τό *συνολικό κοινωνικό γεγονός* (Le Fait Social Total) και ή *άμοιβαίότητα* (Réciprocité), δηλ. ό νόμος πού ρυθμίζει κάθε σύστημα ανταλλαγών σε κάθε κοινωνία. (Τίς δύο αυτές έννοιες τίς ξαναβρίσκουμε στόν γαλλικό στρουκτουραλισμό, και ιδίως στόν Lévi-Strauss.)

Ό Bronislaw Malinowski από τήν άλλη, ό κατεχοχίν εκπρόσωπος του άγγλικού λειτουργισμού, τόνισε τή σημασία πού έχουν οι συναρτησιακές σχέσεις πού ύφίστανται άνάμεσα στα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα, άνάμεσα στα φαινόμενα επιμέρους και στό σύνολο πού συναποτελοῦν (όπου τό σύνολο είναι κάτι περισσότερο από τό άπλό άθροισμα τών μελών του), και τέλος άνάμεσα στό σύνολο και τό έξωτερικό του περιβάλλον (βλ. τίς μελέτες του The Argonauts of Western Pacific, London Routledge 1922 και A Scientific Theory of Culture, O.U.P., 1960, 1944).

17. Γιατί τόν Μάξ Βέμπερ ή έννοια *λογικότητα* είναι ίσως ή πιο βασική έννοια στις κοινωνικές επιστήμες. Διακρίνει δύο τύπους λογικής συμπεριφοράς. Πρώτα, τήν *ουσιαστική λογικότητα* (Substantive Rationality), πού σχετίζεται μέ τήν εφαρμογή ενός δεδομένου συστήματος αξιών: τά άτομα στην κοινωνία χρησιμοποιοῦν αυτό του είδους τή λογικότητα όταν, εφοδιασμένα μέ περιορισμένη γνώση και πληροφορία, ενεργοῦν γιά νά άποκομίσουν από τή συγκεκριμένη περίπτωση τό μεγαλύτερο δυνατό «κέρδος», μέ πλαίσιο άναφοράς πάντοτε τό σύστημα αξιών τής κοινωνίας. Και δεύτερο, τήν *τυπική λογικότητα* (Formal Rationality), τό συνδυασμό δηλ. μέσων και σκοπών γιά ένα άφηρημένο και μακροπρόθεσμο στόχο.

Κατά τόν Weber ή ουσιαστική λογικότητα χαρακτηρίζει όλες τίς κοινωνίες. Μερικές κοινωνίες διαθέτουν όρισμένες τεχνικές πού μάς επιτρέπουν νά θεωρήσουμε ότι κάνουν χρήση τής τυπικής λογικότητας. Και, τέλος, ένας ελάχιστος αριθμός κοινωνιών έχει καθιερώσει θεσμούς πού επιτρέπουν τή συμπεριφορά πού χαρακτηρίζεται βασικά από τυπική λογικότητα, (π.χ. ή κοινωνική φόρμα πού θεσμοθετεί τήν ίδια τήν τυπική λογικότητα τόν 19ο αιώνα είναι ό θεσμός τής αγοράς). Βλ. Wirtschaft und Gesellschaft, άγγλ. μεταφρ. του πρώτου μέρους από τόν T. Parsons μέ τόν τίτλο «Social and Economic Organization» O.U.P. 1947.

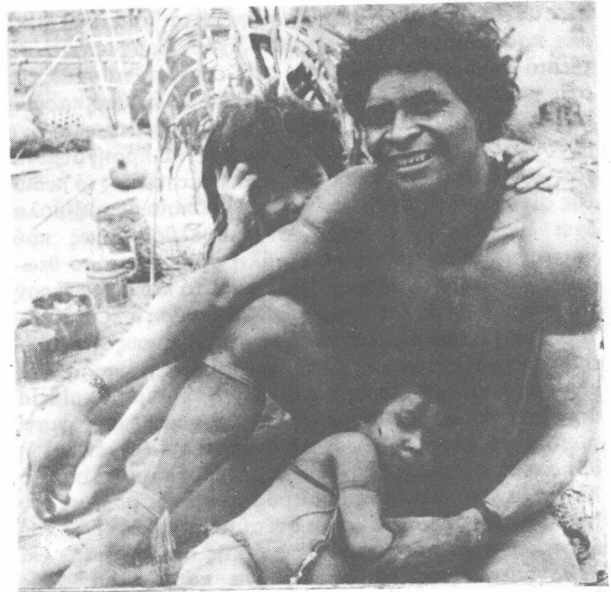
δέν έχουν τήν ίδια μορφή, δέν κατέχουν τήν ίδια θέση, ούτε έχουν τόν ίδιο τρόπο εξέλιξης σ' όλες τές κοινωνίες. Πρέπει συνεπώς νά ανακαλύψουμε τούς λόγους γιά τούς όποιους οί κοινωνικές σχέσεις πού άποτελοϋν τήν ύποδομή τών διαφόρων τύπων κοινωνίας μεταβάλλουν τό περιεχόμενό τους, τή μορφή καί τόν τρόπο εξέλιξής τους. Ίστορικοί, άνθρωπολόγοι, οικονομολόγοι βρίσκονται μπροστά σέ μιά τεράστια σκοτεινή περιοχή όπου πρέπει νά διεισδύσουν. Λοιπόν, άπό μιάν όρισμένη σκοπιά ή δική μου πορεία ήταν μιά άργή μετανάστευση άπό τή φιλοσοφία —πού θέτει άφηρημένα έρωτήματα— στήν οικονομία καί μετά στήν άνθρωπολογία, γιά νά καταλήξει σέ μιά προβληματική πού τές ξεπερνά όλες: μιά προβληματική πού στόχο της έχει νά έρμηνεύσει τούς λόγους τής μετατόπισης στό χώρο, τής μεταβολής τών μορφών καί τής σημασίας τών τρόπων εξέλιξης τής οικονομίας στίς διάφορες κοινωνίες. Βλέπετε πού βρίσκομαι...

CL.L-S: Αυτό πηγαίνει λίγο μακρύτερα: στίς βδομάδες πού πέρασαν γιά νά φτιάξεις τό κτηματολόγιο μιάς ομάδας όρεσίβιων στή Νέα Γουινέα¹⁹.

M.G.: Ή άνθρωπολογία είναι μιά πρακτική καί πρώτα άπ' όλα μιά πρακτική επιτόπια. Όσο βρίσκoμoν σέ επιτόπια έρευνα οί θεωρητικές μου προκαταλήψεις μέ έμπόδιζαν όχι μόνο νά μελετήσω όσο πιά πιστά γινόταν τές κοινωνικές σχέσεις τής συγγένειας, τές πολιτικές σχέσεις τής όργάνωσης τού χωριού, τούς μύθους καί τήν τελετουργική όργάνωση, αλλά άκόμη καί νά καταγράψω τά κτήματα, νά ύπολογίσω τό χρόνο έργασίας, νά μελετήσω τή λογική τής ύλικής ύποδομής καί τές επιπτώσεις πού έχει στίς παραστάσεις. Έτσι έπαιξα τό παιχνίδι τού οικονομολόγου πού άσχολείται μέ τήν έφαρμοσμένη πρακτική στό χώρο τής επιτόπιας έρευνας: Ίσως τό έπαιξα περισσότερο άπ' ό,τι άλλοι άνθρωπολόγοι πού δέν θεωροϋν πολύ σημαντικό αυτό τό πεδίο έρευνας μέ άποτέλεσμα νά μήν είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι γιά τέτοιου είδους μελέτη.

M.A.: Είναι όντως πολύ σημαντικό κάθε θεωρητική σκέψη σχετικά μέ μιά κοινωνία νά είναι θεμελιωμένη σέ μιά προσεκτική μελέτη τών διαφόρων μορφών πρακτικής πού ύπάρχουν σ' αυτήν τήν κοινωνία. Θα ήθελα ώστόσο νά προχωρήσω λίγο παραπέρα καί νά έλθω σέ πιά τεχνικά—καί Ίσως πιά σημαντικά— θέματα. Αναρωτιέμαι άν, στό τέρμα αυτής τής πορείας, ή χρήση μιάς γλώσσας πού έχει ως έργαλεία άνάλυσης τούς όρους ύποδομής, διάφορα έπίπεδα καί «έπικοδομήμα», δέν μās γίνεται βάσανο· ένα είδος θεωρητικού πιστεύω πού περισσότερο δυσχεραίνει παρά έξυπηρετεί. Θέτω τό πρόβλημα λίγο ώμά καί βέβαια θα μπορούσε κανείς νά θέσει μέ τόν ίδιο τρόπο τό πρόβλημα σχετικά μέ τό πώς άκριβώς άντιλαμβάνεται τό Status τής ιδεολογίας σέ μιά δεδομένη κοινωνία· ή —άκόμη καλύτερα— θα ρωτούσα γιά τόν όρο ιδεολογία, άφού, όπως τώρα μόλις είπες, μπορεί κανείς νά καταλαβαίνει μέ αυτή τή λέξη ένα πλήθος πράγματα.

Τώρα, —πενών σέ μιά δεύτερη έρώτηση πού σχετίζεται μέ τήν προηγούμενη— μου φαίνεται ότι ή σκέψη σου, σ' αυτό τό σημείο συγκεκριμένα, δημιουργεί μερικές

Οικογενειακή οικειότητα

φορές προβλήματα, Ίσως επειδή τό βιβλίο σου άποτελείται άπό κείμενα διαφορετικής έμπνευσης καί διαφορετικών περιόδων: Χρησιμοποιείς τούς όρους φετιχισμός καί άντιστροφή, ενώ παράλληλα διαβεβαιώνεις ότι οί παραστάσεις (representations) καί ή θρησκεία είναι καί αυτές μορφές πρακτικής, ότι δηλ. ή παράσταση καί ή όργάνωση είναι κατά κάποιο τρόπο ένα καί τό αυτό. Ύποστηρίζεις μέ δύο λόγια—καί είναι πολύ άληθινό— ότι μιά σχέση συγγένειας είναι έξαρχής φορτισμένη μέ συνείδηση καί αυθαιρεσία όσο καί μιά θρησκευτική παράσταση. Τώρα, δέν είμαι καθόλου σίγουρος ότι θα ήταν εύκολο νά τά κρατήσουμε όλα αυτά μαζί—ούτε καί σύ ό ίδιος θα τό πετύχαινες πάντοτε. Τελειώνω μέ ένα παράδειγμα πού έχει τή μορφή μιάς τρίτης έρώτησης. Ύποστηρίζεις ότι ή ιδεολογία, ό ιδεολογικός μηχανισμός, έξηγείται άπό μιά επίδραση στή συνείδηση καί άπό μιά επίδραση τής συνείδησης. Αυτή ή επίδραση στή συνείδηση όφείλεται είτε στίς φυσικές δυνάμεις πού οί άνθρωποι τές έρμηνεύουν προσωποποιώντας τες, είτε άκόμη στίς σχέσεις άνάμεσα στους άνθρώπους. Άλλά καί οί ένλόγω σχέσεις όφείλονται μέ τή σειρά τους στή λειτουργία τής συνείδησης. Καί εγώ βασικά αναρωτιέμαι τί είναι αυτό πού διαφοροποιεί τόν ένα τύπο παράστασης άπό τόν άλλο. Άπό αυτή τήν άποψη είναι πιά εύκολο νά μιλάμε γιά μύθο (καί όχι πάντοτε γιά παράσταση). Άν υποθέσουμε ότι ή κοινωνική ή ή οικονομική όργάνωση είναι ταυτόχρονα καί παράσταση, τότε ό μύθος τί είναι; Παράσταση τής παράστασης;

M.G.: Θα άπαντήσω μολονότι δέν έχω μιά συγκεκριμένη θεωρία πού νά τά ένοποιεί καί νά τά συσχετίζει όλα αυτά. Άπό τή μιά μεριά ή έννοια τής άντιστροφής μπορεί νά άναγνωριστεί πολύ άπλά: Όταν π.χ. οί Μ'πούτι προσεύχονται πρίν άπό τό κινήγι ή όταν γιορτάζουν μέ προσευχές τήν έπιστροφή τους άπό τό

κυνήγι και τό θήραμα πού έπιασαν, σκέφτονται τή δράση τους αντίστραμμένα -ό Colin Turnbull έχει δικίο πού τό υπογραμμίζει. Οί Μ' πούτι πιστεύουν ότι δέν είναι αυτοί οί ίδιοι πού «έπιασαν» τό θήραμα· είναι τό δάσος, ή καλοπροαίρετη θεότητα, πού τούς τό «έδωσε».

Μ.Α.: Πάντοτε μέ μπερδεύει αυτού του είδους ή επιχειρηματολογία. Μά, δέν πρόκειται για ένα σχήμα λόγου; Σίγουρα οί Μ' πούτι ξέρουν πολύ καλά ότι αυτοί έπιασαν τό θήραμα.

Μ.Γ.: Δέν είναι τόσο απλό. Πρέπει όμως να προχωρήσουμε παραπέρα, γιατί δέν άρκει μόνο να έντοπίσουμε τά φαινόμενα τής «αντίστροφής» στην παράσταση μιās άλυσιδωτής συσχέτισης αίτιών/αίτια-τών. Κάθε τύπος κοινωνίας όρίζει, άνάλογα μέ τήν ύπόστασή της έναν ειδικό τρόπο διαφάνειας και άδιαφάνειας για τά άτομα πού ζούν και δρούν μέσα σ' αυτήν. Σε μιá κοινωνία όπου οί σχέσεις παραγωγής λειτουργούν μέσα από τίς σχέσεις συγγένειας, δηλ ή κοινωνική ζωή χρωματίζεται από τή συγγένεια. Η συγγένεια γίνεται τό ίδίωμα τής κοινωνικής ζωής, ή γενική γλώσσα τής κοινωνικής παράστασης (representation sociale). Όταν πάλι οί σχέσεις παραγωγής και ή οικονομία λειτουργούν μέσα από τήν πολιτική -όπως στην άρχαία έλληνική Πόλη- τότε όλα παίρνουν τή μορφή πολιτικού προβλήματος. Θέλω να πώ μ' αυτό πώς ή μορφή τής παράστασης και ή μορφή τής άπόκρυψης, δηλ. τής άδιαφάνειας, των κοινωνικών σχέσεων -στό σημείο αυτό δέν χρησιμοποιώ άκόμη τον όρο αντίστροφή- είναι άποτέλεσμα τής θέσης πού καταλαμβάνουν και τής μορφής πού παίρνουν οί σχέσεις παραγωγής σε μιá κοινωνία. Υπάρχουν ειδικές ικανότητες για να παρέχονται ή για να άποκρύπτονται πληροφορίες, ικανότητες πού σχετίζονται άκριβώς μέ τή θέση και τή μορφή των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής. Τώρα, μπορεί κανείς να έπενεργήσει σ' ένα σύστημα μόνο μέσα από τίς παραστάσεις πού έχει φτιάξει για αυτό, και αυτές οί παραστάσεις σχετίζονται μέ τή μορφή των κοινωνικών δομών και τήν κυριαρχία πού μπορούν να άσκήσουν οί δομές αυτές, ή συγγένεια, για παράδειγμα, ή ή πολιτική πάνω σ' ένα κοινωνικό σύστημα. Όστόσο ή συγγένεια ή ή πολιτική μπορεί να είναι κυρίαρχες δομές μόνον όταν λειτουργούν ως ύποδομές. Δέν είμαι ύποστηρικτής μιās θεωρίας «έπιπέδων» (theorie des instances), όπου τά επίπεδα θεωρούνται σαν μιá άλληλουχία έπάλληλων στρωμάτων μέ τήν ιδεολογία στην κορυφή του γλυκού. Αυτό πού πρέπει να άπορρίψουμε είναι όχι άπαραίτητα ή έννοια του «έπιπέδου», αλλά κάθε πραγματιστική, μηχανιστική έρμηνεία. Για να άπαντήσουμε όμως στην έρώτησή σου χρειάζεται να προχωρήσουμε σε σύνθετη άνάλυση.

Μ.Α.: Η έρώτησή μου δέν ήταν σαφής. Μπορώ βέβαια να τή διατυπώσω καλύτερα αν άναφερθώ στο πρόβλημα πού ήδη άνακινήθηκε: τό πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα σε όρατό/άόρατο. Θυμάσαι ότι, όπως τό είπε και ό Μάρξ, οί σχέσεις πού παριστάνονται ως σχέσεις ανάμεσα σε πράγματα, στην πραγματικότητα κρύβουν σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους. Μου φαίνεται ότι στην ιδεολογία των κοινωνιών πού μελετάμε οί σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους εκ-

φράζονται άμεσα μέ τήν παράσταση πού έχουν οί άνθρωποι για τίς σχέσεις αυτές. Άκόμη, ότι όλες οί άνθρωπολογικές θεωρίες για τή δύναμη, για τή μαγεία, για τό Πρόσωπο είναι ή άμεση έκφραση των ανθρώπινων σχέσεων, άφου δέν είναι ό όποιοσδήποτε πού μπορεί να δράσει εις βάρος ή ύπέρ όποιουδήποτε άλλου κ.λπ. και άρα, μέ δυό λόγια, ύπάρχει ένα είδος μή άναστραμμένης άμεσης παραγωγής τής παράστασης μέ τήν πράξη.

18. Στην οικονομική άνθρωπολογία έχουν προβληθεί βασικά τρεις όρισμοί τής οικονομίας: 1) Για τους φορμαλιστές (M.Herskovits, E. Leclair, H. Schneider, R. Burling κ.ά.) στόχος τής οικονομικής έπιστήμης είναι ή μελέτη τής «ανθρώπινης συμπεριφοράς πού θεωρείται ως σχέση ανάμεσα στους οικονομικούς στόχους και σε περιορισμένα μέσα τά όποια χρησιμοποιούνται έναλλακτικά» (L.Robbins, The Subject Matter of Economics, Macmillan 1952) Ο όρισμός αυτός ξεκινάει από τήν άνάλυση τής οικονομικής δραστηριότητας του άτόμου και στηρίζεται στην θεωρία τής «όριακής χρησιμότητας» (Marginal Utility) πού χαρακτηρίζει τό σύνολο σχεδόν των μη μαρξιστών δυτικών οικονομολόγων. Ο φορμαλιστικός όρισμός άποκόπτει τήν οικονομία από τίς κοινωνικές σχέσεις και άρα άποκλείει κάθε ιστορική θεώρηση. Η οικονομιστική αντίληψη τής κοινωνίας είναι συνέπεια τής προβολής και χρήσης όρων, έννοιών και μοντέλων από τή δυτική καπιταλιστική κοινωνία για τή μελέτη διαφορετικών στο χώρο και τό χρόνο κοινωνιών. Στηρίζεται στην άπολιθωμένη μυθολογία του Homo Economicus πού έκφράζει και νομιμοποιεί μιάν έθνοκεντρική αντίληψη τής οικονομίας, όπου ή μεγιστοποίηση του άτομικού κέρδους γίνεται πάντοτε μέσα από ανταγωνιστικές σχέσεις σε μιάν κοινωνία πού λειτουργεί σαν μιá τέλεια αγορά (αγορά αγαθών, δύναμης, αξιών κτλ.). Αυτή τήν άλλοτε φανερή, άλλοτε κρυφή «μερκαντιλιστική» ιδεολογία στον φορμαλιστικό όρισμό τής οικονομίας (μιá άποψη πού κατακρίνεται μέ συνέπεια σε όλα τά έργα του Μάρξ) άρνήθηκε και καταπολέμησε έντονα ό K.Polanyi.

M.G.: Γιά μένα ή αντίστροφη δέν ύπρξε ποτέ ή κεντρική όψη τής ιδεολογίας. Άντίθετα μάλιστα όσα μόλις τώρα είπα δείχνουν ότι ανάλογα μέ τή θέση και τή μορφή πού παίρνουν οι σχέσεις παραγωγής ύπάρχει μέσα στην παράσταση μιά παραγωγή επιπτώσεων (έπιφαινόμενων) πού οδηγούν κατευθειαν πρός τις κοινωνικές σχέσεις. Οι επιπτώσεις (τά έπιφαινόμενα) τής αντίστροφής είναι ίσως μιά έλάσσων όψη τής ιδεολογίας. Άλλά πιστεύω ότι έμεις, οι ανθρωπολόγοι, τις συναντάμε όλη τήν ώρα. Άρκει νά γυρίσουμε πίσω στον Malinowski και στό πρόβλημα τής κυκλοφορίας των πολύτιμων αντικειμένων πού έχουν εμπλακεί στό Kula. Αυτά τά αντικείμενα είναι πολύτιμα και φαίνονται νά έχουν άξια αυτά καθαυτά: στην πραγματικότητα όμως ή άξια τους είναι φαντασματική: παριστάνει πολιτικές, θρησκευτικές και άλλες σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Συνακόλουθα θά έπρεπε νά προσεγγίσουμε μέ τόν τρόπο αυτόν όχι μόνο τό πρόβλημα τής μαγείας και τής πρακτικής πού σχετίζεται μ' αυτήν, αλλά και τό πρόβλημα των «πρωτόγονων χρημάτων» και των πολύτιμων αγαθών (τά αγαθά πού τά όνομάζουμε αγαθά γοήτρου).

CL.L-S: Δέν θά πρέπει όστόσο νά προχωρήσουμε περισσότερο πρός αυτή τήν κατεύθυνση, γιατί, άν φτάσουμε στα άκρα, ό,τιδήποτε θά μπορούσε νά χρησιμεύσει σε ό,τιδήποτε. Παίρνετε τό παράδειγμα των χρημάτων. Ξέρουμε πολύ καλά ότι χρήματα είναι και τά κοχύλια, οι πέτρες, οι πλάκες χαλκού, ή και διάφορα άλλα πράγματα, αλλά ξέρουμε επίσης ότι υπάρχουν περιοδικά επανερχόμενοι λόγοι πού έξηγούν τή συγκεκριμένη κάθε φορά έπιλογή του ενός ή του άλλου πράγματος.

M.G.: Σίγουρα. Δέν θά ήθελα όμως νά παρασυρθώ σε μιά συζήτηση πάνω στα «πρωτόγονα χρήματα» και πάνω στό πρόβλημα περιοδικά επανερχόμενης έπιλογής

όρισμένων αντικειμένων έπιλογής πού γίνεται μέ σκοπό νά συμβολιστούν κοινωνικές σχέσεις. Άλλά συμφωνώ μ' αυτό πού μόλις είπε ό Marc Augé, ότι δηλ. ή κοινωνική «δύναμη» είναι μιά άμεση έκφραση των κοινωνικών σχέσεων.

M.A.: Άναρωτιέμαι, όταν μάλιστα πρόκειται για φαινόμενα αυτής τής τάξης, άν οι έννοιες σαφές/ύπονοούμενο δέν θά ήταν πιο άκριβεις από τις έννοιες όρατό/άόρατο, στό μέτρο βέβαια πού οι κοινωνικοί φορείς έχουν μιά όρισμένη συνείδηση των καταστάσεων -άκόμη και όταν πρόκειται για θρησκευτικές ή τελετουργικές καταστάσεις- ή των σχέσεων δύναμης στις όποιες έχουν εμπλακεί. Άλλά δέν μπορούν νά ειπωθούν όλα. Όλα δέν λέγονται.

2) Μαζί μέ τους μαθητές και συνεργατες του (G.Dalton, Pearson κ.ά.) ό Polanyi διατύπωσε και θεμελίωσε μέ τήν έπιστημονική έρευνα έναν «ουσιαστικό» ή «θεσμικό» όρισμό τής οικονομίας. Αυτό πού όρίζουν ως οικονομία μιάς κοινωνίας είναι οι κοινωνικές φόρμες και δομές τής παραγωγής, τής κατανομής και τής κυκλοφορίας -δηλ. μ' άλλα λόγια τό κύκλωμα παραγωγή/κατανάλωση- των υλικών αγαθών: φόρμες και δομές πού χαρακτηρίζουν μιά συγκεκριμένη κοινωνία σε συγκεκριμένη ιστορική «στιγμή» τής ύπαρξής της. Η επίδραση από τόν «κλασικό» όρισμό τής οικονομίας του Adam Smith και του Ricardo είναι σαφής. Η οικονομία είναι ένταγμένη στην κοινωνία: άκόμη και ή θρησκεία και οι πολιτικοί θεσμοί έχουν οικονομική πλευρά. Η θέση του Polanyi προκάλεσε επανάσταση στην οικονομική ανθρωπολογία. Όστόσο ήδη και ό M.Mauss και ό B.Malinowski είχαν καταλήξει στό ίδιο συμπέρασμα, ξεκινώντας από διαφορετικό δρόμο βέβαια.

3) Η έναλλακτική θεωρία ύποστηρίζεται από μιά τρίτη ομάδα ανθρωπολόγων (E.Terray, Cl. Meillassoux, M.Sahlins, J.Friedman, M. Harris, M. Godelier, κ.ά.). Αυτοί άπορρίπτουν έξ όρισμού τις θέσεις των φορμαλιστών. Παράλληλα θεωρούν τόν «ουσιαστικό» όρισμό τής οικονομίας όχι βέβαια λανθασμένο, αλλά βασικά άνεπαρκή. Ύποστηρίζουν ότι ή άνάλυση και έρμηνεία των μορφών και των δομών τής διαδικασίας τής υλικής (οικονομικής) ζωής σε μιά κοινωνία μπορεί νά γίνει άποτελεσματικά μόνον άν χρησιμοποιηθούν οι μαρξιστικές έννοιες τής παραγωγής και ό κοινωνικο-οικονομικός σχηματισμός του ιστορικού υλισμού.

19. Οι Μπαρούλια, φυλή καλλιέργητων (μ' ένα σύστημα όρεινης άποψιλωτικής γεωργίας) στην κεντρική Νέα Γουινέα. Η έπιτόπια έρευνα του Godelier έγινε από τό 1967-1969. Χαρακτηριστικό είναι ότι ή πρώτη επαφή τής φυλής μέ τή δυτική τεχνολογία και τους λευκούς έγινε μόλις τό 1951, ενώ ή περιοχή προσαρτήθηκε στην Αυστραλία λίγο άργότερα, τό 1960.

20. Κούλα είναι μιά μορφή τελετουργικής άνταλλαγής δώρων πού κάνουν οι κάτοικοι των νησιών Τρομπριάν μέ τά γειτονικά τους νησιά στό δ.Ειρηνικό. Στο Κούλα άνταλλάσσονται μόνο δύο είδη αντικειμένων: περιδέραια από κόκκινα κοχύλια και βραχιόλια από λευκά κοχύλια. Τά αντικείμενα αυτά -πού δέν είναι κατασκευασμένα από σπάνια υλικά- είναι φορτισμένα μέ συμβολική άξια και γι'αυτό είναι πολύτιμα: Vay' gua. Αύστηροί κανόνες και ένα σύνολο από έθιμα και τελετουργίες ρυθμίζουν τή διεξαγωγή του Κούλα. Οι άνταλλαγές γίνονται συστηματικά έτσι ώστε σχηματίζεται ένα κλειστό κύκλωμα, ένας δακτύλιος: Kula Ring, όπου τό κάθε είδος από τά πολύτιμα αντικείμενα κυκλοφορεί πάντοτε σε αντίθετη φορά από τό άλλο. Η τελετουργική αυτή άνταλλαγή δώρων συνοδεύεται όμως και από οικονομικές συναλλαγές (Wasi), πού διεξάγονται άπλά, σχεδόν κρυφά.

Τό Κούλα άποτελεί τυπικό παράδειγμα στις περισσότερες ανθρωπολογικές μελέτες, αλλά οι κλασικές αναλύσεις έγιναν από τους Malinowski (The Argonauts..., όπ. παραπ.), πού είναι και ό πρώτος πού διέκρινε σαφώς τήν οικονομική συναλλαγή από τήν κοινωνική ή τελετουργική, άνταλλαγή Mauss (Essai Sur Le Don..., όπ. παραπ.), και άλλους.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»*
Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α. Ε.

Βιβλιοπωλείο καὶ ἐκδοτικὸς οἶκος.
 Ἀπὸ τὸ 1885 στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ βιβλίου
 καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ.
 Στὶς ἐκδόσεις μας οἱ μεγαλύτεροι ἔλληνες συγγραφεῖς.
 Τὰ καλύτερα νεοελληνικὰ ἔργα.

ΠΡΟΣΕΧΕΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Βιτσαξή Β. : Πλάτων καὶ Οὐπανισάντ
 Μέξη Δ. : Ἡ Μάνη καὶ οἱ Μανιάτες
 Γερουλάνου Δ. : Θ. Κολοκοτρώνης
 Ἰορδανίδου Μ. : Διακοπὲς στὸν Καύκασο
 Κόντογλου Φ. : Θάλασσες - Καΐκια - Καραβοκώρηδες
 Κούκου Ε. : Ι. Καποδίστριας - Ὁ Ἀγωνιστὴς τῆς Ἐλευθερίας
 Κουλουμπῆ Θ. : Ἀντιμετωπίζοντας τὴν ἐξάρτησι
 Μότσιου Ι. : Ἀπολογία Ρωσικῆς Λογοτεχνίας 1830 - 1976
 Ἀθανασιάδῃ Τ. : Ὁ Γυιὸς τοῦ ἡλίου
 Μάτσα Ν. : Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Πολιτισμὸς καὶ Παράδοσι -
 Τὸ Διοκάκι τοῦ Ἀσκητῆ

ΓΙΑ ΝΕΕΣ ΚΟΠΕΛΕΣ

Pitray D. A. : Ἡ ἄγνωστη τοῦ ἑλληνικοῦ νησιοῦ

**Οἱ πὶὸ ἐπιτυχημένες σειρές
 στὴν ἑλληνικὴ τηλεόρασι**

Ἀθανασιάδῃ Τ. : Οἱ Πανθέοι
 Ἀσημακόπουλου Κ. : Ὁ Βασιλιὰς καὶ τὸ Ἄγαλμα
 Βενέζη Η. : Γαλήνη
 Καραγάτση Μ. : Γιούγκερμαν
 Περάνθη Μ. : Δαίμονας
 Παπαδιαμάντη Ἀ. : Ἡ Γυφτοπούλα
 Ρώμα Δ. : Ὁ Περίπλους - 1970 - 1870
 Τερζάκη Α. : Ἡ Μενεξεδένια Πολιτεία

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ

Τερζάκη Α. : Ἡ Πριγκηπέσσα Ἰζαμπὴ
 Κυριαζῆ Κ. : Ρωμανὸς ὁ Δ' Διογένης
 Πετσάλη Θ. : Μαρία Πάρνη

* **ΝΕΑ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:** Ἀπὸ 1ης Φεβρουαρίου 1978, Σόλωνος 60 - Ἀθῆναι 135

Η ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΤΩΝ «4»

Οι εξελίξεις στην Κίνα βρίσκονται τόν τελευταίο καιρό στο επίκεντρο της διεθνούς έπικαιρότητας. Ο θάνατος του Μάο, ή ήττα και ή καταδίκη της «συμμορίας των 4», τό 11ο συνέδριο του ΚΚΚ, ή 5η λαϊκή έθνοσυνέλευση, και οι ειδήσεις γύρω από τις αλλαγές πού συντελούνται σήμερα στην κινεζική κοινωνία προβληματίζουν όχι μόνο τούς «κινεζολόγους» ή τις πολιτικές οργανώσεις φιλοκινεζικών πολιτικών άποχρώσεων, αλλά όλους όσους ενδιαφέρονται για τή μοίρα του σοσιαλισμού στη μακρινή Άπω Άνατολή αλλά και στον τόπο τους.

Στό σημείωμα αυτό θά προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιά εικόνα της κατάστασης, πού ίσως δώσει λαβή σε γενικότερες σκέψεις σχετικά μέ τό σοσιαλισμό στην Κίνα. Τονίζουμε, όμως, προκαταβολικά ότι ή έλλειψη στοιχείων για τή συγκεκριμένη πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Κίνα καθιστά πολύ προβληματική τή συναγωγή σήγουρων συμπερασμάτων. Καί απ' αυτή τήν άποψη κάθε κατηγορηματική κρίση κινδυνεύει από πραγματολογική αυθαιρεσία και ιδεολογικές προκαταλήψεις.

Μετά τήν πολιτιστική επανάσταση

Καταρχήν θεωρούμε σκόπιμη μιά σύντομη ιστορική αναδρομή. Στά μέσα της δεκαετίας του '60 στην Κίνα, μέ πρωτοβουλία ήγετικών στελεχών του κόμματος ξεσπάει ή πολιτιστική επανάσταση. Πρόκειται για μιά πλατύτατη και άμεση παρέμβαση των λαϊκών μαζών στό πολιτικό προσκήνιο, παρέμβαση πού συγκλονίζει και φέρνει βαθιές ανακατατάξεις σ' όλο τόν κοινωνικό κορμό. Διακηρυγμένος στόχος της ήταν τό στέριωμα και ή ανάπτυξη της έξουσίας της εργατικής τάξης ενάντια στις νέες μορφές μέ τις όποιες εμφανίζεται και άγωνίζεται ή άστική τάξη κατά τή μεταβατική περίοδο στο σοσιαλισμό.

Κατά τήν πολιτιστική επανάσταση καθαιρείται, ως εκπρόσωπος της δεξιάς γραμμής μέσα στό κόμμα, δίπλα στον παλαιό ήγέτη Λί Σάο Σί και ό σημερινός αντιπρόεδρος Τένγκ Χσιάο Πίνγκ. Η τάση πού ήττήθηκε δέν δεχόταν τήν προτεραιότητα της ταξικής πολιτικής πάλης σε σχέση μέ τήν οικονομία και, στη θέση της βασικής αντίφασης μεταξύ προλεταριάτου και άστικής τάξης, τοποθετούσε τήν αντίφαση ανάπτυγμένου σοσιαλιστικού συστήματος και καθυστερημένων κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων» (10ο Συνέδριο του ΚΚΚ-1973).

Οι συσχετισμοί πού παγιώθηκαν κατά τήν πολιτιστική επανάσταση καταγράφηκαν στό 9ο Συνέδριο του ΚΚΚ τό 1969. Μεγάλες ήγετικές προσωπικότητες της πολιτιστικής επανάστασης καταζιώθηκαν ό Τσέν Μπό Τά, ό Λίν Πιάο και ή Τσιάνγκ Τσίγκ (γυναίκα του Μάο).

Τό 1970 καθαιρείται ό Τσέν Μπό Τά, μέλος ως τότε του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Έπιτροπής, αλλά τό ζήτημα δέν παίρνει διαστάσεις έξω από τά κομματικά πλαίσια. Άργότερα, στό 10ο Συνέδριο (1973) ό Τσοού Έν Λάι θά τόν χαρακτηρίσει «άντικομμουνιστικό στοιχείο της Κουόμιτανγκ, τροτσκιστή, προδότη, μυστικό πράκτορα και ρεβιζιονιστή».

Τό 1971 καθαιρείται ό Λίν Πιάο, μέχρι τότε ύπουργός Άμύνης και διάδοχος του Μάο, και άλλα πέντε μέλη του Πολιτικού Γραφείου. Οι καθαιρέσεις είναι τό άποτέλεσμα των έντονων συγκρούσεων πού προηγήθηκαν μέ επίκεντρο τόν κομματικό μηχανισμό, τό στρατό και τά εργοστάσια. Ο Λίν Πιάο κατηγορείται ως όπαδός της δεξιάς γραμμής του Λί Σάο Σί και ως οργανωτής πραξικοπήματος για τήν κατάληψη της έξουσίας πού, όμως, δέν πρόφτασε νά εκδηλωθεί.

Τό 1973 νέος συσχετισμός δυνάμεων εμφανίζεται στό 10ο Συνέδριο του ΚΚΚ. Έμφανής και δυναμική θά είναι ή παρουσία των «4» της Σαγκάης (Τσιάνγκ Τσίγκ, Βάν Χούνγκ Βέν, εισηγητής του νέου καταστατικού του ΚΚΚ στό 10ο Συνέδριο, Γιάο Βέν Γιάν, θεωρητικός των «4» και Τσιάνγκ Τσουν Τζιάο) πού είναι μέλη του Πολιτικού Γραφείου ήδη από τό 9ο συνέδριο. Μετά από τό 10ο Συνέδριο (1973) και τό θάνατο του

Τσου Έν Λάι (1975) αποκαθίσταται ως μέλος της Κεντρικής Έπιτροπής ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, αλλά τον Απρίλιο του 1976 καθαιρείται εκ νέου ύστερα από βίαιες συγκρούσεις μέσα κι έξω από τό κόμμα. Χαρακτηριστικά, η απόφαση της Κεντρικής Έπιτροπής μετά τό θάνατο του Μάο αναφέρει: «Θά παραμένουμε πιστοί στίς τελευταίες θελήσεις του προέδρου Μάο (...) φέρνοντας σέ βάθος τήν κριτική έναντιον του Τένγκ Χσιάο Πίνγκ και εξακολουθώντας τήν πάλη έναντιον της δεξιιάς παρέκκλισης πού άμφισβητούσε τά σωστά συμπεράσματα της πολιτιστικής επανάστασης, ισχυροποιώντας και αναπτύσσοντας τίς κατακτήσεις της μεγάλης προλεταριακής πολιτιστικής επανάστασης».

Τόν Οκτώβρη του 1976, σ' ένα κλίμα συγκρούσεων και άναταραχής πού επακολούθησε τό θάνατο του Μάο (Σεπτέμβριος), καθαιρούνται οί «4» της Σαγκάης ως εκπρόσωποι της άστικής τάξης στό κόμμα, και διάδοχος του Μάο ανακηρύσσεται ο Χούα Κούο Φένγκ, ύπουργός Δημοσίας Ασφαλείας από τό 1975. Οί άναταραχές συνεχίζονται και τούς επόμενους μήνες, όπου πάντως ο Χούα καταφέρνει νά σταθεροποιηθεί στην έξουσία. Σ' αυτές τίς συνθήκες συνέρχεται τό 11ο Συνέδριο του ΚΚΚ. Ήγετική φυσιογνωμία δίπλα στον Χούα αναδεικνύεται ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, πού έχει έν τώ μεταξύ άποκατασταθεί εκ νέου.

Τό 11ο Συνέδριο διακηρύσσει τό νικηφόρο τέλος της πρώτης πολιτιστικής επανάστασης και τήν έξόντωση των «4» των οποίων «τά εγκλήματα έχουν διαβρώσει τό κόμμα σάν οργανισμό και τά μυαλά των μελών». Στό 11ο Συνέδριο προβάλλονται οί άκόλουθοι στόχοι: συνέχιση της πάλης έναντι στους «4», ενίσχυση του κρατικού και κομματικού μηχανισμού, «νά γίνει ή Κίνα μιά ισχυρή σοσιαλιστική χώρα μέ σύγχρονη γεωργία, βιομηχανία, έθνική άμυνα, επιστήμη και τεχνολογία, ως τό τέλος του αιώνα». Οί έννοιες τάξη και πειθαρχία παίρνουν τό πάνω χέρι, ένω σέ επίπεδο προσώπων ή Κεντρική Έπιτροπή ανανεώνεται κατά 40%.

Σέ ό,τι άφορά τήν οργανωτική λειτουργία του κόμματος παρατηρείται ένα είδος κλεισίματος πός τίς μάζες: γιά νά γίνει κάποιος μέλος χρειάζεται νά δοκιμασθεί επί ένου χρόνου. Παράλληλα συγκροτούνται παντού επιτροπές έλέγχου της πειθαρχικότητας των μελών πού «δέν άγωνίζονται έναντι σέ όλες τίς παραβιάσεις της κομματικής πειθαρχίας».

Οί έρμηνείες των εξελίξεων στην Κίνα

Ένδιαφέρον είναι νά δούμε ποιές έρμηνείες προτάθηκαν ως τώρα γιά τίς εξελίξεις στην Κίνα. Σχηματικά μπορεί νά καταταχτούν σέ τέσσερις κατηγορίες.

1. "Οτι πρόκειται γιά φατριαστικές συγκρούσεις ήγετικών ομάδων γιά τή νομή της έξουσίας.
2. "Οτι πρόκειται γιά σύγκρουση του πολιτικού ρεαλισμού μέ τόν έξτρεμισμό, και νίκη του πρώτου.
3. "Άλλοι παραδέχονται τήν κυρίαρχη άποψη της κινεζικής ήγεσίας, μέ βάση τό επιχείρημα ότι μόνο αυτή είναι άρμόδια νά κρίνει.
4. "Ορισμένοι, τέλος, πιστεύουν ότι τή φάση της πολιτιστικής επανάστασης τή διαδέχεται μιά δεξιιά φάση όπου εκκαθαρίζονται σταδιακά -και μάλιστα μέ τή ρετινιά του «δεξιού»- όλοι οί ήγέτες πού άνέδειξε ή πολιτιστική επανάσταση.

Οί τέσσερις αυτές έκδοχές είναι λίγο πολύ εκτός πραγματικότητας, και δέν καταφέρνουν νά έρμηνεύσουν πειστικά τή συνολική πορεία των ταξικών συγκρούσεων και των πολιτικών άνακατατάξεων στην Κίνα.

Ή πρώτη έκδοχή δέν είναι παρά ή κλασική άστική έρμηνεία πού, έχοντας άπορρίψει τό κοινωνικό καθεστώς της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, θέλει άπλώς νά έπαληθεύσει τή δική της πολιτική τοποθέτηση. Δηλαδή: κομμουνισμός=φατριαστικές συγκρούσεις=πολιτική άνωριμότητα κλπ. Άστισμός=δημοκρατία=πολιτική ώριμότητα=ευρωπαϊκό πνεύμα, κλπ.

Ή δεύτερη έκδοχή βασικά προέρχεται από τόν προοδευτικό άστικό τύπο της Δύσης. Τήν ίδια όμως περίπου άποψη αποδέχονται και τά ΚΚ της Δυτ. Ευρώπης. Χαρακτηριστικά ή γαλλική εφημερίδα «Ούμανιτέ» έγραφε: τό 11ο συνέδριο πιστοποιεί ότι (οί

Κινέζοι) απομακρύνονται από τη βολонταριστική πρακτική για να προσχωρήσουν στον πολιτικό ρεαλισμό που έλειπε από χρόνια». Και εδώ το πρόβλημα αντιμετωπίζεται με ήθικα κριτήρια, και αποφεύγεται το ζήτημα των ταξικών σχέσεων. Τα αξιολογικά αντιθετικά ζεύγη ρεαλισμός/υπερεπαναστατισμός, τάξη/χάος, πρόοδος/πολιτικολογία, ανάπτυξη/υπανάπτυξη, αντικαθιστούν τη συγκεκριμένη ανάλυση των προβλημάτων και υιοθετούνται διάφορα άπριόρι.

Η τρίτη έκδοχή δεν είναι παρά η άρνηση κάθε προσπάθειας να ερμηνευτούν οι αλλαγές στο όνομα μιας, σχεδόν θεοκρατικής, παραδοχής του νέου παγκόσμιου επαναστατικού κέντρου.

Η τέταρτη έκδοχή έχει τα πιο πολλά στοιχεία με το μέρος της. Έτσι, όσοι δεν ανακάλυψαν πρόσφατα την κινεζική επανάσταση, ξέροντας ότι ενώ ο Λί Σάο Σί και ο Τένγκ βρίσκονταν πάντα «δεξιά», ο Τσέν Μπό Τά και ο Λίν Πιάο βρίσκονταν πάντα «αριστερά», ότι δεν συμποτάρισαν την πολιτιστική επανάσταση αλλά πρωτοστάτησαν σ' αυτήν κλπ. Είναι γνωστό επίσης ότι, από τα 15 ζώντα μέλη του Πολιτικού Γραφείου που εκλέχτηκαν στο 9ο Συνέδριο, τα 10 έχουν καθαρευθεί. Όσοσο και αυτή η άποψη βασίζεται σε μιά, επίσης αξιολογική δυαδική αντίθεση, που δεν μπορεί να κρύψει τον εμπειρισμό της: από τη μιά «ή επαναστατική αριστερά» (εδώ αθροίζονται οι ήγέτες που εκκαθαρίστηκαν ως το 10 συνέδριο), από την άλλη ή «ρεβιζιονιστική αριστερά» (εδώ κατατάσσεται η σημερινή ήγεςία του ΚΚΚ). Οι «4» σ' αυτή την αντίληψη χαρακτηρίζονται σαν αριστεροί «κεντριστές», μιά και πριν από την εκκαθάρισή τους είχαν συμμαχήσει με τους «ρεβιζιονιστές» ενάντια στον Λίν Πιάο.

Η κινεζική επανάσταση, τομή στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα

Ένα από τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της κινεζικής επανάστασης είναι ότι άρνήθηκε τη γραμμή και την ιδεολογία που προοδευτικά επικρατεί μετά το θάνατο του Λένιν στο ΚΚΣΕ και την Γ' Διεθνή (άλλα και στις αντιπολιτευτικές αριστερές ομάδες, τροτσκιστικής συνήθως απόχρωσης). Η κινεζική επανάσταση άρνήθηκε την ιδεολογία που βασιζόταν στον οικονομισμό και την υποτίμηση της πολιτικής ταξικής πάλης, την ιδεολογία που θεωρούσε τις παραγωγικές δυνάμεις κινητήρια δύναμη της ιστορίας και που απόπλιζε πολιτικά τους κομμουνιστές στον άγωνα τους «για να αλλάξουν τον κόσμο».

Ήδη λοιπόν πριν ακόμη η εργατική τάξη στην Κίνα κατακτήσει την έξουσία, την εποχή που μεσουρανούσε η «θεωρία» ότι το πᾶν εξαρτάται από την ανάπτυξη των «παραγωγικών δυνάμεων» και που όλα τα σοβιετικά έγχειρίδια «ἀποδείκνυαν» ότι «πρώτα αλλάζουν οι παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας, στη συνέχεια και σέ αντίστοιχια μ' αυτές αλλάζουν και οι παραγωγικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους» (Στάλιν), ή κινεζική επανάσταση διακήρυξε θαρραλέα: «Πρώτα μετασχηματίζεται το εποικοδόμημα και ο κρατικός μηχανισμός και επικρατούν, χωρίς ακόμη να έχουν διαδοθεί οι ιδέες που επιτρέπουν να κατακτηθεί η πραγματική έξουσία. Η μεγάλη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων έρχεται πάντοτε μετά από το μετασχηματισμό των σχέσεων παραγωγής» (Μάο). Η διαφορά είναι θεμελιακή. Είναι η διαφορά του οικονομισμού (της κυρίαρχης μορφής που παίρνει η άστική ιδεολογία μέσα στο μαρξισμό) και μαρξισμού-λενινισμού. Και τα αποτελέσματα από κεί και πέρα διαφέρουν θεμελιακά, αν και είναι άμεσα συγκρίσιμα. Θα αναφέρουμε ένα μόνο παράδειγμα. Όταν η Διεθνή, βασισμένη στον καταστροφισμό της οικονομιστικής αντίληψης (που θεωρεί ότι ο καπιταλισμός, λόγω της οικονομικής κρίσης και των εσωτερικών του αντιφάσεων, καταρρέει) χρεοκοπεί μπροστά στον ανερχόμενο φασισμό, δηλώνοντας ότι η ταξική πάλη του προλεταριάτου γνωρίζει μόνο φάση επιθετικής ανόδου πριν από την επανάσταση, ή κινεζική επανάσταση καθόριζε την τακτική της μέσα από την επιστημονική μελέτη της συγκυρίας και τον διαρκή έντοπισμό των διαφορετικών φάσεων επίθεσης-άμυνας-σταθεροποίησης του ταξικού άγωνα.

Και ένα τελευταίο σημείο. Η κινεζική επανάσταση, και κυρίως η πολιτιστική, κατέδειξε με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο τη βαρύτητα των θεωρητικών διατυπώσεων του Λένιν πώς «ή δικτατορία του προλεταριάτου», ή ιστορική δηλαδή περίοδος του σοσιαλισμού, δεν είναι τακτική ή φάση που οδηγεί σε κάποιους ενδιάμεσους σταθμούς, αλλά είναι ή φάση μετάβασης στην άταξική κομμουνιστική κοινωνία μέσα από δρόμο γεμάτο αντιφάσεις και συγκρούσεις, δρόμο τελικά διπλής κατευθύνσεως. Η λενινιστική άποψη

«ή ταξική πάλη δέν εξαφανίζεται κάτω από τή δικτατορία του προλεταριάτου, παίρνει μόνο άλλες μορφές» δέν ήταν κενό γράμμα ή θεωρητική διαπίστωση αλλά θεμελιική θέση γιά τήν οργάνωση τής πολιτικής παρέμβασης τής εργατικής τάξης.

Έτσι, γιά πρώτη φορά ύστερα από δεκαετίες μπορέσαμε νά θυμηθούμε πώς σοσιαλιστική σχεδιοποίηση τής παραγωγής δέν είναι κάποιες διοικητικές αποφάσεις, αλλά, μιά ταξική σχέση πού εγγυάται τήν κρατική κυριότητα στά μέσα παραγωγής χάρη στή λαϊκή πολιτική παρέμβαση. Η παρέμβαση αυτή καταπολεμά καί περιορίζει τίς τάσεις αυτόνομης τών επιχειρήσεων, τάσεις ένυπαρκτες στίς παραγωγικές μονάδες πού διατηρούν, άναγκαστικά, τήν εργασιακή διαδικασία καί τίς εργασιακές σχέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Πού σημαίνει ότι τό προχώρημα του σοσιαλισμού συνεπάγεται τήν ποιοτική άλλαγή τών παραγωγικών δυνάμεων κάτω από τίς νέες (σοσιαλιστικές) σχέσεις παραγωγής πού συνεχώς θά έδραιώνονται καί θά ένοποιούνται σέ μιά επίπονη πορεία «μαρασμού του κράτους».

Είδαμε έτσι στήν Κίνα τίς επιχειρήσεις νά έπαναστατικοποιούνται, είδαμε νά προκύπτει μιά νέα κοινωνική δομή, ή «λαϊκή κομμούνα» σάν παραγωγική μονάδα, κέντρο άσκησης τής πολιτικής έξουσίας καί χώρος ιδεολογικής δουλειάς. Κατάβλαμε τελικά πώς οι καπιταλιστικές σχέσεις όχι μόνο είναι παρούσες όλη αυτή τήν περίοδο αλλά κι ότι αποτελούν τό αντίπαλο δέος πού συνεχώς άπειλει τό σοσιαλισμό. Καί πώς ή εξάλειψή τους, ή κατάργηση κάθε σχέσης κυριαρχίας-ύποταγής μπορεί νά είναι άποτέλεσμα ενός συνειδητού πολιτικού άγώνα ένάντια στον καπιταλιστικό τύπου κοινωνικό καταμερισμό τής εργασίας καί τίς άστικές σχέσεις πού άναπόφευκτα εξακολουθούν νά υπάρχουν στον κρατικό καί τον οικονομικό μηχανισμό.

Φυσικά όλα αυτά δέν άναδείχτηκαν σάν μιά ολοκληρωμένη κατάφαση ή, επί τό χεικελιανότερο, σάν ή άρνηση τής άρνησης του μαρξισμού. Όλα αυτά άναδεικνύονται καί άποκρύβονται, κατακτώνται καί χάνονται στή διάρκεια μιάς άντιφατικής διαδικασίας όπου ο μαρξισμός συνυπάρχει καί συγκρούεται με τον οικονομισμό, ο οικονομισμός καί ο εμπειρισμός οδηγούν στό ρεφορμισμό ή τον άριστερισμό, ο ρεφορμισμός συγκρούεται με τον άριστερισμό καί οι δύο μαζί με τό μαρξισμό, ή πρωτοπόρα λαϊκή παρέμβαση άντιπαλεύει τον πατερναλισμό καί τον αυθορμητισμό, τό σχέδιο άντιπαλεύει τίς έξουσίες αυτοδιεύθυνσης τών επιχειρήσεων καί ή σοσιαλιστική ιδεολογία τον έλιτισμό τής ξεειδίκευσης.

Όλα αυτά «μαζί καί ταυτοχρόνως» κάνουν τή διαχωριστική γραμμή τών «δύο δρόμων» δυσδιάκριτη διά γυμνού οφθαλμού.

Η πολιτική σημασία τών άνακατατάξεων

Στήν πολιτιστική επανάσταση συντρίβεται ή δεξιά άπόκλιση πού, ως τό 9ο συνέδριο, συγκροτούν με τή «γραμμή Μάο». Η πολιτική καί θεωρητική παρουσία του Μάο άποτελοΰσε σ' όλη σχεδόν τή ζωή τής κινεζικής επανάστασης, ως τό 11ο συνέδριο, σημαντικότατο παράγοντα γιά τήν έπιβολή τής μαρξιστικής γραμμής. Μετά, όμως, από τή συντριβή τής δεξιάς άπόκλισης γίνεται φανερό ότι ή οίκοδόμηση του σοσιαλισμού δέν κινδυνεύει μόνο άπ' τά «δεξιά» αλλά καί από τά «άριστερά». Η ύποκλιση μπροστά στό αυθόρμητο καί ή ύποτίμηση τής καθοδηγητικής επέμβασης του κόμματος, ο εμπειρισμός καί ο άντιθεωρητισμός, τό δόγμα «ό,τι πούν οι μάζες είναι πάντα σωστό», ή συγκέντρωση τής κριτικής στό πρόσωπα καί ή ύποτίμηση τών βαθύτερων αιτιών ήταν βασικά χαρακτηριστικά τής γραμμής Τσέν Μπό Τά καί Λίν Πιάο. Ο κίνδυνος διάλυσης τής καθοδηγητικής λειτουργίας του κόμματος μέσα στό αυθόρμητο ήταν ύπαρκτός.

Η ήττα τής άριστερίστικης παρέκλισης οφείλεται στήν συμμαχία τών «4» τής Σαγκάης (πού είχαν καθιερωθεί σάν οι πιο πιστοί εκφραστές τής γραμμής Μάο) καί τής «μετριοπαθούς» τάσης Τσου Έν Λάι (γύρω από τον οποίο άθροίζονται όλα τά παλιά ήγετικά στελέχη του κόμματος πού στό παρελθόν είχαν δείξει άρκετή διστακτικότητα στό άνοιγμα τής πολιτιστικής επανάστασης ή είχαν κατηγορηθεί γιά γραφειοκρατία, δογματισμό, ύποστήριξη τής «θεωρίας τών παραγωγικών δυνάμεων»). Φυσικά ή συμμαχία αυτή δέν είναι ούτε άμοιρη άντιφάσεων ούτε ισότιμη. Ο τύπος τής κριτικής στον Λίν Πιάο ως τό 10ο συνέδριο (άφορισμός χωρίς συγκεκριμένη κριτική θέσεων) δείχνει πώς πρόκειται γιά συμβιβασμό σέ μιά κοινά άποδεχτή φόρμουλα. Πολύ γρήγορα όμως γίνεται έμφανές ότι ή ιδεολογική ήγεμονία κατακτιέται από τους «4». Τό 11ο συνέδριο τό άναγνωρίζει άλλωστε, έπισημαίνοντας ότι οι «4» έλέγχανε τά μέσα

ενημέρωσης, τήν προπαγάνδα, τά πανεπιστήμια, «έδιναν γραμμή» γιά τήν τέχνη κλπ. Οί «μετριοπαθείς», αντίθετα, έλέγχουν τίς ανώτερες θέσεις τής κομματικής ιεραρχίας καί τά νευραλγικά σημεία του κρατικού μηχανισμού καί του στρατού.

Ο συσχετισμός στόν κομματικό μηχανισμό είναι πάντως ρευστός. Στο 10ο συνέδριο οί «4» καταφέρνουν νά επιβάλουν τό «άνοιγμα» του κόμματος γιά νά υπάρξει στενότερη σύνδεση μέ τίς μάζες αλλά καί γιά νά αποδυναμώσουν τούς «μετριοπαθείς».

Σπάνια -άν έξαιρέσει κανείς τόν Μάο- συμπεκνώνονται μέ τόση σαφήνεια καί καθαρότητα τά πολιτικά συμπεράσματα τής πολιτιστικής επανάστασης όσο στά θεωρητικά καί καθοδηγητικά κείμενα των «4» αυτής τής περιόδου. Άλλά άς δοϋμε τά ιδεολογικά καί πολιτικά χαρακτηριστικά των άπόψεών τους. Η τάση παλινρόθωσης του καπιταλισμού δέν χρεώνεται στίς πολιτικές προθέσεις προσώπων αλλά αναλύεται σάν άποτέλεσμα τής (αναπόφευκτης) ύπαρξης των κανόνων καί εφαρμογών του άστικού δικαίου. «Τό άστικό δίκαιο πού συνεχίζει νά διέπει τήν κατονομή καί τήν ανταλλαγή των αγαθών καί στό σοσιαλισμό πρέπει νά περιορίζεται κάτω άπό τή δικτατορία του προλεταριάτου, ώστε κατά τή διάρκεια τής μακρόχρονης σοσιαλιστικής επανάστασης νά περιοριστούν βήμα πρós βήμα οί τρεις μεγάλες διαφορές (μεταξύ εργατών καί άγροτών), πόλης καί ύπαιθρου, χειρωνακτικής καί πνευματικής εργασίας) ώστε νά δημιουργηθούν σταδιακά οί προϋποθέσεις γιά τήν κατάργηση αυτών των διαφορών», έγραφε ο Γιάο Βέν Γιάν. Οί αναλύσεις του Γιάο έπιτό ότι τό άστικό δίκαιο καί οί εφαρμογές του πού τό προωθούν άνασυγκροτούν τήν άστική τάξη άν καί ήγεμονεύομενη σάν τάξη) στόν κρατικό μηχανισμό καί τό μηχανισμό ένίσχυσης του άστικού δικαίου, τήν ιδεολογικοπολιτική άνασυγκρότηση τής άστικής τάξης.

Τά συμπεράσματά τους προσπάθησαν νά τά ύλοποιήσουν μέ τά έξής μέτρα: έδωσαν προτεραιότητα στην επαναστατικοποίηση καί αλλαγή του χαρακτήρα των επιχειρήσεων καί όχι στόν τεχνικό έκσυγχρονισμό τους μέ μέσα παραγωγής πού προσιδιάζουν στόν κοινωνικό καταμερισμό εργασίας του άναπτυγμένου καπιταλισμού. Προτιμήθηκε ή έπιλογή φοιτητών καί διευθυντών προερχόμενων άπό τήν εργατική τάξη στή βάση πολιτικών κριτηρίων, έπιλογή πού άφέθηκε στους ίδιους τούς εργάτες, ενώ θεσμοθετήθηκε ή κατά διαστήματα έπιστροφή στην εργατική χειρωνακτική δουλειά. Στην παιδεία έπιδίωξαν τόν «περιορισμό τής διαίρεσης διδάσκοντων-διδασκομένων καί έπιζήτησαν τή στράτευση των διανοομένων γιά τή συνάρθρωση τής διαδικασίας παραγωγής καί εκπαίδευσης. Τέλος, σ' ό,τι άφορά τήν ιδεολογική ταξική πάλη δήλωσαν: «Ο κύριος έχθρός είναι ο έμπειρισμός». Όλα αυτά, είναι προφανές, άμφισβητούσαν τούς ύλικούς καί ιδεολογικούς όρους ύπαρξης των μετριοπαθών πού έλέγχανε τίς διευθυντικές θέσεις του κρατικού καί οικονομικού μηχανισμού. Τό γεγονός αυτό, καί ταυτόχρονα ή άποδυνάμωση τους μετά τό θάνατο του Τσου Έν Λάι, ώθει τούς μετριοπαθείς στό νά συμμαχήσουν μέ τήν παλαιά δεξιά πού μετά τήν αυτοκριτική της ήταν διαθέσιμη. Έτσι, άποκαθίσταται ο Τένγκ.

Οί «4» άντεπιτίθενται προσπαθώντας νά κινητοποιήσουν τίς μάζες γιά μια νεα φάση τής πολιτιστικής επανάστασης. Πρόκειται γιά τήν έκστρατεία πού ονομάστηκε «άγώνας ένάντια στόν Κομφούκιο». Οί έλλιπείς προσβάσεις στόν κρατικό μηχανισμό καί, ίσως, κάποιες ύπέρ τό δέον προχωρημένες επιθέσεις ένάντια στά «προνομιούχα στρώματα» είχαν σάν άποτέλεσμα τόν σχετικά περιορισμένο χαρακτήρα του άγώνα «ένάντια στόν Κομφούκιο». Παρ' όλα αυτά όμως ή δεξιά ήττάται, πράγμα πού έπισημοποιείται μέ τήν καθαίρεση του Τένγκ. Οί μετριοπαθείς όμως άποκρούουν τήν έπίθεση καί διατηρούν τίς θέσεις τους.

Σ' αυτή τή φάση, καί ένώ οί δυνάμεις των δύο ρευμάτων άνασυγκροτούνται, πεθαίνει ο Μάο. Έτσι έξαφανίζεται ο βασικότερος παράγοντας πού έγγύοταν τήν ισορροπία δυνάμεων ή μάλλον τήν ιδεολογική πολιτική ήγεμονία των «4» μολονότι οί «μετριοπαθείς» έλέγχουν τόν κρατικό μηχανισμό. Η σύγκρουση μεταξύ των δύο ρευμάτων όξύνεται. Χώρος τής σύγκρουσης, πέρα άπό τό κόμμα, άποβαίνει ο στρατός, όπου οί «4» προσπαθούν νά κινητοποιήσουν τή βάση του ένάντια στην «άστική τάξη του στρατού».

Μετά άπό λίγες βδομάδες ή σύγκρουση θά τελειώσει μέ τή συντριβή τής «όμάδας των 4». Οί μετριοπαθείς οικοδομούν τήν έξουσία τους χτίζοντας πάλι τίς γέφυρες μέ τή δεξιά. Ο Τένγκ άποκαθίσταται καί πάλι.

Ο νέος συνασπισμός, μετά τη σταθεροποίησή του στην εξουσία, σπεύδει να καλύψει τό χαμένο έδαφος στο ιδεολογικό επίπεδο. Η «άντεπαναστατικότητα» της ομάδας των «4» αποδεικνύεται από τις θέσεις που υποστήριζαν. Οι θέσεις της νέας ήγεςίας είναι άκριβώς αντίθετες: «Στό έσωτερικό του Κόμματος του προλεταριάτου εμφανίζονται άναπόφευκτα εκπρόσωποι της άστικής τάξης αλλά σίγουρα όχι μιά άστική τάξη» (...) «Πήγαιναν (οί «4») ένάντια στή διδασκαλία του προέδρου Μάο, ότι ό ρεβιζιονισμός άποτελεί σήμερα τόν κύριο κίνδυνο» (...) «Στό όνομα της κριτικής του έμπειρισμού θέλησαν νά πολεμήσουν και νά άπομακρύνουν τά καθοδηγητικά στελέχη του κόμματός μας» (Pekin Information).

Η ιδεολογία της νέας ήγετικής ομάδας είναι ένα άμάλγαμα έμπειρισμού και ιδιότυπου οικονομισμού. Ο κλασικός οικονομισμός που άποδίδει τήν προτεραιότητα στην άνάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων εξακολουθεί νά είναι άπορριπτός, άπορρίπτεται όμως ή συγκαλύπτεται και ή θέση της άνάγκης νά αλλάξουν ποιοτικά οι παραγωγικές δυνάμεις κάτω από τις νέες σχέσεις παραγωγής. «Τό νά έναντιωθούμε στή θεωρία των παραγωγικών δυνάμεων δέν σημαίνει ότι άπορρίπτουμε τόν έκσυγχρονισμό της παραγωγής» (Pekin Information). Άλλά και ό κλασικός οικονομισμός άρχίζει δειλά δειλά νά εμφανίζεται. «Οί παραγωγικές δυνάμεις άποτελούν τόν πιο έπαναστατικό παράγοντα. Είναι άναγκαίο νά συνεχίσει κανείς τήν έπανάσταση στόν τομέα των σχέσεων παραγωγής έτσι ώστε νά μπορούν νά άντιστοιχούν καλύτερα στην άνάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων» (Χούα Κούο Φένγκ στό 11ο συνέδριο). Η έπαναστατικοποίηση του σχολείου, ή χειρωνακτική έργασία των διανοουμένων, ή κυριαρχία των πολιτικών κριτηρίων για τήν έπιλογή, σάν στοιχείο του συνειδητού πολιτικού άγώνα, άνακόπτονται. Η Pekin Information θά γράψει για τούς «4»: «Η δήθεν εξάλειψη του άστικού δικαίου και ή δήθεν πραγματοποίηση του κομμουνισμού δέν ήταν παρά μόνο άπάτη». Πάντως όλα τά στοιχεία δείχνουν ότι ύπάρχουν ισχυρότατες άντιστάσεις στην νέα ήγετική γραμμή. Η άγωνία για τήν άπήχηση της ομάδας των «4» είναι μόνιμη στις καθοδηγητικές άποφάσεις. Γι' αυτό και ή νέα ήγεςία άναγκάζεται νά θεσπίσει οργανωτικά μέτρα σχεδόν πρωτοφανή για τό ΚΚΚ.

Κανείς δέν μπορεί νά προδικάσει τή μελλοντική πορεία του σοσιαλισμού στην Κίνα. Άλλωστε, και τό τόνιασμα στην άρχή, λείπουν τά στοιχεία. Ώστόσο ή σιβυλλική ρήση του Μάο άποκτά μιά παράδοση έπικαιρότητα: «Είμαι πεισμένος ότι άν λάβει χώρα στην Κίνα ένα άντικομμουνιστικό πραξικόπημα σκηνοθετημένο από τούς δεξιούς τότε αυτοί δέν πρόκειται ποτέ νά βρούν ήσυχία, και ή κυριαρχία τους θά είναι πιθανότατα βραχύβια, γιατί δέν θά τό έπιτρέψουν όλοι οι έπαναστάτες που έκπροσωπούν τό 90% του πληθυσμού.»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΟΣ

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Τόν Μάρτιο του 1977 ή άνοδος των δυνάμεων της γαλλικής άριστερας, και ιδιαίτερα ύστερα από τις δημοτικές έκλογές, γίνεται πραγματικότητα. Οι έκτιμήσεις που γίνονταν τότε τοποθετούσαν τήν πλειοψηφία των Γάλλων στο πλευρό της άριστερας και προδίκασαν τή νίκη της στις κοινοβουλευτικές έκλογές που προβλέπονται για τόν Μάρτιο του 1978. Όμως, από τότε μέχρι σήμερα, τά γεγονότα δέν εξελίχτηκαν όπως έλλιξε και ήθελε ό πολύς κόσμος.

Όπως είναι γνωστό από τήν τρέχουσα ειδησεογραφία, τό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα ήδη από τόν Μάιο του 1977 προσπαθεί νά προσαρμόσει όρισμένα σημεία του Κοινού Προγράμματος (που είχε συμφωνηθεί μεταξύ ΓΚΚ, Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος και Ριζοσπαστών της Άριστερας, τό 1972) στα σημερινά δεδομένα της γαλλικής κοινωνίας. Γιατί, πραγματικά, όταν είχε ύπογραψει τό Κοινό Πρόγραμμα, ή κρίση που συγκλονίζει σήμερα τόν καπιταλιστικό κόσμο και ιδιαίτερα τις ευρωπαϊκές κοινωνίες δέν είχε άκόμη ξεσπάσει. Τό άντικειμενικό δίλημμα που άνέδειξε ή κρίση θά

μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: η πρόκειται για μία διαδικασία μετάβασης στο σοσιαλισμό ή για διαδικασία βαθιών αναδιαρθρώσεων του καπιταλιστικού συστήματος πάνω σε νέες βάσεις και σε βάρος του εργατικού κινήματος. Οι αναπροσαρμογές του Κοινού Προγράμματος που πρότεινε το ΓΚΚ αυτή την έννοια είχαν.

Οι διαφωνίες σοσιαλιστών — κομμουνιστών

Τό Σοσιαλιστικό Κόμμα ήταν υποχρεωμένο να απαντήσει. "Αν αποδέχονταν τις προτάσεις του ΓΚΚ θα σήμαινε υποχώρηση, άρα κρίση στο έσωτερικό του, αν άρνούταν τις προτεινόμενες αναπροσαρμογές του Κ.Π., θα προκαλούσε κρίση και ένδεχόμενα διάλυση της συμμαχίας. Η συνέχεια είναι περίπου γνωστή. Τό ΓΣΚ δέν απαντάει άμεσα, και ό Μιττεράν καλύπτει τις διαφορές με ύπεκφυγές. Τό ΓΚΚ δζύνει τις πιέσεις επιδιώκοντας την άποδοχή των προτάσεων του, ενώ τό Συνέδριο του ΣΚ, στις 17 'Ιουνίου (βλ. Πολίτη τεύχ. 12) δίνει έμμεσα άρνητική άπάντηση σ' αυτές τις προτάσεις. Συγχρόνως τό ΣΚ συσφίγγει την οργανωτική του διάταξη προετοιμαζόμενο, μεταξύ των άλλων, για την πολεμική που έτοιμάζεται να έξαπολύσει τό ΓΚΚ. Πραγματικά, η πολεμική άρχίζει πάνω σε δευτερεύοντα σημεία του Κοινού Προγράμματος, όπως τό κατώτερο όριο μισθών, περνάει στις έθνικοποιήσεις μερικών άκόμη μονοπωλίων και των θυγατρικών τους εταιρειών, την έθνική άμυνα, για να κορυφωθεί με την κριτική για την ταξική φύση και τον ιδεολογικό χαρακτήρα του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η έθνικοποίηση όρισμένων άκόμη μονοπωλίων, εκτός από τά καταρχήν συμφωνημένα στο Κοινό Πρόγραμμα, μαζί με την έθνικοποίηση του συνόλου των μετοχών των θυγατρικών τους εταιρειών, θά είναι στη συνέχεια τό λάιτ-μοτιβ της πολεμικής.

Τό ΓΚΚ προτείνει να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα έθνικοποιήσεων μερικά άκόμη μονοπώλια όπως και τό σύνολο των θυγατρικών τους εταιρειών (1.450 περίπου). Στη συνέχεια, και όταν η πολεμική έχει όξυνθεί, υποχωρεί στις 700 θυγατρικές αλλά διατηρεί πάντα την άποψη της πλήρους (100%) άπορρόφησης των μετοχών τους από τον κρατικό τομέα της οικονομίας. Τό ΓΣΚ, προσπαθώντας να διατηρήσει κάποια περιθώρια έλιγμών, επιμένει άρχικά στην παλαιά συμφωνία για τις έθνικοποιήσεις, αλλά άργότερα ανεβάζει τον αριθμό των προς έθνικοποίηση θυγατρικών σε 200 περίπου έναντι των 80 που δεχόταν άρχικά. Διατηρεί όμως πάντα την άποψη της κατά 50% έξαγοράς των μετοχών των θυγατρικών, δηλαδή έμμένει (σε αριθμούς εταιρειών και ποσοστό κεφαλαίων) στην περιορισμένη επέκταση του κρατικού τομέα της οικονομίας. Η πολεμική διαρκώς όξυνεται. Στη συνάντηση κορυφής, στις 13 του Σεπτεμβρίου, η κρίση μετατρέπεται σε ρήξη. Οι 'Αριστεροί Ριζοσπάστες διακόπτουν τις διαπραγματεύσεις δηλώνοντας: « Ένωμένη άριστερά και διευρυνόμενη δημοκρατία, ναι! Κρατικό καπιταλισμό και κολεκτιβισμό, όχι!». Με την πίεση όρισμένων στρωμάτων του κέντρου που μετακινούνται προς τά άριστερά, αλλά και της δικής τους βάσης, οι Ριζοσπάστες άναγκάστηκαν να άντιδράσουν στις προτάσεις του ΓΚΚ, εκμεταλλεόμενοι την ήδη υπάρχουσα κρίση μεταξύ ΓΚΚ και ΣΚ. Έτσι κατάφεραν να δείξουν ότι υπάρχουν. Τό περιεχόμενο των δηλώσεων των Ριζοσπαστών της 'Αριστεράς υπογραμμίζει με σαφήνεια τό νόημα της διαφωνίας μεταξύ κομμουνιστών και των συμαχών τους, και ιδιαίτερα τη διαφωνία με τις συντηρητικότερες τάσεις που έδράζουν στο ΣΚ και τους Ριζοσπάστες.

Οι έθνικοποιήσεις των μονοπωλιακών συγκροτημάτων, και κυρίως ό αριθμός και τό ποσοστό κεφαλαίου των προς έθνικοποίηση θυγατρικών εταιρειών, θά αποτελέσουν και στην έπόμενη συνάντηση (ή όποια με τη σειρά της θά αναβληθεί, αλλά αυτή τη φορά επ' άόριστον) τό κεντρικό σημείο της διαφωνίας. Η βασική διαφορά έγκειται στην επέκταση του κρατικού τομέα της οικονομίας και στο ρόλο των εργαζομένων σ' αυτές τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με την άποψη των σοσιαλιστών ένα μέρος των μονοπωλίων και σημαντικότερο τμήμα των θυγατρικών τους εταιρειών παραμένει άθικτο, όπως άθικτο παραμένει και τό 50% του κεφαλαίου θυγατρικών εταιρειών για τις όποιες δέχεται μερική μόνο έθνικοποίηση. Οι σοσιαλιστές δηλαδή και οι ριζοσπάστες της άριστεράς δέν δέχονται τά μέτρα εκείνα που θά επέκτειναν τον κρατικό τομέα της έθνικής οικονομίας, θά περιόριζαν ή θά συνέτριβαν την οικονομική δύναμη των μονοπωλίων (γαλλικών και ζένων) και θά δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για μία ριζική αναδιάρθρωση της

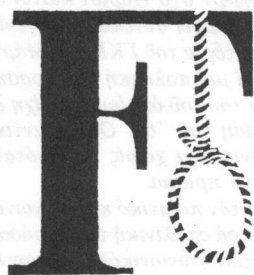
οικονομικής ζωής. Βασικό επιχείρημα που πρόβαλαν ήταν ότι δεν θα ήθελαν να καταλήξουν στον κρατικό καπιταλισμό που αφενός αναπτύσσει τη γραφειοκρατία και αφετέρου μειώνει την αποδοτικότητα της οικονομίας και, συνεπώς, θίγει το βιοτικό επίπεδο του λαού. Στην πραγματικότητα όμως δεν ήθελαν να ξεκόψουν από τα συντηρητικά κεντρικά άστικά τμήματα που τους ακολουθούν. Παράλληλα δεν ήθελαν να αυξηθεί η δύναμη της CGT (ή μεγαλύτερη εργατική συνδικαλιστική όμοσπονδία της Γαλλίας, προσκείμενη στο ΓΚΚ) ή οποία είναι ισχυρότατη στους προς εθνικοποίηση τομείς της οικονομίας και ιδίως στη μεταλλουργία. Το ΣΚ δηλαδή δεν ήθελε να έχει μετά τις εκλογές (αφού το κόμμα αυτό θα είχε την πλειοψηφία της κυβέρνησης και ίσως, άργότερα, την προεδρία του κράτους), στον ίδιο τον κρατικό τομέα την εργατική αντίπολιτευση της CGT, πράγμα που θα του μείωνε τις δυνατότητες έλιγμων. Έτσι, κύριο πρόβλημα αναδεικνύεται η κατοχή από ιδιώτες μεγάλου μέρους του κεφαλαίου. Οι πιέσεις των εν λόγω κεφαλαιούχων (και όχι μόνο αυτών) στο συντάταρο κράτος μπορεί να κάνουν ώστε να μετασπαστεί σοβαρά ο στόχος του Κοινού Προγράμματος. Η εφαρμογή του, αντί να συντελέσει στο άνοιγμα μιας διαδικασίας μετάβασης στο σοσιαλισμό, αντίθετα, μπορεί να συντελέσει ώστε το ίδιο και τα κόμματα που το πραγματοποιούν να μετατραπούν σε διαχειριστές της κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος. Και οι υπόλοιπες διαφωνίες εμπεριέχουν τις ίδιες επιφυλάξεις από την πλευρά του ΓΚΚ. Στο θέμα της εθνικής άμυνας το ΣΚ αρνείται τη σχετικά αυτόνομη άμυνα με τη χρήση και άρα την παραγωγή ατομικών όπλων που προτείνει το ΓΚΚ. Οι σοσιαλιστές άρχικά στηρίχτηκαν σε επιχειρήματα προβλημάτων περιβάλλοντος (βλ. ψηφοφόρους κινήματος ενάντια στη μόλυνση του περιβάλλοντος) και παρέπεμψαν το πρόβλημα σε δημοψήφισμα και τη λαϊκή έτυμνηγορία. Γρήγορα όμως το ΣΚ πέρασε στην πρόταση της πανευρωπαϊκής άμυνας. Στην προκειμένη περίπτωση ένα γλιότρημα προς το άμυντικό σύστημα του NATO ήταν πολύ πιθανό, μιά που αυτό καλύπτει την «πανευρωπαϊκή» άμυνα με την ατομική του όμπρέλα.

Ο συσχετισμός δυνάμεων της συμμαχίας

Είναι λοιπόν φανερό πώς οι διαφορές ΣΚ και ΓΚΚ είναι διαφορές που άφορούν τη στρατηγική του κινήματος. Ο συσχετισμός των δυνάμεων στην κοινωνική βάση αυτών των κομμάτων, θα καθορίσει κυρίως ποιά κατεύθυνση θα πάρει ή συμμαχία της άριστερας. Άλλά, ο συσχετισμός δυνάμεων καίτοι βαρραίνει ύπέρ του ΣΚ, σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά, ρευστοποιείται διαρκώς.

Τό Σοσιαλιστικό κόμμα δυνάμωσε και έφτασε σήμερα να άποτελεί τό μεγαλύτερο κόμμα της άριστερας και ίσως τό μεγαλύτερο πολιτικό κόμμα της Γαλλίας. Η έπιτυχία του αυτή όφείλεται στο ότι κατάφερε να άπαλλαγεί από τη σοσιαλδημοκρατική παράδοση της παλαιάς SFIO και να συναντήσει την ένωτική λογική του ΓΚΚ που όδηγησε στη συμφωνία για τό Κοινό Πρόγραμμα τό 1972. Όμως από τη στιγμή που υιοθέτησε τη στρατηγική του Κ.Π. προσπάθησε να μετασπασίσει όσο γίνονταν τό κέντρο βάρους της άριστερας, άρα και τις επιμέρους συμφωνίες, στη δική του στρατηγική κατεύθυνση. Πρόκειται για μιά προσπάθεια που επιδιώκει να άγκαλιάσει εργατικά στρώματα, άγροτικά, μικροαστικά και μεσοαστικά, παραδοσιακούς σοσιαλιστές και ριζοσπαστικοποιημένους που προσέγγισαν τό ΣΚ μετά τό Μάη 1968, άθθεντικούς σοσιαλδημοκράτες προπολεμικών άποχρώσεων και άριστερούς σοσιαλιστές, όπαδούς των αυτοδιαχειριστικών ρευμάτων ιδιαίτερα αισθητών στο CERES (άριστερή τάση του ΣΚ) και την CFDT (ή μεγαλύτερη, μετά την κομμουνιστική CGT, εργατική συνδικαλιστική όμοσπονδία). Έτσι, εξαιτίας όλων αυτών των πολιτικών, ιστορικών και κοινωνιολογικών προσδιορισμών, τό ΣΚ κυμαίνεται άνάμεσα σε μιά άντικαπιταλιστική πολιτική έως τη διαχείριση της κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος, συνοδευμένη, στο πολιτικο-θεσμικό επίπεδο, από προτάσεις για μιά διευρυμένη δημοκρατία. Γι' αυτό άλλωστε και ή άοριστία των προτάσεων και ή ρευστότητα των τάσεων.

Όμως παρά την κοινωνική και την ίδεολογική πολυχρωμία του ΣΚ μπορούμε άνετα να διακρίνουμε τις δύο βασικές του συνιστώσες. Η μιά είναι αυτή που θα προτιμούσε μιά στροφή προς κάποιο λαϊκισμό, άνασύροντας γκολικές μνήμες, που θα συνεπάγονταν την έγκατάλειψη του ταξικού προγράμματος και τη διάρρηξη της συμμαχίας με τους κομμουνιστές. Η τάση αυτή θέλει ένα κόμμα για «όλους τους Γάλλους» και

εκφράζεται με την καθιέρωση του Μιττεράν ως ηγήτῃ μεγάλης ἐμβέλειας. Ἡ ἄλλη τάση τῶν ἀριστερῶν σοσιαλιστῶν τοῦ CERES (βλ. «Πολίτης» τεύχ. 12), θεωρεῖ ὄρο ἀπαράβατο τῆς συμμαχίας με τοὺς κομμουνιστῆς στὰ πλαίσια τοῦ Κοινῶ Προγράμματος ὡς μόνη δυνατότητα γιὰ τὴν ἀντικαπιταλιστικὴ τομὴ καὶ μιὰ πορεία μετάβασης στοῦ σοσιαλισμοῦ. Φυσικὰ οἱ διαφορῆς τοῦ CERES με τοὺς κομμουνιστῆς εἶναι πολλῆς καὶ σημαντικῆς: ἰδιαίτερα πάνω στοῦ πρόβλημα τῆς αὐτοδιαχείρισης καὶ τοῦ ρόλου τοῦ κράτους γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ.

Εἶπαμε στὴν ἀρχὴ ὅτι ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων στὰ πλαίσια τῆς γαλλικῆς ἀριστερῆς θὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἀποφασίσει, τελικὰ, γιὰ τὴν τύχη τῆς συμμαχίας. Στὴν προκειμένη περίπτωση δὲν θὰ πρέπει νὰ δεῖ κανεὶς ἕνα ἀρραγῆς μπλόκ σοσιαλιστῶν καὶ ριζοσπαστῶν ἀπὸ τῆς μιᾶς, τοὺς κομμουνιστῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ νὰ ὀρίσει τὸ ὅλο θέμα με ὄρους δυαδικῆς ἀντίθεσης. Ἡ συγκεκριμένη πολιτικὴ πραγματικότης δείχνει μιὰ ἄλλη εἰκόνα, ὅπου π.χ. ἡ ἐργατικὴ βάση καὶ τῶν δύο κομμάτων, ὅπως ἐκφράζεται στοῦ συνδικαλιστικὸ ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν CFTD καὶ τὴν CGT, τάσσεται ὑπὲρ τῶν διευρυμένων ἐθνικοποιήσεων καὶ τοῦ ἀυξημένου ρόλου τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων. Ἐδῶ οἱ ἐνωτικῆς τάσεις ὑπερισχῶν καὶ διαβλέπει κανεὶς μιὰ ντε φάκτο σύγκλιση κομμουνιστῶν καὶ σοσιαλιστῶν τοῦ CERES. Ἀντίθετα φιλοσοβιετικῆς τάσεις μέσα στοῦ ΚΚ κατακρίνοντας ἀπὸ τὰ «ἀριστερὰ» τὴν ὑποχωρητικότης τοῦ Μαρσαί ἔναντι τοῦ Μιττεράν, τὸν ὁποῖο ἐξομοιώνουν με τὸν Μπλούμ, ἀνακαλοῦν τὴν ἱστορικὴ παρασπονδία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ἐπὶ Λαϊκοῦ Μετώπου τὸ 1936-37. Ἔτσι καλλιεργοῦν τῆς ἀνθενωτικῆς τάσεις ποὺ με τῆς σειράς τους, καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐντελῶς σκοπιὰ, προβάλλουν τόσο οἱ ριζοσπαστῆς ὅσο καὶ οἱ παλαιοὶ τῆς SFIO μέσα στοῦ ΣΚ, ὅπως ὁ Δῆμαρχος τῆς Μασσαλίας Ντεφέρ, στέλεχος με μεγάλη ἐπιρροή. Ἐξάλλου ἡ ἀπήχηση τῶν διαφορετικῶν τάσεων ἐκφράζεται ὄχι μόνο στοῦ ἐπίπεδο τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος ἀλλὰ στὰ δημοτικὰ συμβούλια, τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα καὶ τὴν ἀριθμητικὴ δύναμη τῶν κομμάτων καὶ τῶν τάσεων τους. Γι' αὐτὸ τόσο οἱ κομμουνιστῆς ὅσο καὶ οἱ σοσιαλιστῆς ἔχουν ἐπιδοθεῖ σὲ μιὰ ἐκστρατεία ἰσχυροποίησης τῶν κομματικῶν τους θέσεων καὶ τὴν ἀύξηση τοῦ κομματικοῦ τους δυναμικοῦ.

Οἱ διαφοροποιήσεις στοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ΓΚΚ

Μετά τὸ ξέσπασμα τῆς κρίσης, τὸν περασμένο Σεπτέμβριο, οἱ κομμουνιστῆς προσπάθησαν νὰ καταδείξουν ὄχι μόνο τί σημαίνει καὶ τί εἶναι τὸ Κοινὸ Πρόγραμμα ἀλλὰ, πολὺ περισσότερο, τί σημαίνει ἕνα πρόγραμμα πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀλλαγῆς τῆς κοινωνίας. Βασικὸ πρόβλημα γιὰ τὸ ΚΚ εἶναι πῶς, μειώνοντας τὰ περιθώρια ἐλιγμῶν τῶν σοσιαλιστῶν, θὰ προσανατολίσουν τὴν συμμαχία σὲ μιὰ προοπτικὴ μετάβασης στοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν ὁποία, φυσικὰ δὲν βλέπουν νὰ πραγματοποιεῖται τὴν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν. Γι' αὐτὸ θεωροῦν βασικῆς προϋποθέσεις ἀφενὸς τὸ ὀργανωτικὸ καὶ πολιτικὸ δυνάμωμα τοῦ κόμματος, ἀφετέρου τὴν ἀπομόνωση τῶν συντηρητικῶν τάσεων τῆς συμμαχίας. Ἐπιδιώκουν τὴν «ἐνότητα τοῦ λαοῦ τῆς Γαλλίας», δηλαδὴ τὴν ἐνότητα τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, καὶ ὄχι ἀπλῶς τὴν κομματικὴ συμμαχία τῶν ἀριστερῶν δυνάμεων. Ἡ θέση αὐτὴ ἔχει μιὰ σοβαρὴ ἀντικειμενικὴ βάση. Πραγματικὰ, λόγω τῆς ὀξύτατης κρίσης τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος παρατηρεῖται ὀξύνση τῆς ταξικῆς πάλης καὶ ἔνταξη σ' αὐτὴν, με προωθημένες θέσεις, νέων στρωμάτων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Χαρακτηριστικὴ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὀποψη εἶναι ἡ κίνηση οἰκολογιστῶν ποὺ ἀπέσπασε στῆς τελευταῖες δημοτικῆς ἐκλογῆς 12% τῶν ψήφων στοῦ Παρίσι καίτοι δὲν ἔχει ἐνιαῖα ἰδεολογικὰ καὶ κομματικὰ χαρακτηριστικὰ. Ὑπάρχει συνεπῶς μιὰ γενικὴ τάση πρὸς τὰ ἀριστερὰ, τὴν ὁποία ἐπισήμανε καὶ τὸ 22ο συνέδριο τοῦ ΓΚΚ τὸν Μάρτιο τοῦ 1976 (βλ. «Πολίτης» ἀριθ. 1). Ἔτσι τὸ ΓΚΚ υἱοθετεῖ μιὰ πολιτικὴ ποὺ προσπαθεῖ νὰ καταργήσει τὸν σχεδόν πατροπαράδοτο σεκταρισμὸ τοῦ τοῦ ὁποῖου τὰ τεῖχη δὲν εἶχαν πέσει ὄυτε με τὴν μεγάλη ἐργατικὴ ἐξέγερση τοῦ Μάη τοῦ '68. Οἱ σημαντικῆς ἀλλαγῆς ποὺ παρατηρήθηκαν στοῦ ΓΚΚ τὰ τελευταῖα χρόνια, ὄχι χωρὶς σοβαρότατες ἀντιστάσεις βέβαια, πρέπει νὰ ἰδωθοῦν μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα.

Πραγματικὰ τὸ ΓΚΚ ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ θέλει νὰ σπάσει τὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἀπομονωτισμὸ του, στὸν ὁποῖο τὸ εἶχαν καταδικάσει ἡ μακρὰ σταλινικὴ καὶ παράδοση καὶ ὁ σύμφυτος ἐργατισμὸς του, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν νέων κοινωνικῶν ἀγῶνων καὶ

των νέων ιδεολογικών ρευμάτων, έσπασε τό ένα μετά τό άλλο τά ταμπού πού τό κρατούσαν άπολιθωμένο. Προάγγελος τής τάσης αυτής μπορούν να θεωρηθούν οι εκλογικές συνεργασίες του ΓΚΚ με τους σοσιαλιστές μετά τό 1965, ή προσέγγιση στην πράξη CFDT και CGT, τό μανιφέστο του Champigny τό 1968 πού άνοιξε τό δρόμο γιά ένα δημιουργικό ρόλο των διανοούμενων, ή κριτική στάση του κόμματος άπέναντι στη Σοβιετική Ένωση, ή καταδίκη τής σοβιετικής εισβολής στην Τσεχοσλοβακία, οι πρώτες έπεξεργασίες γιά τόν δημοκρατικό δρόμο στό σοσιαλισμό, ή υιοθέτηση του πλουραλισμού, τό Κοινό Πρόγραμμα τό 1972, ή άπάλειψη τής άρχής τής δικτατορίας του προλεταριάτου κλπ. Κορυφαίο σημείο όλων αυτών των επανεκτιμήσεων και άνακατατάξεων άποτέλεσε τό 22ο Συνέδριο τό 1976, πού στάθηκε συνέδριο ιστορικής σημασίας γιά τήν πορεία του γαλλικού κομμουνισμού.

Έκτοτε οι πόρτες του κόμματος άνοίγουν προς όλες τές κατευθύνσεις. Τό κόμμα από 400 περίπου χιλιάδες μέλη τό 1976 βάζει στόχο τό ένα εκατομμύριο και σήμερα έφτασε τές 600 περίπου χιλιάδες μέλη. Τό μαζικό κόμμα θεωρείται άναγκαίο μέσο γιά τήν επίτευξη του στρατηγικού στόχου τής άντικαπιταλιστικής τομής. Τό σημαντικότερο όμως είναι ότι τό κόμμα καταργεί τή μονολιθική ιδεολογική του άκίνησία. Γιά πρώτη φορά, στην ιδεολογική επανασυγκρότηση του ΓΚΚ, συμμετέχει ή οργανωμένη του βάση, ή ιδεολογική διαπάλη στό έσωτερικό του κόμματος άναξωογονείται, τά ιδεολογικά θέματα δέν άποκρύπτονται αλλά προβάλλονται και συζητούνται δημόσια. Ο κομμουνιστικός τύπος, άπ' αυτή τήν άποψη είναι πολύ χαρακτηριστικός. Τόσο ό ήμερήσιος όσο και ό θεωρητικός, ό έπιστημονικός ή ό εκλαϊκευτικός τύπος του κόμματος παύουν να είναι οι προπαγανδιστές τής γραμμής και άπέκτησαν μία έκπληκτική ζωντάνια. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι μία πολιτική έπιλογή, τό Κοινό Πρόγραμμα πού θέτει θέμα άντικαπιταλιστικής τομής και συμμετοχής των κομμουνιστών στην έξουσία, προκαλεί μία γενική άνακατάταξη στό έσωτερικό του κόμματος και ένα γενικό ξεμπλοκάρισμα τής πολιτικής ζωής. Έξου άλλωστε και οι κίνδυνοι: τό ΓΚΚ, και τό σύνολο τής γαλλικής άριστεράς δέν ήταν άπόλυτα ώριμο να άντιμετωπίσει τά νέα προβλήματα πού θέτει ή άντικαπιταλιστική τομή και ή προοπτική μετάβασης στό σοσιαλισμό. Τά μέλη του πού σήμερα, μέσα και έξω από τό κόμμα δρούν γιά τήν εκλαϊκευση και τήν έπιτυχία του Κοινού Προγράμματος, κινδυνεύουν να άποπροσανατολιστούν. Άν δηλαδή ή ένότητα τής άριστεράς βασιστεί στην εκλογική τής έπιτυχία μπορεί να καταλήξει σε άποτυχία, πράγμα πολύ πιθανό μετά τήν τελευταία κρίση ή μπορεί ή άριστερά να μετατραπεί σε διαχειριστή τής κρίσης του καπιταλισμού. Κάτω από αυτό τό πρίσμα θα πρέπει κανείς να δεί και τή «σκληήρυνση» των θέσεων των κομμουνιστών στην τελευταία φάση και τήν πολεμική πού διεξάγεται μεταξύ ΣΚ και ΓΚΚ. Δέν πρόκειται γιά στροφή στα παλιά καλά χρόνια του σταλινισμού όπως πολλοί βιάστηκαν να πουν. Τό πέρασμα από τήν κοινωνική και πολιτική άπομόνωση του ΓΚΚ σε μία πολιτική πού προσπαθεί να άνοίξει τά σημερινά δεδομένα τής ταξικής πάλης δέν είναι άπλό. Η στρατηγική μετάβασης στό σοσιαλισμό, με βάση τό δημοκρατικό δρόμο δέν είναι δυνατό να γίνει χωρίς ιδεολογικούς τριγμούς και άντιστάσεις ούτε σημαίνει ύποχώρηση στις κλασικές θέσεις τής σοσιαλδημοκρατικής ψευδαίσθησης. Τά ζητήματα αυτά γίνονται στη Γαλλία άκόμη πιο περίπλοκα γιατί τό ΓΚΚ είναι τό μόνο κομμουνιστικό κόμμα καπιταλιστικής χώρας πού θέτει άμεσα θέμα έξουσίας και ή Γαλλία είναι ή μόνη καπιταλιστική χώρα όπου με βάση τήν ένωμένη άριστερά, διαφαίνεται ή προοπτική, γιά τό άμεσο μέλλον, να προχωρήσει στην άντικαπιταλιστική τομή. Και ή χιλιανο-πορτογαλική έμπειρία είναι περισσότερο πικρή παρά διδακτική...

Τό πρόβλημα πού πάντα παραμένει καιριο και άποφασιστικό είναι ή σύγκληση σε ένα άντικαπιταλιστικό μέτωπο όλων των άντικαπιταλιστικών κινήματων, όλων των κοινωνικών κινήματων και άγώνων, όλων των στρωμάτων και τάξεων του γαλλικού λαού πού δυνάμει έντάσσονται στό μέτωπο αυτό, όλων των πολιτικών δυνάμεων, κομμουνιστών, σοσιαλιστών, ριζοσπαστών, οικολογιστών, άριστεριστών, πού άντιτίθενται στην πολιτική τής γαλλικής δεξιάς. Η πορεία αυτή είναι γεμάτη αντίφάσεις. Όχι όμως καταδικασμένη. Γι' αυτό και οι εδαίσθητες κεραίες του γαλλικού άστισμού έχουν πανικοβληθεί. Χαρακτηριστικό είναι ότι μόλις ξέσπασε ή κρίση τής γαλλικής άριστεράς μετά τές διαπραγματεύσεις κορυφής μεταξύ 15-18 Σεπτέμβρη, οι μετοχές στό χρηματιστήριο του Παρισιού άνέβηκαν κατά 4-6%. Τό βαρόμετρο αυτό έδειξε τή σχετική άνακούφιση πού αισθάνθηκε ή οικονομική έξουσία τής Γαλλίας.

«Όσο παρά την τραυματική κατάσταση που δημιούργησε η κρίση ύπονομεύοντας σταθερά την ενωτική δυναμική της άριστερας, η συμμαχία δέν έπαψε νά υπάρχει καί τά σημάδια της ανάρρωσης είναι παρήγορα. Ήδη στά μέσα του Νοέμβρη ο Ζ. Μαρσαί δήλωνε: «ο καιρός πιέζει γιά τήν αλλαγή πού ο λαός καί η χώρα μας έχουν ανάγκη. Δέν πρέπει νά χαθεί η εύκαιρία πού μās προσφέρουν οι εκλογές του '78».

Στό βάθος όμως παραμένει πάντα η διαφορετική ταξική λογική των δύο βασικών κομμάτων της γαλλικής άριστερας. Ατή η λογική κάτω από τήν πίεση των πραγμάτων, τό συσχετισμό δυνάμεων καί τούς κοινωνικούς αγώνες, ύποχρεώνει τά δύο μεγάλα κόμματα πότε νά συγκλίνουν καί πότε νά αποκλίνουν. Τη στιγμή ατή οι δυνάμεις της σύγκλισης είναι ισχυρότερες. Θά καταφέρουν νά αποτρέψουν τις κεντρόφυγες τάσεις;

Ευρωκομμουνισμός καί ΓΚΚ

Καί γιά νά γενικεύσουμε κάπως: Ή κρίση της γαλλικής άριστερας αποτελεί τή σημαντικότερη στις μέρες μας καμπή του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος. Έφαρμοσμένος, γιά πρώτη φορά, ο ευρωκομμουνισμός αγγίζει τά προβλήματα της συγκεκριμένης πολιτικής καί τις περιπέτειες πού έχει η πολιτική πραγματικότητα. Έδώ δηλαδή δέν έχουμε νά κάνουμε μέ άφρημένες ιδεολογικές διακηρύξεις ούτε μέ προκαταρκτικά στάδια μιας στρατηγικής, όπως στην Ίταλία του «ιστορικού συμβιβασμού», ή τήν Ίσπανία της «εθνικής ένότητας». Τό ζήτημα δέν είναι μόνο ένδοκομμουνιστικό ούτε υόνό γαλλικό. Ή επιτυχία της γαλλικής άριστερας θά σημάνει μια άσφασιτική ανατροπή στην παγκόσμια ίσορροπία δυνάμεων πού βγήκε από τόν Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Αυτό δέν ξεφεύγει από τήν προσοχή κανενός. Ούτε των ΗΠΑ πού τήν καταπολεμούν λυσσαλέα, κυρίως μέσω Δυτικής Γερμανίας προβάλλοντας τόν μπαμπούλα του οικονομικού αποκλεισμού, ούτε της ΕΣΣΔ. Ή τελευταία αντίδρα καί ατή μέ τόν τρόπο της στό ένδεχόμενο αλλαγής φρουράς στην Γαλλία καί ο Μπρέζνιεφ στό τελευταίο του ταξίδι στό Παρίσι έδωσε όλα τά έχέγγνα ύποστήριξης στον σημερινό πρόεδρο της Γαλλίας Ζισκάρ ντ' Έσταίν. Δέν είναι παράδοξο άλλωστε ότι η κριτική των Σοβιετικών βασίζεται στό κλασικό πιά θεώρημα του «άντισοβιετισμός = άντικομμουνισμός» πού έμμέσως πλύν σαφώς έκσφενδονίζεται έναντι των Γάλλων κομμουνιστών. Άλλωστε τό ΚΚΣΕ θεωρεί άπαράδεκτες ύποχωρήσεις άπέναντι στους σοσιαλιστές τις προσπάθειες των Γάλλων κομμουνιστών νά ξεπεράσουν τά έπιμαχα σημεία της κρίσης. Καί η ΕΣΣΔ δέν θά μασήσει τά λόγια της προκειμένου νά κατακρίνει τό ΓΚΚ, όταν τό τελευταίο επιδιόεται σέ μια συγκρατημένη αλλά σαφή κριτική του «σοσιαλισμού των ψυχιατρειών» καί της καταπάτησης των πολιτικών έλευθεριών. Ή κριτική της ΕΣΣΔ θά χρησιμεύσει γιά νά καλύψει μια σοβαρή άνησυχία: τό ένδεχόμενο ανατροπής του συσχετισμού δυνάμεων σέ παγκόσμιο επίπεδο πού μοιραία συνεπάγεται η νίκη της γαλλικής άριστερας.

Ο ευρωκομμουνισμός λοιπόν, μέ τή γαλλική έμπειρία, περνάει μια κρίση ανάπτυξης. Προϊόν καί ο ίδιος μιας διπλής κρίσης, του καπιταλιστικού συστήματος σέ όρισμένες προηγμένες χώρες της Ευρώπης καί της κρίσης του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος πού προσπαθεί νά ξεφύγει από τήν πολιτική του άκινήσια, έρευνά άκόμη τούς δρόμους του. Τό ΓΚΚ δέν είναι λιγότερο «ευρωκομμουνιστικό» από τό Ίταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα ή τό ΚΚ Ίσπανίας. Άλλά υπάρχουν πολλοί δρόμοι έξόδου από τό σταλινικό βάλτωμα, όπως καί πολλοί δρόμοι στό μεσοπόλεμο οδήγησαν σ' αυτό. Μπορεί κανείς νά βγει από τήν άριστερή ή από τή δεξιά πόρτα. Γι' αυτό καί η μεγάλη σημασία της σύγκρουσης πού διεξάγεται σήμερα στην Γαλλία. Βρισκόμαστε εμπρός σέ μια ύπαναχώρηση της άριστερας πού θά ύπονομεύσει τήν επιτυχία της στις εκλογές του Μάρτη του 1978; Ή, αντίθετα, βρισκόμαστε εμπρός στις ύποκειμενικές καί άντικειμενικές δυσκολίες ενός ίδιότυπου καί άνένδοτου δρόμου πρός τό σοσιαλισμό;

Ή διαδικασία σταλινοποίησης καί έκρωσις των κομμουνιστικών κομμάτων της Ευρώπης κράτησε πολλές δεκαετίες. Ή διαδικασία άποσταλινοποίησής τους δέν τελείωσε μέ τό 20ο συνέδριο του ΚΚΣΕ. Θά πάρει κι ατή καιρό. Καί μορφές διάφορες.

ΠΕΤΡΟΣ ΠΙΖΑΝΙΑΣ

13-20 Μαρτίου '77

Δημοτικές εκλογές: Ή ένωμένη άριστερά κερδίζει 55 πόλεις πάνω από 30 χιλ. κατοίκους, έκ των οποίων 39 τό ΓΣΚ καί 16 τό ΓΚΚ.

9 Ώπριλίου '77

Άρχή της συζήτησης γιά τήν επαναπροσαρμογή του Κοινού Προγράμματος.

10 Μαΐου '77

Τήν παραμονή της τηλεοπτικής συζήτησης Μιττεράν καί πρωθυπουργού Μπάρ η «Humanité» δημοσίευε αναλυτικά τά «λογιστικά του κοινού προγράμματος».

17 Μαΐου '77

Συνέρχονται σέ επίπεδο ήγεσιών τά τρία κόμματα της άριστερας γιά νά συζητήσουν τις προτάσεις του ΓΚΚ. Καμία συμφωνία.

17-19 Ίουνίου '77

Συνέδριο του ΓΣΚ. Άρνητική άπάντηση στις προτάσεις του ΓΚΚ. Διάλυση της οργανωτικής αυτόνομίας της μειοψηφίας. (CERES).

Ίούλιος-Άύγουστος '77

Ξεσπάει η πολεμική μεταξύ ΓΚΚ καί ΓΣΚ. Σημεία σύγκρουσης: η άτομική θόμβα, τό άμυντικό σύστημα, η ίεραρχία των μισθών καί οι ένθικοποιήσεις.

15 Σεπτεμβρίου '77

Συνέρχονται σέ επίπεδο ήγεσιών τά τρία κόμματα. Διαφωνία ΓΚΚ - Ριζοσπαστών. Ή συγκέντρωση αναβάλλεται.

23 Σεπτεμβρίου '77

Δεύτερη σύνοδος των ήγεσιών των τριών κομμάτων της άριστερας. Κύρια διαφωνία οι ένθικοποιήσεις. Ή συγκέντρωση αναβάλλεται έπ' άόριστον.

Όκτώβριος '77

Όξύτατη πολεμική του ΓΚΚ πρός τό ΣΚΓ πού άφορά όλα τά θέματα.

10 Νοεμβρίου '77

Συνάντηση άντιπροσώπων των τριών κομμάτων. Καμία πρόοδος. Κύρια διαφωνία οι ένθικοποιήσεις. Δηλώσεις καί από τά τρία κόμματα όπ είναι πάντα ύπέρ του κοινού προγράμματος.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ
ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
 ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 23 • ΤΗΛ. 3627318, ΑΘΗΝΑ-143

Α' ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥΜΠΝΕΡ - ΛΕΙΨΙΑΣ

- Ήξασφαλίσαντες τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα ἐπανεκδίδομε τὴ γνωστὴ σειρά τῶν

ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΟΥΜΠΝΕΡ - ΛΕΙΨΙΑΣ

- Πραγματοποιώντας μιὰ ἀκόμη προσφορὰ γιὰ ἄλλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους, γιὰ νὰ γνωρίσουν τὴν πνευματικὴ κληρονομιά τῶν προγόνων μας.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΚΑΛΑΙΣΘΗΤΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ (δεμένοι)

- **ΕΥΡΙΠΙΔΗ** : Τραγωδίες (Ed. Augusti Nauckii)
 Τόμος 1ος, δρχ. 280, 2ος δρχ. 270, 3ος δρχ. 270
- **ΙΣΟΚΡΑΤΗ** : Λόγοι (Ed. Frider. Blass), τόμοι δύο, καθένας Δρχ. 270
- **ΛΥΣΙΑ** : Λόγοι (Ed. Th. Thalheim) Δρχ. 280
- **ΣΟΦΟΚΛΗ** : Τραγωδίες (Ed. Gutleimi Dindorfii-S. Mekler), Δρχ. 280
- **ΗΡΟΔΟΤΟΥ** : Ἱστορία (Ed. Henr. Rudolph. Dietch-Hude, Kallenberg, τόμος 1ος 280, 2ος 280)
- **ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ** : Ἱστορία (Ed. Carolus Hude) τόμοι δύο καθένας δρχ. 27
- **ΠΛΑΤΩΝΑ** : Ἄπαντα (Ed. C.F. Hermann), τόμοι 1-6
 Τόμος 1ος Δρχ. 300, 2ος Δρχ. 270, 3ος Δρχ. 290,
 4ος Δρχ. 280, 5ος Δρχ. 280, 6ος Δρχ. 280

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ

- **ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ** : Λόγοι (Ed. Dindorf-Blass), τόμοι 1-3
- **ΟΜΗΡΟΥ** : Ἰλιάδα (Ed. A. Ludwig), τόμοι 1-2
- **ΟΜΗΡΟΥ** : Οδύσσεια (Ed. A. Ludwig), τόμοι 1-2

Β' ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ ΑΝΔΡΕΑ** : Φυσιογνωμίες. Τόμ. Α', χαρτ. 300 - δεμ. 360. Τόμ. Β' χαρτ. 450, δεμ. 510
- ΚΩΤΣΑΔΑΜ ΓΙΑΝΝΗ** : Ἡροδότου Ἱστορία (βοήθημα γιὰ τὴ διδασκαλία : τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ μετάφραση), χαρτ. 250, δεμ. 310
- FLACELIER R.** : Ὁ Ἔρωτας στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα (μετ. Ἀνδρέα Καραντώνη). Χαρτ. 240, δεμ. 300
- DELVOYE CH.** : Βυζαντινὴ Τέχνη (μετ. Μ. Παπαδάκη) - Τόμος Α' χαρτ. 450 - δεμ. 510. Τόμος Β', χαρτ. 500, δεμ. 510
- ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ ΑΝΔΡΕΑ** : Πεζογράφοι καὶ Πεζογραφήματα τῆς Γενιᾶς τοῦ 30 (συμπληρωμένο). Χαρτ. 230, δεμ. 290

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΟ ΝΕΟ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟ ΜΑΣ

1977: 'Η έρευνα στην 'Ελλάδα

του Κώστα Κριμπά

Είναι δύσκολο νά περιγραφεί ή κατάσταση τής έρευνητικής δραστηριότητας στην 'Ελλάδα, πρώτα γιατί τά δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία είναι λιγοστά και άφοροδν κυρίως ποσά πού δαπανοδνται για τήν έρευνα, και αριθμό έρευνητών, και μετά γιατί δέν ύπάρχουν αξιόλογες μελέτες πάνω στό θέμα. 'Η 'Υπηρεσία τής 'Επιστημονικής 'Ερευνας και 'Αναπτύξεως του 'Υπουργείου Πολιτισμού και 'Επιστημών (τόρα στό 'Υπουργείο Συντονισμού) από καιρό έτοιμάζει έναν κατάλογο έρευνητικών 'Εργαστηρίων, ομάδων, Κέντρων κ.λπ. πού, άπ' όσο ξέρω, δέν κυκλοφόρησε ακόμα. "Ομως αυτός ό κατάλογος κάθε άλλο παρά κριτικός θά είναι, κάθε άλλο παρά ένας κατάλογος raisonne. Αυτό πού κυρίως μάς ενδιαφέρει είναι μιά εκτίμηση τής απόδοσης τών έρευνητών, τής ποιότητας δηλαδή και τής ποσότητας του έργου πού παράγουν και σέ ποιούς τομείς. Τολμώ νά καταπιαστώ μέ κάτι τέτοιο, ζωγραφίζοντας μέ πολύ άδρες γραμμές τήν κατάσταση. Χρησιμοποιώ πηγές πού δέν είναι προσιτές σέ όλους (δπως λ.χ. εκθέσεις ή μελέτες κρατικές μέ περιορισμένη κυκλοφορία, δεδομένα από 'Υπηρεσίες πού συλλέχτηκαν μέ πολύ κόπο) και όσα γνωρίζω από τήν προσωπική μου πείρα (πάνω από 16 χρόνια είμαι καθηγητής σέ Α.Ε.Ι. και επί τρία χρόνια μέλος διοικητικού συμβουλίου του μεγαλύτερου έρευνητικού 'Ιδρύματος τής χώρας). Παρ' όλα αυτά όριοθετώ και περιορίζω τό πεδίο εξέτασης μόνο στις θετικές και εφαρμοσμένες επιστήμες (τεχνολογικές, ιατρικές, γεωπονικές) μέ έμφαση στις θετικές και στις γεωπονικές επιστήμες.

'Η έρευνα, βασική κι εφαρμοσμένη, διεξάγεται στην 'Ελλάδα μέσα και έξω από τά πανεπιστήμια και άλλα ΑΕΙ. Βασική έρευνα έννοω εκείνη πού δέν έχει άμεσα προσδιορισμένο στόχο για εφαρμογή αλλά πού διεξάγεται γιατί τά αποτελέσματά της θά μάς επιτρέψουν νά σχηματίσουμε μιά πληρέστερη εικόνα του κοσμοειδώλου (έναν περίπου παραπλήσιο όρισμό δίνει κι ό Jordan). Γιατί αυτή είναι ή σημαντική διαφορά μεταξύ

βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας: ή πρώτη στοχεύει στην καλύτερη αναπαράσταση του κοσμοειδώλου, ή δεύτερη σέ άμεσότερη πρακτική εφαρμογή. Περιστό είναι νά ειπωθεί πώς ό διαχωρισμός βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας δέν είναι πάντα εύκολος, όλα τά ένδιάμεσα ύπάρχουν.

Συχνά διατυπώνεται ή γνώμη πώς στά ΑΕΙ στην 'Ελλάδα δέν διεξάγεται όποιοδδήποτε είδους έρευνα. 'Η γνώμη αυτή εκφράζει μιά λαθεμένη υπεραπλοποίηση. Αυτό πού θά μπορούσε νά ειπωθεί είναι ότι στά ΑΕΙ στην 'Ελλάδα διεξάγεται πολύ λιγότερη έρευνα, άπ' ό,τι θά έπρεπε, θά επιθυμούσαμε νά διεξάγεται. Γιατί ύπάρχουν όντως αξιόλογες, αλλά λιγοστές, έρευνητικές έστίες στά ΑΕΙ, διεθνούς κύρους και επιπέδου. 'Αναφέρω ένδεικτικά, για νά δείξω του λόγου μου τό ασφαλές, μερικές τέτοιες έστίες, επαναλαμβάνοντας πώς ό κατάλογος ασφαλώς δέν είναι εξαντλητικός: ή ομάδα Κοιντόπουλου στη Φυσικομαθηματική 'Αθηνών, Φέσσα στην 'Ιατρική 'Αθηνών, Θεοχάρη στό ΕΜΠ, Γούναρη στη Φυσικομαθηματική 'Ιωαννίνων. 'Υπάρχουν λοιπόν σοβαρές έστίες έρευνας πού από καιρό δουλεύουν, και ύπάρχει έλπιδα νά δημιουργηθοδν και νέες έστίες από καθηγητές πού διορίστηκαν πριν από λίγα χρόνια και δέν πρόφτασαν ακόμα νά προσαρμοστοδν και νά δημιουργήσουν τήν κατάλληλη δομή τής έρευνητικής ομάδας. "Αν όμως εξαιρέσει κανείς τις λαμπρές αυτές έστίες [(α) πρώτη κατηγορία] ή κατάσταση είναι όντως θλιβερή. Θά μπορούσαμε νά κατατάξουμε τις υπόλοιπες ομάδες τών καθηγητών και ΕΔΠ του έργαστηρίου τους στις ακόλουθες κατηγορίες:

(β) σ' αυτούς πού δέν κάνουν διόλου έρευνα — μερικοί από αυτούς δέν κρύβονται και τό δηλώνουν ξεκάθαρα:

(γ) σ' αυτούς πού κάνουν κάποια έρευνα ή πού στά εργαστήριά τους παρουσιάζεται κάποια έρευνητική δραστηριότητα λιγοστή ή πολύ περιορισμένης σημασίας, είτε γιατί αναφέρεται σέ θέματα πού δέν προσελκύουν πιά τό ένδιαφέρον (είναι ξεπερασμένα) είτε γιατί γίνεται μέ ξεπερασμένη μεθοδολογία και προσπέλαση του προβλήματος. Αυτή ή δεύτερη κατηγορία είναι εξαιρετικά άνομοιογενής και από άποψη ποιοτικής απόδοσης και από άποψη ποσοτικής. Περιλαμβάνει καθηγητές πού είναι ικανοί νά κάνουν έρευνα αλλά τροχοδρομοδν άποκλειστικά στό έξωτερικό τήν έρευνητική τους δραστηριότητα, χωρίς νά οικοδομοδν ντόπια παράδοση, μέχρις εκείνους πού δέχονται παθητικά τις έξωτερικά του έργαστηρίου τους έκπονημένες διατριβές και τις εισηγοδνται.

Εισήγηση στό διήμερο μελέτης τό αφιερωμένο στην όργάνωση τής 'Επιστημονικής 'Ερευνας σέ χώρες τής Δυτικής Εδρώπης και στην 'Ελλάδα πού διοργάνωσε στις 1-2 Σεπτεμβρίου στην 'Αθήνα ή "Ένωση 'Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Εδρώπης.

"Όλο τό ύλικό του διήμερου πρόκειται νά κυκλοφορήσει σέ ένιαίο τόμο στις εκδόσεις ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ μέ έπιμέλεια του Μάριου Νικολινάκου.

Είναι δύσκολο νά προβεί κανείς σε ποσοτικές εκτιμήσεις. Προσπάθησα, με καθαρά υποκειμενικά κριτήρια, νά εκτιμήσω τή συχνότητα τών τριών αυτών κατηγοριών. Οί διεθνούς επιπέδου δέν υπερβαίνουν τούς 15%, ίσως μάλιστα νά βρίσκονται πιό κοντά στό 5%. "Αν τά κριτήριά μας είναι πιό ελαστικά, στην κατηγορία πού πιά δέν πρέπει νά ονομάσουμε «διεθνούς κύρους» έρευνητών αλλά «καλών» έρευνητών, θά μπορούσαμε νά φτάσουμε νά κατατάξουμε ένα 20% ως 25% τών σημερινών καθηγητών. "Η δ' τερη ομάδα, αυτών πού δέν κάνουν διόλου ή σχεδόν διόλου έρευνα, φοβούμαι ότι θά μπορούσε σε όρισμένες Σχολές νά αποτελέσει σχεδόν τήν πλειοψηφία φτάνοντας μέχρι και 50%. "Η τρίτη λοιπόν ομάδα, ανάλογα με τίς προδιαγραφές πού κάνουμε, κυμαίνεται μεταξύ 45% και 25%.

Δέν θά 'πρεπε νά πάρε κανείς τίς εκτιμήσεις αυτές σάν απόλυτα άκριβείς αλλά σάν προσδιοριστικές τής τάξης μεγέθους τών συχνότητων τών τριών κατηγοριών.

Γιά τή θλιβερή αυτή κατάσταση οί καθηγητές προ-

βάλλουν διάφορους λόγους, έν πολλοίς σωστούς: μεγάλο φόρτο διδακτικής και διοικητικής δουλειάς (ή αναλογία φοιτητών - καθηγητών είναι πολύ μεγάλη), μικρές πιστώσεις γιά λειτουργικές δαπάνες και άνυπαρξία μέσων (όργάνων, βιβλιοθηκών), άποθαρρυντική διαδικασία τού δημόσιου λογιστικού γιά τήν ανάλυση τών πιστώσεων. Θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε πως πολλοί έξασκούν επάγγελμα ή επιδίδονται σε άλλες άπασχολήσεις πού τούς προσπορίζουν οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά κέρδη ή γόητρο, ότι σε μερικά ΑΕΙ (λ.χ. στό ΕΜΠ) τό ίδιο συμβαίνει με τήν πλειοψηφία τών μελών τού ΕΔΠ (πού είναι ώρομισθιοί!), πως ή έρευνητική δραστηριότητα ούδέποτε επιβραβεύτηκε όπως ή διοικητική ή άλλη, ότι ή έπιστημονική παράδοση λείπει σε μεγάλο βαθμό — αλλά και τό έπιστημονικό κοινό με τό όποιο θά άντιπαραθέσει και θά συζητήσει τίς ιδέες του ή τά πορίσματα του ό έρευνητική γιά νά στρέψει τούς περισσότερους σε μή κερδοσκοπικούς τόμεις, ότι

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατάλογος 'Ιδρυμάτων 'Ερένης 'Υπηρεσίας Γεωργικών 'Ερευνών 'Υπουργείου Γεωργίας

1. 'Ινστιτούτο Σιτηρών Θεσσαλονίκης	αγρόκτημα	1173	στρ.	σέ	4	τοποθεσίες
2. 'Ινστιτούτο Βάμβακος Σίνδου Θεσσαλονίκης	"	548	στρ.	σέ	2	"
3. 'Ινστιτούτο Κτηνοτροφικών Φυτών Λαρίσης	"	1244	στρ.	σέ	5	"
4. 'Ινστιτούτο Κηπευτικών Φυτών Χαλανδρίου 'Αττικής	"	44	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
5. 'Ινστιτούτο 'Αμπέλου Αμ. βρυσής 'Αττικής	"	99	στρ.	σέ	1	"
6. 'Ινστιτούτο 'Ελαίας Κερκύρας	"	86	στρ.	σέ	3	τοποθεσίες
7. 'Ινστιτούτο Δενδροκομίας Ναούσης	"	198	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
8. 'Ινστιτούτο 'Εδαφολογίας-Απασματολογίας και Κλιματολογίας Λυκοβρύσης 'Αττικής	"	-	-	-	-	"
9. 'Ινστιτούτο Τεχνολογίας Φυτικών Προϊόντων Λυκοβρύσης 'Αττικής	"	-	-	-	-	"
10. 'Ινστιτούτο Οίνου Λυκοβρύσης 'Αττικής	"	-	-	-	-	"
11. 'Ινστιτούτο Μηχανολογίας 'Αγίων 'Αναργύρων 'Αττικής	"	54	στρ.	σέ	1	"
12. 'Ινστιτούτο Βελτιώσεων και Διατροφής Ζώων Γιαννιτσών	"	4037	στρ.	σέ	3	τοποθεσίες
13. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης 'Αλιάρτου-Βοιωτίας	"	1033	στρ.	σέ	3	"
14. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Βαρδατών-Φθιώτιδος	"	281	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
15. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Πτολεμαίδος	"	269	στρ.	σέ	1	"
16. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης 'Ηρακλείου Κρήτης	"	65	στρ.	σέ	1	"
17. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Χανίων Κρήτης	"	600	στρ.	σέ	;	"
18. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Ρόδου	"	920	στρ.	σέ	1	"
19. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Χαλκίδικης	"	1396	στρ.	σέ	;	"
20. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης 'Αρτας	"	474	στρ.	σέ	;	"
21. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Λέσβου	"	93	στρ.	σέ	;	"
22. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Ξάνθης	"	284	στρ.	σέ	1	"
23. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης Β. Δ. Πελοποννήσου (Κόροιβος, 'Αμαλιάδα)	"	533	στρ.	σέ	1	"
24. Σταθμός Γεωργικής 'Ερένης 'Εδαφολογίας-Απασματολογίας Θεσσαλονίκης	"	7	στρ.	σέ	1	"
25. Σταθμός 'Ερένης 'Εδαφολογίας και Αιπάνσεων Θεσσαλίας	"	;	στρ.	σέ	;	"
26. Σταθμός 'Ερένης 'Εδαφολογίας και Αιπάνσεων 'Ιωαννίνων	"	;	στρ.	σέ	;	"
27. Σταθμός 'Ερένης 'Εδαφολογίας και Αιπάνσεων 'Ηρακλείου	"	;	στρ.	σέ	;	"
28. Σταθμός 'Ερένης Προστασίας Φυτών Θεσσαλονίκης	"	10	στρ.	σέ	1	"
29. Σταθμός 'Ερένης Προστασίας Φυτών Βόλου	"	8	στρ.	σέ	1	"
30. Σταθμός 'Ερένης Προστασίας Φυτών Πατρών	"	20	στρ.	σέ	1	"
31. Σταθμός Προστασίας Φυτών 'Ηρακλείου Κρήτης	"	;	στρ.	σέ	;	"
32. Σταθμός 'Εγγείων Βελτιώσεων Σίνδου Θεσσαλονίκης	"	350	στρ.	σέ	;	"
33. Σταθμός Γεωργοκτηνοτροφικής 'Ερένης Σερρών	"	1485	στρ.	σέ	;	"
34. Σταθμός 'Ερένης Κτηνοτροφίας Διαβατών Θεσσαλονίκης	"	267	στρ.	σέ	;	"
35. Σταθμός 'Ερένης Κτηνοτροφίας Κομοτηνής	"	558	στρ.	σέ	;	"
36. Σταθμός Γεωργοκτηνοτροφικής 'Ερένης 'Ιωαννίνων	"	932	στρ.	σέ	;	"
37. Σταθμός 'Ερένης Κτηνοτροφίας 'Αθηνών	"	160	στρ.	σέ	1	"
38. 'Υποσταθμός Καλύτερεισσεως Φυτών εις Τρίπολιν (υπάγεται στό 1)	"	38	στρ.	ενοικιαζόμενα		"
39. 'Υποσταθμός Καλύτερεισσεως Φυτών εις Λουρούτην 'Ιωαννίνων	"	286	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
40. 'Υποσταθμός 'Εγγείων Βελτιώσεων 'Αρτας (υπάγεται στό 32)	"	200	στρ.	σέ	1	"
41. 'Υποσταθμός 'Εγγείων Βελτιώσεων 'Αλιάρτου - Βοιωτίας (υπάγεται στό 32)	"	302	στρ.	σέ	;	"
42. Παράρτημα 'Ινστιτούτου Δενδροκομίας εις Σκύδρα 'Εδέσσης	"	392	στρ.	σέ	1	"
43. Παράρτημα 'Ινστιτούτου Δενδροκομίας εις Μακροχώρι Βέροιας	"	496	στρ.	σέ	1	"
44. Παράρτημα 'Ινστιτούτου Κτηνοτροφικών Φυτών εις Παλαμά Καρδίτσας	"	307	στρ.	σέ	1	"
45. Παράρτημα Σταθμού Γεωργικής 'Ερενης Πτολεμαίδας εις 'Αριδαίαν	"	100	στρ.	σέ	1	"
46. Παράρτημα Σταθμού Γεωργικής 'Ερενης 'Ηρακλείου εις Μεσσαρά και 'Ιεράπετρα	"	71	στρ.	σέ	2	τοποθεσίες
47. Παράρτημα Σταθμού Γεωργικής 'Ερενης Χανίων εις Μεσσαρά	"	1330	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
48. Παράρτημα Σταθμού 'Ερενης Ρόδου εις Κώ	"	29	στρ.	σέ	1	"

Σύνολο: 20.779 στρ.

πολλοί από τους ίδιους τους καθηγητές είναι ακατάλληλοι και σάν επιστήμονες και σάν έρευνητές, και τέλος ότι ή ελληνική γλώσσα δέν παρέχει μέσο διάδοσης επιστημονικών πορισμάτων, άφου μιλιέται από πολύ λίγους έρευνητές του ίδιου κλάδου. Αύτός ό τελευταίος λόγος είναι τόσο σημαντικός ώστε, κι όταν ακόμα ή έρευνα συντελείται στον τόπο μας από ντόπια έρευνητική ομάδα, στή δημοσίευση των πορισμάτων νά συμπεριφερόμαστε σάν περιφέρεια τής καπιταλιστικής μητρόπολης ή των δευτερογενών κέντρων της: τά αξιόλογα συμπεράσματα δημοσιεύονται σέ ξένη γλώσσα σέ ξενόγλωσσα επιστημονικά περιοδικά. Είναι τόση ή αϊγλη από τήν ξένη αυθεντία ώστε κάθε τίτλος, κάθε δημοσίευση στά ξένα, κάθε σπουδή στά ξένα, κάθε ξένο σύστημα εκπαίδευσης, νά θεωρείται όχι μόνο καλό (πού θά' ταν πολλές φορές μιά λογική εκτίμηση) αλλά άνευ εξέτασης ύπεροχο και μή δυνάμενο νά συγκριθεί μ' ότιδήποτε ντόπιο. Αυτό άποτελεί ένα γενικό χαρακτηριστικό.

Υπάρχει βέβαια και ή εκτός των ΑΕΙ έρευνα, ή extra muros. Σ' αυτήν συναντάμε μιά άνισομερή ανάπτυξη όσο άφορά τους τομείς. Έτσι είναι σχεδόν άνυπαρκτή ή βιομηχανική έρευνα — πάντως άνυπαρκτη κρατικά και σχεδόν άνυπαρκτη σάν χρηματοδοτούμενη από βιομηχανίες. Τό κρατικό "Ίδρυμα Βιομηχανικών Έρευνών έμεινε μόνο στά χαρτιά, τό 'Εδαφολογικό Ίνστιτούτο Κανελλόπουλος των Λιπασμάτων έπαψε ούσιαστικά νά ύπάρχει από τότε πού έφυγε ό Ζβόρुकιν. Μόνη εξαίρεση άποτελεί τό όντως εκπληκτικό έργαστήριο τής ΒΙΟΡΥΛ πού όφείλεται στην πρωτοβουλία του Καθηγητή Σταυρόπουλου. Γενικά παρουσιάζεται ή πρόθεση νά φορτώσουν οι βιομήχανοι στο Κράτος τά έξοδα τής έρευνας, τήν όποια θά 'πρεπε νά χρηματοδοτούν οι ίδιοι. Μιά πρώτη άπόπειρα έγινε επί χούντας μ' ένα νομοσχέδιο του Ύπουργείου Βιομηχανίας, αλλά και σήμερα εξακολουθεί αυτή ή προσπάθεια. Όταν άκούγονται επαγγελίες για ενίσχυση έρευνας ή στροφής της κατ' αποκλειστικότητα προς τομείς εφαρμοσμένους πρέπει νά προσέχουμε ποιός πρόκειται νά χρηματοδοτήσει τήν ανάπτυξη των επιχειρήσεων και των κερδών ποιού. Υπάρχει και μιά νομική δυσκολία νά χρηματοδοτηθούν τά πανεπιστημιακά έργαστήρια για εφαρμοσμένη έρευνα, μιά πού ή χρησιμοποίηση κρατικών μέσων άπαγορεύει, θεωρητικά τουλάχιστον, τήν κατοχύρωση πατέντων ιδιωτών. Αύτός ό κανόνας είναι θεωρητικός, μιά πού και στο Δημόκριτο άντιλήφθηκα ότι δέν έχει πάντα άκολουθηθεί.

Περισσότερο άναπτυγμένη είναι ή Ίατρική έρευνα, ξεκινώντας από τά πανεπιστημιακά νοσοκομεία και έργαστήρια και όρισμένα άνεξάρτητα ιδρύματα. Τό Θεαγένειο τής Θεσσαλονίκης, τό Ίνστιτούτο Ύγείας του Παιδιού, ακόμα κι ό "Άγιος Σάββας, τό Ίνστιτούτο Pasteur ή ό Εύαγγελισμός δείχνουν μιά κάποια, συνήθως εφαρμοσμένη, έρευνητική δραστηριότητα. Είναι όμως άναμφίβολο πώς ή extra muros ιατρική έρευνα δέν έχει άνδρωθεί, και πολλά έναπόκεινται νά γίνουν πού θά 'πρεπε από καιρό νά είχαν επιτελεσθεί.

Αντίθετα μέ τους δύο προηγούμενους τομείς, ή γεωργική έρευνα δείχνει μιά εκπληκτική ανάπτυξη σέ αριθμό επιστημόνων και ιδρύματα, ανάπτυξη πού όφείλεται άποκλειστικά σέ κρατική χρηματοδότηση και έλάχιστες ιδιωτικές δωρεές (όπως του Μπενάκη). Τό 1954 υπήρ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Έτος Ίδρυσης Ίδρυμάτων Γεωργικής Έρευνας πού είναι τώρα Ίνστιτούτα

1.	Ίνστιτούτο Σιτηρών Θεσσαλονίκης	1926
2.	» Βάμβακος Σίνδου	1931
3.	» Κτηνοτροφικών Φυτών Λαρίσης	1933
4.	» Κηπευτικών Φυτών και Έλέγχου Σπόρων	1938
5.	» Δενδροκομίας	1954
6.	» Έλαίας	1957
7.	» Άμπέλου	1961
8.	» Έδαφολογίας, Απασματολογίας και Κλιματολογίας	1901
9.	» Τεχνολογίας Φυτικών Προϊόντων	1933
10.	» Οίνου	1937
11.	» Γεωργικής Μηχανολογίας	1937
12.	» Διατροφής Ζώων	1954

πήρχαν στή Διεύθυνση Γεωργικών Έρευνών του Ύπ. Γεωργίας 3 Ίνστιτούτα και 5 σταθμοί στους όποιους δούλευαν 70 επιστήμονες. Τό 1959 οι επιστήμονες αύξηθηκαν σέ 100, σέ 182 τό 1963. Όντως μεταξύ του 1959 και 1963 παρατηρείται μιά εκπληκτική αύξηση του αριθμού των ιδρυμάτων: τό 1963 έχουμε 12 Ίνστιτούτα και 20 σταθμούς, πού τό 1976 γίνονται 12 και 25 αντίστοιχα μέ 324 επιστήμονες. Δυστυχώς μόνο 11% (=35) από αυτούς είναι διδάκτορες και άλλοι 7% (=23) έχουν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές. Ο συνολικός αριθμός ιδρυμάτων Γεωργικής Έρευνας στή χώρα μας τό 1976 περιλάμβανε 73 ιδρύματα, άν εξαίρεσουμε δύο έργαστήρια στο Δημόκριτο και όσα άνήκουν στά ΑΕΙ. Στην Ύπηρεσία τώρα Γεωργικών Έρευνών ύπάγονται 48 ιδρύματα (12 Ίνστιτούτα, 25 σταθμοί, 4 υποσταθμοί και 7 Παραρτήματα), στή Δ/ση Δασικής Άναπτυξεως και Έρευνών 6 ιδρύματα (1 Ίνστιτούτο, 2 κέντρα και 3 σταθμοί), στή Δ/ση Κτηνιατρικής 7 ιδρύματα (2 Ίνστιτούτα και 5 έργαστήρια). Εκτός από αυτά τά ιδρύματα του Ύπουργείου Γεωργίας ύπάρχουν και ένα άνεξάρτητο Ίνστιτούτο (τό Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό), 10 ιδρύματα στο Ύπ. Έμπορίου (Καπνού: 1 Ίνστιτούτο και 4 σταθμοί, Σταφίδος: 1 Ίνστιτούτο και 4 σταθμοί), και τέλος τό ΙΩΚΑΕ στο Ύπ. Πολιτισμού. [Σήμερα, μέ τον καινούριο κανονισμό του Ύπ. Γεωργίας πολλαπλασιάστηκαν τά κέντρα και Ίνστιτούτα, αλλά πρόκειται για μιά προς τό παρόν τακτοποίηση στά χαρτιά κι όχι περιγραφή τής πραγματικότητας πού καλύτερα καθρεφτίζεται από τά πιο πάνω δεδομένα.]

Βέβαια ή άνθιση, του αριθμού τουλάχιστον, των ιδρυμάτων τής Γεωργικής Έρευνας όφείλεται σέ μιά πολεμική προσπάθεια του Κράτους! από τά 12 ύπάρχοντα Ίνστιτούτα στο Ύπ. Γεωργίας (Ύπρη. Γεωργικών Έρευνών) και από τά τρία εκτός (Σταφίδας, Καπνού και Μπενάκειο), ιδρύθηκαν σάν σταθμοί ή άνεξάρτητες μονάδες ή και σάν Ίνστιτούτα ένα στην πρώτη δεκαετία του αιώνα μας, δύο στην τρίτη, 8 μεταξύ

1930-1940, 3 στη δεκαετία 50 και ένα στη δεκαετία 60. Θά 'ταν δύσκολο να αξιολογηθεί πόσο απέδωσαν τα χρήματα που επένδυσε το Δημόσιο στη γεωργική έρευνα. Τα χρήματα για μισθούς και λειτουργικές δαπάνες ενός τουλάχιστον Ινστιτούτου την περασμένη δεκαετία ξεπερνούσαν τα λειτουργικά έξοδα μιάς ολόκληρης αντίστοιχης σχολής ΑΕΙ. Οι δαπάνες σε εγκαταστάσεις και γή ήταν επίσης σημαντικές (21.000 στρέμ. περίπου γής έχουν μόνο τα ιδρύματα της 'Υπηρεσίας Γεωργικών Έρευνών). Παρ' όλα αυτά, τα χρήματα που επενδύονται και εδώ δεν είναι αρκετά.

Σε μία προσπάθεια προβολής του έργου τους² μαζεύτηκαν και δημοσιεύτηκαν πάνω από 800 εργασίες σε περιληπτική μάλλον μορφή σ' ένα Συνέδριο πριν από λίγα χρόνια (1973). Οι εργασίες αυτές είναι αρκετά άνιστες, λίγες ενδιαφέρουσες, πάρα πολλές άσημαντες. 'Ο πολύ μικρός αριθμός επιστημόνων που είναι διδάκτορες δεν βοηθά την παραγωγή υψηλής ποιότητας επιστημονικού έργου. Και η γεωργική έρευνα δεν ξεφεύγει από τον κανόνα: ένα μικρό ποσοστό της είναι αξιόλογο. Πάντως ένα επιστημονικό περιοδικό δίγλωσσο, δηλαδή που τό ελληνικό του κείμενο μεταφράζεται και αγγλικά κυρίως, βγαίνει από χρόνια, τα *Χρονικά του Μπενάκειου Φυτοπαθολογικού 'Ινστιτούτου* που τελευταία αποδελτιώνεται και στο Citation Index. Τουτό αποτελεί πολύ σχετικό κριτήριο βέβαια (και τα *Χημικά Χρονικά* αποδελτιώνονται στο Citation Index, και νομίζω πως με σιγουριά θά μπορούσαμε να πούμε ότι στις πειραματικές επιστήμες ή Χημεία ξεχώρισε στην προηγούμενη γενιά για την ερευνητική δραστηριότητα που διεξήχθη σ' αυτήν. Είναι σημαδιακή ή παρουσία του Καθηγητή Ζέρβα και της ομάδας του). 'Η μεγαλύτερη πάντως προσφορά δεν μετριέται με δημοσιεύσεις αλλά με την επίδραση που άσκησε η γεωργική έρευνα στη γεωργία του τόπου. Νομίζω πως η επίδραση αυτή είναι αναμφισβήτητη, και τό άλμα της μεταπολεμικής γεωργίας δεν είναι άσχετο με την άνθιση του αριθμού των 'Ιδρυμάτων Γεωργικής Έρευνας και με τις δύο Γεωπονικές Σχολές.

Τά extra muros μεγάλα 'Ιδρύματα Έρευνας στον τόπο μας, λόγω όγκου ερευνητικού προσωπικού, παράδοσης, σοβαρότητας και αρχαιότητας ιδρύματος, είναι τά ακόλουθα έξι:

- (α) τά 'Ινστιτούτα και 'Ιδρύματα της 'Ακαδημίας Αθηνών,
- (β) τό 'Εθνικό 'Ιδρυμα Έρευνών,
- (γ) τό ΚΠΕ Δημόκριτος της ΕΕΑΕ,
- (δ) τό ΚΕΠΕ,
- (ε) τό ΕΚΚΕ,
- (στ) τό Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό 'Ινστιτούτο.

1. (α) *Μελέτη 'Οργανώσεως Γεωργικών Έρευνών εν 'Ελλάδι*, τόμ. 1, σελ. 334, τόμ. 2, σελ. 170. 'Υπουργείο Συντονισμού και Γεωργίας — Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη 1963 (πολυγραφημένο) (Κείμενο DOX - EA 107).

(β) Θ.Α. Μητακίδου (1964), *Σχόλια επί της εκθέσεως της πρώτης φάσεως της Μελέτης 'Οργανώσεως Γεωργικών Έρευνών εν 'Ελλάδι* (Κείμενο DOX - EA 107. 22-12-63), σελ. 59 (πολυγραφημένο).

(γ) *Άγροτικοί θεσμοί*, Έκθεσις ομάδος εργασίας. Πρόγραμμα 'Αναπτύξεως 1976-1980. Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Έρευνών, Αύγουστος 1976, σελ. 119.

2. Γ. Βουδούρη και Κ.Κριμπά (1977), « Τό επάγγελμα του βοήθου Πανεπιστημίου », *Τό Βήμα*, 18.6.1977, σ. 4.

ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟ ΓΡΗΓΟΡΗ

για κάθε καλό βιβλίο

Σόλωνος 71 — 'Αθήνα

- Γιανναρά Χρ.**, 'Αλήθεια και ένότητα της 'Εκκλησίας
- 'Η άπολογητική στάθρα της ορθοδόξου Θεολογίας
- Τό προνόμιο της άπελπισίας (σημειώσεις για μία κριτική άναμέτρηση με τό άδιέξοδο του δυτικού ή καταναλωτικού πολιτισμού)
- Πείνα και δίψα (3η έκδοση)
- Μουτσοπούλου Εύ.**, Αί ήδοναι. Φαινομενολογική έρευνα προνομιούχων συνειδησιακών καταστάσεων
- Μπαρτζελιώτη Λ.**, Συνοπτική ιστορία της Φιλοσοφίας
- Θεολογία και όντολογία του Ρ. Tillich
- Πάνου Σ.**, Πολιτική και ιδεολογία (παιδεία και ιδεολογία - ιδεολογία και αναγκαιότητα - πολιτική συνείδηση και ιδεολογία - τέχνη και ιδεολογία - δημοκρατία και σοσιαλισμός)
- Ποιητική του χώρου (προαισθητικές κατηγορίες και τό νόημα της τέχνης - για μία φαινομενολογία του ώραιου - διαλεκτική του τραγικού - μία έκδοχη για την τέχνη κ.ά.)
- Φληντ Γκ.**, (Μετ. Α. Σακελλαρίου), 'Ο Πλάτων και ή εποχή του
- Λαναρά Β.**, 'Ηρωισμός και νοσηλευτική (φιλοσοφική θεώρηση)
- Φάρμπερ Μ.**, (Μετ. Λ. Μπαρτζελιώτης), Φαινομενολογία: οι σημερινές της διαστάσεις και ή σχέση σιωπής προς την ψυχολογία, την ψυχιατρική, τον ύπαρξισμό και άλλες φιλοσοφικές κινήσεις
- Λέ Καρρέ Τζών**, Μία μικρή πόλη στη Γερμανία (μυθιστόρημα κατασκοπείας και πολιτικής φαντασίας)
- Ντάρρελ Λ.**, 'Αλεξανδρινό Κουαρτέτο (ή περίφημη τετραλογία σε δημιουργική μετάφραση του Αίμ. Χουρμούζιου)
- Χάλξει Α.**, Γενναίος νέος κόσμος (τό περίφημο μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας)
- Κρουσταλάκη Γ.**, Ψυχοπαιδαγωγική της σχολικής διαγνώσεως
- Παρασκευά - Σακκά Σ.**, Σύγχρονες τάσεις στην ψυχολογία της προσωπικότητας
- Σακκά Δ.**, Παιδαγωγική Ψυχολογία: προσωπικότητα - προσαρμογή - μάθηση
- Δημητροκάλη Γ.**, Οι δίκοχοι χριστιανικοί Ναοί Παλιούρα 'Αθ., 'Ο ζωγράφος Γεώργιος Κλώντζας και ή μικρογραφία του κώδικος αυτού
- Παπαρούνη Π. Ν.**, Τουρκοκρατία (πτώση, γενοκτονία, διοίκηση, δικαιοσύνη, οικονομία κ.λπ.)
- Κύρ.**, 'Ωχ!!
- Πύρ

Τό ΚΕΠΕ καί τό ΕΚΚΕ δέν πρόκειται ἐδῶ νά μᾶς ἀπασχολήσουν, ἀφοῦ ὁ τομέας ἐρευνῆς τους εἶναι ἕξω ἀπό αὐτόν πού ἐξετάζουμε.

Εἶναι βέβαια ἐνδιαφέρον νά εἰπωθεῖ ὅτι τό ΕΚΚΕ τουλάχιστον παρόλο πού ἀσχολεῖται μέ κοινωνιολογικές ἐρευνες, ἀντιμετωπίζει προβλήματα ἀνελαστικότητας προσωπικοῦ σάν αὐτά πού περιγράφουμε παρακάτω καί πού ἀποτελοῦν γενικό χαρακτηριστικό τῆς δομῆς τῶν Μονάδων Ἐρευνας στόν τόπο μας. Γιά τό Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό Ἰνστιτούτο δέν θά ποῦμε πῶς πολλά, γιάτί ἀσχοληθήκαμε ἴσως ἰδιαίτερα μέ τή γεωργική ἐρευνα. Τά περισσότερα ἰνστιτούτα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀναφέρονται σέ ἐπιστήμες οὐμανιστικές, καί ἡ δραστηριότητα στίς φυσικές ἐπιστήμες περιορίζεται πρὸς τό παρόν στά μαθηματικά καί τήν ἀστρονομία. Καί τά Ἐργαστήρια τοῦ Ε.Ι.Ε. εἶναι περιορισμένα στή Χημεία καί Φυσικοχημεία. Μιά σημαντική προσφορά τοῦ Ε.Ι.Ε. στόν τόπο μας εἶναι ἡ βιβλιοθήκη ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν του, ἡ χρηματοδότηση τῆς ἐρευνας στά ΑΕΙ καί οἱ εὐκολίες πού προσφέρει ἀπό τῆς σύνδεσής του μέ τά ἀντίστοιχα εὐρωπαϊκά ἰδρύματα. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ δικτατορία κυριολεκτικά προσπάθησε νά ξεχαρβαλώσει τό Ε.Ι.Ε. καί εἶναι δύσκολη ἡ ἀνασύνταξή του γιάτί τά χρήματα εἶναι λίγα, καί δημιουργήθηκαν ἀνελαστικές καταστάσεις προσωπικοῦ σάν αὐτές ἄλλωστε πού ἀντιμετωπίζει καί τό μεγαλύτερο Κέντρο βασικῆς ἐρευνας στή χώρα μας, τό ΚΠΕ Δημόκριτος.

Ὁ Δημόκριτος πού ἔχει πάνω ἀπό 15 χρόνια ζωῆς ὑπῆρξε στή χώρα μας τό ἀμφιλεγόμενο σημεῖο: κατόρθωσε σέ λίγο χρόνο μετά τήν ἴδρυσή του νά συγκεντρώσει ἅπ' τήν ἑνὴν μεριά τήν ἔχθρα τοῦ κατεστημένου τῶν ΑΕΙ (ἔχθρα τήν ὅποια ἄλλωστε, πολλές φορές, προκλητικά αὐξήσε) κι ἀπό τήν ἄλλη τόν ἐνθουσιασμό καί τήν ἐλπίδα τῆς μεταπολεμικῆς γενιᾶς τῶν ἐκπαιδευμένων στό ἐξωτερικό ἐπιστημόνων. Συγχρόνως, χάρη σέ ὑψηλή προστασία, ἔτυχε ἰδιαίτερης μεταχείρισης καί ἀπόλαυσε ἰδιαίτερες εὐνοϊκές συνθήκες στόν οἰκονομικό καί διοικητικό τομέα, καί ἔτυχε μεγάλης διαφήμισης³. Τό πείραμα τοῦ Δημόκριτου θά ἴταν ἐνδιαφέρον ἂν περιοριζόταν σ' ἕνα παιχνίδι ἐξουσίας ἢ ἀνταγωνισμοῦ γιά ἀνανέωση. Δυστυχῶς τό πείραμα ἄρχισε στραβά. Σημαντικό μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ του προσλήφθηκε στήν ἀρχή χωρίς αὐστηρά κριτήρια: εἰδικά ἐκεῖ ὅπου οἱ προσλήψεις ὀφείλονταν σέ δύο, τώρα πεθαμένους, καθηγητές ΑΕΙ τά πράγματα πῆγαν κακά, καί ἀκόμα τώρα αἰσθάνεται κανεῖς τό βάρος. Στόν Δημόκριτο δουλεύουν τώρα 193 ἐπιστήμονες. Μέ τό τεχνικό προσωπικό (εἶναι τό μόνο κέντρο πού ἔχει ἄρτια σχεδόν ὑποδομή καί ὑπηρεσίες) καί μέ τό διοικητικό προσωπικό ξεπερνᾶ τούς 500 ὑπαλλήλους. Τρεῖς τουλάχιστον διευθύνσεις, ἡ Φυσική, ἡ Χημεία καί ἡ Βιολογία (107 ἐπιστήμονες) σέ μεγάλο βαθμό ἀναφέρονται σέ βασική ἐρευνα, μερικά ἢ Δ/ση Ἡλεκτρονικῶν. Ἀλλά ἐπίσης σημαντικό μέρος του ἀσχολεῖται μέ εφαρμοσμένη ἐρευνα (ἀπό ραδιενεργά φάρμακα μέχρι ὑδρολογία,

ἐδαφολογία, τεχνολογικές ἐφαρμογές ἀκτινοβολιῶν, ἐρευνα γιά κοιτάσματα οὐρανίου, τράπεζα δισκῶν κ.ἄ.). Τό κέντρο, ἐκτός ἀπό τόν ἀντιδραστήρα, διαθέτει ἐπιταχυντική tandem, ἠλεκτρονικό ὑπολογιστή, βιβλιοθήκη.

Ἡ δικτατορία ἄφησε καί ἐδῶ τά ἴχνη της. Οἱ παραγωγές τῶν ἐπιστημόνων σέ δευτεροβάθμιο (καί τηλεσκόπιο) στάδιο κρίνονται ἀπό δικαστές ἐργατικῶν διαφορῶν. Κανεῖς δέν μπορεῖ νά ἀπομακρυνθεῖ εὐκόλα, λόγω ἀνεπάρκειας ἐρευνητικῆς. Ἐνα σημαντικό μέρος τῶν ἐπιστημόνων δέν ἀποδίδει ὅσο θά περίμενε κανεῖς, μέ τίς παρεχόμενες εὐκολίες, ἐνῶ ὀρισμένοι ἄλλοι ἔχουν ἐξαιρετική παραγωγή ἀπό ποσοτική καί ποιοτική ἄποψη. Ἀπό τά 39 προγράμματα ἐρευνῶν πού ἐγκρίθηκαν τό τέλος τοῦ 1974, τά 9 καταργήθηκαν μετά ἀπό δύο χρόνια, γιάτί ἀπέδωσαν πολύ λίγο, ἐνῶ ἄλλα 6 συγχωνεύθηκαν μέ τά 24 πού ἐξακολούθησαν γιάτί εἶχαν μειωμένη ἀπόδοση. Ἴσως ἀκριβῶς ἕνα 60% τοῦ προσωπικοῦ νά ἀνήκει στίς δύο πρῶτες κατηγορίες αὐτῶν πού κάνουν ἐξαιρετική ἐρευνα ἢ αὐτῶν πού κάτι κάνουν, ἐνῶ ἕνα 40% θά ἦταν σκόπιμο νά ἐξασκήσει ἄλλοι τίς ἰκανότητές του. Τό Κέντρο ἔχει ἀρχίσει νά γερνά: φαίνεται νά ἔχει φτάσει ἀπό χρόνια σέ μιά ὀροφή ἀπόδοσης. Ἡ ἀνανέωση τοῦ προσωπικοῦ γίνεται μέ πολύ ἄργο ρυθμό, καί κυρίως φεύγουν πρὸς τά ΑΕΙ πολλοί ἰκανοί ἐρευνητές πού δύσκολα ἀναπληρώνονται. Ὑπάρχει στό ἔπακρο ἀνελαστικότητα προσωπικοῦ: δέν μπορεῖ νά μετακινηθεῖ ἐπιστήμονας ἀκόμα κι ἂν δέν ἀποδίδει στήν ἐρευνα. Ἐτσι, λιγότεροι ἀπό 10 ὄντως διεθνούς στάθμης ἐπιστήμονες καί οἱ ὁμάδες τους καθῶς καί μερικοί ἄλλοι πού ὄντως ἀντιπροσωπεύουν ἕνα ποσοστό μικρότερο ἀπό 40% καλύπτουν ἕνα ἄλλο 40% πού ἀποτελοῦν βάρος γιά τό Κέντρο. Παρά τίς ἀρνητικές του πλευρές ὁ Δημόκριτος ἀποτελεῖ ἕνα ζωντανό ἀκόμα ἐρευνητικό Κέντρο, μοναδικό γιά τόν τόπο, καί μερικές ἐρευνητικές του ὁμάδες εἶναι καθ' ὅλα ἀξιόλογες.

Δέν θά ἴπρεπε νά τελειώσει αὐτή ἡ ἀνασκόπηση χωρῆς νά εἰπωθοῦν λίγα λόγια γιά τό Κέντρο τῆς Ἐφαρμοσμένης Γεωλογίας, τό ὀνομαζόμενο πρῖν ἸΓΕΥ, μετά ΕΘΙΓ ΜΕ, καί ἀκόλουθα ἸΓΜΕ. Τό σημαντικό καί ἐνδιαφέρον Κρατικό αὐτό Ἰδρυμα, μετά τή νομική μετατροπή του σέ Ν.Π. Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, ἔπαψε νά ἔχει τήν ἐπιστημονική αἴγλη πού τό συνόδευε παλαιά. Σημαντικοί γεωλόγοι, γιά πολιτικούς λόγους, ἔμειναν στό περιθώριο (ὅπως καί στήν περίπτωση πολλῶν κλάδων), ἐνῶ ἦταν ἀπό τά ἰκανότερα στελέχη καί μποροῦσαν νά προσφέρουν πολλά.

Τελειώνοντας αὐτή τήν ἐπισκόπηση, εἶναι σκόπιμο νά ἐπισημάνουμε μερικά γενικά χαρακτηριστικά τῆς ἐρευνας στόν τόπο μας.

(α) Ἡ ἀνελαστικότητα προσωπικοῦ. Σ' ὀλόκληρο τό ΕΚΚΕ μόνο 7 ἐπιστήμονες ἀποτελοῦν αὐθῦπαρκτους ἐρευνητές ἀπό τούς 100 ὑπαλλήλους του (ἀπό τούς ὁποίους 60 εἶναι διοικητικοί). Τό ἴδιο περίπου συμβαίνει στόν Δημόκριτο ὅπου 40% τῶν ἐπιστημόνων ἀποτελοῦν ἄχρηστο βάρος. Ὅμως οἱ θεσμικές καί κοινωνικές συνθήκες εἶναι ἀπαγορευτικές γιά τήν ἀνανέωση τοῦ προσωπικοῦ. Καί ἐνῶ ἕνα πάγιο μεγάλο κονδύλι χρησιμοποιεῖται γιά μισθοῦς, δέν καθίσταται δυνατό, νά προσληφθοῦν ἐξαιρετικοί ἐπιστήμονες (ὅταν βρεθοῦν), γιάτί τίς θέσεις αὐτές τίς κατέχουν ἄχρηστοι. Κάτι ἀνάλογο

3. (α) P.Dimotakis (1968), The Democritus Nuclear Research Center. Nature 220: 861-862.

(β) Anonymous (1969) Greece: Much to be done. Nature 222: 832-833.

παρατηρείται στά ΑΕΙ. 'Η πρόταση όμως συναδέλφον να καταστούν κινητές οι θέσεις του ΕΔΠ που να αποτελούνται από 'υποτρόφους δεν με βρίσκει σύμφωνο: στό κοινωνικό σύστημα όπου 'υμε, τό μόνο (άπό τήν άλλη μεριά) άνελαστικό και μή συμπεζόμενο είναι τό κονδύλι τών μισθών, ένώ στήν πρώτη κρίση κυβερνητικής λιτότητας τό πρώτο που περικόπεται είναι οι 'υποτρόφες⁴.

Αυτή ή κατάσταση δεν προάγει τή δημιουργία ομάδων και τό σχηματισμό ντόπιας παράδοσης σ' όρισμένους τομείς έρευνας.

(β) 'Υπάρχουν λιγοστοί (τό ποσοστό δεν υπερβαίνει τό 20%) πραγματικά αυτοδύναμοι έρευνητές. Οι άλλοι, όσοι κάνουν ακόμα κάποια έρευνα, είτε εξακολουθούν τή διδακτορική διατριβή τους σέ μία φθίνουσα πορεία ή άποτελούν βοηθούς - συνεργάτες ή άπλως έπιστημονικούς παρασκευαστές αυτοδύναμων έρευνητών.

Τό ποσοστό τών αυτοδύναμων έρευνητών είναι όντως μικρό. Οι έρευνητές για να επίζησουν και να άνδρωθούν σ' ένα περιφερικό και μερικά τουλάχιστον άφιλόξενο έρευνητικό περιβάλλον, περιβάλλον μόνωσης και άποχής άπό συνθήκες άλληλοερεθισμού, πρέπει να διαθέτουν ιδιαίτερα προσόντα. Δέν άρκει ή έπιμονή, ούτε ή καλή κατάρτιση στόν στενό τους τομέα, αλλά ή καλή εύρύτερη μόρφωση και παιδεία τους.

'Ο Γιάννης Σαρεγιάννης, πού χάρισε στό 'Ιδρυμα αυτό πού μ'αξ φιλοξενεί άρκετές χιλιάδες τόμους τής φιλολογικής του βιβλιοθήκης, ύπήρξε για μένα μία παραδειγματική προσωπικότητα πού άκριβώς φανερώνει τί θά 'θελα να πώ. Πρώτα παραιτήθηκε, όταν ήρθε έδω, άπό τό είδος τής θεωρητικής έρευνας πού έκανε στό Παρίσι, και άφιερώθηκε σέ άχαρα και λιγότερο ένδιαφέροντα άπό άπονη συρμού, ζωτικά όμως άπό τοπική άπονη, προβλήματα τής πατρίδας μας. "Αν θέλει κανείς να ύπηρετ'ει τήν έπιστήμη στόν τόπο αυτό, πρέπει να προσαρμόζεται και στίς ντόπιες συνθήκες. Κατόπιν διαμόρφωσε μαθητές, και σήμερα ή Φυτοπαθολογία στήν 'Ελλάδα είναι κατά κάποιο τρόπο δεμένη μέ τόν Σαρεγιάννη, ακόμα κι αν ή άμεση φωλιά τής δραστηριότητάς του ύπέστη μία καθίζηση. Τέλος, στά μαθήματά του και στό δοκίμιό του για τήν ασθένεια φάνερωσε μία πρωτότυπη σκέψη, πού ακόμα και σήμερα δεν ξεπεράστηκε άπό τους πιό ειδικούς στίς ΗΠΑ. 'Θά 'πρεπε να προσθέσω πώς ή πρωτότυπη σκέψη του δεν είναι άσχετη άπό τή βαθιά φιλοσοφική αλλά και φιλολογική του μόρφωση. Είναι γνωστό πώς ύπήρξε άπό τους πιό βαθείς κριτικούς του Καβάφη, όπως κι ό Σεφέρης αναγνώρισε⁵.

'Η γενικότερη παιδεία, ή φαντασία, ή έπιμονή κι ή προθυμία να παραιτηθεί κανείς άπό τό φανταχτερό διεθνές προσκήνιο πρós όφελος μονιμότερου τοπικού έρ-

γου, είναι τά χαρακτηριστικά πού πρέπει να 'χουν οι αυτοδύναμοι έρευνητές στόν τόπο μας υπό συνθήκες σχετικής μόνωσης.

Δυστυχώς ή πλειοψηφία τών έπιστημόνων τόσο στά ΑΕΙ όσο και στά Κέντρα 'Ερευνας προσβλέπει στίς θέσεις πού κατέχει σάν άποκούμπι, ένα είδος άποκατάστασης, ή (οι νεότεροι κυρίως) νιώθει άπόλυτα έξαρτημένη άπό τά μεγάλα κέντρα του έξωτερικού.

(γ) 'Η έξάρτηση είναι αναπόφευκτη. Τά καλά δημοσιεύματα θά γίνονται πάντοτε στά ξενόγλωσσα περιοδικά του καπιταλιστικού κέντρου ή τών δευτερογενών έστιών του. Τό ίδιο άλλωστε φαινόμενο έξάρτησης φανερώνεται και στίς δευτερογενείς αυτές έστιές και στά μικρότερα προηγμένα εύρωπαϊκά κράτη. "Άλλο όμως έξάρτηση, κι άλλο πλήρης ύποταγή.

"Άλλωστε ή προσαρμογή στίς ντόπιες συνθήκες και ή μόνωση έχουν και τά καλά τους και προωθούν τήν πρωτοτυπία. 'Η δημιουργία ντόπιας παράδοσης και ή παροχή και ύλιστικότερων κινήτρων νομίζω πώς θά δελεάσει και θά ενισχύσει όρισμένους. Γιατί ή έρευνητική δραστηριότητα στόν τόπο μας πρέπει να θεωρηθεί ακόμα άποστολή. 'Ο συνδικαλισμός τών έρευνητών είναι περιορισμένος. Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, στόν Δημόκριτο και τό ΕΙΕ, δεν διαδραμάτισε θετικό ρόλο όσον άφορά τήν προαγωγή τής ποιότητας τής έπιστημονικής έρευνας, γιατί έβαλε στόχους τήν προστασία εκείνων τών έρευνητών πού είχαν μικρή ποιοτική άπόδοση και πού γι' αυτό θεωρήθηκε πώς κινδύνευαν.

(δ) 'Εκτός άπό τίς κοινοτοπίες ότι πρέπει να δοθούν περισσότερα χρήματα στήν έρευνα, θά 'πρεπε να τονιστούν δύο πλευρές ακόμα.

Πρώτα, ότι πρέπει κυρίως να δοθούν χρήματα για λειτουργικές δαπάνες και δαπάνες λειτουργικής ύποδομής. Σ' όλες τίς ύπανάπτυκτες χώρες παρατηρείται να κατασκευάζονται πολυτελή έρευνητικά έργαστήρια μέ άκριβά όργανα, πού σέ λίγο καταρρέουν κι άχρηστεύονται⁶. 'Η τεχνική ύποδομή είναι άπαραίτητη, και ή εύκαιριακή άπόκτηση μεγάλων ποσών χρημάτων δεν προωθεί τήν έρευνα αν δεν συνοδεύεται άπό έπαρκή κονδύλια για λειτουργικές και τεχνικές δαπάνες. Στόν Δημόκριτο, μόνο 12% του προϋπολογισμού άφορά καθαρά λειτουργικές δαπάνες.

Μετά, πρέπει όρισμένες δυσχέρειες του Δημόσιου Λογιστικού για τήν άνάλωση χρημάτων να άρθουν, ώστε τό θεσμικό πλαίσιο να επιτρέψει τήν εύκολη και έγκαιρη άνάλωσή τους. Μέχρι στιγμής δύο λύσεις έχουν προταθεί: 'Η μία είναι ή εκ συστήματος χρήση τής γνωστής κατά παρέκκλιση του Δημόσιου Λογιστικού διαδικασίας, ή δεύτερη ή ίδρυση Νομικών προσώπων 'Ιδιωτικού Δικαίου πού θά έπιχορηγούνται άπό τό Κράτος. Μόνον έτσι θά καταστεί δυνατή ή θεσμοθέτηση και λειτουργία μεταπτυχιακών σπουδών.

'Ακριβώς ή θεσμοθέτηση μεταπτυχιακών σπουδών άποτελεί (μαζί μέ τήν καραμέλα τής οικονομικής άνάπτυξης) τό έναυσμα για τήν ύπαγωγή σέ κεντρικό συντονιστικό όργανο όλων τών έρευνητικών προσπαθειών. Αυτό όμως είναι μία άλλη ιστορία.

4. (α) Πραγματικά Α' Συμποσίου Γεωτεχνικών 'Ερευνητών, Β' 'Επιστημονικά 'Ανακοινώσεις, σ. 517. 'Υπουργείο Γεωργίας, 'Αθήνα 1976.

(β) Α' Συμπόσιο Γεωτεχνικών 'Ερευνητών - 'Ομιλίες επί του έρευνητικού έργου τών 'Ιδρυμάτων Γεωργοτεχνικής 'Ερευνας, σ. 496. 'Υπουργείο Γεωργίας, 'Αθήνα 1973.

(γ) Περίληψις έκδοθεισών έρευνητικών έργων 'Ιδρυμάτων Γεωργοτεχνικής 'Ερευνας, σ. 629. 'Υπουργείο Γεωργίας, 'Αθήνα 1973 (περίληψις 830 έργων).

5. Ι.Α. Σαρεγιάννη (1964), Σχόλια στόν Καβάφη. 'Ικαρος, 'Αθήνα, σελ. 141, Πρόλογος Γιώργου Σεφέρη, σ. 7-10.

6. W.W. Umbreit (1974), «Education and training in Applied Microbiology», in Advances in Applied Microbiology, 17: 1-17 Academic Press, N. York and London.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

‘Η επιστημονική έρευνα στην ‘Ελλάδα

μερικές πρόχειρες σκέψεις

του Θεόδωρου Λιανού

Σε προηγούμενο τεύχος του *Πολίτη* (‘Οκτώβριος 1977) δημοσιεύτηκε άρθρο της Μαρίας ‘Ηλιοῦ με τόν μάλλον φιλόδοξο τίτλο «Γιά νά υπάρξει έρευνα». Τό άρθρο αὐτό εἶχε παρουσιασθεῖ καί στό διήμερο σεμινάριο πού εἶχε ὀργανώσει ἡ ‘Ενωσις ‘Ελλήνων Πανεπιστημιακῶν Δυτικῆς Εὐρώπης στίς ἀρχές τοῦ Σεπτεμβρίου στήν ‘Αθήνα μέ θέμα τήν επιστημονική έρευνα σέ χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καί στήν ‘Ελλάδα. Στίς εισηγήσεις πού παρουσιάστηκαν στό σεμινάριο καθώς ἐπίσης καί στό ἄρθρο τῆς Μ. ‘Ηλιοῦ ὑπάρχουν πολλές χρήσιμες πληροφορίες καί σοβαρές σκέψεις πάνω σέ θέματα σχετιζόμενα μέ τήν επιστημονική έρευνα. Δέν μπορῶ ὅμως νά κρύψω τήν ἀπογοήτευσή μου ὅταν, μετά ἀπό συζητήσεις δύο ἡμερῶν, τό πρόβλημα τῆς έρευνας στήν ‘Ελλάδα ἦταν γιά μένα τόσο σκοτεινό καί ἀκατανόητο ὅσο καί πρῖν τό σεμινάριο. Τό βασικό ἐρώτημα εἶναι: γιατί δέν ὑπάρχει έρευνα στήν ‘Ελλάδα; ‘Ο ἐντυπωσιακός καί μάλλον ὑπερβολικός τίτλος τῆς Μ. ‘Ηλιοῦ προϋποθέτει μιᾶ πλήρη ἀπάντηση στό παραπάνω ἐρώτημα καί ἀναπόφευκτα ἡ δημοσίευσή του στόν *Πολίτη* τράβηξε τήν προσοχή μου καί μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία μιᾶς πιό ἀνετης μελέτης. ‘Αλλά καί πάλι ἡ ἐντύπωσή μου εἶναι ὅτι ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος δέν ἔχει πλήρως ἐντοπισθεῖ καί εἶναι ἀνάγκη, πρῖν μπορέσουμε νά βροῦμε τί χρειάζεται γιά νά υπάρξει έρευνα, νά καταλάβουμε γιατί δέν γίνεται έρευνα στή χώρα μας.

Πρῖν διατυπῶσω μερικές σκέψεις πού μπορεῖ νά βοηθήσουν στήν κατανόηση τοῦ προβλήματος τῆς ἔλλειψης έρευνας στήν ‘Ελλάδα πρέπει νά τονίσω ὅτι ἡ συζήτηση ἀναφέρεται (α) στήν ἔλλειψη ὀργανωμένης καί συστηματικῆς έρευνας καί ὄχι στήν έρευνα μεμονωμένων ἀτόμων, (β) στήν έρευνα στήν περιοχή τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, καί (γ) στήν έρευνα τῆς ὁποίας τό οἰκονομικό βάρος φέρει ὁ κρατικός προϋπολογισμός.

‘Η επιστημονική έρευνα εἶναι μιᾶ διαδικασία παραγωγῆς ὅπου χρησιμοποιοῦνται παραγωγικοί συντελε-

στές καί λαμβάνεται κάποιο προϊόν. ‘Αντίθετα πρὸς τίς περισσότερες διαδικασίες παραγωγῆς, στήν περίπτωση τῆς έρευνας, ἐνῶ εἶναι σχετικά εὐκόλο νά ἐντοπίσουμε καί νά μετρήσουμε τούς παραγωγικούς συντελεστές, εἶναι δύσκολο νά προσδιορίσουμε καί νά μετρήσουμε τό προϊόν. Στήν κοινωνική έρευνα ἡ δυσκολία προσδιορισμοῦ τοῦ προϊόντος εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη. Μ’ αὐτή τήν προσέγγιση τό βασικό ἐρώτημα «γιατί δέν ὑπάρχει έρευνα» χωρίζεται σέ δύο ἐρωτήματα: (1) γιατί ἡ ὑπάρχουσα παραγωγική διαδικασία επιστημονικῆς έρευνας δέν παράγει τό ἀναμενόμενο προϊόν; καί (2) γιατί ἡ παραγωγική διαδικασία επιστημονικῆς έρευνας εἶναι τόσο περιορισμένη; Παρά τό γεγονός ὅτι τελικά ἡ ἀπάντηση στά δύο ἐρωτήματα εἶναι σέ πολλά σημεῖα κοινή, ἡ ξεχωριστή ἀνάλυσή τους φωτίζει διαφορετικούς μηχανισμούς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας πού βέβαια καταλήγουν στό ἴδιο ἀποτέλεσμα.

Πρῖν προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιᾶ (ἀναγκαστικά μερική) ἀπάντηση στά παραπάνω ἐρωτήματα, εἶναι σκόπιμο νά προσδιορίσουμε τούς συντελεστές τῆς επιστημονικῆς έρευνας καί τό προϊόν της. Στούς συντελεστές τῆς έρευνας πρέπει νά συμπεριλάβουμε: (α) τούς ἐρευνητές καί τό ἀνθρώπινο κεφάλαιο πού κατέχουν (βασικά, σπουδές καί ἐμπειρία), (β) τό βοηθητικό προσωπικό (δακτυλογράφοι, διοικητικό προσωπικό κλπ.), (γ) τόν τεχνικό ἐξοπλισμό (βιβλιοθήκες, στατιστικό ὕλικό, ὑπολογιστικές μηχανές, κλπ.), καί (δ) τήν χρησιμοποιούμενη τεχνολογία πού συμπεριλαμβάνει καί τήν ὀργάνωση τῶν διοικητικῶν μονάδων ὅπου γίνεται ἡ έρευνα. Τό προϊόν τῆς έρευνας μποροῦμε, γιά τό σκοπό τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, νά τό ὀρίσουμε σάν τό σύνολο τῶν νέων γνώσεων πού προκύπτουν ἀπό τήν έρευνα μέ τή μορφή εἴτε νέων συμπερασμάτων, εἴτε νέων ἐρωτημάτων, εἴτε νέων προσεγγίσεων στά ἐρευνούμενα προβλήματα.

Τό ἐρώτημα «γιατί ἡ παραγωγική διαδικασία επιστη-

μονικής έρευνας είναι περιορισμένη;» μπορεί τώρα να διατυπωθεί ως εξής: «γιατί τόσο λίγοι συντελεστές παραγωγής αφιερώνονται στην διαδικασία της έρευνας;», που σημαίνει «γιατί τόσες λίγες δαπάνες γίνονται για τους παραγωγικούς συντελεστές της έρευνας;». Μ' αυτή τη διατύπωση γίνεται φανερό ότι ή έμμεσα διατυπούμενη θέση της Μ. Ήλιου και πολλών άλλων ότι δεν γίνεται έρευνα γιατί δεν γίνονται δαπάνες για έρευνα, είναι στην πραγματικότητα ταυτολογία. Είναι σαν να λέμε ότι έχουμε βροχή γιατί βρέχει. Τό ουσιαστικό έρώτημα είναι άκριβώς γιατί δεν γίνονται μεγαλύτερες δαπάνες για έρευνα. Στο έρώτημα αυτό δίνεται συχνά ή απάντηση ότι ή άντοχή του κρατικού προϋπολογισμού δεν επιτρέπει περισσότερες δαπάνες. Ή απάντηση όμως αυτή παρακάμπει τό πραγματικό πρόβλημα. Κάθε κοινωνία μέ οποιοδήποτε άπόλυτο μέγεθος εισοδήματος και κρατικών δαπανών έχει πάντα την ευχέρεια να ιεραρχήσει κατά σπουδαιότητα τίς δαπάνες στις όποιες πρέπει να ύποβληθεί. Και είναι πάντοτε δυνατόν να αλλάξει και τό άπόλυτο ύψος των δαπανών αυτών συνολικά και την ιεράρχηση των δαπανών κατά σπουδαιότητα. Ή άπόφαση και για τό άπόλυτο μέγεθος των δαπανών, αλλά και για τή σχετική σπουδαιότητα κάθε ιδιαίτερης δαπάνης είναι ουσιαστικά άποτέλεσμα άμεσης ή έμμεσης έπιλογής. Τό έρώτημα, λοιπόν, παίρνει τήν εξής μορφή: γιατί στην ελληνική κοινωνία οι έπιλογές είναι τέτοιες που ή έπιστημονική έρευνα μπαίνει τελευταία στη λίστα των προτεραιοτήτων; Είναι ή έπιλογή αυτή άποτέλεσμα μιάς διαδικασίας άποφάσεων στις όποιες συμμετέχει ή ελληνική κοινωνία στό σύνολό της (δηλαδή ό ελληνικός λαός μέ τους φορείς του) και στις όποιες εκφράζεται ή θέλησή της ή είναι άποτέλεσμα άποφάσεων που βασίζονται στα συμφέροντα όρισμένων ομάδων ή τάξεων που έχουν τή δύναμη να επιβιβάλλουν άμεσα ή έμμεσα τή θέλησή τους; Είναι φανερό ότι συμβαίνει τό δεύτερο. Ή έπιλογή γίνεται άπό νομικά κατοχυρωμένους μηχανισμούς που έλέγχονται άπό άτομα ή ομάδες ατόμων, των όποιων τά άτομικά ή ταξικά συμφέροντα ύπαγορεύουν τόν περιορισμό της έρευνας στό ελάχιστο δυνατό. Κι ό βασικός λόγος γι' αυτό είναι ότι οι νέες γνώσεις που προκύπτουν σαν άποτέλεσμα της διαδικασίας της έπιστημονικής έρευνας, ιδιαίτερα στις κοινωνικές έπιστήμες, ύποδεικνύουν πολύ συχνά λύσεις που είναι αντίθετες προς τά συμφέροντα του κατεστημένου που προασπίζουν οι εκπρόσωποί του, ή φωτίζουν πλευρές των προβλημάτων της ελληνικής κοινωνίας που οι δυνάμεις της συντήρησης έχουν κάθε συμφέρον να άποκρύπτουν. Και οι έρευνες που γίνονται άπό έπιστημους φορείς (τά ελάχιστα κέντρα έρευνών, πανεπιστήμια, Τράπεζες, κλπ.) είναι έρευνες ρουτίνας και άπογυμνωμένες άπό τό κοινωνικό τους περιεχόμενο. Ή ανύπαρκτες ή ελάχιστες είναι οι έρευνες για τή φτώχεια, τή άνεργία, τή εγκληματικότητα, τή πορνεία, τή διανομή του εισοδήματος, τά κέρδη των μεγάλων επιχειρήσεων, τό φορολογικό βάρος κλπ. Ή επιπλέον οι κρατικοί μηχανισμοί δεν συλλέγουν τό στατιστικό ύλικό που είναι άπαραίτητο για τέτοιες μελέτες, ενώ αντίθετα ύπάρχει άρκετό ύλικό πάνω σε ελάχιστα χρήσιμα θέματα. Έτσι, ενώ ή Στατιστική Ήπηρεσία συλλέγει πληροφορίες για τους γάμους κατά ήλικία της νύφης και του γαμβρού και κατά νομό, δεν μπορεί να ύπολογίσει τους άνεργους της χώρας. Μ' αυτό τόν τρόπο ή έρευνα γί-

νεται δύσκολη ή και άδύνατη. Νομίζω πως μπορεί εύκολα να βγει τό συμπέρασμα ότι ό λόγος για τήν ελάχιστη κρατική χρηματοδότηση της έπιστημονικής έρευνας στη χώρα μας είναι ότι τό προϊόν της διαδικασίας αυτής δεν ζητείται άπό τους φορείς της έξουσίας. Πέρα όμως άπ' αυτή τήν ένσυνείδητη άρνηση στην προώθηση της έρευνας, ύπάρχει και ή αντίδραση των ατόμων που, μη έχοντας δει ή κατανοήσει τή σημασία της έρευνας, τή θεωρούν άχρηστη ή περιττή πολυτέλεια. Πολλά άτομα που έχουν μιά τέτοια έντύπωση για τήν έρευνα βρίσκονται σε θέσεις-κλειδιά του κρατικού μηχανισμού και συμμετέχουν στην λήψη σχετικών άποφάσεων, και φυσικά αυτό δεν βοηθάει τήν προώθηση της έρευνας.

Έρχομαι τώρα στό δεύτερο έρώτημα, δηλαδή γιατί ή ύπάρχουσα παραγωγική διαδικασία έπιστημονικής έρευνας δεν παράγει τό άναμενόμενο προϊόν. Τό έρώτημα τούτο δεν έχει τεθεί ούτε άπό τή Μ. Ήλιου ούτε άπό τους άλλους όμιλητές του σεμινάριου, είτε άπό λόγους άβρότητας είτε γιατί πιστεύουν ότι ή έρευνα που γίνεται είναι άποδοτική. Ή δική μου γνώμη είναι αντίθετη. Πιστεύω ότι ή έρευνα που γίνεται στα ελάχιστα έρευνητικά κέντρα της χώρας άποδίδει προϊόν που μπορεί να χαρακτηριστεί ως προϊόν ρουτίνας, μαγαιάτικο, άσήμαντο, και στην καλύτερη περίπτωση άνεκτό. Οι εξαιρέσεις που είναι πιθανό να ύπάρχουν δεν μπορούν ν' αλλάξουν τήν εικόνα της άπογοητευτικής κατάστασης που επικρατεί στη χώρα μας. Δυστυχώς, οι Έλληνες έπιστήμονες δεν μπορέσαμε να δημιουργήσουμε έπιστήμη και έρευνα έμπνευσμένες άπό τά τεράστια προβλήματα του τόπου μας, και παραμένουμε μιμητές, συχνά κωμικοί, των ξένων. Πού μπορούμε να άποδώσουμε τήν άποτυχία αυτή όταν μάλιστα ύπάρχουν άνάμεσα στους έρευνητές ικανότατοι έπιστήμονες άρκετοί άπό τους όποιους έχουν διακριθεί για έρευνες που έκαναν όταν εργάζονταν σε χώρες του έξωτερικού; Τρεις, νομίζω, είναι οι βασικοί παράγοντες που σε μεγάλο βαθμό μπορούν να εξηγήσουν τήν άποτυχία που άνέφερα πιο πάνω:

1. Ή μεγάλη εξάρτηση των έρευνητικών κέντρων άπό κάποια πολιτική έξουσία, συνήθως κάποιο ύπουργείο, και σε δεύτερο στάδιο ή σχεδόν άπόλυτη εξάρτηση του έρευνητή άπό τό οποιοδήποτε διοικητικό συμβούλιο ή τόν οποιοδήποτε έπιστημονικό διευθυντή. Ή εξάρτηση αυτή συνθλίβει τήν προσωπικότητα του έρευνητή, περιορίζει τή δραστηριότητά του και τελικά πνίγει τήν έμπνευσή του. Για όσους έχουν εργασθεί σε έρευνητικό ίδρυμα είναι φανερό ότι, για τήν άνθιση της έρευνας, χρειάζονται (α) ή ανεξαρτητοποίηση των κέντρων έρευνών άπό οποιαδήποτε άρχή, και (β) ή εγκατάλειψη της συνήθειας του διορισμού διοικητικού συμβουλίου και έπιστημονικού διευθυντή άπό τήν οποιαδήποτε προϊσταμένη άρχή. Ή διοίκηση ένός έρευνητικού κέντρου δεν μπορεί να άσκειται παρά μόνο άπό τους ίδιους τους έρευνητές. Ή συγκεκριμένη διαδικασία έπιλογής της διοίκησης δεν θά μäs άπασχολήσει σ' αυτό τό άρθρο, αλλά μπορεί να τονισθεί ότι δεν μπορεί παρά να εκλέγεται άπό τους ίδιους τους έρευνητές του κέντρου.

2. Δεύτερος παράγοντας της άποτυχίας των κέντρων έρευνών είναι ή άποξένωσή τους άπό τά ουσιαστικά προ-

βλήματα του τόπου. Δεν υπάρχει αποδοτικός μηχανισμός που να φέρνει τη διοίκηση των έρευνητικών κέντρων και τους ερευνητές σε επαφή με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ή ελληνική κοινωνία. Τα προβλήματα του τόπου αξιολογούνται και φθάνουν στους ερευνητές με τα κριτήρια και την ιεράρχηση της προϊσταμένης αρχής. Έτσι, άλλα διογκώνονται και άλλα σμικρύνονται, άλλων ή προτεραιότητα αυξάνει κι άλλων μειώνεται, ανάλογα με τα συμφέροντα, τις επιθυμίες ή τις πιέσεις της προϊσταμένης αρχής.

3. Ο τρίτος παράγοντας είναι η έλλειψη ενός συστήματος άμοιβών και ποινών που να αμείβει την προσπάθεια, την επιστημονική δραστηριότητα και την ικανότητα, και να αποθαρρύνει τη μίμηση, τη ρουτίνα, τον παραγοντισμό και άλλα παρόμοια. Η σημερινή οργάνωση των έρευνητικών κέντρων δεν παρέχει στους ερευνητές κανένα κίνητρο για δουλειά, και ταυτόχρονα δεν προβλέπει κανένα αντικίνητρο για τόν έρευνητή που ασχολείται με άλλότρια και παραμελεί την έρευνά του. Μιλώντας για άμοιβές και ποινές έννοοιμε φυσικά χρηματικές άμοιβές (ή ποινές) αλλά και κάθε άλλο είδους ανταμοιβή (ή τó αντίθετό της) όπως π.χ. αναγνώριση και προβολή του έργου του. Τά βασικά κριτήρια στην αξιολόγηση του έρευνητή (δχι του έργου του) είναι τά χρόνια της προϋπηρεσίας και οί γνωριμίες του με ισχυρά πρόσωπα. Έτσι ή ηλικία και τó γνωστό «μέσον» είναι οί βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της εξέλιξης του έρευνητή. Τó έργο του έρευνητή ελάχιστη σημασία έχει για τήν προώθησή του. Έπειδή όμως τó έργο του έρευνητή χτίζει σιγά-σιγά και τó επιστημονικό του κύρος και τόν προβάλλει σάν προσωπικότητα, γίνεται, κατά τή γνώμη μου, ένσυνειδητη και έντονη προσπάθεια από τó κάθε μορφής κατεστημένο να μήν υπάρχει εύκολη διέξοδος και προβολή του επιστημονικού έργου του έρευνητή. Έτσι ικανότατοι έρευνητές μένουν άγνωστοι και άναξιοποίητοι ένω μετριότητες και άσήμαντα πρόσωπα προβάλλονται στή δημόσια και στήν επιστημονική ζωή του τόπου και τούς δίνεται κύρος τó όποιο δέν μπορούν να στηρίξουν με ουσιαστική επιστημονική δουλειά. Η έλλειψη επιστημονικών περιοδικών πρέπει να άποδοθεί βασικά σ' αυτή τήν ένσυνειδητη προσπάθεια τού άποκλεισμού τών ουσιαστικών και σχετικά αντικειμενικών κριτηρίων στην ΄ξιολόγηση και προώθηση τών έρευνητών. Παρατηρούμε έτσι τó λυπηρό φαινόμενο δημοσίευσης αξιόλογων αλλά άναγκαστικά παραμορφωμένων μελετών σέ κάθε λογής έντυπα (ήμερήσιο, περιοδικό Τύπο, διάφορα δελτία κλπ.), τά όποια χωρίς δυσκολία θά μπορούσε κανείς να τά χαρακτηρίσει «φυλλάδες».

Σχετικά με τή συμπεριφορά και τήν προσωπικότητα του έρευνητή, ή εμπειρία μου με κάνει να πιστεύω ότι τó σημερινό σύστημα κινήτρων και αντικινήτρων που ισχύει στά επιστημονικά κέντρα έρευνών έννοει τόν καθωσπρεπισμό που σημαίνει άνοχη, σιωπή, ύποκρισία, παρασκηνίο κλπ. Αντίθετα ή κριτική, ή διαμαρτυρία, ή διεκδίκηση, ή ειλικρίνεια, ή άνεπιθύμητη ιδεολογική τοποθέτηση, θεωρούνται επικίνδυνα χαρακτηριστικά, και, συνεπώς, τó άτομο που τά φέρει, επικίνδυνο και άνεπιθύμητο.

Μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον είναι φυσικό, όπως λέει έννας συνάδελφος, «να επιπλέουν οί φελλοί» και να κυριαρχεί ó παραγοντισμός και τó παρασκηνίο. Οί

άξιοι έρευνητές άπομονώνονται, ύποαπασχολούνται και όσοι μπορούν άποχωρούν για άναζήτηση καλύτερης επιστημονικής σταδιοδρομίας. Γράφοντας τά παραπάνω δέν θέλω να άποπροσανατολίσω τόν άναγνώστη, στρέφοντας τήν προσοχή του σέ λυπηρές αλλά όχι προσδιοριστικές καταστάσεις. Θέλω άπλούστατα να τονίσω τή σημασία που έχει ή ύπαρξη επιστημονικών αντικειμενικών κριτηρίων επιλογής δείχνοντας που μπορεί να όδηγήσει ή άνυπαρξία τους.

Χωρίς άμφιβολία, άν εξετάσει κανείς τίσ ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας κάθε έρευνητικού κέντρου θά βρει κι άλλους πολλούς παράγοντες, για τούς όποιους δέν γίνεται σωστά ή έρευνα. Τέτοιοι παράγοντες είναι συνήθως ή επιστημονική και διοικητική άνικανότητα του προϊσταμένου, ή άσχετοσύνη του ή και τά δύο, τó σαμποτάρισμα τής δουλειάς από όσους έχουν συμφέροντα γι' αυτό, ó ανταγωνισμός τών κλικών που μοιραία δημιουργούνται μέσα στίς συνθήκες που άναφέραμε πió πάνω, κλπ. Πιστεύω όμως ότι όλα αυτά κι άλλα κακά ξεκινούν βασικά από τούς τρεις παράγοντες που με συντομία ανέλυσα παραπάνω.

Πώς μπορούμε όμως να εξηγήσουμε τήν ύπαρξη τής κατάστασης αυτής στά επιστημονικά έρευνητικά ιδρύματα; Ποιοί είναι οί γενεσιουργοί λόγοι τών παραγόντων που έχουμε άναφέρει; Έδώ παίζουμε σέ πρόβλημα που ξεπερνά τά όρια τού άρθρου αυτού όπως τó είχα σκεφθεί στήν αρχή, αλλά μπορούμε να άναφέρουμε μερικές γενικές σκέψεις. Η κατάσταση που επικρατεί στά έρευνητικά κέντρα μπορεί τελικά να άποδοθεί στους εξής γενικότερους λόγους:

1. Στή γραφειοκρατία που χαρακτηρίζει τή δημόσια διοίκηση, από τήν όποια δέν μπορούν να ξεφύγουν τά έρευνητικά κέντρα έφόσον συνεχίζεται ή εξάρτησή τους από τήν κρατική έξουσία.

2. Στό συγκεντρωτισμό που χαρακτηρίζει τήν οργάνωση τής ελληνικής κοινωνίας γενικά, και ó όποιος άνατανακλάται και στόν τρόπο διοίκησης τών έρευνητικών κέντρων.

3. Στή μικρή έμπειρία που έχουμε στή διοίκηση τών επιστημονικών ιδρυμάτων.

4. Στή αντίληψη που κυριαρχεί στήν ελληνική κοινωνία, ότι ή ζωή είναι έννα παιχνίδι τράπουλας όπου τó κέρδος τού ένός είναι άναγκαστικά ζημιά τού άλλου. Έτσι δέν μπορείς να κερδίσεις παρά μόνο άν χάσει ó άλλος. Στήν καθημερινή ζωή αυτό εκφράζεται όχι με τήν προσπάθεια να κερδίσεις αλλά με τήν προσπάθεια να κάνεις τόν άλλο να χάσει ώστε να κερδίσεις. Έτσι δημιουργούνται όξύτερες προσωπικές αντιθέσεις που μπορούν να όδηγήσουν σέ ουσιαστική παράλυση τών οργανισμών μέσα στους όποιους εμφανίζονται. Η αντίληψη αυτή χαρακτηρίζει συνήθως στάσιμες και ύπανάπτυκτες κοινωνίες που δέν έχουν έμπειρίες για τó πώς είναι δυνατό να ύπάρχει κέρδος χωρίς κανείς να ζημιώνεται.

5. Τέλος, πρέπει να άναφέρουμε ό,τι είπαμε και στήν αρχή, ότι δηλαδή τó προϊόν τής έρευνας δέν ζητείται από τó κατεστημένο τής ελληνικής κοινωνίας. Ο έννας ή ó άλλος παράγοντας που καθυστερεί τήν έρευνα είναι σέ τελική άνάλυση τó άποτέλεσμα τής άμησης ή έμμεσης προσπάθειας τών δυνάμεων τής συντήρησης που δέν βλέπει έννοικά τούς νέους όρίζοντες που άνοίγει ή

έρευνα και τούς νεους προβληματισμούς στους οποίους αναπόφευκτα οδηγεί.

“Αν όμως είναι σωστό ότι τό προϊόν τής έρευνας στίς κοινωνικές επιστήμες δέν ζητείται, τότε γιατί τά έστω και λίγα επιστημονικά κέντρα έρευνών δημιουργήθηκαν και εξακολουθούν νά υπάρχουν; Μιάν απάντηση έχουμε κιόλας δώσει: δηλαδή τά κέντρα έρευνών πού υπάρχουν δέν είναι στήν πραγματικότητα κέντρα έρευνών μέ τήν ουσιαστική έννοια του όρου. Ή έντύπωση μου είναι ότι έκφυλίζονται σιγά-σιγά σέ παραρτήματα ή ιδιαίτερες υπηρεσίες διαφόρων ύπουργείων. Μιά άλλη απάντηση είναι ότι ή ύπαρξη έρευνητικών κέντρων και ή συντήρηση επιστημόνων μέσα σ’ αυτά αποτελεί στοιχείο γοήτρου γιά τή χώρα, δίνει επιστημονικό κύρος στίς κυβερνητικές αποφάσεις, οι όποιες υποτίθεται ότι είναι αποτέλεσμα βαθιάς μελέτης, και δίνει χρώμα πολιτισμού και επιστήμης στή δημόσια ζωή. Είναι δηλαδή στοιχείο έξωραϊσμού, τό make-up τής έλληνικής επιστημονικής ζωής.

Στήν παραπάνω ανάλυση δέν αναφέρθηκα καθόλου στά ‘Ανώτατα ‘Εκπαιδευτικά ‘Ιδρύματα, γιατί ή έρευνα στά ιδρύματα αυτά στό χώρο τών κοινωνικών επιστη-

μών είναι στην κυριολεξία άνυπαρκτή. Οί δυνατότητες πού μπορούν νά παρουσιάσουν γιά τήν ανάπτυξη επιστημονικής έρευνας είναι θέμα γιά μελέτη. “Αν λάβει όμως κανείς ύπόψη του τίς δυσκολίες πού αντιμετωπίζουν ακόμη και στήν εκπλήρωση του βασικού τους καθήκοντος, δηλαδή στό διδακτικό τους έργο, φαίνεται μάλλον δύσκολο νά μπορέσουν τά εκπαιδευτικά ιδρύματα νά αναλάβουν τήν ευθύνη τής διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας χωρίς σοβαρές διαρθρωτικές αλλαγές στόν τρόπο λειτουργίας τους.

Μετά τήν ανάλυση μερικών από τίς αιτίες γιά τίς όποιες ή επιστημονική έρευνα στό χώρο τών κοινωνικών επιστημών βρίσκεται στή θλιβερή κατάσταση πού περιγράψαμε μέ συντομία στά προηγούμενα, τό επόμενο βήμα είναι νά δείξουμε τί πρέπει και τί μπορούμε νά κάνουμε γιά τή βελτίωση τής κατάστασης. Αλλά όμως, πιθανώς, σέ κάποιο άλλο άρθρο. Τελειώνοντας, πρέπει νά πώ ότι βρίσκομαι στήν αντίφατική κατάσταση νά θέλω νά είναι σωστή ή προηγούμενη ανάλυση και ταυτόχρονα νά εύχομαι νά είναι έσφαλμένη. Και τούτο γιατί άν είναι σωστή δέν προβλέπω σημαντική βελτίωση στό άμεσο μέλλον. Στήν πνευματική έρημο τής χώρας δέν μπορεί εύκολα νά άνθίσει ή επιστημονική έρευνα.

Πάλι γιά τήν έρευνα

τής Μαρίας ‘Ηλιού

Είναι κρίμα πού ό κ. Θ. Λιανός δέν θέλησε νά μās δώσει παρά μόνο «μερικές πρόχειρες σκέψεις». Πολλές άλλωστε από τίς καταστάσεις στίς όποιες αναφέρεται (γραφειοκρατικές διαδικασίες και κρατικός συγκεντρωτισμός, τρόπος διοίκησης τών έρευνητικών ιδρυμάτων, επισφαλής θέση τών έρευνητών δεσμευτική γιά τήν ελευθερία τής σκέψης τους, έλλειψη κριτηρίων επιλογής και εξέλιξης τών έρευνητών) είχαν επισημανθεί, τόσο στό διήμερο τής ‘Ενωσης ‘Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Εύρώπης, όσο και στό άρθρο στόν *Πολίτη* πού δέν τόν ίκανοποίησε.

Θά ήθελα νά σημειώσω, ότι ό καλύτερος τρόπος γιά νά προωθηθεί ή διερεύνηση τών προβλημάτων και τών δυνατών λύσεων τους δέν είναι νά προσάπτουμε σέ αυτόν πού κάτι είπε ή έγραψε τήν επιλογή του θέματος του. Οί άνησυχίες μας θά ήταν πιά χρήσιμο νά εκφράζονται μέ συγκεκριμένο έλεγχο τών θέσεων πού διατυ-

πώθηκαν και, κυρίως, μέ μία συστηματικότερη προσωπική συμβολή. Ή προσέγγιση ενός γνωστικού αντικείμενου και, ακόμα πιά πολύ, ή διεκδίκηση δημιουργικών προσαρμογών στήν κοινωνική πρακτική, χτίζονται λιθάρι τό λιθάρι. Αυτή είναι ή έννοια τής κάπως ξεφτισμένης έκφρασης «έποικοδομητική κριτική».

Θυμίζω λοιπόν, ότι τό άρθρο μου στόν *Πολίτη* (‘Οχτώβρης 1977) θέλησε, σέ περιορισμένο χρόνο (όμιλία 15’), α) νά σκιαγραφήσει τήν κατάσταση τής έρευνας στόν τομέα τών κοινωνικών επιστημών στή χώρα μας και, β) νά επισημάνει τίς απαραίτητες προϋποθέσεις γιά νά υπάρξει κάποτε οργανωμένη, ελεύθερη και γόνιμη έρευνα. Και βέβαια, πολλά είναι τά συναφή θέματα: αιτίες αυτής τής κατάστασης, τρόποι και μέσα πίεσης τών διαφόρων κοινωνικών ομάδων γιά νά έδραιωθεί ή νά έξουδετερωθεί ή λειτουργία τής έρευνας, έκφραση τών κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων στόν πολιτικό

καί τόν ιδεολογικό χώρο, αλλά και ένδεχόμενη διάσταση ανάμεσα σ' αυτή τήν έκφραση και στον οικονομικό τους ρόλο, ιδιοποίηση τής έρευνας από τήν κρατική έξουσία, σχέση έρευνας και εκπαίδευσης, σχέση έρευνας και μηχανισμών εξάρτησης... Δέν πιστεύω πάντως ότι οι άλλές μου διαπιστώσεις «προϋποθέτουν μία πλήρη απάντηση» στο ένα ή στο άλλο από τήν άπειρία τών έρωτημάτων πού τίθενται γύρω από τήν έρευνα.

Θά έλεγα ακόμα, ότι καλό θά ήταν νά αποφεύγαμε τή σχηματοποίηση και τήν εύκολη γενίκευση. Τόσο ή άσάφεια τής έννοιας «έλληνική κοινωνία», όσο και οι επιφανειακές αναφορές στην ταξική συγκρότησή της, ελάχιστα βοηθούν στην κατανόηση τών συγκεκριμένων διαδικασιών και τών αντιθέσεων πού περικλείουν και κατά συνέπεια τών δυνατοτήτων πού προσφέρονται στη δραστηριοποίηση τών φορέων κοινωνικής αλλαγής. (Γιατί δέν μās προβληματίζει τό γεγονός ότι στις καπιταλιστικές εκβιομηχανισμένες χώρες υπάρχουν και έρευνα πού άσκειται προς όφελος τών τάξεων και ομάδων πού δέν έχουν ακόμα πρόσβαση στην έξουσία;). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πιστεύω ότι ή κατάσταση τής έρευνας στην Ελλάδα —τό χάλι της— δέν έχει πλήρη αντίστοιχία με τά συμφέροντα όρισμένης κοινωνικής τάξης ή ομάδας (Δέν φαντάζομαι, π.χ., ότι μπορεί κανείς στά σοβαρά νά υποστηρίξει, ότι συμφέρει τήν κρατική μηχανή νά μήν μπορεί νά υπολογίσει τους άνεργους τής χώρας...). Έτσι, ενώ οι διαπιστώσεις πού μπορεί κανείς νά κάνει είναι ζοφερές, οι προοπτικές παρουσιάζονται, γι' αυτόν άκριβώς τό λόγο, ευνοϊκότερες. Τό πώς θά εξελιχθούν θά εξαρτηθεί από τό συσχετισμό τών δυνάμεων σε πολλά επίπεδα —και στο ιδεολογικό επίπεδο οι επιστήμονες, οι έρευνητές, έχουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο νά παίξουν.

Σχετικά θυμίζω ότι ό Κώστας Σοφούλης, στην ούσιαστική του όμιλία στο δίημερο τής Ένωσης Έλλήνων πανεπιστημιακών Δυτικής Εύρώπης, επισήμανε τή σημασία τής ζήτησης έρευνητικών υπηρεσιών από συλλογικούς, μή κρατικούς, φορείς (δήμους, συνδικάτα κ.λπ.) και τήν πλήρη έλλειψη μιάς τέτοιας ζήτησης στην Ελλάδα. Παράλληλα λοιπόν με τήν πίεση πού μπορεί πολύπλευρα νά άσκηθεί στους «φορείς τής έξουσίας», και στο «κατεστημένο», υπάρχουν όλόκληροι χώροι πού προσφέρονται για δραστηριοποίηση, στά πλαίσια τής διεκδίκησης του προϊόντος τής έρευνας από τους δυνάμει καταναλωτές του.

Στίς «σκέψεις» πού διατύπωσε ό κ. Θ. Λιανός θίγονται διάφορα θέματα, πάνω στα όποια θά είχε κανείς πολλά νά πει. Μερικές σύντομες παρατηρήσεις:

— Άπλη ανάγνωση του άρθρου μου (ή και μόνο τών υπότιτλων) στον *Πολίτη* άρκει για νά καταλάβει κανείς πώς οι δαπάνες για τήν έρευνα αντιμετωπίζονται μόνο σαν μιά από τίς προϋποθέσεις λειτουργίας της και σαν δείκτης ιδιαίτερα άποκαλυπτικός για τήν κρατική πολιτική σ' αυτό τόν τομέα.

—Τά έρευνητικά προγράμματα τών Κέντρων Έρευνών, από όσο γνωρίζω, άφορουν καιρία προβλήματα τής χώρας¹. Για νά υποστηρίξει κανείς τό αντίθετο, θά

1. Άλλο, βέβαια, θέμα τό αν συγκεντρώνονται στα Κέντρα Έρευνών οι άπαραίτητες προϋποθέσεις για νά αξιοποιηθεί, στο στάδιο τής πρακτικής τής έρευνας, αυτή ή έπιλογή —τά είπαμε αυτά στο δίημερο τής Ένωσης Έλλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Εύρώπης.

έπρεπε νά ξεκινήσει όχι από τό τί δέν περιλαμβάνουν (πράγμα πού σε ένα βαθμό είναι συνέπεια έλλειψης μηχανισμού για τόν καθορισμό τών προτεραιοτήτων και όχι αποτέλεσμα καθαρών επιλογών —και στο κάτω κάτω, πάντα θά υπάρχουν καυτά θέματα για μελέτη), αλλά από τό ποια είναι αυτά τά προγράμματα. Για μία ακόμα φορά ή διάθεση κριτικής οδηγεί σε λάθος στόχο.

—Στόν ισχυρισμό ότι «ή παραγωγική διαδικασία επιστημονικής έρευνας δέν παράγει τό άναμενόμενο προϊόν» θά έπρεπε νά διευκρινιστεί ποιός είναι ό «άναμενόμενο» και τί λόγους έχει νά «άναμείνει» κάτι άλλο. Δηλαδή: σε σχέση με τί θεωρούνται χαμηλού επιπέδου τά αποτελέσματα τής επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα; Σε σχέση με τό επίπεδο τών έρευνητών πού θά έπρεπε —πράγμα πού δέν γίνεται— νά διασφαλίζεται από τά κριτήρια και τους όρους πρόσληψης και επιστημονικής εξέλιξής τους; Σε σχέση με τά μέσα πού έχουν στη διάθεσή τους οι έρευνητές; Σε σχέση με τό ψυχολογικό κλίμα μέσα στο όποιο καλούνται νά δουλέψουν; Σε σχέση με τά κίνητρα πού (δέν) τους παρέχονται για νά κάνουν δημιουργικό έργο; Σε σχέση με τόν τρόπο λειτουργίας τών Κέντρων Έρευνών; Είναι σχήμα προώτερο νά «ρωτάμε για τήν ποιότητα», όταν τήν ξέρουμε υποθηκευμένη.

Στήν πολυσέλιδη «Σύσταση σχετικά με τή θέση τών επιστημόνων έρευνητών» πού άπήυθνε ή Ούνεσκο στα κράτη-μέλη της², υπάρχει όλόκληρο κεφάλαιο πού άφορα τίς «Προϋποθέσεις έπιτυχίας τών επιστημόνων έρευνητών³». Για όποιον τό διαβάσει είναι φανερό, πώς στη χώρα μας λείπουν όλόκληρωτικά αυτές οι προϋποθέσεις. Λογική συνέπεια, ή αντίστροφή τών όρων: μία χαμηλή σε ποιότητα και ποσότητα επιστημονική πα-

2. Ψηφίστηκε από τή Γενική Συνέλευση τής Ούνεσκο (δηλαδή και από τήν Ελλάδα), στο Παρίσι, στις 20 Νοέμβρη 1974.

3. Κεφάλαιο V (υπότιτλοι και άποσπάσματα):

—Άρθρο 20. Τά Κράτη-μέλη (τής Ούνεσκο) όφείλουν α) νά προσέξουν τό γεγονός ότι τό δημόσιο συμφέρον και τό συμφέρον τών επιστημόνων έρευνητών άπαιτεί νά προσφέρεται στους έρευνητές ήθική και υλική στήριξη για νά τους δοθεί ή δυνατότητα νά εκτελούν με έπιτυχία τήν επιστημονική τους δραστηριότητα.

—Άρθρο 21. Προοπτικές και κατάλληλες δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης.

—Άρθρο 22. Συνεχής εκπαίδευση.

—Άρθρα 23-27. Κινητικότητα, ιδιαίτερα σε δημόσιες θέσεις.

—Άρθρο 28. Πρόσβαση για τους επιστήμονες έρευνητές σε πιο ύψηλές υπεύθυνες θέσεις και στα αντίστοιχα πλεονεκτήματα.

—Άρθρα 29-30. Προστασία τής υγείας. Κοινωνική ασφάλιση.

—Άρθρα 32-34. Έκτίμηση (Τρόπος εκτίμησης του δημιουργικού έργου τών επιστημόνων έρευνητών από τή μεριά του Κράτους και τών άλλων εργοδοτών τους).

—Άρθρα 35-37. Δημοσιεύσεις (και πνευματική ιδιοκτησία).

—Άρθρα 38-40. Αναγνώριση.

... Έπομένως τά Κράτη όφείλουν νά έχουν όψη τους ότι:

τό μέτρο στο όποιο ή δημιουργικότητα τών επιστημόνων έρευνητών άναγνωρίζεται και εκτιμάται μπορεί νά επιδράσει στην επαγγελματική ικανοποίηση πού τους δίνει ή δουλειά τους.

ή επαγγελματική ικανοποίηση επιδρά στην αξία του έρευνητικού έργου γενικά και μπορεί ιδιαίτερα νά επιδράσει στο δημιουργικό στοιχείο πού αυτό περιέχει...

—Άρθρο 42. Υπεράσπιση από τους επιστήμονες έρευνητές δρώντες συλλογικά, τών διαφόρων συμφερόντων τους.

Τά Κράτη-μέλη όφείλουν νά αναγνωρίσουν πώς είναι πέρα για πέρα νόμιμο και μάλιστα εύκαιρο, νά συνεταιριστούν οι επιστήμονες έρευνητές για νά υπερασπίσουν και νά προωθήσουν τά άτομικά και συλλογικά τους συμφέροντα, ιδρύοντας συνδικάτα, επιστημονικές και πολιτιστικές ενώσεις...

ραγωγή θά έπρεπε νά θεωρείται ή φυσική άπόληξη όλων τών έλλείψεων· όσο για τό ύψηλου επιπέδου προϊόν τής έπιστημονικής έρευνας, «μή άναμενόμενο» αυτό, θά έπρεπε νά χαιρετίζεται σάν άπόδειξη ιδιαίτερα ίκανού άνθρώπινου έρευνητικού δυναμικού —και νά έπισείεται σάν τόψη για τήν κατασπατάλησή του.

— Έάν ό κ. Θ. Λιανός επιθυμούσε νά μήν «άποπροσανατολίσει τόν άναγνώστη στρέφοντας τήν προσοχή του σέ λυπηρές, αλλά όχι προσδιοριστικές καταστάσεις», θά ήταν προτιμότερο νά μήν είχε άφιρώσει τόσο χώρο στις περιπτώσεις έρευνητών-«φελών». Άλλά έπιφαινόμενα, χρησιμεύουν για εύκολο άλλοθι του συστήματος πού τά δημιουργεί.

Άλλά άς ξαναγυρίσουμε στό έρώτημα: ποιές είναι οι αιτίες τής σημερινής άποκαρδιωτικής κατάστασης στόν τομέα τής έρευνας; Μέ άλλα λόγια: γιατί δέν συγκεντρώθηκαν μέχρι τώρα οι προϋποθέσεις για τήν όργάνωση και τή λειτουργία της; Στο έρώτημα αυτό δίνεται συχνά μία σχηματική άπάντηση: τά οικονομικά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης άπαιτούν τή συσκότιση και όχι τήν προώθηση τής γνώσης, ώστε νά άποφεύγεται ή συνειδητοποίηση τών προβλημάτων από τήν πλευρά τών τάξεων πού ύφιστανται τήν έκμετάλλευση. Η άκόμα: τό πλέγμα τής έξάρτησης άπαγορεύει τήν άσκηση τής έπιστημονικής 'δημοιουργικότητας. Και άκολουθεί τό συμπέρασμα: άν δέν αλλάξει τό καθεστώς, δέν είναι δυνατό νά ύπάρξει έρευνα πρós όφελος τής συντριπτικής πλειοψηφίας του κοινωνικού συνόλου.

Πιστεύω πώς ένας τέτοιος συλλογισμός είναι λανθασμένος από τή βάση του, γιατί στηρίζεται σέ ένα άμάλγαμα όπου συνωθούνται οι δομές, τά εργαλεία και οι διαδικασίες. Δέν ύπάρχει «θετική» και «άρνητική» έπιστήμη, «προοδευτική» και «συντηρητική» έρευνα, «καπιταλιστική» και «σοσιαλιστική» γνώση: ύπάρχει ιδεολογική χρησιμοποίηση τής έπιστήμης, τής έρευνας, τής γνώσης, από τις κοινωνικές δυνάμεις πού κατέχουν ή διεκδικούν τήν έξουσία. Έτσι, ή ύπαρξη ενός θεσμικού-όργανωτικού πλαισίου πού νά έπιτρέπει τή λειτουργία τής έρευνας όχι μόνο δέν ύποδηλώνει ότι τά άποτελέσματα τής έρευνας θά χρησιμοποιηθούν άποκλειστικά για τά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης, αλλά και άποτελεί μία βασική προϋπόθεση για τόν ιδεολογικό άνεφοδιασμό κάθε άμφισβήτησης.

Η κατάσταση τής έρευνας στην Έλλάδα είναι ένα από τά άποτελέσματα τής μακρόχρονης ύποανάπτυξης του τόπου. Η διαλεχτική σχέση άνάμεσα σ' αυτή τήν ύποανάπτυξη και τις παραδοσιακές κοινωνικές δομές έκφράστηκε μέ ισχυρές δεσμεύσεις στόν ιδεολογικό χώρο: γλωσσικό ζήτημα, εκπαιδευτικό πρόβλημα, άρχαιολατρεία, ρόλος τής εκκλησίας, πρότυπα συμπεριφοράς... Σέ αυτές τις συνθήκες, ή έπιστήμη και άκόμα λιγότερο ή έρευνα δέν άποτελούσαν πρωταρχικές άνάγκες.

Σήμερα όμως βρισκόμαστε σέ άλλη φάση. Τό σημερινό επίπεδο οικονομικής άνάπτυξης τής χώρας επιβάλλει τήν προσαρμογή τών ιδεολογικών μηχανισμών για νά διασφαλισθούν οι όροι τής άνάπτυξιακής διαδικασίας —και αυτό άνεξάρτητα από τό είδος και τό

πνεύμα τής άνάπτυξης. Δέν είναι τυχαίο τό ότι περισσότερα Κέντρα Έρευνών ιδρύθηκαν στην Έλλάδα τήν ίδια, σχετικά πρόσφατη, περίοδο. Ούτε τό ότι θέματα πού λίμναζαν προωθήθηκαν, όλα μαζί, τά τελευταία χρόνια'. Έξακολουθεί όμως νά ύπάρχει άναντιστοιχία άνάμεσα στην οικονομική άνάπτυξη και τό ιδεολογικό τοπίο, στη συγκεκριμένη περίπτωση: άνάμεσα στις άνάγκες για έπιστημονική παραγωγή και τόν παραμερισμό τής έρευνας και τών έρευνητών.

Η άναντιστοιχία αυτή είναι πρόσφορη για διεκδίκηση και για δράση. Στο μέτρο πού εξασφαλισθούν τά πλαίσια λειτουργίας τής έρευνας —πού συμβαίνει, όπως είπαμε, νά άποτελεί ζωτική άνάγκη και για τό σημερινό οικονομικό και κοινωνικό καθεστώς— άρχίζει νά ύπάρχει ή δυνατότητα ένεργητικής παρέμβασης, τόσο τών κοινωνικών ομάδων, όσο και τών έρευνητών, για τόν καθορισμό τών προτεραιοτήτων και τή χρησιμοποίηση του προϊόντος τής έρευνας. Όσο δέν ύπάρχουν αυτά τά πλαίσια, ή άναγωγή όλόκληρου του προβλήματος τής έρευνας στην ιδιοποίηση από τήν έξουσία του όποιου προϊόντος μιås ύποτονικής έρευνητικής δραστηριότητας ίσοδυναμεί μέ παραίτηση τών δυνάμεων πού αυτή ή έξουσία δέν έκφράζει.

Άς πάρουμε πάλι τό παράδειγμα τής άνεργίας: σήμερα άγανακτούμε γιατί δέν μελετιέται —και αυτό είναι όλο. Άν όμως είχαμε εξασφαλίσει τά πλαίσια και τις διαδικασίες πού ισχύουν π.χ. σέ άλλα καπιταλιστικά κράτη, θά ύπήρχαν και οι παρακάτω δυνατότητες:

1ο στάδιο: για τήν άποδοχή του θέματος και τόν καθορισμό τών προτεραιοτήτων.

—είσήγηση όρισμένων κοινωνικών ομάδων πού θά αντιπροσωπεύονταν στό κεντρικό Όργανο' προγραμματισμού τής έρευνας για νά περιληφθεί τό θέμα τής άνεργίας στις προτεραιότητες του προγράμματος έρευνών σέ έθνικό επίπεδο·

—άναμέτρηση τών άπόψεων στη διάρκεια τής συζήτησης·

—πρόταση τών έκλεγμένων αντιπροσώπων τών έρευνητών μέσα στό ίδιο Όργανο·

—άναμέτρηση·

—σχέδιο έρευνας από άτομα ή ομάδες έπιστημόνων σέ ένα ή πολλά Κέντρα Έρευνών·

—συνεδρίαση του Έπιστημονικού Συμβουλίου (στό όποιο θά συμμετέχουν και έκλεγμένοι αντιπρόσωποι τών έπιστημόνων έρευνητών) του αντίστοιχου Κέντρου για νά παρθεί ή σχετική άπόφαση·

—σύμβαση ομάδας έρευνητών (μέσω του Κέντρου τους ή άπ' εύθείας) μέ ένα φορέα πού ένδιαφέρεται ιδιαίτερα για τή μελέτη του θέματος.

2ο στάδιο: για τή διασφάλιση τής έλευθερίας τής σκέψης και τής πνευματικής ιδιοκτησίας.

Διεκδίκηση, βήμα τό βήμα, σέ όλο τό διάστημα τής έρευνητικής διαδικασίας, τών όρων έλευθερίας του έπιστήμονα.

4. Δές σχετικά τό τέλος του άρθρου μου στόν *Πολίτη* του Όχτώβρη 1977.

5. Η σύνθεση όλων τών Όργάνων (διοικητικών, συμβουλευτικών, προγραμματισμού, συντονιστικών) άποτελεί και αυτή άντικείμενο άγωνιστικών διεκδικήσεων και άναμέτρησης τών δυνάμεων.

- από τούς αντιπρόσωπους τών έρευνητών στά διοικητικά Συμβούλια τών Κέντρων "Έρευνών"
- από τούς αντιπρόσωπους τών έρευνητών στά "Επιστημονικά Συμβούλια τών Κέντρων"
- από τίς συνδικαλιστικές οργανώσεις τών έρευνητών
- από τίς επιστημονικές εταιρίες.

3ο στάδιο: γιά τή χρησιμοποίηση τών αποτελεσμάτων τής έρευνας.

"Όλες αυτές οί διαδικασίες, στό 1ο καί τό 2ο στάδιο, θά ήταν άνοιχτές. Θά ύπήρχε δηλαδή δημοσιότητα τών άπόψεων καί δυνατότητα άνατροπής ένδεχόμενων κρατικών παρεμβάσεων, στό μέτρο πού ό συσχετισμός τών δυνάμεων θά επέτρεπε τήν εκμετάλλευση τών αντιφάσεων τού συστήματος. Έτσι, θά άνοιγε ό δρόμος καί γιά τή χρησιμοποίηση τού προϊόντος τής έρευνας από τούς ένδιαφερόμενους φορείς πού θά μπορούσαν βέβαια νά άμφισβητήσουν μεθόδους, άναλύσεις καί συμπεράσματα καί νά κρατήσουν ό,τι θά θεωρούσαν πρόσφορο γιά τούς δικούς τους στόχους.

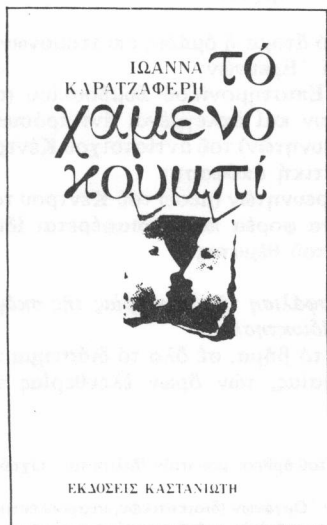
"Όλα αυτά δέν είναι ουτοπίες. Άποτελούν από χρόνια καθημερινή πραγματικότητα σέ άλλες χώρες πού παρουσιάζουν πολλές άναλογίες μέ τήν Ελλάδα. Δέν ύπάρχει κανένας άπαγορευτικός φραγμός, καμιά κατάρρα, πού νά άκυρώνει τίς δυνατότητες εξέλιξης καί στό δικό μας τόπο. Είναι άλήθεια, ότι οί γραμμικές άναλύσεις όδηγούν συχνά στην άπαισιοδοξία. Τά κοινωνικά φαινόμενα όμως είναι από τή φύση τους άνοιχτά, σέ εξέλιξη. Τό πλέγμα τών προσδιοριστικών πα-

ραγόντων πού τά καθορίζει παρουσιάζει μιά διαρκή διακίνηση, άποτέλεσμα συνεχών άναμετρήσεων. Στόν τομέα τής επιστημονικής έρευνας, στόν τομέα τών κοινωνικών επιστημών, τό παιχνίδι δέν έχει χαθεί. Στήν Ελλάδα, δέν έχει καν άκόμα παιχτεί. "Ωρα νά άνασκουμπωθούμε.

Καί μιά τελευταία παρένθεση γιά ένα ουσιαστικό θέμα: ή άναγνώριση τών περιορισμών τής κοινωνικής πραγματικότητας δέν θά έπρεπε νά συγγέεται μέ παραδοχή τού δεδομένου οικονομικο-κοινωνικού συστήματος. Τό σύστημα διαγράφει ένα πλαίσιο μέσα στό όποιο δρούν οί κοινωνικές δυνάμεις —γιά νά τό διατηρήσουν ή γιά νά τό καταλύσουν. Οί άγώνες γιά θεμελιακές δομικές άλλαγές διεξάγονται μέ όλες τίς δυνατότες μορφές, σέ πολλά επίπεδα, άνάλογα μέ τή στιγμή καί τό συσχετισμό τών δυνάμεων. Καί συντελούν, στό μέτρο τής εϋστοχίας καί τής έπιτυχίας τους, στή μεταβολή αυτού τού συσχετισμού. Οί χώροι όπου συντελούνται οί άναμετρήσεις (περισσότερο ή λιγότερο άποφασιστικές, άλλα όλες μέ συσσωρευτικά άποτελέσματα) είναι πολλοί. Οί επιστήμονες, οί έρευνητές, μπορούν μέ ιδιαίτερη άποτελεσματικότητα νά δραστηριοποιηθούν στό δικό τους χώρο, γιά νά προετοιμάσουν ενεργητικά τήν κοινωνία πού όραματίζονται. Καί νά συνδέσουν τό αίτημα γιά τήν κοινωνικοποίηση τού προϊόντος τής έρευνας μέ τό αίτημα γιά τήν κοινωνικοποίηση τού προϊόντος κάθε ανθρώπινου μόθου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 3 ΑΘΗΝΑ Τ.Τ. 142 Τηλ. 360.32.34

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟΥ

Μερικές συνέπειες του ρεμπέτικου

Του
Δημοσθένη
Ἀγραφιώτη

Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ καλλιτεχνική πράξη χωρίζεται σέ τρεῖς συνιστώσες, διαδικασία παραγωγῆς / αὐτόνομη ὑπαρξή τοῦ ἔργου τέχνης / πρόσληψη καί κατανάλωση ἀπό τό «κοινό», τότε μπορεί νά νοηθεῖ μιά σειρά ἀπό λόγους πού ἔχουν σάν χώρους ἀναφοράς μιά ἢ καί περισσότερες συνιστώσες. Γιά τή συγκεκριμενοποίηση αὐτῆς τῆς δυνατότητας θά βοηθοῦσαν μερικές στοιχειώδεις καί ἀπλουστευτικές παραπομπές. Ἡ «Ποιητική» τοῦ Ἀριστοτέλη περιστρέφεται γύρω ἀπό τό δῶνυμο: χαρακτηριστικά τοῦ ποιητικοῦ ἔργου / αἰσθητικό ἀποτέλεσμα μέ τήν πρόσληψη καί κατανάλωσή του. Μέ τήν ἀπορρόφηση τῆς τέχνης ἀπό τή φιλοσοφία καί τήν πριμοδότηση τῶν σχέσεων τοῦ ἔργου τέχνης μέ τίς ἱστορικές διεργασίες, ὁ Χέγκελ ἀπαλείφει συμβολικά τόν λεγόμενο «δημιουργό» καί τόν ἀποδέκτη τοῦ καλλιτεχνήματος. Ὁ καντιανός λόγος πριμοδοτεῖ τήν ἀντίληψη καί τήν πρόσληψη τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου μειώνοντας τίς δύο ἄλλες συνιστώσες. Ἡ μαρξιστική αἰσθητική τοποθετεῖ τό πῶς πάνω τριώνυμο στίς διάφορες φάσεις τοῦ πολιτικο-κοινωνικοῦ γίνεσθαι. Στόν ἀνεπαρκῆ αὐτόν ἰσολογισμό μπορεί νά προστεθεῖ καί τό πλησίασμα τῆς τέχνης ἀπό τήν ψυχανάλυση καί τήν ψυχιατρική πού μέ τρόπο ἄμεσο ἢ ἔμμεσο ἀσχολεῖται μέ τίς σχέσεις «δημιουργοῦ» καί ἀντικειμένου. Ἔτσι γεννιέται ἕνα πλησίασμα, δηλαδή ἕνας λόγος, μέ βάση τίς ἐννοιες, τίς μεθόδους καί τά διδάγματα τῆς ψυχανάλυσης καί τῆς ψυχιατρικῆς καί διεκδικεῖ τό δικαίωμα νά φωτίσει τήν καλλιτεχνική πράξη. Ἀλλά ἀπό πού ἀντλεῖ τή νομιμότητα αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος; Τή στιγμή πού ὑπάρχει μιά ποικιλία ψυχοθεραπευτικῶν μεθόδων καί μιά ποικιλία θεωρητικῶν σχημάτων, ποιά μπορεί νά εἶναι ἡ ἀξία αὐτοῦ τοῦ πλησιασματος;

Ἡ νομιμότητα μπορεί νά ἀναζητηθεῖ στή φιλοδοξία του, ὄχι νά περιγράψει ἀλλά καί νά δώσει ἐξηγήσεις, δηλαδή ὄχι νά περιγράψει ὅ,τι εἶναι φανερό ἢ κρυμμένο στό ἔργο τέχνης ἀλλά νά δώσει ἐξηγήσεις κάνοντας ἀναφορές στόν ψυχισμό τοῦ καλλιτέχνη. Μιά δεύτερη πηγή νομιμότητας εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ ψυχανάλυση καί ἡ ψυχιατρική διεκδικοῦν μιά ἐπιστημονικότητα γιατί μπορούν νά παρουσιάσουν μεθόδους καί πρακτικές θεραπείας καί μιά γνώση κρυσταλωμένη σέ θεωρητικά σχήματα. Ἡ ψυ-

χανάλυση καί ἡ ψυχιατρική ὄχι μόνο ἀναγνωρίζουν συμπτώματα, ὄχι μόνον προσδιορίζουν ψυχικά προβλήματα ἢ ἀσθένειες, ἀλλά μπορούν νά δώσουν καί τίς πρῶτες αἰτίες τους. Ἐπιστήμες, σύμφωνα μέ ὀρισμένα κριτήρια, —ἔχουν θεωρία καί πρακτική— ἀλλά δημιουργοῦν καί μιά νέα μυθολογία μέ τήν ἀναζήτηση τῶν «ἀπαρχῶν» ἢ τῶν ἰχνῶν τοῦ παρελθόντος. Τά τελευταῖα χρόνια οἱ κριτικοί τέχνης ὄλο καί χρησιμοποιοῦν τό ὀπλοστάσιο τῆς ψυχανάλυσης καί οἱ πανεπιστημιακές ἐργασίες αὐτοϊκανοποιοῦνται σέ μιά συστηματική χρήση τῶν δεδομένων τῆς κλινικῆς ἐμπειρίας καί τῆς θεωρητικοποίησής της. Μόδα; Ἴσως, ἀλλά ἡ μόδα δέν παύει νά νάει μιά λογική πού δέν ἀποκαλύπτει τό πρόσωπό της καί μιά θεσμοποιημένη αὐθαιρεσία.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ὑπάρχουν ὀρισμένες δυσκολίες καί ἀποτυπώνονται ἀπαιτήσεις γιά διευκρινήσεις. Ψυχανάλυση τοῦ ἔργου ἢ τοῦ καλλιτέχνη; Τό καλλιτεχνικό ἀντικείμενο εἶναι σύμ-πτωμα πού ὀδηγεῖ στό ὑποσυνειδητό; Ποια στοιχεῖα τοῦ ἔργου εἶναι ἰχνη μιάς προσωπικῆς ἐμπειρίας καί ποιά σημεῖα μιάς συλλογικῆς κατάστασης; Ποιά σχέση μπορεί νά ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτό πού λέγεται ἐμπνευση—ἐνταση μιάς κάποιας στιγμῆς καί στούς αἰσθητικούς κώδικες καί κανόνες, πού μπορούν νά μορφοποιήσουν καί νά ὀλοκληρώσουν αὐτήν τήν ἐνταση σέ μιά αἰσθητή ἐσωτερικότητα; Μέ ἄλλα λόγια εἶναι ἡ τέχνη ἕνα ἀπλό πέρασμα ἀπό τίς πρωτογενεῖς διαδικασίες στό αἰσθητικό ἀντικείμενο; ἢ μπορεί νά ἀγνοηθεῖ ἡ δευτερογενῆς ἐργασία πάνω στά ἀκατέργαστα προϊόντα τῆς «ἐμπνευσης»; Ἡ δευτερογενῆς ἐργασία δέν εἶναι ἐξίσου σημαντική καί δέν ἀπαιτεῖ μιά ἐξάσκηση μιά ἐμπειρία καί μιά συλλογικότητα πολιτιστική;

Ἄν μέ τήν πῶς πάνω ὀπτική, ὅσο κι ἂν εἶναι περιορισμένη, πλησιαστεῖ ἡ ἐργασία τοῦ Ν. Παπαγιάννη «Ψυχοπαθολογία τοῦ ρεμπέτικου» (βλ. «Πολίτης» τεύχος 12, Αὐγ. - Σεπτ. 1977), τότε διαπιστώνεται ὅτι ἡ μέθοδος καί τό θεωρητικό σχῆμα τῆς ἀπλοποιῶν —αἰσιόδοξα Ἴσως— τά προβλήματα καί τίς δυσκολίες πού ἀναφέρθηκαν πῶς πάνω. Μερικοί λόγοι: α) τό τραγοῦδι θεωρεῖται συνειρμός θεωρώντας ἔτσι, πῶς ὁ ποιητικός λόγος τῶν ρεμπέτικων δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μιάς πολλαπλῆς δοκιμῆς, μιάς γνώσης,

μιάς σχετικής κωδικοποίησης και μιάς κατεργασίας-μεταμόρφωσης ενός πρώτου ύλικου —ή παρουσία των ρεμπέτικων στίς ανθολογίες ποίησης δέν είναι μιά διακινδυνευμένη πρωτοτυπία αλλά σχεδόν μιά επαγγελματική υποχρέωση· β) μέ τό νά βλέπεται τό τραγούδι σάν άντανάκλαση, εφαρμόζεται μηχανικά μιά διάσταση δομή-υπερδομή άγνοώντας πώς τό έργο μπορεί νά κρύβει, νά παραμορφώνει, νά άγνοεί, νά χλευάζει μιά πραγματικότητα ή τέλος νά δίνει τή βιοματική έμπειρία μιάς μερικής-ειδικής πραγματικότητας· γ) ό ποιητικός λόγος του ρεμπέτικου είναι περισσότερο μιά «έκφραση» συλλογική και ύποσυνειδητή όπου ένσωματώνεται τό μεράκι, ή μαστοριά και τό πάθος των στιχουργών και των μουσικών· τά ρεμπέτικα οδηγούν σέ ένα ύποσυνείδητο, ίσως όχι του ρεμπέτη αλλά σέ δομές, σέ διαστάσεις σταθερές, σέ μορφές ύποσυνειδητές και συλλογικές πού χαρακτηρίζουν αυτή τήν κοινωνική ομάδα και πού μπορούν νά προϋποθέτουν μιά ψυχικότητα αλλά πού είναι σέ στενή σχέση μέ τίς πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες. Πηγαίνοντας πρós τό άσυνείδητο, ό τρόπος άνάγνωσης των ποιημάτων από τόν Ν. Παπαγιάννη οδηγεί σέ μιά ψυχολογιστική διατύπωση και έναν ιδεαλιστικό καθορισμό του «Ρεμπέτη»· γιά νά άποφευχθεί αυτή ή δυσκολία έπρεπε νά όρίσει μέ περισσότερη ακρίβεια τό corpus των ποιημάτων και νά επιχειρήσει μιά πιό έξονυχιστική έπιβεβαίωση των θέσεων πού προτείνει σ' όλο τό corpus· δ) ή άνάγνωση των ποιημάτων χαρακτηρίζεται από μιά αυτο-ικανοποιημένη κλασική συμβολική. Σημασία δέν έχει νά βρεθεί μιά έρμηνεία τής τάδε λέξης, τής τάδε εικόνας, ή του τάδε αντικειμένου, αλλά νά βρεθούν ποιά είναι τά σημαίνοντα γιά τούς ρεμπέτες, πώς αυτά δένονται μεταξύ τους, πώς άνοίγονται πρós τόν κόσμο και τί είδους πραγματικότητα παρουσιάζουν. 'Η ψυχανάλυση μπορεί νά δείξει τόν πλούτο του σημαίνοντος —γιατί τό σημαίνον είναι πλούσιο—, αλλά δέν μπορεί νά τό οικειοποιηθεί σ' ένα σχήμα θεωρητικό· έτσι ό Ν. Παπαγιάννης παίρνει όποιους στίχους θέλει, άπ' όπου θέλει, από διαφορετικές έποχές, από διαφορετικές «σχολές» και

άντί νά δώσει τήν ποικιλία των νοημάτων τά βάζει στίς φόρμουλες τής ψυχοπαθολογίας. Τό πέραςμα από τό σημαίνον στό σημειώνομενο, δηλαδή από τή λέξη στήν άναπαράσταση του πράγματος και στό πράγμα έχει μιά ιδιαιτερότητα και αυτό κάνει ακριβώς τή «μυθολογία των ρεμπέτικων» μοναδική... 'Αποτέλεσμα του περιορισμένου τής όπτικής και τής μεθόδου: ό ρεμπέτης είναι «άρρωστος» στό όνομα μιάς μέσης ύγείας, στό όνομα μιάς σωστής μέσης κοινωνικής ζωής'. 'Ιδεολογική προκατάληψη του Ν. Παπαγιάννη ή σύνδρομο τής μεθόδου; Νομίζουμε είναι τό δεύτερο γιατί ή μέθοδος πού είναι μιά παραλλαγή τής ήθικο-χριστιανικής άποψης, πού τονίζει τόν ψυχισμό, τήν πρόθεση, τήν άξία του καλλιτέχνη, τήν παντοδυναμία του ύποκειμένου, τή δημιουργία,... μπορεί στό τέλος νά καταλήξει σέ έκκληση πρós τή φυσιολογική συμπεριφορά, τόν άποκλεισμό των «άρρώστων» ρεμπέτηδων από τήν κοινωνική όρθή τάξη των πραγμάτων...

Αυτές οι παρατηρήσεις έγιναν μόνο και μόνο γιά νά μπουν μερικά έρωτήματα γύρω από τά προβλήματα πού μπαίνουν στό πλησίασμα του έργου τέχνης και γιά νά ύπενθυμίσουμε σ' αυτούς πού θέλουν τήν ψυχανάλυση και τήν ψυχιατρική σάν τό «όργανο θαύμα» ή άπλά τό «σωστό όργανο», ότι δέν είναι πάντοτε τό «σίγουρο όργανο».

Τό έργο τέχνης, λοιπόν, δέν είναι ή βασιλική όδός πρós τό ύποσυνείδητο γιατί δέν είναι συνειρμός ή αυτόματη έκφραση; μιά εργασία προσωπική και μιά κατάσταση συλλογική τό διαπερνούν, ώστε αυτό νά μήν άντανακλά αλλά νά κριτικάρει, νά εірωνεύεται, νά άπωθει, νά τρομοκρατεί ίσως. 'Οπωσδήποτε μπορούν νά βρεθούν ίχνη μιάς ψυχικότητας σ' ένα έργο τέχνης αλλά τό άναλυτικό πέραςμα από τό έργο στόν ψυχισμό του «δημιουργού» και σ' αυτό πού λέγεται πραγματικότητα ούτε εύκολο ούτε όμοιογενές ούτε τελεσίδικο είναι. 'Ενα σημαντικό έργο τέχνης έχει σπέρματα μιάς κριτικής και μιάς αυτοκριτικής· όποιοδήποτε πλησίασμα του έργου τέχνης δέν μπορεί νά άγνοεί αυτό τό άπλό γεγονός.

Παρίσι

1) Δεχόμαστε ότι οι στίχοι των ρεμπέτικων είναι ύλικό γιά τήν ψυχοπαθολογία, αλλά θάχει ενδιαφέρον νά παρουσιαστεί κι ένα ύλικό από συγκεκριμένες άναλύσεις ή ψυχοθεραπείες «άρρώστων» πού αυτοαποκαλούνται ρεμπέτες.

«Ψυχοπαθολογία του Ρεμπέτικου»

του
Γρηγόρη 'Αμπατζόγλου

Τό κείμενο αυτό άποτελεί μιά από τίς πρώτες έκδηλώσεις στήν 'Ελλάδα, (άπ' όσο έχω τουλάχιστον ύπ' όψη μου) ενός φαινομένου πού θά μπορούσαμε νά όνομάσουμε: 'Επέκταση του ψυχιατρικού-ψυχαναλυτικού λόγου.

Γιά νά γίνω σαφέστερος: Τά τελευταία χρόνια τουλάχιστο στή Δύση, ή ψυχοπαθολογία, έμπλουτισμένη κι άνανεωμένη

μέ τόν καθολικεύοντα ψυχαναλυτικό λόγο, έχει τάσεις επέκτασης σέ πεδία στά όποια, μέχρι τελευταία, δέν τής άναγνωρίζονταν προνόμια ούτε στό λόγο ούτε στήν πράξη. Σήμερα λίγο πολύ σ' όλες τίς άναπτυγμένες, καπιταλιστικές ή «σοσιαλιστικές» κοινωνίες διεκδικεί και κατακτά θέσεις στήν ιεραρχία τής έξουσίας.

Ἡ ἐπεκτατικότητα τοῦ αὐτῆ συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ἀνάλογο ραφινάρισμα, κυρίως ψυχαναλυτικὸν τύπου καὶ ἐκφράζεται συγχρόνως σὰ μιά θεωρητικὴ πραγματικότητα, ὅπου ὁ ψυχιατρο-ἀναλυτικὸς λόγος ἐρμηνεύει χώρους πού μέχρι τώρα ἀνήκαν ἀλλοῦ καὶ σάν μιά ὄλική κοινωνικὴ πραγματικότητα ὅπου τὸ ψυχιατρικὸ ἴδρυμα πολλαπλασιάζεται, διεισδύει, κατακτᾷ καὶ πλαισιώνει καινούριους χώρους (π.χ. γειτονιά, σχολεῖο, ἀναμορφωτήριον, ἐργαστάσιον κ.λπ.). Βρισκόμαστε πλὴν μπρὸς σ' ἓνα *ψυχιατρο-ψυχαναλυτικὸ ἱμπεριαλισμὸ*, τόσο στὸ θεωρητικὸ πεδίο ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη κατακτήσεων στὸ κοινωνικὸ πεδίο.

Ὁ ψυχιατρικὸς λόγος ἐμφανίζεται ὄχι μόνον σάν παντοδύναμος κι ἱκανὸς γιὰ ἐρμηνεῖα κάθε φαινομένου (καὶ μάλιστα κοινωνικοῦ) ἀλλὰ συγχρόνως —καὶ κυρίως— σάν οὐδέτερος, *ἐξω-πολιτικός*. Φυσικὰ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἀθωότητα, ἡ δῆθεν ἀ-πολιτικότητά του εἶναι τελείως πλαστή, ἐνῶ συγχρόνως ἀποτελεῖ τὸ κύριο ἄλλοθι του. Προελαύνοντας σαρώνει κάθε ἄλλο προσδιορισμὸ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων (κυρίως πολιτικὸ) προσφέροντας ἔτσι μιά καλυμμένη συνοχὴ στὴν ἐξουσία.

Τὸ παραπάνω θέμα δὲν μπορεῖ παρά νὰ θιγῆ βιαστικὰ μὲς στὰ πλαίσια ἐνός γράμματος. Θ' ἀξίζε πάντως ν' ἀναπτυχθῆ παρατέρα γιατί ἀποτελεῖ κίνδυνον «τῆς ἐποχῆς» καὶ φαίνεται πὼς κάνει τὰ πρῶτα τοῦ βήματα στὴν Ἑλλάδα!

Μέσα στὰ πλαίσια τῶν παραπάνω διαπιστώσεων κινεῖται κι ἡ κριτικὴ ἢ μου στὸ ἄρθρο καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ θέλω νὰ τὸ κοιτάξω.

Τὴν ὀπτικὴ τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου μποροῦμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε σάν τυπικὰ «ψυχολογίζουσα», δηλ. σάν ὄχι μόνον μιά προσέγγιση τῆς ψυχολογίας τοῦ ρεμπέτικου (ἢ τῆς ψυχοπαθολογίας του —ἀκόμη χειρότερα) ἀλλὰ σάν μιά προσέγγιση ὅπου μόνον ἡ ψυχολογία τοῦ ρεμπέτικου καὶ κυρίως αὐτὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει σάν φαινόμενο κοινωνικὸ. Αὐτὸ φυσικὰ ὁ συγγραφέας δὲν τὸ παραδέχεται ἀνοιχτὰ. Προσποιεῖται πὼς ἀγνωρίζει ἓναν κάποιο κοινωνιολογικὸ προσδιορισμὸ τοῦ ρεμπέτικου, ὅμως ἡ ὄλη προσέγγισή του δὲν εἶναι παρά μιά ἀναίρεση τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτοῦ.

Οἱ κοινωνικοπολιτικὲς κι οἰκονομικὲς συνθήκες θεωροῦνται πὼς ἐπενεργοῦν *παράλληλα* καὶ τὸ *ἴδιο ἀποτελεσματικὰ* στὴ διαμόρφωση τοῦ ρεμπέτικου μὲ τίς ψυχολογικὰς ἐπιπτώσεις (σελ. 52). Ἡ ψυχολογικὴ προσέγγιση αὐτονομεῖται σὲ σχέση μὲ τὸν κοινωνιολογικὸν της προσδιορισμὸν, θεωρεῖται ἓνας παράγοντας *ἐξ ἴσου*. Λίγο παρακάτω, στὴν ἴδια σελίδα, συναντᾶμε τὴν ἔννοια τοῦ «φυσικοῦ πλαισίου» πού δρᾷ σάν δημιουργός. Ἐννοια ἀρκετὰ σκοτεινὴ, πού ἴσως φανερώνει κάποιο βιολογισμὸ, ἀλλὰ πού σίγουρα δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ κοινωνικὸν πλαίσιο.

Δὲν μπορεῖ νὰ πείσει γιὰ μιά ὑποτιθέμενη κοινωνιολογικὴ μετατόπιση τοῦ κέντρου βάρους (πού ἔτσι κι ἄλλῶς ἔχει ἀνααιρεθῆ ἀπὸ τὰ προηγούμενα). Τὸ ρεμπέτικο τραγούδι δὲν μπορεῖ νὰ ἰδωθῆ σάν ἓνα «ψυχοκοινωνικὸ» προϊόν μᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς, γιατί ἀπλούστατα δὲν ὑπάρχουν «ψυχοκοινωνικά» προϊόντα, ἀλλὰ μόνον φαινόμενα (ψυχολογικά κ.ἄ.) τῶν διαφόρων ἐποχῶν καὶ πάντα *κοινωνικά* προσδιορισμένα (ἄρα καὶ πολιτικά). Ἡ ἴδια ἡ ψυχολογία εἶναι κοινωνικὰ προσδιορισμένη (ἰδιαίτερα δὲ μιά τέτοια ψυχολογία ἐνός κοινωνικοῦ φαινομένου ὅπως τὸ ρεμπέτικο).

Κοιτάζοντας τὴν ἀνάλυση πού κάνει ὁ συγγραφέας, ξεκινώντας ἀπὸ ἓνα ἀριθμὸ στίχων, μποροῦμε νὰ δοῦμε πὼς ξεκάθαρα τὸν «ψυχολογισμὸ» τῆς ὀπτικῆς του. Φυσικὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπεκταθῶ μὲς στὰ πλαίσια ἐνός γράμματος σ' «ὀλόκληρον τὸ φάσμα τῆς ψυχιατρικῆς» του, γ' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιοῦ μόνον ὀρισμένα παραδείγματα.

Βρίσκουμε μιά πρώτη προσέγγιση τοῦ ρεμπέτη μέσα ἀπὸ τὸ οἰδιπόδειο. Ὁ ρεμπέτης χαρακτηρίζεται, μὲ τὴ βοήθεια ὀρισμένων στίχων (ὅπου π.χ. καλεῖ τὴ μάνα του νὰ κλαφεῖ γιὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπ' τὴ φυλακὴ κ.λπ.), σάν ἄτομον καθλωμένο στὴν οἰδιποδικὴ φάση, πού «ἀναμφίβολα προσπάθησε καὶ σκληρὰ νὰ ξεπεράσει τὸ ψυχοσύνθεμα μὰ πῆρε λάθος δρόμο (!) καὶ κατάληξε στὴ φυλακὴ». Ὡστε αὐτὸ εἶναι λοιπὸν ὁ ρεμπέτης, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ αὐτὸ οἰδιπόδειο. Καὶ πὼς ἐγινε καὶ δὲν τὸ ἔλυσε; Καὶ πὼς γίνεται κι οἱ τόσο ἄλλοι μὲ τὰ αὐτὰ οἰδιπόδεια πού κυκλοφοροῦν ἀνάμεσά μας δὲν γίνονται ρεμπέτες; Καὶ μήπως ὁ ρεμπέτης ἐκτός ἀπὸ τὸ αὐτὸ οἰδιπόδειο του εἶχε κι ἄλλα προβλήματα του αὐτὰ; (γιὰ τὰ ὅποια ἴσως δὲν φταῖνε τόσο ὁ πατέρας κι ἡ μάνα του, μιά καὶ γι' αὐτοὺς ἦταν αὐτὰ). Καὶ μιά τέτοια προσέγγιση δὲν δικαιολογεῖ ἀκόμη καὶ τὴν ἐρώτηση πού μᾶς ἔρχεται στὸ νοῦ; Μήπως ὑπάρχει χώρος πίσω ἀπὸ τὰ σίδερα τῆς φυλακῆς καὶ γιὰ τὸ ντιβάνι τοῦ ψυχαναλυτῆ; Διαβάζοντας τὸν Ν.Π. θά λέγαμε πὼς ναί, θά ἐγκαθιστούσαμε τὸ ντιβάνι καὶ θά γλιτώναμε ἀπὸ τοὺς ρεμπέτες.

Καὶ νὰ πού βάσει τοῦ γνωστοῦ «Δὲν φταῖς ἐσὺ ἀλλὰ οἱ γονεῖς σου» περνᾶμε στὶς εὐθύνες τῆς μάνας πού εἶναι φανερός (πὼς;) γιατί ἦταν ὑπερπροστατευτικὴ, φοβικὴ κ.λπ. καὶ τὸν ἀντιμετώπισε λαθεμένα. Ἐδῶ θ' ἀπορούσαμε γιὰ τὸ πὼς βρῆκε ὁ Ν.Π. μέσα στὸ δίστιχο πού ἀκολουθεῖ, δλους αὐτοὺς τοὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὴ μάνα ἂν δὲν ξέραμε πὼς πρῶτον τοῦ εἶναι ἀναγκαῖοι γιὰ νὰ συμπληρωθῆ τὸ οἰδιπόδειο καὶ δεύτερον ὑπάρχουν μέσα στὰ βιβλία τῆς ψυχιατρικῆς ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ τοὺς ψαρεῦσουμε καὶ νὰ τοὺς πλασάρουμε

1. Θάθελα νὰ τονίσω πὼς μιλῶ γιὰ τὴν κυρίαρχη μορφή ψυχιατρικῆς-ψυχανάλυσης καὶ πὼς ἀναφερόμαι στὸ συνολικὸ ρόλο τοῦ σέ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Δὲν συζητῶ ἐδῶ (ὄυτε κι ἀρνοῦμαι ἐξάλλου) τὴν ἀνάγκη βοήθειας στὸν «ψυχικὰ ἄρρωστο» ὄυτε τὸ τί πραγματικὰ καινούριο προσφέρει ἡ ψυχανάλυση στὴν κατανόηση τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

2. Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὁ Ν.Π. εἶναι ψυχίατρος ἢ ὄχι. Σημασία ἔχει ὅτι *κοιτᾷ τὸν κόσμον σάν ψυχίατρος*. Κι ἐδῶ θά ἀξίζε νὰ κάνουμε μιά σύντομη σημείωση σχετικὰ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ψυχιατρικῆς νοσογραφίας (καὶ τῆς ψυχανάλυσης τῆς ἐνιαγμένης μέσα σ' αὐτὴν τῆς νοσογραφικῆς προσέγγισης). Χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ ἐπεκταθῶ στὸ ρόλο καὶ τὸ ἰδεολογικὸ φορτίο τῆς ψυχιατρικῆς νοσογραφίας θάθελα νὰ τονίσω ὡστόσο τὸ ρόλο τῆς σύγκρισης τῶν συμπεριφορῶν μὲ μιά στατιστικὰ φυσιολογικὴ νόρμα (ὅπου ὁ μέσος δρος στοιχείων, χαρακτηριστῆρα καὶ συμπεριφορᾶς τοῦ μέσου «λογικοῦ» ἀνθρώπου ἀποτελεῖ καὶ τὸ φυσιολογικὸ). Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τὴ «μέση ὁδὸ» χαρακτηρίζεται σάν παθολογικὴ (πάντα μὲ τὴν ἱατρικὴ ἔννοια τῆς ἀρρώστειας).

δπου μυριζόμαστε οιδιπόδειο πού πάει νά μάς ξεφύγει.

Και μέ τόν πατέρα κλείνει ό κύκλος τοῦ Οιδίποδα. Ὁ ρεμπέτης ἀντιμετωπίζει μέ ἐχθρότητα τήν ἐξουσία γιατί λόγω ἀλυτου οιδιπόδειου ἐκδικεῖται τά ὑποκατάστατα τοῦ πατέρα. Ὅποτε πλέον τό ἀλυτο οιδιπόδειο ἀνάγεται σέ κινητήρια δύναμη τῆς ἐξέγερσης. Ὁ ἀστυνόμος ἀποκαλεῖται μπάτσος ἀπό τό ρεμπέτη. Μά κι ἀπό ὄλο σχεδόν τόν ἑλληνικό λαό ἀπ' ὄσο ξέρω. Μέ τέτοια ἀφθονία ἀλυτων οιδιπόδειων στήν Ἑλλάδα τό μέλλον μας ξανοίγεται αισιόδοξο. Ἡ ἀστυνομοκρατία δέ θά περάσει!

Ἀπό κεί καί πέρα πλέον ὁ Ν.Π. βλέπει τό ρεμπέτη νά παλινδρομεῖ ὄλο καί σέ πρῶιμότερα στάδια καί νά παρουσιάζει μιά ὄλο καί βαρύτερη ψυχιατρική παθολογία: ἀποπροσωποποίηση, παραλήρημα, ψευδαισθήσεις, κατάθλιψη (μέ τήν ἔννοια κατάθλιψη-ψυχική ἀσθένεια). Δυσκολευόμαστε ὄλο καί περισσότερο νά τόν παρακολουθήσουμε. Ὁ στίχος μεταμορφώνεται κάτω ἀπό τά μάτια μας σέ σύμπτωμα ψυχικῆς ἀσθένειας. Βρισκόμαστε στό γνωστό φαινόμενο: Ὁ ψυχίατρος πού κοιτᾶ σάν ψυχίατρος τό ἔργο τέχνης? Ὁ Jung νομίζω χαρακτήρισε σχιζοφρενή τόν Πικάσσο κοιτάζοντας

ἕνα πίνακά του (τό ἀναφέρει ὁ Γκαρωντύ)

Πῶς θά πρέπει τότε νά χαρακτηρίσουμε τά σύγχρονα ρεύματα τέχνης (π.χ. σουρεαλισμό) κοιτώντας τα ἔτσι ψυχιατρικά; Ἐκεῖ πιά πρέπει νά βροῦμε τό παραλήρημα στό ἀποκορύφωμά του. Θάκανε καλά ὁ Ν.Π. νά κοιτάζε τούς σύγχρονους νεοἑλληνες ποιητές; Τόν διαβεβαιώνω πῶς θάβρισκε ἀφθονία ψυχοπαθολογικοῦ ὄλικου μέσα στά ποιήματά τους. Σίγουρα ὄμως συγχρόνως θά τοῦ ξέφευγε κι ὄλο τό νόημα τῆς τέχνης τους.

Ἄς πάρουμε ἕνα παράδειγμα γυρνώντας στό ἄρθρο, στό στίχο γιά τήν Πέργαμο. Πραγματικά δυσκολεύομαι νά βρῶ ὄτιδήποτε τό «ψυχοπαθολογικό» στό ὄτι κλαίγανε σάν ἀφήγανε τήν Πέργαμο. Γιατί εἶμαι σίγουρος καί πῶς ὄλοι κλαίγανε, ἀλλά καί πῶς ὑπῆρχαν ἀνάμεσά τους κι ὄρισμένοι πού κλαίγανε οἱ ὄποιοι δέν χαρακτηρίζονταν οὔτε ἀπό αὔξημένο στοματικό ἔρωτισμό, οὔτε ἀπό στοματική καθήλωση, οὔτε ἀπό ἔνδοβόλη ἀντικειμένου ἀγάπης κ.λπ.

Εἶναι ἀδύνατο νά παρακολουθήσουμε τόν Ν.Π. μέσα στά ζηλοτυπικά παραλήρηματα καί τίς σχιζοφρένειες πού ἀνακαλύπτει καί μάλιστα στηριζόμενος σέ

στιχοῦς ὄπως «θέλω νά ξέρω πού γυρνᾶς μέ ποιόνε κουβεντιάζεις» ἢ «ἡ γυναίκα π' ἀγαποῦσα μ' ἀπαράτησε...» (σελ. 50). Ἄδυνατοῦμε ἀκόμη νά δοῦμε ἴδια μ' αὐτόν τό κορίτσι πού «ξένο σάν ἴσκιος πλανιέται στή γῆ» (σελ. 51). Οὔτε ἀναίτιους γέλωτες βρισκοῦμε οὔτε βιαιότητες, οὔτε τήν τσάντα πού σέρνει βλέπουμε. Θάπρεπε νά βιάσει κανεῖς τά πράγματα γιά νά βγάλει αὐτά τά συμπεράσματα. Δυστυχῶς ὄμως ξέροῦμε πού βρίσκονται ὄλα αὐτά: Μέσα στήν ἀθλιότητα τῶν ἀσύλων καί μέσα στά βιβλία τῆς ψυχιατρικῆς πού ἐμπνέονται ἀπό αὐτά. Κι ἀρνούμαστε ἐπιπλέον νά δοῦμε νεολογισμούς (μέ τήν ψυχ. ἔννοια) καί μεπερδεμένη σκέψη μέσα σ' ἕνα τραγούδι.

Τελειώνοντας θάπρεπε λίγο νά σταθοῦμε στό χαρακτηρισμό τῆς πλειονότητας τῶν ρεμπετῶν σάν ψυχοπαθητικῶν τύπων. Ἡ ἔννοια τοῦ ψυχοπαθητικοῦ τύπου ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς πῶι ὄριστες καί πολιτικά ἐπικίνδυνες τῆς σύγχρονης ψυχιατρικῆς. Ἄς δοῦμε τόν ὄρισμό τῆς: Ἄτομα πού παραβλέπουν τίς κοινωνικές διατάξεις, τούς νόμους, τά θεσπίσματα. Πάλι ἡ γνωστή ψυχιατρική οὔδερότητα. Οἱ νόμοι καί τά θεσπίσματα αὐτά ἀνήκουν σέ ποιᾶ κοινωνία; Ποιοῖ παραβλέπουν τούς νόμους μιάς ταξικά διαιρεμένης κοινωνίας; Μέ τήν ἔννοια τοῦ ψυχοπαθητικοῦ τύπου φαντάζει ξεκάθαρα ἡ ἰδεολογική φόρτιση τῆς σύγχρονης ψυχιατρικῆς καί οἱ «διευκολύνσεις» πού μπορεῖ νά δώσει στήν ἐξουσία, γιά τήν ἐξουδετέρωση πρὸς ὄφελός της τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων.

Συνοψίζοντας νομίζουμε πῶς τό ὄλο θέμα πού συζητᾶμε μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ τό ἀκόλουθο ἐρώτημα: Τό ρεμπέτικο εἶναι τραγούδι ψυχοπαθῶν ἢ τραγούδι μιάς ὄρισμένης κοινωνικῆς ὄμάδας; Ἡ θετική ἀπάντηση στό πρῶτο σκέλος τῆς ἐρώτησης, φέρνει μαζί της καί τήν ἀκύρωση τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος τοῦ ρεμπέτικου.

Τελειώνοντας, θάπρεπε νά δοῦμε τή σκοτεινότητα καί τήν ὄριστολογία πού κρύβει μέσα του τό ἄρθρο (φαινόμενο πολύ συχνό στήν πλειονότητα τῶν σύγχρονων ψυχολογικῶν γραπτῶν, πού φέρνει μέσα του ἕνα μυστικιστικό-μεταφυσικό χαρακτήρα). Π.χ. ἔννοιες ὄπως «σκοτεινό κι ἀνεξερεύνητο ἀσυνείδητο», «εὐαίσθητες χορδές τῆς ψυχῆς», «βάθη τοῦ ἀσυνείδητου» (σελ. 52), «δυνάμεις σκοτεινές ἀνεξέλεγκτες» (σελ. 47) δέν μποροῦν νά δικαιολογηθοῦν σ' ἕνα κείμενο πού θέλει νά ἐμφανιστεῖ ἐπιστημονικό. Ἡ ἰδεαλιστική φόρτισή τους εἶναι καταφανής. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά ὄριστες ἐκφράσεις ὄπως «ψυχοπαθολογία εὐρύτερη ὡ χώρου» κ.λπ. Ὅλα αὐτά μάς θυμίζουν τά γνωστά κλισέ περὶ ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πού εἶναι σκοτεινή, ἀνεξιχνίαστη, ὄπου βράζουν πάθη κ.ἀ. Πρέπει κάποτε ἐπιτέλους νά τά ξεπεράσουμε.

Θεσσαλονίκη

Τό μαγαζί

- βιβλία
- δίσκοι
- νεανικά ρούχα
- τώρα καί Levi's
- δῶρα

Διδότου 59 καί Ζωοδόχου Πηγῆς
Ἀθήνα. τηλ. 36.02.539

αι γραμματα ζωριζω

Γιά τήν «Ίστορία τοῦ ΚΚΕ» ἀπάντηση σέ μιὰ βιβλιοκρισία*

Διάβασα μέ πολύ ἐνδιαφέρον τή βιβλιοκρισία γιά τήν ἐργασία μου «Ίστορία τοῦ ΚΚΕ» καί θά παρακαλοῦσα τή Σύνταξη τοῦ ΠΟΛΙΤΗ νά φιλοξενήσει αὐτό τό γράμμα μου, μέ τό ὅποιο προσπαθῶ νά διαλύσω ὀρισμένες ἐντυπώσεις πού δέν ἀνταποκρίνονται ἐντελῶς στά πράγματα.

Οἱ παρατηρήσεις γιά τά λάθη, τίς συγχύσεις, τίς ἀνακρίβειες καί τά κενά μέ βρίσκουν γενικά σύμφωνο, ἄν καί δέν εἶναι οἱ μόνες πού θά μπορούσαν νά γίνουν. Εἴμαστε, ὁμως, ἀπόλυτα σύμφωνοι ὅτι δέν πρόκειται γιά «ἱστορία», ἀλλά γιά «χρο-

νικό» καί μάλιστα πού ἀπευθύνεται στό ἰταλικό κοινό. Καί πού γράφτηκε στά χρόνια τῆς δικτατορίας, μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα, χωρίς τή γνώση καί ἔγκριση —ἤ μή— κανενός ἀπό τά δύο ΚΚΕ.

Τό βιβλίο αὐτό μοῦ τό ζήτησε τό 1973 ὁ Τέτι, ἕνας μικρός ἀριστερός ἐκδότης τοῦ Μιλάνου. Δέν ἔπρεπε νά ξεπερνᾶ τίς 120 σελίδες (τελικά κάτι μῦρεσα καί πρόσθεσα!), δέν ἔπρεπε νά ἔχει παραπομπές καί βιβλιογραφικές σημειώσεις καί ὀφείλε νά ἐντάσσεται σ' ἕνα γενικότερο σχέδιο, πού περιλάβαινε τήν ἱστορία τοῦ Γαλλικοῦ καί τοῦ Ἰσπανικοῦ ΚΚ.

Στίς συνθήκες τῆς δικτατορίας, ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ καί ἡ ἀπουσία μιᾶς ἐνεργοῦ καί δυναμικῆς ἀντί-

στασης κατά τῶν συνταγματαρχῶν (φυσικά, πρῖν τό Πολυτεχνεῖο), συνδέονταν μεταξύ τους στή συνείδηση τῶν Ἰταλῶν δημοκρατῶν πού ἀναζητοῦσαν τρόπους νά βοηθήσουν πῶς ἐνεργά τόν ἑλληνικό λαό νά ἀπαλλαγεῖ μιάν ὥρα ἀρχήτερα ἀπό τό καθεστῶς ἐκεῖνο πού μόλυβε ἐπικίνδυνα τήν ἀτμόσφαιρα καί τῆς Ἰταλίας.

Ἐπρεπε, λοιπόν, μέ τήν ἱστορία τοῦ ΚΚΕ νά δοθεῖ στόν Ἰταλό ἀναγνώστη ἡ προϊστορία τῆς διάσπασης καί ὁ μηχανισμός τῆς, ἀλλά καί ἡ προϊστορία τῆς δικτατορίας, πού ἐπικαλοῦνταν γιά νά δικαιολογηθεῖ τόν «κομμουνιστικό κίνδυνο». Ἐπιδιώξῃ μου δέν ἦταν νά κάνω μιὰ κριτική ἀποτίμηση τῆς ἱστορίας τοῦ ΚΚΕ καί συνολική ἀνάλυση τῶν στοιχείων πού τή συνθέτουν, οὔτε νά ἀσκήσω κριτική στή μιὰ ἢ τήν ἄλλη παράταξη τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνισμοῦ. Αὐτό πού φαίνεται σάν ἐκλεκτικισμός καί σάν προσχώρηση στίς θέσεις τῆς ἐκάστοτε ἡγεσίας, μάλιστα μέ τρόπο ἀνακόλουθο καί πολλές φορές ἀντιφατικό, ἐκτός τοῦ ὅτι κρύβει (ἢ ἀποκαλύπτει...) τήν ἔλλειψη —τότε— πηγῶν (πράγμα πού βέβαια δέν ἀποτελεῖ ποτέ δικαιολογία γιά μιὰ μελέτη, ἄν καί ἐξηγεῖ τά ὄριά τῆς), εἶναι πολλές φορές μιὰ προσπάθεια, ἴσως ἀποτυχημένη, ἄν εἶναι ὀρθή ἡ παρατήρηση τοῦ Ἐλεφάντη, νά δοθεῖ στόν Ἰταλό ἀναγνώστη ἡ τραγική ἀντιφατικότητα τῶν ἡγετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνισμοῦ. Καί ἀκόμη ἡ εὐκολία μέ τήν ὁποία ἀσπάζονταν καί μηχανικά μετέφεραν (μήπως καί σήμερα, καί οἱ δύο πλευρές, δέν κάνουν συχνά τό ἴδιο) στίς δικές τους συνθήκες, θέσεις καί χαρακτηρισμούς πού χρησιμοποιοῦνται ἀπό τό διεθνές κίνημα, ἢ ἀναστρέφουν τίς θέσεις τους, ἢ μηδενίζουν τήν ἱστορία τους, προκειμένου νά χτυπήσουν τοὺς ἀντιπάλους τους στήν ἀδυσώπητη πάλη πού διεξάγουν μεταξύ τους στίς γραμμές τοῦ κινήματος, γιά τήν ἐξουσία, τήν ἐσωκομματική, φυσικά!

Ἐδῶ θά ἤθελα νά προσθέσω καί τό ἐξῆς. Κατά τή μακρόχρονη θητεία μου στό ΚΚΕ, πολλά ἀπό τά ἀρνητικά τῆς ἐκάστοτε ἡγεσίας του

* Βλέπε «Πολίτης», τεῦχ. 14, κριτική στό βιβλίο τοῦ Ἀντόνιο Σολάρο, «Ίστορία τοῦ ΚΚΕ».

να ζωριζω • και γραμμαρα ζωριζω

δέν μόρεσα νά τά άντιληφθῶ. Κυρίως γιατί ζούσα μακριά από τήν Ἑλλάδα καί μοῦ ἔλειπαν οἱ συγκεκριμένες πληροφορίες τῆς πραγματικῆς κατάστασης. Οἱ πληροφορίες πού δεχόμουνα, ἦταν αὐτές πού ἡ ἡγεσία ἄφηνε νά φτάσουν καί πού κατά κανόνα, ὄχι μόνο στήν Ἑλλάδα, εἶναι διαστρεβλωμένες. Ἄς προσθέσουμε σ' αὐτό καί τίς ζημιές τοῦ δογματισμοῦ, τήν ἀσφυκτικά πνιγερή πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν Ἀνατολικῶν χωρῶν, τὸ σταλινισμό καί τὸ μετασταλινισμό. Μονάχα στὰ τελευταῖα δέκα χρόνια οἱ δυνατότητές μου μῆς κριτικῆς προσέγγισης τῆς ἀλήθειας ἄρχισαν νά πληθαίνουν καί ἡ κριτικὴ συνείδηση νά ἀπομακρύνει τὰ σύμβολα καί τοὺς μύθους, νά διαλθεῖ τίς συγχύσεις, πού δέν μπορούσαν νά μὴ γίνουν αἰσθητές σέ μιά ἐργασία πού γράφτηκε κάτω ἀπὸ ἐκεῖνες τίς συνθηκες στήν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς περιόδου.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, τὸ βιβλίο εἶχε ἐπιτυχία στήν Ἰταλία καί ἐξακολουθεῖ νά διαβάζεται μὲ ἐνδιαφέρον, ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς νέους. Σέ λίγο πρόκειται νά κυκλοφορήσει σέ ἀνατύπωση, γιατί ἐξαντλήθηκε.

Τὸ 1974, λίγο μετὰ τὸ τέλος τῆς δικτατορίας, ὑποσχέθηκα στὸν Μανόλη Γλέζο νὰ τοῦ τὸ μεταφράσω στὰ ἑλληνικά, ξαναγράφοντάς το, ὥστε νά διορθῶσιν λάθη καί κενά πού εἶχα στὸ μεταξύ διαπιστώσει ἢ πού μοῦ εἶχαν ἐπισημάνει φίλοι μας. Ἐπρεπε νά τὸ κάνω μέσα σέ λίγους μῆνες. Δέν τὸ ἔκανα ποτέ, γιατί ὅσο τὸ σκεφτόμουν, τόσο περισσότερο πειθόμουν πὼς μιά μελέτη στὰ ἑλληνικά, γιὰ τοὺς Ἕλληνες, πού νά φωτίζει τὴν ἱστορία τοῦ ἀριστεροῦ τους κινήματος, δέν μπορούσε νά μὴ εἶναι ἓνα στρατευμένο ἔργο καί ὑπεύθυνο, κριτικὸ καί κατ' ἀρχὴν στηριγμένο σέ ὅσο τὸ δυνατό περισσότερες ἱστοριογραφικὲς πηγές. Ὄχι βέβαια γιὰ νά κατηγορήσει πρόσωπα καί πράγματα, ξεκινώντας ἀπὸ ομορτυνιστικούς μικροῦπολογισμούς καί προσωπικὲς ἐμπάθειες ἢ πικρίες, ὅπως μερικὲς φορές συμβαίνει, ἀλλὰ γιὰ νά συμβάλει στήν ποιοτικὴ ἀνοδο τοῦ κινήματος, στήν ἀξιολόγηση τῆς ἱστορικῆς πείρας του.

Ξαφνικά φέτος, στίς ἀρχές τοῦ χρόνου, ἀπὸ διαφήμιση τοῦ ΠΟΛΙΤΗ καί ἄλλων ἐντύπων (μὲ ἐξαιρέση τὰ δύο ΚΚ), ἔμαθα ὅτι τὸ βιβλίο μου εἶχε μεταφραστῆ στὰ ἑλληνικά ἀπὸ τὸν Κώστα Παντελίδη γιὰ λογαριασμό τῆς ΠΛΕΙΑΔΑΣ. Ἐμεῖνα κατάπληκτος καί τὸ πράγμα μὲ στενοχώρησε ἀπάνταστα. Ἀπὸ γράμμα τοῦ ἐκδότη ἔμαθα γιὰ πρώτη φορὰ πὼς εἶχε ἀγοράσει τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα (πού δέν μοῦ ἀνήκουν) τὸ 1974 ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ συνάδελφό του. Ἄν μὲ εἶχαν συμβουλευτεῖ ἔστω καί γιὰ τὴν μετάφραση, ὀρισμένα χοντρά πράγματα, ὅπως γιὰ τὸν Πουλιόπουλο, ἱστορικὲς ἀνακρίβειες ἀλλὰ καί λάθη τῆς μετάφρασης θά εἶχαν ἀποφευχθεῖ. Παρὰ τὴν ἐσυνείδητη δουλειὰ τοῦ Κώστα Παντελίδη, ἡ ἔλλειψη προσωπικῆς πείρας του ἀπὸ τὴν ἐσωκομματικὴ ζωὴ τοῦ ΚΚΕ καί τὴν ιδιόμορφη γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ στὰ κείμενά του, ἀλλὰ καί στήν καθημερινὴ ζωὴ τῶν μελῶν του, εἶναι ἀρκετὰ αἰσθητῆ. Ἀπὸ τὰ πῶς χτυπητὰ: ὁ ΔΣΕ δέν εἶχε «φαντάρους», ἀλλὰ «μαχητές». Καί ἡ Τρίτη Διεθνὴς δέν εἶχε «ἐκτελεστικό», ἀλλὰ «ἐκτελεστικὴ». Τὸ βιβλίο, πάντως, χωρὶς νά ξεπερνᾶ τὰ σημερινὰ του ὄρια, ἀλλὰ μὲ λιγότερα λάθη, θά χρησίμευε τουλάχιστον γιὰ μιά πρώτη, πολὺ συνοπτικὴ γνωριμία, μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ΚΚΕ, πού περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο κίνημα στήν Εὐρώπη ὑπέστη καί ὑφίσταται ὄχι μόνο τίς ἐπιθέσεις καί τίς συκοφαντίες καί διαστρεβλώσεις τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ, ἀλλὰ καί τὰ ἀρνητικὰ τῆς Τρίτης Διεθνούς, τῆς βαριάς ἤττας τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στὴ δεκαετία τοῦ 1920, τοῦ σταλινισμοῦ καί τοῦ μετασταλινισμοῦ.

Εὐτυχῶς ἐργασίες ὅπως τοῦ Ἐλεφάντη, τοῦ Χατζῆ, τοῦ Λιναρδάτου, τοῦ Β. Νεφελοῦδη, τοῦ Π. Ρούσου, τοῦ Χ. Ρίχτερ καί ἄλλων, πού βλέπουν τὰ τελευταῖα χρόνια τὸ φῶς, μαζί καί μὲ τὴν δυνατότητα προσέγγισης ἀρχείων καί πηγῶν, δημιουργοῦν ἐνθαρρυντικὲς προϋποθέσεις γιὰ νά φωτιστεῖ αὐτὴ ἡ ἱστορία. Λεῖπουν δυστυχῶς ἀκόμη οἱ προσωπικὲς μαρτυρίες τῶν πρωταγωνισ-

τῶν τῆς, πού εἶναι κι αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ πῶς ἀρνητικὰ κατάλοιπα τοῦ πρόσφατου παρελθόντος τοῦ ΚΚΕ καί ἀπὸ τὰ πῶς ἀρνητικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν σημερινῶν ἡγετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος, «ἀνανεωτῶν» καί «δογματικῶν».

Δέν νομίζω ὅτι εἶναι ἄσχετο ἀπὸ αὐτὴ τὴν νοοτροπία τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μπριλλάκης ἀρνήθηκε νά δημοσιεύσει ἔστω καί μιά ἀπλή διαφήμιση τῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου, ὅπως ἔκαναν τόσες ἄλλες ἐφημερίδες, στήν ΑΥΓΗ τῆς ὁποίας ἀπὸ χρόνια, πρὶν ἀπὸ τὴν δικτατορία, εἶμαι ἀνταποκριτὴς στὴ Ρώμη. Μὲ τὸ ἐπιχείρημα —ἀληθοφανές, βέβαια!— ὅτι τὸ βιβλίο γράφτηκε γιὰ ξένους καί δέν ἐνδιαφέρει τοὺς Ἕλληνες. Γιὰ τὴν ἱστορία προσθέτω ὅτι ὁ σημερινὸς συνδιευθυντὴς τῆς ΑΥΓΗΣ Στ. Καρρᾶς, πρὶν τὸ τέλος τῆς δικτατορίας, μοῦ εἶχε προτείνει νά μεταφραστῆ τὸ βιβλίο μου στὰ ἑλληνικά στὸ... Βουκουρέστι, ἀπὸ τὸ μηχανισμό τοῦ ΚΚΕ-Ἑσ. ὅπου φυσικὰ θά γίνονταν καί οἱ κατάλληλες... διορθώσεις. Δέν δέχθηκα καί νομίζω ὅτι εἶχα δίκιο.

Ἄντόνιο Σολάρο

Ρώμη, 14. 12. 77.

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΠΡΩΤΟΣ

ΑΥΤΟΚΡΙΤΙΚΗ

Γιατὶ χάθηκε ἡ λαϊκὴ ἐξουσία τοῦ ΕΑΜ
(1940-1945)

gutenberg